భారతి

సాహిత్య మాసపత్రిక

సంపాదకుడు :

శివలెంక శంభుప్రసాద్

అక్టోబరు 1954

సంపుటము 31 : : సంచిక 10

విడిపత్రిక వెల ఒక రూపాయి

విషయానుక్రమణిక

—:o:—

అక్టోబరు 1954

త్రివర్ణ చిత్రము : గంగిరెద్దు—శ్రీ జె. సుల్తానాలీగారు

ఆంధ్ర ప్రజానీకానికి మా ప్రచురణలు

ఆంధ్రపత్రిక సచిత్ర వారపత్రికద్వారా ఆంధ్ర ప్రజానీకమునకు
పరిచయము గలిగిన యీ ప్రచురణలు మావద్ద
చిల్లరగాను, టోకుగాను దొరకును.

రాజూపేద	(మార్క్ ట్వేన్)	2-0-0
టామ్‌సాయర్	(,,)	2-0-0
హకల్‌బెరీఫిన్	(,,)	2-0-0
విచిత్రవ్యక్తి	(,,)	2-0-0
కాంచనద్వీపం	(స్టీవెన్సన్)	1-8-0

పై ఐదింటికి అనువాదం: నండూరి రామమోహనరావు

అల్లీబిల్లీలోకంలో అమ్మాయికథ 1-0-0

(లూయీ కెరోల్) అనువాదం: వి. డి. ప్రసాదరావు

కౌంట్ ఆఫ్ మాంట్ క్రిస్టో (అలెగ్జాండర్ డ్యూమా)

(రెండుభాగములు) ఒక్కొక్క భాగము 3-8-0

అనువాదం : సూరంపూడి సీతారామ్

డాన్ క్విక్‌సెట్ మూలం : పెరివాన్ పెజ్ 2-0-0

(అనువాదం) విశ్వాత్ముల నరసింహమూర్తి

రెండు మహానగరాలు (తెన్నేటి సూరి) 3-0-0

ఆత్మకథ రెండుభాగములు (మహాత్మాగాంధీ)

ఒకొక్క భాగం 5-0-0

శ్రీమద్భగవద్గీత (కా. నాగేశ్వరరావుపంతులు) 4-0-0

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్ర 2-0-0

శ్రీ మదాంధ్ర మహాభారతము

ఉద్యోగపర్వము 1-0-0

బసవపురాణము (పాల్కురికి సోమనాథకవి) 4-0-0

ఆంధ్రగ్రంథమాల, మదరాసు 1.

జయ
ఆశ్వయుజము

భారతి

సంపుటము 31
సంచిక 10

* పూజ *

శ్రీ బులుసు వేంకటేశ్వరులు

ఆసేతుస్థల శీతపర్వత సమస్తాశాంతరాళంబులన్
శ్రీ సర్వేశ్వరి ! పెక్కునామములతో సేవింతు రత్యంత వాం
ఛా సంసిద్ధికి భారతీయులు కృపా సర్వస్వమా నిన్ను స
త్యాసక్తిం గరుణించుచుందువుగదమ్మా ! నీవు కాత్యాయనీ !

పరమానందముతోడ భక్తి నిను సంబా ! యన్న నామంబుతో
వరణీయంబుగఁ గొల్చుచుండి శుభముల్ వర్ధిల్ల శ్రద్ధాత్ము లీ
శ్వరి ! కాశ్మీరజనుల్ మహోత్సవములన్ సంతృప్తి నల్పంగ స
త్కరుణా వార్నిధి వారిఁ దేల్చెదవుగా కల్యాణి! శ్రీ శాంభవీ !

కొమరుగ నీపదాబ్జములు ఘూర్జరవాసులు కొల్చుచుంద్రు నీ
యమలిన సత్కృపామృతము నందలి మక్కువఁ జేసి హింగుళా
సుమహిత నామముగ్ధులయి చొక్కుదురమ్మ ! త్వదీయసేవలన్
భ్రమలు నశించు; భాగ్యములు పండును నీదుకటాక్ష దృష్టులన్

కల్యాణాత్మక దివ్యరూప వగుటన్ కల్యాణి యన్ పేరు సా
కల్యం బౌనటు కాన్యకుబ్జజులు నిన్ గల్యాణకాంక్షాత్ములై
కల్యాణీ! కడుఁ బ్రస్తుతించెదరు; త్వత్కారుణ్య సంపాదనా
మూల్యం బెయ్యది భక్తిగాక కరుణాంభోరాశి; నారాయణీ!

దక్కను భూ ప్రజల్ నిను ముదంబునఁ గొల్చెద రంబికాఖ్యచే
మిక్కిలి ప్రీతి చెంది యుపమింపఁగరాని కటాక్షవీక్షణన్
జొక్కఁగఁ జేసి సంపదలు చుబ్బన చూఱఁగ నిచ్చుచుండు పెం
పెక్కిన నీకటాక్షమున కెయ్యది సాటి? జగత్కుటుంబినీ!

ఉమ యను ముద్దుపేర నిను నొప్పఁగఁ గొల్చి సమస్త వాంఛ లం
తముఁ గనుదాఁకఁ గాంతురఁట తత్పరులై మిథిలాపురీ ప్రజల్
విమల మనస్కులై నిను వివేకముతోఁ గొలువంగ నెట్టి లో
పము కలుగున్ త్వదీయు లగు భక్తుల కెన్నఁటికైన? భార్గవీ!

దుర్గానామముతో స్తుతించి నిను నాంధ్రుల్ వంగదేశీయు లో
భర్గప్రాణసఖీ! భజించెదరు; సంభావించి నీభక్త స
ద్వర్గంబున్ గృపచూచుచుండు వది యబ్రంబౌనె? తల్లీ! భవ
న్మార్గం బెన్నఁడు భక్తరక్షణ కళానందాఢ్యమేగా! సతీ!

ఇతరుల్ నిన్ను "మహేశ్వరీ!" యనుచు "గౌరీ!" యంచు "కాత్యాయనీ!"
"సతి!" "నారాయణి!" "మోహినీ!" యని యశేషంబైన నామాళితోఁ
గృతపుణ్యుల్ బహుభంగులం గొలువ భక్తిన్ శక్తి యుక్తిన్ గృపా
వ్రతసంపన్నవు ప్రోతువెల్లరిని శర్వప్రాణ దేహార్ధమా!

అమ్మా! తావక సత్కటాక్షమున కత్యంతంబు సత్పాత్రులన్
మమ్మున్ జేయఁగదమ్మ! ఏలుకొనుమమ్మా! మమ్మ నీ బిడ్డలన్.
కొమ్మా! తావక పాదపూజలును నీకున్ భక్తి నందించు డెం
దమ్ముల్ పూలును పండ్లు దేవి! కృప మోదమ్మంది కాత్యాయనీ!

నాటిక:

* తుమ్మెద *

'బాలకృష్ణ'

:పాత్రలు:

గిరిజ : బి. ఏ. చదువుకుంది.
నిర్మల : గిరిజ స్నేహితురాలు. బి. ఏ.
గిరిజతల్లి: కొంచెం పూర్వకాలపు మనిషి.
శారద : ప్రసాదరావుగారి భార్య.

★ ★ ఒకగది; గదిలో—ఒక పడకకుర్చీ, సోఫా, డ్రాయరు—డ్రాయరుమీద అలారం గడియారం, చుట్టూ ఫొటోలు వగైరా; పడకకుర్చీలో రెండు జడల అమ్మాయి కూర్చుని వుంటుంది. కొద్దిగా పువ్వులు పొద్దుట పెట్టుకున్నవి, కొద్దిగా నలిగివుంటుంది చీర పొద్దుట కట్టుకుని ఉండటంవల్ల. ఒకచేతిని గాజులు వుండవు. ఆ చేతిని 'వాచి' ఉండి ఉండవలసింది అది ఏ బజారో బీచో అయివుంటే. కొద్దిగా ఊగుతూ నవల ఏదో చేత్తో పట్టుకుని చదువుతూవుంటుంది. ఈ అమ్మాయి పేరు గిరిజ. పదునెనిమిది పందొమ్మిది ఏళ్లు ఉంటాయి. ముఖాన పౌడరు బాగానే వుంటుంది. తాంబూలం నములుతూ వుంటుంది. ★ ★

గిరిజ : (చదువుతోంది) అసలు కొందరు ఈ విధంగానే అవకాశాలు చేజార్చుకుని తరువాత విచారిస్తారు. అవకాశాలు అస్తమానూ రావు. ఏదో నలుగురూ అనుకుంటారని ఒదిగి, బూజుపట్టిన సంఘపు నీతుల జాబితా చూసి తమ జీవితాల్ని పాడుచేసుకుంటారు యిటువంటి వ్యక్తులు. తన సుఖానికి అడ్డురానంతవరకు యితరులకు సహాయం చెయ్యాలి. కాని తన సుఖానికి యితరు లడ్డంవస్తూంటే, తన సుఖంకోసం వారికి బాధకలిగించినా హృదయం పశ్చాత్తాపపడవలసిన అవసరంలేదు...

[నవల చదువుతూవుండగా గిరిజతల్లి లోపలికి వస్తుంది; గిరిజ తల్లి—కొంచెం పూర్వకాలపు మనిషి. ఆ యింట్లో యీావిడ మాట అంతగా చెల్లకపోయినా, పోయిందేముందని ఫలహాలు మాత్రం యథాశక్తిగా యిస్తూ వేవుంటుంది. తమలపాకులు ఈనెలు తీస్తూ వస్తుంది. నుదుట రూపాయంతబొట్టు.

ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్ ఆంధ్రభాషానమితి జరిపిన ఏకాంకిల పోటీలో ద్వితీయ బహుమానము పొందిన నాటిక.

ఒక యీసెలీసి పడేస్తుంది. పడేసి కూతురంత దర్జాగా కాకపోయినా, కూర్చుంటుంది కొంచెం విశ్రాంతి తీసుకుందుకు ఉద్యమించినట్టు]

త: అమ్మాయ్.. నాన్న ఆఫీసుకు వెళ్ళారా...

గి: వెళ్ళారమ్మా...(నిశ్శబ్దం)

త: ఏమీ తోచటంలేదు...అల్లా నువ్వే చదువుకోపోతే కాస్త ఆకథ యేదో నాకూ చెప్పకూడదూ?...

గి: కథకేంగాని నాన్నగారు అదోలా ఉన్నారేం యీవాళ?

త: ఏమోనమ్మా మీ ఆకోలా ఉండడాలు నాకేం అర్థం కావు...ఇద్దరిమధ్యా చస్తున్నా సమాధానాలు చెప్పుకోలేక...

గి: ఇప్పు డేమయిం దేమమ్మా...

త: ఏదో క్రొత్తగా అవాలా ఎప్పుడూ ఉన్న భాగోతమే కదమ్మా...అయినా నాగోడు ఎవరికొ్కావాలి నామాట ఎవరు పట్టించుకుంటారు...ఆయనకి చిలక్కి చెప్పినట్టు చెప్పాను, పొయ్యిదగ్గిర బ్రతికే ఆడదానికి బియ్యేలు ఎమ్మేలు ఎందుకండీ అని, వింటేనా...

గి: [తల్లిథోరణి వ్రేరిథోరణిక్రింద కట్టి ఆనందిస్తూ వుంటుంది.]

త: ఈవిడ చిలకలా చేరి నాన్నా చదువుకుంటాను అనడం. తల్లీ చదువుకో అమ్మా మనకేం వంద మంది ఉన్నారు కనక నా, కొడుకువయినా కూతురువయినా నువ్వే అవడం...(ఈసడింపుగా) అయింది సంబడం...తెలిసొచ్చింది...ఇప్పుడు చేతులు కాలిం తర్వాత ఆకులు పట్టుకుని ఏం లాభం? అనుభవిస్తున్నారు...

గి: ఇంతకీ ఏమంటావు...

త: మీ నాన్నగారు ఆ చేత చేసింది...ఈ చేత అనుభవిస్తున్నారు అంటాను...

గి: ఆ చేత్తో ఏంచేశారంటావు? ఈచేత్తో ఏం అనుభవిస్తున్నారంటావు?...

త: ఆ చేత్తో గాలికిపోయే కొరివిని తెచ్చుకున్నారు......యీ చేత్తో అనుభవిస్తున్నారు. మా అమ్మాయి బియ్యే వెలిగిస్తోంది అని ఎగిరారు. ఇప్పుడు మా అమ్మాయి పెళ్ళికాక యింట్లో కూర్చునుంది అని ఏడుస్తున్నారు...

గి: అయితే నేను పెళ్ళిచేసుకోకుండా ఇంట్లో కూర్చోడం చాలా ప్రమాదకరమయిన విషయం అంటావు.

త: అప్పే ఎందు కవుతుందీ యిదంతా సంస్కారం...

గి: అయితే నీకుకూడ వచ్చేశాయి యీ మాటలు యికనేం...

త: చాల్లే ఎగతాళి చేశావులే ఊరుకో......నిన్ను గుండెమీద నిప్పులా భరిస్తున్నాం నీకేం తెలుస్తుంది? నీ కల్లబ్బు లేమిటో నీ స్నేహితు లేమిటో నీ సైరేమిటో అంతే కాని నువ్వు యిల్లా యింట్లో వుండడం మాకెంత బాధో నీకు తెలియటల్లేదు.

గి: నే నింట్లో ఉండడం బాధ అంటావు...

త: అతురాలా.

గి: అయితే వెళ్ళిపోతాను...

త: ఇంకా నయం. అటువంటి అపభ్రంశపు మాట కలలోకూడా అనుకోకు. ఇల్లా గేన్నా తలెత్తుకు బతికనీ...

గి: నే వేరూ మీరు వేరూ......నేను మీ కీర్తికి మచ్చ తెచ్చేదాన్నీ అంతేగా...

త: ముమ్మాటికీ...

గి: అమ్మ నీకు తెల్సునా తెలీదా...

త: ఏమిటి?

గి: శరీరంలో చెడ్డభాగముంటే వైద్యుడు అక్కడకు కొట్టిపడేస్తాడు. అల్లాగే నన్నూ బయటకు పొమ్మనండి...

త: ఇల్లా మొండివాదన చెయ్యకపోతే తీసుకు వచ్చిన సంబంధ మేదో ఒకటి ఒప్పుకోరాదూ...

గి: ఎందుకు?

త: ఎందు కేమిటె నా తలకాయ. పెళ్ళిచేసుకుందుకు!

గి: పెళ్ళెందుకు?

త: ఏడవను

గి: ఏం నవ్వుతూ ఉండకూడదా...

త: [ఉడుకుమోతుతనంగా] ఇల్లా చెప్తేనే ఒళ్ళుమండేది. ఎంత తెలియనిదాన్నయినా పెద్దదాన్ని నేనా సరసంగా మాట్లాడొద్దూ.

గి: అదేమిటమ్మ అల్లా అంటావు నువ్వంటే నాకెంత గౌరవం అనుకున్నావు?...

త: [కొంచెం సంతోషించుతుంది]

గి: పెళ్ళిచేసుకోడం అంత అవసరమా అమ్మా...

త: కాదు మరీ.

గి. ఎందుకు?

త: సుఖపడడం కోసం.

గి: నువ్వు సుఖపడుతున్నావా...!

త: ఇందులో వున్న సుఖం యిందులో వుంది.

గి: పెళ్ళిచేసుకోకుండా ఉండడంలో వున్న సుఖం పెళ్ళిచేసుకోకుండా ఉండడంలో వుంది...

త : ఇలా వితండవాదన పెడ్తే నీకు చెప్పలే నమ్మా...

గి : అక్కే అదికాదు చెప్పమ్మా మరి...నాకా సుఖం అక్కరలేదు అంటున్నా...అటువంటప్పుడు నన్ను బలవంతపెట్టి సుఖపెటడం దేనికి?

త : విద్యే చదువుకుని నేర్చుకున్న తెలివితేటలివేగా, అమ్మా తల్లీ నీకు సమాధాన మెవరు చెప్పగలరు...మీ నాన్నగారు వచ్చినతర్వాత ఆయన్నే అడుగు చెప్తారు ..

(చికాలున లేస్తుంది)

గి : అమ్మా అమ్మా నువ్వ లేచివెళ్లావంటే నామీద ఒట్టే...[లేచివెళ్ళి బతిమాలి కూర్చోపెడ్తుంది]

[తల్లి తిరిగి కూర్చుంటుంది]

గి : అమ్మా పోనీ కాని...ఒకబాధ విదన్నా ఉందనుకో దాన్ని పోగొట్టాలంటే అదేమిటో తెలియాలి కదూ...

గి. త : ఇది మరీ చిత్రంగా వుంది బాధ ఏమిటో తెలియకుండా పోగొట్టడ మెలా...

గి : అయితే బాధనుగురించి తెలుసుకోడం చాలా అవసరం అంటావు.

గి. త; ఉం.

గి : ఇప్పుడు నేను పెళ్లిచేసుకోకపోతే మీకేం బాధ ?

త : బాధకాదంటే తెలియవట్టు అడుగుతావు; ఈపాటికే అప్పుడే అమ్మలక్కలంతా బుగ్గలొడుచుకుంటున్నారు.

గి : వాళ్ల బుగ్గలే బాధపెడ్తాయి.

త : నీళ్లకు వెళ్తొంటే ఆవిడ కూతురే అంటున్నారు నలుగురూ, అల్లా వేలెత్తి చూపించుకోడమా?...

గి : అయితే నీళ్లకు వెళ్లడం మానెయ్య...

త : ఇది మరీ అందంగావుంది...అయితే నీకు తోచింది కాని సంప్రదాయం కట్టుబాటు అటువంటివి లేవు అంటావు...

గి : లేవన్నుకాని అవసరాన్నిబట్టి మారుతూ వుంటాయి అంటాను.

త : అన్నీ అవసరముండే చేస్తున్నామా... లోకంకోసం కొన్ని మనం చెయ్యాలి...

గి : నాకు లోకంతో సంబంధంలేదు. నేను అవసరముంటేనే చేస్తాను ఏ పనైనా...నాకు ఇప్పుడు అవసరంలేదు.

త : మరి నీ కవసరమొచ్చేరోజు వచ్చేసరికి ఎవరూ చేసుకోకపోతే?

గి : అసలు అవసరమే వుండదు...

త : పోనీ అల్లా అనుకున్నా పెళ్ళి లోకం కోసం చేసుకోకతప్పదు.

గి : మళ్లీ చెప్తున్నా నా కవసరం లేకుండా ఏపనీ చెయ్యనని.

త : అల్లాగా...మరి ఆ ముఖానికి స్నో, పౌడరు, నా ముఖం ఇవన్నీ అవసరం అనేనా నువ్వ రాస్తావుంటు?

గి : అవును పరిశుభ్రంగా వుండేందుకు...

త : నీటుగా గోటుగా అందరకూ కనపడేందుకు కాదన్నమాట.

గి : (అంతవరకూ తల్లిని ఉడికిస్తూ ఆనందిస్తూన్నా ఆవిడకు వచ్చిన ఈ క్రొత్త తెలివితేటలకు ఆశ్చర్యపోతుంది. మరి సమాధానం దొరకక మొండితనానికి దిగింది.)

గి : కాదు.

త : ఇంటిదగ్గర జిడ్డుముఖంతో వుంటావు. వీధిలోకెళ్లినప్పుడే కాని ఇంట్లో నీటుగావుండనవసరం లేదా? పోనీ నాటిమాట వదులు...ముందుకు పెళ్ళి చేసుకునే రెండు జడలమాట......చెడ్డ చిరాగ్గా వుండవూ?...

గి : (ఈమారు కోలుకుని తెలివి ఉపయోగిస్తోంది) అక్కే అవి నీకు చిరాకు కావచ్చు. నాకు సర్దా......నాకు ఆనందాన్ని కలిగించేందుకు అవి అవసరం. అందుకు నేను వేసుకుంటాను.

త : కానియ్యి తల్లీ నీ యిష్టం వచ్చినట్టు చెయ్యి, పెద్దవాళ్లు చెప్తే వినడం ఉందా ఏమన్నానా...అయినా నేచెప్పిం దొకరోజున విన్నారు కనక నా ఈవాళ వినటానికి. ఎల్లా జరిగేవి అల్లా జరుగుతాయి.

[ఇంకొక ఒంటి జడ అమ్మాయి తలుపు తోసుకుని ప్రవేశిస్తుంది. ఈమె పేరు నిర్మల. దగ్గర దగ్గర గిరిజ వయస్సే]

ని : [వస్తూనే] 'కంగ్రాట్యులేషన్సు' గిరిజా! 'మిసెస్' కాబోతున్నావుటగా. 'వెరీ గ్లాడ్.'

గి : [నోరు నొక్కుకుని తల్లిని చూపించి సైగ చేస్తుంది.]

ని : [తాళం పడ్డట్టు ఆగిపోతుంది]

త : ఏమిటమ్మాయ్ ఏదో చెప్తూ ఆగిపోయావు.

గి : ఏమీ లేదు. 'మిసెస్' కాబోతున్నావని సంతోషిస్తున్నాను అంటోంది.

త : మిసెస్ కాబోవడమంటే?

ని : పెళ్లి...

గి: [ముభావంగా చూసి] పెళ్ళి చేసుకోకుండా వుండి వాళ్ళందరకూ మంచిదారి చూపించేదాన్ని కాబోతున్నాను అని అర్థం.

త: అయితే నువ్వు పెళ్లిచేసుకోవా ఏమిటమ్మా?

ని: తగ్గ సంబంధం దొరక్కగాని చేసుకోకేమండీ?

త: అల్లా చెప్పమ్మా పెళ్లిళ్లు చేసుకోకుండా ఉద్యోగాలు చేసి ఊళ్లేలుతారేమిటి? మా అమ్మాయికి కూడా చెప్పమ్మా...

ని: చేసుకోనంటోందా ఏమిటండీ?

త: ఆఁ. తనుపట్టినకుందేటికి మూడేకాళ్లట...

ని: ఏదో మొహమాటపడి అల్లా అనివుంటుంది. అదే యిదిగా తీసుకోకండి. చేసుకోక ఏం చేస్తుంది?

గి: నిర్మలా!

త: నేనూ మొదట అల్లాగే అనుకున్నాను... అయిదారుగుర్ని తీసుకువచ్చి చూపించినా అవ్వే ఎక్కడా కొరుకుడుపడందే...ఇంక ఈ వరసనఉంటే ...మళ్లోమనమాట కాని నిర్మలా...ఇంక చూసుకుందుకైనా ఎవరన్నా వస్తారటమ్మా?

గి: రాకపోతే బతుకుతాం...

ని: అక్కడికి నిజంగా చేసుకోవాలని లేనట్టు...

గి: ఏయ్ నిర్మలా!

ని: ఏమమ్మా ఏం పెళ్లిచేసుకోక ఏం చేస్తావేమిటి?

గి: ఎందుకు చేసుకోవాలి ఏమిటి?

ని: అవసరం కనుక.

గి: నీ కవసరం అయితే తక్షణం చేసుకో...

ని: నే సిద్ధమే మరి మానాన్న కట్నాలు యివ్వలేడు కనుక వచ్చిన సంబంధాలన్నీ తిరిగి పోతున్నాయి...

త: నీ కడుపు చల్లగా ఉన్నమాట అన్నావు ...మా అమ్మాయి చూడు చేసుకుంటుకు సిద్ధమయిన సంబంధాలు తిప్పిపంపించింది.

గి: [యిప్పుడు కొంచెం ఉడుకుమోతుతనం] అమ్మా చాలు అయిందా ఉపన్యాసం ఇంకా ఏమన్నా ఉందా?

త: నేను ఏమ్మాట్లాడినా అల్లాగే ఉంటుంది ...అయినా ఎల్లకాలం పోషిస్తూ యిల్లా ఉట్టికట్టుకు ఊరేగుతావూ అనుభవిస్తావు.

గి: అమాటకొస్తే ఒకళ్లు నన్ను పోషించక్కర లేదు...విధవ పోషణకోసం ఆశించి అడ్డమయిన వాళ్లు చెప్పిందానికి నే తలవంచ నక్కరలేదు.

త: అప్పుడే అన్నదానికల్లా ఊకొట్టబట్టి ఈవాళ్టికి మేము అడ్డమయినవాళ్లలా కనపడుతున్నాము కదూ...

ని: ఏమమ్మా గిరిజా! పోషణకోసం ఉద్యోగం వెలిగిస్తావా? వీధిలో వెళ్తావుంటే అంతా చూస్తావుంటారు నిన్ను ఏదో వాళ్లకు హక్కు ఉన్నట్టు. మాష్టారమ్మగారోయ్ అంటారు. క్లార్కు చేస్తావా... టైపిస్టుమీద అందరకీ హక్కే...పెళ్లిచేసుకుంటే సమాన స్థానమిచ్చే భర్త కాని...

గి: నిర్మలా హద్దులు దాటుతున్నావ్.

త: హద్దులు దాటుతున్నట్టే వుంటుంది ఉండదు మరీ...నీ బీచిలో పికార్లకి తందాన అన్నవాళ్లు నీకు స్నేహితులు; మంచి చెప్పొచ్చేసరికి హద్దులు దాటటం...హద్దులు దాటనివ్వబట్టే నువ్వు ఎడ్డెమంటే తెడ్డెమంటూ తయారయ్యావు...

ని: పిన్నిగారూ ఊరికే అంటోంది కాని నిజంగా పెళ్లి చేసుకోదనా మీ ఉద్దేశ్యం....

త: [ఉద్రేకం తగ్గింది...ఆశగా] చేసుకుంటానని నీతో అందా అమ్మా?

ని: ఆ...ముహూర్తం యీవాళా రేపా అని కాని చేసుకోకేం చేస్తుంది.

త: మరి ఎందర్ని తీసుకువచ్చినా ఒప్పుకోదు..

ని: రహస్యమంతా అందులోనే వుంది...

గి: నిర్మలా నిన్ను నోరు ముయ్యమన్నాను...

ని: అవసరంలేదు ... అవసరం ఉంటేకాని నే నేపనీ చెయ్యను...నీ కవసరమయితే నువ్వు మూసుకో...

గి: నువ్వు ముందు బైటకు పో...(ఉక్రోషం వచ్చేస్తుంది).

త: గిరిజా మర్యాద అక్కర్లే...

గి: [గంభీరంగా] అమ్మా...

త: నోర్ముయ్...

గి: [ఇంక తన్నితను సంబాళించుకోలేక లోపలికి పోతుంది.]

త: ఏమనుకోకమ్మా అల్లా అందని...

ని: అల్లా అనుకునేదాన్నయితే యిల్లా మాట్లాడతానా...

త: ఏమిటమ్మా చెప్పబోయావు...

ని: ఇటువంటివి చెప్తే మీకు కొత్తగా కనిపించినా...అవేం కొత్తావు, పెద్ద సాంప్రదాయానికి విరుద్ధమయినవీ కావు...కొంచెం స్వతంత్రంగా ఆలోచించడం వచ్చింతర్వాత అల్లా అభిప్రాయపడడం కూడా సహజం...

త: నువ్వనేది ఏం అర్థంకావడంలేదు...

ని : మీ అమ్మాయి పెళ్ళి మీరు 'ఊ' అన్న మరుక్షణంలోనే జరుగుతుంది.

త : 'ఊ' అనక వద్దంటున్నానా? ఎన్ని విధాల చెప్తున్నా వినటంలేదు. గంటనుంచి వాదిస్తోంది. ఎందుకు చేసుకోవాలి పెళ్ళి? అంటుంది. ఎందుకని చెప్పేది నా ముఖం...

ని : ఊరికే వాదనకోసం కాని పెళ్లి చేసుకోకుండా వుండాలని ఏ ఆడది అనుకుంటుంది. చదువుకోనివాళ్లయితే సిగ్గుపడి ఊరుకుంటారు. మీ అమ్మాయి బి. ఏ., చదువుకుంది కనుక మిమ్మల్ని వేళాకోళం పట్టిద్దామని చూసింది.

త : అంతేనమ్మా......ఆడదాని చదువు అమ్మని వేళాకోళం పట్టించేందుకే పనికివస్తుందంటే...

ని : బొత్తిగా అల్లా అనకండి...మీ అమ్మాయి ఒకతన్ని ప్రేమించింది...

త : [ఉలిక్కిపడి] అదికూడానా......ఇక పూర్తయింది...

ని : అతన్ని మీరు ఒప్పుకుంటే చేసుకుంటుంది...

త : పోనీ ప్రేమిస్తే ప్రేమించింది మన కులం వాడేనా? సాంప్రదాయమున్న కుటుంబమేనా?

ని : మనవాళ్ళేట. మంచి సాంప్రదాయమేట.

త : 'ట' అంటున్నావు. నీకు తెలియదా ఏమిటి?

ని : నేనంతగా ఎరగ ననుకోండి. మంచివాడని మీ అమ్మాయే చెప్పింది. అది చెప్పేస్తానేమో అనే సిగ్గువల్ల అల్లా కొప్పడింది...

త : ఏమోనమ్మా ఈ ప్రేమవ్యవహారాలు... ఇక్కడికి పెళ్ళికి ఎవర్నీ ఒప్పుకోటల్లేదని ఊరంతా పాక్కిపోయింది. ఇంక ప్రజల మొహాలు చూళ్లేక, నిలువునా చావాల్సిందే...

ని : ఇందులో ఏం మీరనుకున్నంత చెడ్డ లేదులెండి. ఆ మాటకొస్తే అసలు చెడ్డే లేదు. ఏదో చూసి నచ్చనివాణ్ణి చేసుకోడంకంటే అల్లా ప్రేమించి చేసుకోడం చాలా మంచిది.

త : ఇది అందరికీ తెలిసిపోయిందేమమ్మా...

ని : అక్కే ఎవరికీ తెలియదండి పిన్నిగారూ. తెలిసినా ఇదేమన్నా దొంగతనమా...

త : అందుకు కాదమ్మా...అది చేసుకుంటాను అంటే నా కభ్యంతర మేముంది. ఏ కారణం చేత నన్నా...భగవంతుడు రక్షించి ఆ పిల్లాడు ఒప్పుకోవాలే కాని...ఒప్పుకోకపోతే ఇంకా ఏమున్నా ఉందా? ఎవళ్లైనా ఒప్పుకుంటారా దీన్ని చేసుకుందుకు ఈ విషయం పాక్కితే...

ని : అక్కే అల్లా ఎందుకు జరుగుతుందీ, అతను ఒప్పుకునే ఉంటాడు.

త : ఏం పని చేస్తావుంటాడో...

ని : ఏమీ చెయ్యడు. ఆటల్లో మంచి పేరున్న వాడు. వాళ్లకేం బాగా డబ్బు ఉంది. మహారాజులా కాలుమీద కాలేసుకుని కూర్చోవచ్చు. ఉద్యోగమేం ఖర్మ...

త : ఇంట్లో ఏంచేస్తోందో...ఇందాకా కోపంలో ఏదో అన్నాను కాని ఎప్పుడూ పల్లెత్తు మాట అని ఎరగను...[బిగ్గరగా] అమ్మాయీ అమ్మాయీ.

[లోపలినుంచి గిరిజ ఆఁ అని పలుకుతుంది]

ని : గిరిజా...ఇల్లా రావూ...సమ్మంలోకి వస్తే ఇదేనా గౌరవించటం...

గి : [గిరిజ ప్రవేశిస్తుంది. చెప్పిందేమో అని అనుమానం; తల్లి కేకలు వేస్తుందని అనుమానిస్తూ వస్తుంది]...

ని : పెళ్ళికూతురుకు స్వాగతం.

గి : [ఇంతముఖం చేసుకు కూర్చుంటుంది. సిగ్గు సిగ్గుగా]

త : ఏమమ్మా ఈమాట మీ నాన్నగారితో అనకపోతే మానె నాతో చెప్పేందుకేం? [లేచివచ్చి] నీకసలు మేం కాదంటామనే అనుమానం ఎందుకు వచ్చిందంట...మేం ఏంచేసినా నీ సుఖం కోసం కదా...ఎవరబ్బాయో ఏమిటో తబిసీలుగా చెప్పమ్మా...మీ నాన్నగారితో చెప్తాను...

ని : ఆయన కోపపడతా రేమిటండీ?

త : ఇది మరీ బాగుంది కోపం దేనికి? ఇందులో కోపపడవలసిందేముందీ?

గి : [నిర్మలవంక ఓరగా చూస్తూ వుంటుంది]

ని : పోనీ మరొక పని చెయ్యకూడదండీ...

త : ఏమిటమ్మా...

ని : మామూలుగా వాకబువల్ల తెలిసినట్టు... ఫలానాచోట ఫలానావాళ్లి అబ్బాయి ఉన్నాట్ట వెళ్లిరమ్మని పంపండి...మిగితా తంతు మామూలుగా జరుగుతుంది ..

త : అవును అల్లాగే చేస్తానమ్మా...

ని : పిన్నిగారూ పెళ్ళికూతు రయాంవని మరి యిప్పుడే సమ్మం దిగమందా మీ అమ్మాయి...ఇంక భర్తను చూసిందంటే మెడపట్టి గెంటుతుంది...

గి : ఏయ్ నిర్మలా...

ని : ఏమమ్మా గిరిజా...

గి : నోరుమూసుకో వాక్క.—

ని : అవును మరి. రేపు ప్రొద్దుట ఓ పిల్ల తల్లిని వినకపోతే ఎల్లా?

గి : నువ్వు బొత్తిగా అల్లరి పిల్లవయిపోతున్నావు...మీ నాన్నగారితో చెప్పి తొందరగా పెళ్లి చేయించాలి.

ని : ఏదో ఆమాత్రం ఉపకారం చేస్తివా నీ ధర్మమా అంటూ ఓ యింటిదాన్నవుతాను. ఆమాత్రం చేసి పెట్టాలి...మరి మీ అమ్మగారితో నేను సిఫారసు చేశానా మరి నీగురించి.

గి : చేశావులే రభస...

త : నిర్మలేం చేసిందే. చేసిందంతా నువ్వు చేసి...

ని : చూశారా పిన్నిగారూ, ఎంత సుళువుగా ఒకళ్లమీద పెస్తుందోను...మా చెడ్డ గడుసుదమ్మా మీ అమ్మాయి...నా కేమమ్మా నే వెళ్ళి ఆయనతో చెప్పొస్తాను. చేసుకోకండి అన్నయ్యగారూ వట్టి గడుగ్గాయిపిల్ల అని.

త : మరి చెప్పేందుకు అడ్రసు తెలుసా...

ని : ఇప్పుడు మీతో చెప్తుందిగా...

గి : (సిగ్గుసిగ్గుగా ఊరుకుంటుంది)

ని : అబ్బ అరొయ్యే...ఇదేం సిగ్గమ్మా...ఆలు లేదు చూలు లేదు...గుమ్మందగ్గర పేరు చెప్పేందుకు పష్టంత సిగ్గుపడుతున్నావు...

త: నేనుంటే సిగ్గు కాబోలు. నే నల్లా వెడతానే మీ స్నేహితురాళ్లిద్దరూ మాట్లాడుకోండమ్మా...

ని : కూర్చుందురూ ఎందుకు చెప్పదో చూస్తాను...మనకేం నష్టం—చెప్పకపోతే... పెళ్లి చేసుకునేది తనా నేనా...

త : వస్తానమ్మా...కాఫీ పెట్టాలా మరి. (వెళ్లి పోతుంది.)

ని : ఇంక సిగ్గునటన చాల్లే...మీ అమ్మగారు లోపలికి వెళ్ళారుగా...

గి : నిజంగా నీమీద నాకు చాలా కోపం వచ్చింది.

ని: అల్లాగపో...ఆ...నే నిజంగా ఈమె కాళీ అవతారం ఎత్తిందనుకున్నాను సుమా...

గి : ఎంత సులువుగా తేల్చిపడేశావు! మా వాళ్ళకు చెప్పడం ఎలాగ అని కొట్టుకు చస్తున్నాను.

ని : మరి నాకు బహుమతి ఏమిస్తావు?

గి : మీ నాన్నగారికి సిఫారసుచేసి పెళ్లి తొందరగా చేయిస్తాను.

ని : మా నాన్నగారు ప్రయత్నం చేస్తూనే ఉన్నారు. ఊరికే వచ్చే పెళ్లికొడుకెవడూ దొరకడం లేదు. అందులోనూ మనం బి. ఏ., కనీసం బి. ఏ. వాడేనా కావాలా?...

గి : వేళాకోళంగా విసిరిన మాటకి అంత యిదౌతా వెందుకు నిర్మలా?

ని : నేనేదో బాధపడుతున్నాను అనుకున్నందుకు చెప్పాలి. అసలు పరిస్థితి చెప్పాను. నీ రహస్యాలు నాకు చెప్పావు కనుక నీవల్లే దగ్గరపడేట్టు చూస్తున్నా...నువ్వు . పెళ్లి చేసుకుంటున్నావంటే నాకు అసూయగావుంది గిరిజా. తోటివాళ్లంతా కాపరాలు చేస్తూంటే నాకుమాత్రం పిల్లల తల్లినయి చక్కటి పాపణ్ణి ఎత్తుకుందామని ఉండదూ...?

గి : నిర్మలా మన మనసులో ఉన్న దుఃఖాలను వెళ్లబోసుకోడంవల్ల లాభం ఏముంది చెప్పు...

ని : ఏమిటో తృప్తి అంతే.

గి : మన స్త్రీజీవితాలే అల్లా ఉన్నాయి... మందికాని తప్పకోసం తీవ్రమైన సంఘవ్యవస్థలో మాడిపోడం.

ని : [రూపాలు ధోరణికి మారిపోతూ] గిరిజ.. పెళ్లికూతురు...చాలా బాగుంటావేమమ్మా మీ ఆయన...

గి : [నవ్వుతుంది.[

ని : నువ్వే ప్రేమించావంటే ఎల్లా ఉండాలి. కోటేరు పోసినట్టు ముక్కు...ఎగు భుజంబులవాడు.. దక్కర వింటి...

గి : చాల్లే నేర్చుకుపోయావు...

ని : లేకపోతే [అసహ్యంగా ముఖం పెట్టి] యిల్లా ఉంటాడేమమ్మా మీ ఆయన...

గి : [పకపకా నవ్వుతుంది.]

ని : (నవ్వుతుంది.)

గి : }
ని : } (ఇద్దరూ నవ్వుతూ వుంటారు.)

[బయటనుంచి గిరిజగారూ! గిరిజగారూ! అని కేక. నిర్మలవెళ్లి తలుపు తీస్తుంది. నవ్యాతినవ్య కాక పోయినా ఒక మాదిరిగావున్న యువతి. అందంగా వుంటుంది. ఈమె పేరు శారద. ప్రసాదంగారి భార్య.]

శా : మీరేనా గిరిజగారంటే [ఆశ్చర్యంగా] నమస్కారం...

గి : [షాక్ తిన్నట్టయి] నమస్కారం కూర్చోండి...[లేచివెళ్లి] ఈమె నిర్మల మా క్లాస్ మేట్, బి. ఏ.

శా : నమస్కారం.

ని : [ప్రతి నమస్కారం చేసి] మీరు...

శా: గిరిజగారికి తెలుసులెండి. మా యింటికి ఒకసారి వచ్చారు నా భర్తతో.

ని: [అర్థంకాక చూస్తూ వుంటుంది]

శా: గిరిజవైపు చూసి] మీతో ప్రత్యేకంగా మాట్లాడాలి...

గి: [కంగారై ఏమీతోచక ఇటూ అటూ చూస్తూ వుంటుంది]

ని: గిరిజా మీ అమ్మగారిని పలకరించి వస్తాను. ఏం చేస్తున్నారో...ఒట్టి కాఫీ అయితే ఏం బావుంటుంది చెప్పు టిఫిన్ లేకుండా...

గి: అక్కర్లేదు నిర్మలా నువ్వు ఉండు...

ని: ఆహా యిప్పుడే వస్తా...

గి: [న్యాయస్థానంలో, బోనులో ఉన్నట్టు చూస్తుంది. దీనంగా చూస్తుంది నిర్మలకేసి. నిర్మల అర్థం చేసుకోదు. వెళ్ళిపోతుంది]

శా: మీ స్వదస్తూరితో ఉన్న ఉత్తరం చూశాను...

గి: (ధైర్యం కూడదీసుకుంటూ వుంటుంది)

శా: మీరు నిజంగా ఆయన్ను ప్రేమించారా?...

గి: ఆ ప్రేమించాను...

శా: ఆయన వివాహితులని తెలుసుకదా... నా బ్రతుకేం చేద్దామని?

గి: నేను ప్రేమించాను. ప్రేమను అంగీకరించమని అర్థించాను అంతే...

శా: ఆయనహృదయం పాషాణం. ఆయన కాళ్లా వెళ్లా పడ్డాను. నా బ్రతుకేం చేస్తారని అడిగాను. పనీమీరా అన్నారు. మీరేనా ఆలోచించండి ...నా పరిస్థితి చూడండి ఈ వయసులో నా భర్త నాకు కాకుండాపోతే నా గతేమవుతుంది? నా కష్టం మీరూ ఆడవారు కనుక మీకు తెలుస్తుంది...

గి: [చలనం లేకుండా కూర్చుంటుంది]

శా: మిమ్మల్ని బ్రతిమాలుకుంటున్నాను. ఇవి చేతులు కావు కాళ్లు. నా జీవితంలో విషం కలపకండి...

గి: [ఉన్నట్టుఉండి కోపంగా లేచి] ఛా అనవసరంగా అరవకు.

శా: అనవసరమా...అరవకనేమా...పిల్లికి చెలగాటం ఎలుకకు ప్రాణపోకట. నేను మీకేం అపకారం చేశాను. రక్షించండమ్మా...

గి: [తల్లికి అందరికీ తెలుస్తుందనే భయం ఆమెను కఠినను చేస్తుంది] ఛ నోర్ముయ్...

శా: [జీవితం కొలిక్కి వచ్చినప్పుడు ఎంత దైన్యానికయినా దిగివస్తారు—దీనాతి దీనంగా] నా పరిస్థితుల్లో మీరు ఉన్నారనుకోండి. ఇద్దరం ఆడవాళ్ళం. ఒకళ్ల కష్టాలు ఒకళ్లకు తెలుస్తాయి. జాగ్రత్తగా ఆలోచించండమ్మా...ఇప్పుడు మీరు చేసే పనికి—ఫలితం అనుభవించేది నేను. ఇంక ఏంచెయ్యగలను. మిమ్మల్ని ఆయన చేసుకుంటే నుయ్యో గొయ్యో చూసుకోవాలి.

గి: తొందరగా చూసుకో నుయ్యో గొయ్యో. మా సుఖానికి అడ్డురాకు. మాది అమరప్రేమ. ప్రేమ పరిపాలనకు ఇటువంటి అడ్డంకులు వస్తూనేవుంటాయి.

శా: [ముఖంలో నిరాశ నిస్పృహ]

గి: (గర్వంగా—తనేదో గొప్పదాన్ననే అహంతో—ఈ తన ప్రేమ వ్యవహారంతో ఏదో ఘనకార్యం సాధిస్తున్నట్టు, ఆదర్శమూర్తులయినట్టు పోజు పెట్టి) ఇటువంటివి పరకుచేయక సాగిపోవడమే దివ్యప్రేమకు ఆదర్శం. రోమియో జూలియట్, లైలా ఖైస్‌లు మాకు ఆదర్శమూర్తులు. ప్రేమ పూలబాటలో ముల్లులా అడ్డురాకు.

శా: ఆకాశంలో చూస్తున్నారు బాటని. మీ పాదాలకింద నలిగిపోతున్న ఈ జీవాన్ని చూడండి. (కాళ్ళమీద పడుతుంది) ఆజన్మాంతమూ మిమ్మల్ని దైవంలా పూజించుకుంటాను. నన్ను కన్న నా తల్లి చనిపోయింది. మళ్లీ ప్రాణంపోసే మిమ్మల్ని తల్లిగా చూసుకుంటాను. నా భర్తని నాకు దక్కించండి...

గి: [కాళ్లు వెనక్కి తీసుకుంటూ—హృదయం దిటవుచేసుకుని]. నేను ప్రేమించాను. ఈ అవకాశం చేజార్చుకుంటే నేను యావజ్జీవం పశ్చాత్తాపపడవలసి వుంటుంది. ఏం లాభం లేదు. నా సుఖంకోసం నీకు కష్టంవచ్చినా నే లెఖ్ఖ చెయ్యను.

శా: [కోపంగా జీవన్మరణసమస్య తేల్చే క్షణము యివప్పుడు తెగింపు వస్తుంది. చూలమున్న పిల్లి ధైర్యంచేసి మీదకు దూకుతుంది] నా సుఖానికి అడ్డువచ్చే నిన్ను నేనేం చెయ్యాలి!

గి: [సమాధానం కొరకదు] ఛా! ఛో! బయటికి. నా సుఖంకోసం నా యిష్టంవచ్చినట్టు నే చేసుకుంటాను...

శా: [పేపర్ వైట్ విసురుతుంది. అది గోడకు తగిలి చప్పుడు అవుతుంది.]

గి: [కెవ్వుమని కేక వేస్తుంది.]

శా: [పూలతొట్టె ఎత్తి విసరబోతూ వుంటుంది]

[నిర్మల ప్రవేశించి శారదచెయ్యి పట్టుకుంటుంది.]

[శారద విడిపించుకుని దెబ్బతిన్న పులిలా చూస్తూ...తలుపు తోసుకుని వీధిలోకి పోతుంది—

గిరిజ తల్లి పెసరట్లు తయారు చేస్తున్న ఆవిడ అల్లాగే చేతిలోని అట్లకాడతో ప్రవేశిస్తుంది కంగారుగా. గిరిజ భయంతో కోపంతో వణుకుతూ తేరుకుంటూ వుంటుంది.]

త: ఏమిటమ్మా అది...

ని: అబ్బే ఏమీ లేదు ఎవరో ఒక పిచ్చిది...

త: ఎల్లా వచ్చిందమ్మా...

[గిరిజ, యింకా బొంకగలిగే స్థితిలో లేదు.]

ని: ఇందాకా నే నుండగానే వచ్చింది. పెద్ద మనిషిలా ప్రవేశించి నేను ఒంటరిగా మాట్లాడా లంటే కాబోలనుకుని లోపలకు వచ్చాను ..ఎవరో ఏమన్నా గుర్తుఉందా గిరిజా పోలీసుకు రిపోర్టు చేద్దాం.

గి: అమ్మా... [అని తల్లివైపు తిరిగి వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తూవుంటుంది తన పరిస్థితి తలుచుకుని.]

త: అబ్బే వుండు; మరీ వెర్రిపిల్ల వయిపోతూ ఉన్నావేమిటి? [చెంగుతో కళ్ళు తుడుస్తూ] మేమంతా ఉండగా ఇల్లా ఇదవుతావా...ముఖం తుడుచుకో...[చెంగుతో తుడుస్తుంది. ముఖంనిండా తాంబూలపు, ఎరుపు అవుతుంది]

ని: గిరిజా ఛా! అదేమిటి ఆ యేడుపు చిన్న పిల్లలా? వెళ్ళి ముఖం కడుక్కురా చెప్తాను...

[గిరిజ అవకాశం దొరికిందికదా అన్నట్టు వెంటనే వెళ్ళిపోతుంది]

త: ఏమిటమ్మా నిర్మలా యిదంతా...నా తల్లికే బాధవచ్చింది. ఆ పిచ్చిముండ ఎవతో దీనిమీదే పడాలా దాని కళ్లు...

ని: పిచ్చిదికాదు పిన్నిగారూ అమాయకపుది. అంతా విన్నాను చాటున వుండి. ఇంత వివేకం ఉన్న గిరిజ ఈ బొందలో ఎల్లా పడిందో అర్థం కావటల్లేదు.

త: ఏం జరిగిందమ్మా...

ని: ఏమని చెప్పను...ఆ వచ్చి నావిడ భర్తనే గిరిజ ప్రేమించింది...ఆయన ఇప్పుడు ఆమెను వదిలి గిరిజను చేసుకుందుకు సిద్ధపడ్డాడు.

త: ఆఁ...

ని: ఆమె బ్రతిమాలినా...గిరిజ కఠినంగా ఉండిపోయింది...ఆమె ప్రాణాలకు తెగించి మాటల్నించి చేతల్లోకి దిగింది.

త: సంప్రదాయం ఉన్న పిల్ల చెయ్యవలసిన పనేనా ఇది...రానీ చెప్తాను...వెధవ బుద్ధులూ తీస్తాను...పెళ్లిళ్లు చేసుకోమంటే చేసుకోక కాపురాలకు చిచ్చుపెట్టడమా...భయమూ భక్తీ లేక మరీ పేట్రేగిపోయింది...పాపం ఆ పిల్ల బ్రతుకేమవుతుందో...

ని: పిన్నిగారూ.. పాపం ఇప్పటికే గిరిజ కుమిలిపోతూ వుంటుంది...అభిమానంతో...

త: మానాభిమానాలు ఉన్నపనేనా యిది అని...

ని: గిరిజ నేమన్నా అంటే నన్ను చంపుకు తిన్నట్టే. నెమ్మదిగా నే చెప్పిచూస్తా...మీరేమీ అనకండి...బతిమాలుకుంటున్నాను...

త: అబ్బే తగని తలతిక్క. నువ్వు నెమ్మదిగా చెప్తే వింటుందా. దాన్నేమంటాములే అది ఆడిన ఆటకల్లా తందాన అని గంగిరెద్దులా తయారుచేసిన ఆయన్ననాలి...అది వినదమ్మా వినదు...

ని: మీరల్లా అనకండి. నే విడమర్చి చెప్తాగా... మీరేమీ అనకండి.

త: ఏం లాభం లేదు...పాపం ఆ పిల్ల బ్రతుకేమయిపోతుంది...

ని: గిరిజకు అభిమానం జాస్తి. మీరేమన్నా అంటే మనకు కాకుండాపోతుంది.

త: (ఆ మాటలో కోపం దిగజారి స్వార్థం ప్రవేశించి) ఆఁ. ఒక్కగా ఒక్కపిల్ల, నెమ్మదిగా చెప్పి చూడమ్మా... పెద్దతనంలో ఈ కష్టాలు చూడను. నెమ్మదిగా చెప్పి చూడమ్మా...(కొంచెం పస్తాయించి...మళ్లీ స్వార్థానికి పరితూగిన మానవత్వం ప్రవేశించి) ఏమయినా పిల్లమీద పిల్ల నిశ్వసం జరగదు. ఇది కిలాతురంలాంటిది. ఎల్లాగో ఒకలాగ మనస్సు తిప్పమ్మా...ఈ విషమసంధి నా ప్రాణానికి వచ్చింది...

[గిరిజ జ్ఞాపకం వచ్చి...అశ్లీలాన్ని శంకించి కంగారుగా] చూడమ్మా గిరిజ యింకా రాలేదు... ఏ అఘాయిత్యం చెయ్యలేదుకదా...

[నిర్మల పరుగెత్తబోతుంది. గుమ్మంలో గిరిజ ఎదురౌతుంది]

ని: [గిరిజను పట్టుకుని] రా గిరిజా రా...

[గిరిజను తీసుకువచ్చి పడకకుర్చీలో కూల వేస్తుంది. తల్లిముఖం చూడలేకో...లేక తన సిద్ధాంతాలు నెమరువేసుకుందుకో యిందాకటినవల తీసి ముఖానికి అడ్డుపెట్టుకుంటుంది.]

త: అట్లు మాడిపోతూవుంటుంది వస్తా. [గది విడిచి వెళ్ళిపోతుంది]

ని: గిరిజా...

గి: [పుస్తకం చాటు ఉండుకునే] ఉఁ...

ని: ఇందాకటి ఆవిడ ఎవరు గిరిజా?

గి : [హృదయం అర్థం చేసుకునే వ్యక్తిముందు దీనావస్థలో హృదయం విప్పిచెప్పేముందు, ముందుగా వచ్చేది కన్నీరు...పుస్తకం పక్కకి పడేసి ఒక్కసారిగా సోఫాలో నిర్మల ప్రక్కనవున్న స్థానానికి వస్తుంది— నిర్మల ఒళ్లో ముఖం దాచుకుంటుంది దీనంగా వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తూ] నిర్మలా!

ని : అంతా అర్థం అయింది గిరిజా...అచ్చే చంటిపిల్లలా అదేమిటి ..లే...

గి : [ఇంకా ఏడుస్తూనే వుంటుంది]

ని : అంతే నేమిటి...ఇంత చదువూ సంస్కారమూ ఏ బూడిదలో పోశావు...లే...

గి : [బలవంతాన ముఖం ఎత్తుతుంది.]

ని : ధైర్యం తెచ్చుకోవాలి...మనం నేర్చుకోవలసింది జీవితంలో కష్టాల్ని ధైర్యంగా ఎదుర్కోడం. ఒక సమస్యని రెండు కోణాల్నించి చూసి పరిష్కారం తేల్చుకోవాలి...

గి : [జాలి కొల్పేట్టు చూస్తూవుంటుంది].

ని : ఇల్లా చూడు, నువ్వు ప్రేమించడం తప్పని ఎవరూ అనరు. ప్రేమపునాదిరాయిగా సంఘం నిర్మించబడాలి. నువ్వు యిప్పుడు చేయబోయేది నిర్మలంగా ఆలోచించి చూడు. నువ్వు ఒక వివాహితుణ్ణి ప్రేమించి పెళ్లాడబోతున్నావు.

గి : మనసారా ప్రేమించాను నిర్మలా...

ని : సంఘపు కట్టుబాట్లు స్వర్గం నరకం నీతి నియమాలూ యిటువంటి బూజుపట్టినవన్నీ వదిలేసినా...

గి : అజ్ఞాతంగా శాసించే యీ సంఘం రేపు నా ప్రేమపూవు ఫలించక వాడిపోతే నన్ను ఉద్ధరిస్తుందా? నా సుఖాన్ని లెక్క చెయ్యని యీ సంఘానికి నేనెందుకు తల వంచాలి?

ని : అదే నేనూ అంటున్నాను. నువ్వు సంఘాన్ని లెక్క చెయ్యవద్దు.

గి : నా సుఖాన్ని ప్రతిఫలంలేనిదానికోసం నేనెందుకు త్యాగం చెయ్యాలి? నా సుఖాన్ని వదులుకుని యావజ్జీవితం కలల్లో కలువరింతల్లో బ్రతుకుతూ బలయిపొమ్మని శాసించే అధికారం యీ సంఘాని కెవరు ఇచ్చారు?

ని : నిన్ను శాసించినా నువ్వు లెక్క చెయ్యనవసరంలేదు. వ్యక్తులు కుష్కసిద్ధాంతాలకోసం బలవనక్కరలేదు. కాని...మానవులమైన మనం పుట్టినందుకు మనలో మానవత్వం చావనియ్యకూడదు కదూ. నీ సుఖంకోసం నువ్వు ఆయన్ను చేపట్టితే నీలాంటి వ్యక్తే నీ పాదాలక్రింద పడి నశించిపోతుంది చూశావా?

గి : ఇప్పుడు మానవత్వం అదీ యిదీ ఆలోచించి నా ప్రేమకు నిప్పుపెట్టుకున్నాను అనుకో... నా బ్రతుకుకు నిప్పుపెట్టుకున్నట్టేగా...ఈ మానవత్వం ఈ త్యాగంవల్ల నాకు మిగిలేదేమిటి?...నా సుఖస్వప్నం చెదిరిపోయిన ముళ్లదారి అంతేగా... నా హృదయం సుఖదాహంతో బీటలు వారి నశించడం అంతేగా...

ని : ఆనందము సుఖము అంటే ఇవే నంటావు ...నన్ను కాదని అతన్ని చేసుకున్నావనే కట్టు. ఇంక నీకు సుఖమే వ్రాసిఉందని ఎందుకనుకోవాలి. ఏదో ప్రేమించా ననుకుంటున్నావు. వివాహితుణ్ణి ప్రేమించడమూ...

గి : వివాహితుడయితే ప్రేమించకూడదని ఎక్కడుంది? ప్రేమను యిటువంటి భౌతికవిషయాలు కట్టివెయ్యవు...

ని : ఏవేవో ప్రేమసిద్ధాంతాలు ఆదర్శాలు ఏకరువు పెట్టకు. క్రిందికి చూడు. ఇక్కడ నడిచేందుకు ఒకదారి ఉంది. భూమి ఉంది. దాన్ని అంటిపెట్టుకు ఉండక తప్పదు. ఒకవేళ నువ్వు తాత్కాలికంగా గాలిలోకి ఎగరగలిగినా భూమికి దిగిరాక తప్పదు గిరిజా...

గి : నువ్వు వెయ్యి చెప్పు లక్ష చెప్పు నేను ఆలోచించి తేల్చుకోడం అయిపోయింది. నేను నా ప్రేమను సఫలం చేసుకుని తీరతాను.

ని : నీ చేతిలో ఒక మానసికతృప్తినిచ్చేది వుంది. అది వదలి ఎండమావికోసం పరుగెత్తున్నావు...

గి : ఎండమావా?...

ని : అంతే అవుతుంది. నీ చేతిలో ఉన్నది చూడు. ఇప్పుడు నువ్వు ఈ పెళ్ళిచేసుకోడం మానేస్తే ఒక జీవికి సుఖప్రదానం చేశావని తృప్తిగా ఉంటుంది. ఇది మానసికానందము...

గి : మానసికానందము...శాంతి కానందము అంతా భ్రమ....

గి : భ్రమ గిరిజా...చదువూ సంస్కారమూ ఏ ఏట్లో పోశావు పురుషునిలోని పశుత్వంకాళ్ళక్రింద స్త్రీజాతంతా నలిగిపోతోంది. ఆ పశుత్వానికే నువ్వు దోహదమిస్తున్నావు. నీలాటి స్త్రీ పీక నీ చేత్తో నులిమి నీ సుఖానికి ద్వారం తెరుస్తున్నావు...పురుష

జాతి జాలియుకు తందాన అనే స్త్రీలు ఉండడంవల్లే మనం ఈస్థితిలో ఉన్నాము. ఎవరికి పెళ్ళి కాకపోతే దాన్ని దెప్పడం మన అమ్మలక్కలు; సంఘము అంటే స్త్రీ యొక్క అవివేక రూపమయి కూర్చుంది. కట్నం—మన స్త్రీయే అంటుంది, పది వేలన్నా లేక పోతే ఎల్లాగా అని. ఛీ! నువ్వు కూడా ఆ అజ్ఞానుల్లో కలిసిపోయావు. మీ అమ్మ ఏం చదువుకుందని అంత మానవత్వం ప్రదర్శించింది. తన కంఠంలో ప్రాణం వుండగా ఈ పెళ్ళి జరగదని చెప్పి వెళ్ళింది. నీకంటే ఆ అమ్మాయి ఎక్కువనా? ఆమెలోని మానవత్వం అల్లా చెప్పించింది...

గి : [దిమ్మెరపోయి చూస్తూ ఉంటుంది]

ని : మానవత్వం వదిలి కేవలం స్వార్థంకోసం నువ్వు యిది మానవన్న మాట. స్వార్థంకోసం ఖూనీ చేసి డబ్బు అపహరించేవాడికీ నీకూ ఏమిటి తేడా? నువ్వూ హత్య చేస్తున్నావు. ఇక్కడ కాకపోయినా ఎక్కడయినా ఈ మన చేష్టల్ని చూసి నిష్పాక్షికంగా శిక్షించే న్యాయస్థానమే ఉంటే అది నిన్ను హంతకురాలిగా శిక్షిస్తుంది ..

గి : ఆ...

ని : [తన ధోరణిలో] ఎప్పుడో కాదులే ఈ చేతికి శిక్ష. ఈ జన్మలోనే; వాడు రాక్షసుడు. నిన్ను ఆమెను ప్రేమించాడు. ఈవాళ నిన్ను ప్రేమిస్తున్నాడు. రేపు యింకొకతెను. వాడికేం బాధ...నలిగి పోయేది నువ్వేగా...

గి : [నిరాశగా] అంతేనా!...

ని : అంతకాక? నీలాటి తోటివాళ్ళని ఖూనీ చేసి వాడి రాక్షసత్వాన్ని బలపరచేవాళ్ళు...కరువయితేగా...

[గిరిజ 'నిర్మలా' అని కేక పెట్టి పడిపోతుంది) నిర్మల తెల్లబోతూ నీళ్లకోసం కేకలు పెడ్తుంది. తల్లి అట్లకాడతో ప్రవేశించి భోర్లా పడిపోతుంది కంగారులో]

[తెర]

* గుఱ్ఱాల గోపిరెడ్డి *

'రామ్‌చంద్'

ఓ గుర్రాల గోపిరెడ్డి!
దాచేపల్లికె దానమైతివా॥
శేరు శేరు ఎండి మురుగుల్
సేతులకు పెట్టుకొని
కట్టమీదా వస్తావుంటే
కలకటేరు వనుకొంటిర కొడకా,
వయ్యారికొడక, బంగారుకొడక
దాచేపల్లికె దానమైతివా॥

* * *

ఆపక్క ఒక సేను
ఈపక్క ఒక సేను
నడుమలోన నాపసేను
సందున నిను నలుగురు పట్టి
నరికిరి కొడక, వయ్యారికొడక
దాచేపల్లికె దానమైతివా॥

* * *

ఎక్కేది ఎల్లగుల్లం
కట్టేది కాయపంచ
సుక్కవంటి నీ సక్కదనము
సూడ కన్నులు లేవుర కొడక
బంగారుకొడక, చిన్నారికొడక
దాచేపల్లికె దానమైతివా॥

* * *

ఆంధ్రదేశంలో, అందు ముఖ్యంగా గుంటూరు సీమలో పై పాటను దానికి మూలమైన గుర్రాల గోపిరెడ్డి పేరును విననివారు అరుదు. ఆ ప్రాంతంలోని గ్రామీణులకు ముఖ్యంగా గొడ్లకాపరులకు అతనిని గూర్చిన పాటలు బాల్యంనుండీ సుపరిచితములే. పల్లెపల్లెలలో పిచ్చిగుంటలవాళ్లు అనబడే ఒకరకం బిచ్చగాళ్లు అదోకరకం కిన్నెర వాయిస్తూ రెడ్డికథను పాటలరూపంగా పాడుతుంటే ఒళ్ళు గగుర్పొడుస్తుంది. గోపిరెడ్డి మరణాన్ని వింటుంటే అటువంటి వీరుడికా ఇటువంటి చావు అని మన కళ్లలో నీళ్లు తిరుగుతాయి. గోపిరెడ్డిచరిత్రను వివరించే బుర్రకథలు, జానపదగేయాలు బహుళ ప్రచారంలో వున్నవి.

గోపిరెడ్డి సుమారు 60 సంవత్సరాల క్రితం వాడు. అతని జన్మస్థలం పల్నాడులోని పిడుగురాళ్లకు అయిదుమైళ్లి దూరంలోవున్న పిల్లుట్ల గ్రామం. పిల్లుట్లగ్రామంలో వేయి గడపకు పైగా వుంది. బ్రాహ్మణులున్నా రెడ్డికుటుంబాలే ఎక్కువ.

ప్రచారంలో వున్న కథ ననుసరించి, గోపిరెడ్డి మంచి పలుకుబడి కలవాడని, ధర్మాత్ముడని, పేటికి తోడు దండిశాసనుడని, పిల్లుట్ల సమీపంలో వున్న మన్నెసుల్తానుపాలెం గ్రామకరణం గోపాలకృష్ణయ్యకు గోపిరెడ్డికి మధ్య పచ్చిగడ్డివేస్తే భగ్గుమనేవని, పుల్లరి వసూళ్లసందర్భంలో వారిద్దరి మధ్య ఏర్పడిన మనస్పర్థలు ద్వేషాలుగా మారి చివరకు కోపాలతో దౌర్జన్యాలకు దారితీశారని, సంక్రాంతి కోడిపందాల సమయంలోనూ, వీరుల పూజ సందర్భంలోనూ ఇరువురి ముఠాలు తలపడటం రక్తప్రవాహాలవటం జరిగేవని, గోపిరెడ్డితో ముఖాముఖి పోరాడి లాభంలేదని తెలుసుకున్న గోపాలకృష్ణయ్య రెడ్డి వెళ్లేత్రోవలో ఉచ్చులు పన్నించి, వాటిలో అతడు గుర్రంతోసహా చిక్కుకోగా ఈటెలతో పొడిచి చంపించాడని తెలుస్తున్నది. ఇటీవల గోపిరెడ్డిచరిత్రకు సంబంధించిన విషయ సేకరణకై పల్నాడు వెళ్లటం సంభవించింది. ఆ సందర్భంలో గోపిరెడ్డి కాలాన్ని కళ్లారా చూచిన పూజ్యులు కొందరిని కలుసుకునే అదృష్టం కల్గింది. కాని ప్రచారంలోవున్న కథకు నిజచరిత్రకు (ఎక్కడో తప్ప) సన్నిహిత సంబంధంలేదని తెలుసుకున్నాను. నిజచరిత్ర తెలుసుకోవాలనే ఉత్సాహంతో తగినవిధంగా భోగట్టా చేశాను.

ఓంప్రథమంగా ప్రచారంలోవున్న గోపిరెడ్డి కథ కేవలం కల్పితమని తెలిపినవారు ఇటీవల కీర్తి

శేషులైన బత్తెనపాటి వెంకటసుబ్బయ్య పంతులు గారు. సుబ్బయ్య పంతులుగారు 94 ఏండ్ల వృద్ధులు. వ్యాపారదృష్ట్యా అయితేనేం, బంధుత్వాలవల్ల నైతేనేం పంతులుగారికి పల్నాడుతో సంబంధ ముంది. కరణం గోపాలకృష్ణయ్యగారికి ఆయనకు బంధుత్వం లేకపోయినా ఇద్దరిమధ్య ఓ విధమైన అనురాగమనేది వుండేది. కరణం గోపాలకృష్ణయ్య గోపిరెడ్డికి సమకాలికుడు కాదని, పోతే రెడ్డిగారి సోదరుడైన వీరారెడ్డికి ఆయన సమకాలికుడని వారిద్దరిమధ్య కోర్టువ్యవహారాల రూపంలో ద్వేషాలైతే వుండేవికాని అవి దౌర్జన్యాలకు దారితీయలేదని పంతులుగారు సెలవిచ్చారు. దీన్ని గోపిరెడ్డిగారి మేనల్లుళ్లైన నంద్యాల గోపిరెడ్డిగారు, బత్తుల సింగరయ్యగారు తదితరులు బలపరుస్తున్నారు.

గోపిరెడ్డి చరిత్ర పరిశోధనను సత్తెనపల్లిలో ప్రారంభించాను. ఆయన సోదరుడైన వీరారెడ్డిగారి కోడలు శ్రీమతి గుర్రం కోటమ్మ వరఫ్ దమయంతీ దేవిగారి వలన కొంతగాకపోయినా కొంత తెలుస్తుందని ఆశించానుగాని ప్రయోజనం లేకపోయింది. అనంతరం పిడుగురాళ్ళ వెళ్ళాను. పిడుగురాళ్ళ గోపిరెడ్డి జన్మగ్రామమైన పిల్లుట్లకు అయిదుమైళ్ళ దూరంలో వుందికాని పిడుగురాళ్లలో 'గోపిరెడ్డి' పేరుగూడా తెలియనివారున్నారని తెలుసుకొని ఎంతో ఆశ్చర్యపోయాను.

ఇకపోతే గోపిరెడ్డిగారి జన్మవృత్తాంతాన్ని గూర్చి సమగ్రంగా తెలుసుకోగల్గింది పిల్లుట్ల గ్రామంలోనూ, పరిసరాల్లోవున్న కేశవరం, రుక్మిణీపురం, మన్నెసుల్తాన్‌పాలెం, దాచేపల్లి, రెంటాల, జూలపాడు, గణపారం గ్రామాల్లో.

ప్రస్తుతం పిల్లుట్ల గ్రామంలోవున్న గుర్రంవారి అనాథశరణాలయానికి చెందిన ట్రస్టీలు శ్రీయుతులు నంద్యాల గోపిరెడ్డిగారు, బత్తుల సింగరయ్యగారు, కమిటీ మెంబర్లైన మంచికంటి వెంకటసుబ్బారెడ్డిగారు (రెంటాల వాస్తవ్యులు), మన్నెం ఆదినారాయణ రెడ్డిగారు (జూలపాడు వాస్తవ్యులు)' గుర్రం కోటి రెడ్డిగారు, ఎర్రెద్దు నాగిరెడ్డిగారు, ఆరె వీరారెడ్డిగారు ధర్మవరప్పాడు (గ్రామకాపరస్థులు) బూతుకూరు వెంకటసుబ్బారెడ్డిగారు (గణపవరం) రెడ్డిగారిని గురించిన విషయసేకరణలో ఎంతో తోడ్పడారు. వీరందరూ గోపిరెడ్డిగారి కుటుంబానికి బంధువులే.

గోపిరెడ్డి వంశీయులు గుర్రంవారు. (గుర్రం ఎక్కి ఎప్పుడూ తిరుగుతుండేవాడని అందువలన గుర్రాల గోపిరెడ్డి అని ప్రచారంలో కొచ్చిందన్న విషయం సత్యదూరమని దీనివలన తెలుస్తున్నది.) గుర్రంవారు పల్నాడులోని ప్రసిద్ధ కుటుంబాల్లో ఒకటి. పల్నాటి యుద్ధకాలంలో మలిదేవ నాయుని కొలువులో గుర్రంవారు ఉన్నత సైనికోద్యోగాలు చేశారని తెలుస్తున్నది.

గోపిరెడ్డి జనకులు గుర్రం చినకృష్ణారెడ్డిగారు. ఆయనకు ఇద్దరు భార్యలు. ప్రథమభార్యా సంతానం, గోపిరెడ్డి, వీరారెడ్డి, నాగమ్మ, అంతమ్మ అనేవారు. రెండో భార్యకు కోటిరెడ్డి అనే ఒక్క కుమారుడు. గుర్రం వంశం దానధర్మాలకు పెట్టింది పేరు. వారిని అడిగి లేదనిపించుకున్నవారు లేరు. దీనికి సాక్షి నేడు పిల్లుట్లలోవున్న గుర్రంవారి అనాథ శరణాలయమే. ఈ శరణాలయానికి వారు సుమారు 600 ఎకరాలభూమిని దానంచేశారు. ఈభూములపై వచ్చే ఆదాయంతో ఆ అనాథశరణాలయం నడుపబడుతున్నది. ఇహ గోపిరెడ్డికి గూడా ఈ దానధర్మాలు అలవడ్డాయంటే అతిశయోక్తేమీలేదు.

గోపిరెడ్డిఆకృతి గంభీరంగానూ, ముఖం ఆకర్షవంతంగానూ వుండేదట, చాలా అందంగా వుండేవాడట. నడుస్తుంటే 'కలక్టరు కీవి' ఒలికేదట. (ఆ కాలంలో తెల్లదొరలే కలక్టరుపదవులను నిర్వహించారు). కావిపంచ కట్టుకొని, ఎల్లగుర్రం ఎక్కి వస్తుంటే, ఆ కీవి, ఆ దర్పం, ఆ హుందా, ఆ అందం...చూడటానికి రెండుకళ్లూ చాలేవికావట.

శేరు శేరు ఎండి మురుగుల్
సేతులకు పెట్టుకొని
కట్టమీద వస్తావుంటే
కలక టేరు వనుకొంటిర కొడుకా

....

ఎక్కేది ఎల్లగుల్లం
కట్టేది కాయపంచ
సుక్కవంటి నీ నక్కదనము
సూడ కన్నులు లేవుర కొడక

....

ప్రచారంలో వున్న పై గేయం అతని ఆకృతిని వర్ణించటంలో సత్యాన్నే వెల్లడించుతున్నది.

* * *

బాల్యంనుండి గోపిరెడ్డి ముక్కుకు సూటిగా, తనకు న్యాయమని తోచిన త్రోవనవెళ్లేవాడు. బీద సాదలంటే మక్కువ. ఎదుటివారు కష్టపడుతుంటే చూడలేకపోయేవాడు. అందుకే బీదసాదలకు అతడంటే అమిత గౌరవం. గొప్పవంశంలో పుట్టిన ఇతడు తను హోదాకు తక్కువైనవాళ్లతో కలసి మెలసి తిరగటం గ్రామంలోని పెద్దవాళ్ళకు కంటకమైంది. తండ్రిగారి మరణంతో వంశపారంపర్యంగా వస్తున్న మున్సబుగిరీ అతని నెత్తినపడింది. తన గ్రామాన్నంతా అభివృద్ధిచేయాలని, గ్రామంలోని భూముల్ను కాకటి నీళ్లతో పెల్లగించాలని ఏవేవో కలలు కనేవాడు గోపిరెడ్డి బాల్యంనుండి... చేతికి అధికారం రావటంతో అతని కలలు నిజమయ్యాయి. కాని అతన్ని చూచి ఈర్ష్యపడుతున్న వారికి అగ్నిపై ఆజ్యం పోసినట్లయింది.

ఆనాడు పల్నాడులో దొంగలబాధ ఎక్కువగా వుండేది. గ్రామంలో పెద్దలనబడే కొందరు వ్యక్తుల ఆసరాతో దొంగతనాలు జరుగుతుండేవట. గోపిరెడ్డి గ్రామాధిపత్యం వహించటంతో దొంగల ఆటలు, వారి వెనుకవున్న పెద్దల స్వార్థం కట్టుపడ్డాయి. ఈ కారణంగా ఆయా పెద్దమనుష్యులు గోపిరెడ్డిపై కత్తిగట్టారు. కాని అతన్ని చంపటానికి ఎవరు సాహసించగలరు!......గోపిరెడ్డితో కయ్యం అగ్నితో వియ్యం వంటిదని వారికి తెలుసు. అందుచేత సమయంకోసం నిరీక్షించసాగారు.

ఆనాడు ఆంధ్రదేశంలోని పలుప్రాంతాలవారు పశువులను మేతకు పల్నాడు తోలేవారు. ఆయా గ్రామాల్లోని కొందరు వ్యక్తులు బీళ్ళను గుత్తకు తీసుకొని, పశువుల్ని మేపి పుల్లరివసూలు చేసుకొనేవారు. గోపిరెడ్డి కూడా కొన్ని బీళ్ళను గుత్తకు తీసుకొని మందలను మేపేవాడనిన్నీ, బీళ్ళను గుత్తకు తీసుకునే విషయంలో ప్రముఖులనే కొందరు వ్యక్తులు ఆయనతో పోటీపడ్డారని, పోటి సహించలేని గోపిరెడ్డి వాళ్లతో పోట్లాట పెట్టుకొన్నాడని, ఈ పోట్లాటలే కాలక్రమేణా పరమద్వేషాలుగా మారాయని, శేతవరం, రుక్మిణీపురాలకు చెందిన కొందరు పెద్దలు చెప్పారు. గోపిరెడ్డి విరోధికోటికి చెందిన ప్రముఖ వ్యక్తులు ఎవరో చెప్పటానికి వారు నిరాకరించారు గాని ఆ ప్రముఖ వ్యక్తులు పిల్లుట్ల గ్రామానికి చెందిన వారేనని రూఢిపర్చారు. ప్రచారంలోవున్న కథలో, గోపిరెడ్డికి మన్నెసుల్తానుపాలెంకు చెందిన కరణం గోపాలకృష్ణయ్యకు మధ్య పుల్లరులవిషయంలో వైషమ్యాలొచ్చాయని చెప్పబడిన విషయం కేవలం సత్యదూరమని గూడా వారు ఘంటాపథంగా చెప్పారు. కాబట్టి గోపిరెడ్డి కథకు గోపాలకృష్ణయ్యకు ఏమాత్రం సంబంధం లేదని, గోపాలకృష్ణయ్యకు, గోపిరెడ్డిసోదరుడైనవీరారెడ్డికి మధ్య విద్వేషాలుండేవని, కాని అవిదౌర్జన్యాలకు దారితీయలేదనిబుజువయింది. ఏమైతేనేం గోపిరెడ్డికివున్న ఊళ్లోనే విరోధి బృందం ఎక్కువైంది. వాళ్ళంతా అతనిపై కక్షతో సమయంకోసం ఎదురుచూడసాగారు. 'పిల్లికి గంట కట్టే దెవర'న్నట్లు గోపిరెడ్డిపై చేయి చేసుకునే వ్యక్తికోసం వెయికళ్ళతో గాలించసాగారు. చివరకా వ్యక్తి తటస్థపడ్డాడు.

గోపిరెడ్డి విరోధికోటిలో బోయవాడొకడుండేవాడు. అతడు ఒకప్పుడు దొంగల ముఠా నాయకుడు. రెడ్డి గ్రామాధిపత్యం వహించటంతో ఆ ముఠావాళ్లు తల ఒకదారి అవటం బోయవాడి నోటివద్ద కూడుపోవటం జరిగింది. గోపిరెడ్డిని చంపటానికి అతడే సమర్థుడని రెడ్డి విరోధులంతా అతన్ని సమీపించారు రెడ్డిని చంపటానికి పురికొల్పారు. 'బాబోయ్, ఆ మారాజును చంపలేను. నా పాపిష్టి చేతులు ఆ పని చేయలేవు. ఇంతకూ ఆయన ఏం అపకారం చేశాడని ఈపని చేయమంటారు? మన దొంగతనాల్ని పసికట్టి అరికట్టాడనా?" అని ఆ బోయవాడు మొదట నిరాకరించాడట. కాని వారి దుర్బోధలవల్లనైతేనేం, ఆశచూపిన ధనంవల్లనైతేనేం, పొలంలోవుండా గుర్రంపై ఒంటిగా వెళ్తున్న రెడ్డిని చెట్టుపై ఆకులచాటున దాక్కొని తుపాకీతో కాల్చి చంపాడు. తుపాకీదెబ్బతిన్న రెడ్డి గుర్రంపైనుండి క్రింద పడిపోయ్యాడు. తుపాకీ

మ్రోగటం, గోపిరెడ్డి క్రిందపడటం పొలంలోని జీతగాళ్లకు అన్నం తీసుకొనివెళ్తున్న గోపిరెడ్డి పనిమనిషి చూసి వెనక్కి వెళ్ళి రెడ్డి సోదరుడైన వీరారెడ్డికి చెప్పిందట. వెంటనే వీరారెడ్డి గోపిరెడ్డి పడివున్న చోటికి వెళ్ళి సమీపంలో ఎక్కడా వైద్యశాల లేకపోవటంవలన దాచేపల్లిలోని ధర్మాసుపత్రికి తీసుకువెళ్లాడట. కాని గోపిరెడ్డి దాచేపల్లి చేరటప్పటికే మరణించాడు.

గోపిరెడ్డి మరణాన్ని ప్రచారంలోవున్న కథ ఒకవిధంగానూ జానపదగేయం మరో విధంగానూ చిత్రించాయి. ఈ రెండిటికీ సామరస్యం ఎక్కడా కన్పించదు.

“నెమలిపురం కనుమ, గుత్తికొండకనుమ, పాపాయిపాలెం కనుమల మధ్యప్రదేశంలో గోపిరెడ్డిముఠాకు, కరణం గోపాలకృష్ణయ్యముఠాకు పోరాటం జరిగిందని, గోపాలకృష్ణయ్య మందలోని కొన్ని పశువుల్ని తోలుకొని గోపిరెడ్డి బయలుదేరాడని, అతడ్ని ఎదిరించి లాభంలేదని తెలుసుకున్న గోపాలకృష్ణయ్య అనుచరులు దాచేపల్లిసమీపంలో గోపిరెడ్డి వెళ్లేత్రోవలో పంటచేలో ఉచ్చులు పన్నారని, చెవుకోసి ఒక ఆవుదూడను పొలంలోకి తోలారని, చెవుకోసిన బాధతో అరుస్తున్న ఆవుదూడ ఆర్తనాదం విని పులి ఏమైనా దూడను పట్టుకుందేమో విడిపిద్దామని రెడ్డి చేలో ప్రవేశించాడని, పుణ్యానికి పోతే పాపం ఎదురైనట్లు అతని గుర్రం చేలో పన్నిన ఉచ్చుల్లో చిక్కుకుందని, పక్కనే కాచుకొని కూర్చున్న గోపాలకృష్ణయ్య అనుచరులు రెడ్డికి అవకాశం ఇవ్వకుండా అతడ్ని గుర్రం పైనుండి క్రిందకు త్రోసి ఈటెలతో పొడిచి చంపారని” ప్రచారంలో వున్న కథ తెలియపరుస్తున్నది.

'ఆపక్క ఒక సేను
ఈపక్క ఒక సేను
నడుమలోన నావసేను
నందున నిను నలుగురుపట్టి
నరికిర కొడక, వయ్యారి కొడక
దాచెపల్లికె దానమైతివా॥'

అని జానపదగేయం వెల్లడిస్తున్నది. పై కథకు ఈ గేయానికి సంబంధం కన్పించకపోయినా, ఈ గేయం కొంతవరకు సత్యాన్నే నిరూపిస్తున్నది. అయితే అతన్ని చంపింది నలుగురు కాదు ఒకడే. అదీ అతన్ని కాల్చి చంపాడు గాని నరికిమాత్రం చంపలేదు. కాకపోతే అతన్ని చంపటానికై జరిగిన కుట్రలో నలుగురూ వున్నారని దీని అంతరార్థం ఏమో(?) “దాచేపల్లికే దానమైతివా” అనే పదం విషయంలో అటు కట్టుకథ, ఇటు జానపదగేయం, నిజచరిత్ర ఓవిధంగా ఏకీభవిస్తున్నాయి. కట్టుకథ గేయం దాచేపల్లి సమీపంలోనే రెడ్డిని చంపారని తెలుపుతున్నాయి. నిజచరిత్ర గూడా అతడ్ని దాచేపల్లి వైద్యశాలకు తీసుకొని వెళ్ళారని, అతడక్కడ మరణించాడని తెలుపుతున్నది.

* * *

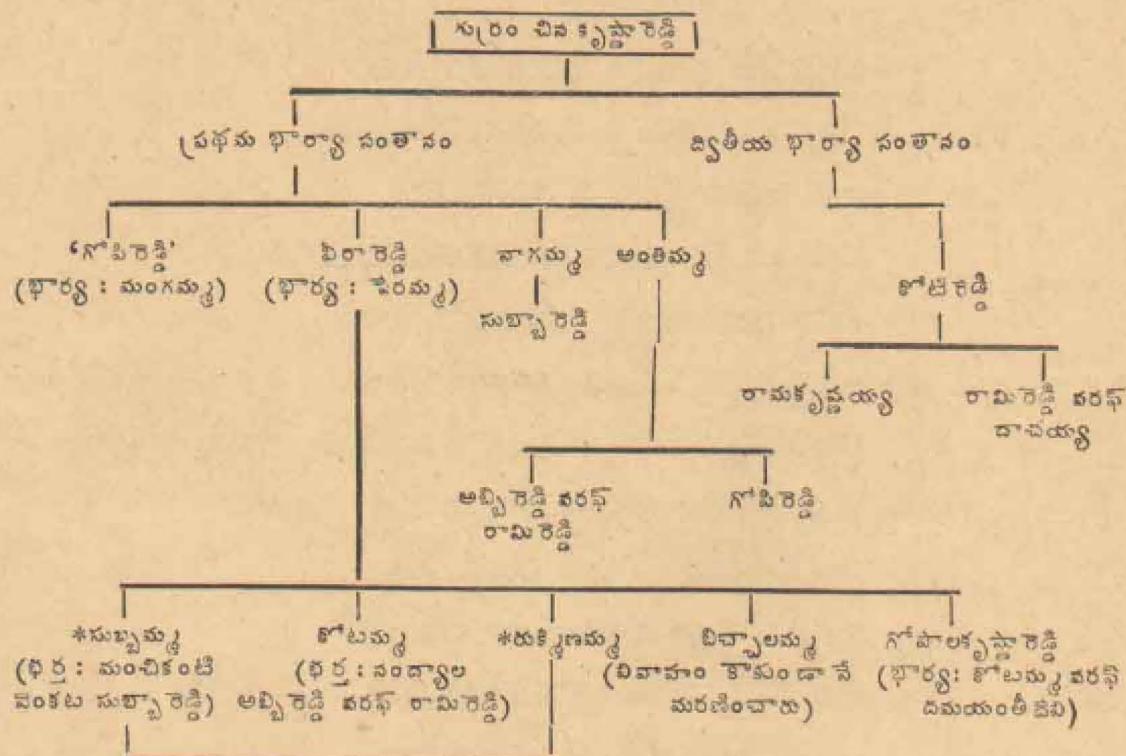
గోపిరెడ్డికి సంతానం ఎవరూ లేరు. అతనితోనే అతని కుటుంబం అంతమైంది. అతని సోదరుడు వీరారెడ్డికి నలుగురు ఆడపిల్లలు, ఒక్క మొగపిల్లవాడు. మొగపిల్లవాడైన గోపాలకృష్ణారెడ్డి కందుకూరు వీరేశలింగం పంతులు గారి శిష్యుడు. అతను వివాహమైన కొద్దికాలానికే మరణించటంతో వీరారెడ్డిగారి కుటుంబం అని చెప్పుకోతగ్గవాళ్లు ఆయన కుమార్తెలు, కుమార్తెల సంతానమున్నూ. కీ. శే. గోపాలకృష్ణారెడ్డి గారి పేరనే, వారి జనకులు ఆయన ఆదర్శాలకు అనుగుణంగా అనాథశరణాలయాన్ని స్థాపించి, ఆస్తి అంతా దానికి వ్రాశాడు.

గోపిరెడ్డి బ్రతికినన్నాళ్లు పౌరుషంగానూ, గొప్పగానూ బ్రతికాడు. మంచికి మంచనిపించాడు,

అనారోగ్యాన్ని గూడా లెక్కచెయ్యక, నడివేసవిలో పల్నాటిమండు టెండల్లో ఆయా గ్రామాలకు వచ్చి, విషయసేకరణకై ప్రముఖ వ్యక్తుల్ని పరిచయం చేసిన సత్తెనపల్లి వీరబ్రహ్మస్వాములవారి మఠాధిపతులైన కీ॥ శే॥ జవంగుల నారాయణదాసు గారి కుమారుడు శ్రీ వెంకటేశ్వర్లు గారికి కృతజ్ఞత.

చెడుకు చెడు అనిపించాడు. బీదసాదలు అతనికి చేయెత్తి నమస్కరించారు. దొంగలు కలలో కూడా అతని పేరు విని అదిరిపడేవారు. శత్రువుల పక్కలో బల్లెం అతను. కాని పెద్దలని చలామణి అయ్యేవారి స్వార్థానికి బలి అయ్యాడు. మానవుడు ఎంత బలవంతుడైనా స్వార్థపరసంఘంతో జరిపే పోరాటంలో 'ఏకాకి' అన్న విషయం గోపిరెడ్డిపట్ల అక్షరాలా వర్తిస్తుంది.

: గోపిరెడ్డిగారి వంశవృక్షం :

* సుబ్బమ్మ వివాహానంతరం కొద్దికాలానికే మరణించటంచే, రుక్మిణమ్మను సుబ్బారెడ్డిగారికే యిచ్చి వివాహం చేశారు.

* విశ్వకవి ప్రార్థన *

మూలం :
రవీంద్రనాథ్ ఠాకూర్

అనువాదం :
బి. వి. సింగరాచార్య

మానసము భయలేశమేని సోకని సీమ
మానవుడు శిరమెత్తి మసలగలిగెడు సీమ
జ్ఞాన సముపార్జనాసక్తి గలిగిన సర్వ
మానవుల కది యుచితమై లభించెడు సీమ
జగతి సంఘ స్వార్థ సంకుచిత కుడ్యాళి
విగతైక్యమై శకల వికలత గనని సీమ
ప్రతియత్నమాదర్శపథము కొన జనుసీమ
సదసద్వివేచనా స్వచ్ఛాంబు ఝరి దుష్ట
సంప్రదాయపు పేరెడారి నింకని సీమ
నిత్య విస్తృత భావనాక్రియా వీథులను
నీవ తోడై మాకు త్రోవజూపెడి సీమ
స్వాతంత్ర్య రుచిర మా
స్వర్గ సీమను స్వామి !
సంతరించుము దయను
మా
జన్మభూమి

* మన ప్రాజెక్టులు *

శ్రీ జి. కృష్ణ

నిర్మాణాలశాఖ [పి. డబ్ల్యు డి], సరిగా, అంటే ఆంధ్రులకు కొంత సంతృప్తికరంగా, పనిచేస్తున్నట్లుంటే ఆంధ్రరాష్ట్ర ఉద్యమం సానుకూలమయ్యేదే కాదేమో! నీటివసతులకోసం, విద్యుచ్ఛక్తికోసం, మంచినీటి సౌకర్యాలకోసం, మురుగు పారుదల ఏర్పాట్లకోసం, బాటలకోసం, సాముదాయక వాడకాలకు భవనాలకోసం, ప్రతి ప్రాంతంవారూ ప్రతి ఊరివారూ ప్రతి రాజకీయపక్షమూ ఒకరినిమించి ఒకరు మహజర్లు పెట్టటం ఆందోళనలు చేయటం బాగా చెలరేగిన కాలంలో ఆంధ్రరాష్ట్రం ఏర్పడింది. మద్రాసు ప్రభుత్వం ఏమీ చేయటంలేదనే అసంతృప్తిలో ఆంధ్రరాష్ట్రం ఉదయించింది. అంటే ఆ అసంతృప్తిని తొలగించే బాధ్యత ఆంధ్రరాష్ట్ర ప్రభుత్వానిది అయింది.

: రాష్ట్ర అవతరణనాటి స్థితి :

సర్ ఆర్థర్ కాటన్ 1853–70 లకు మధ్య ఆంధ్రదేశానికి చేసిపెట్టిన ధవళేశ్వరం, బెజవాడ, సుంకేసుల ఆనకట్టలు తప్ప... సలహాదార్ల ప్రభుత్వ కాలంవరకూ ఆంధ్రదేశానికి లభించిన గొప్ప నీటి వనరు లేవీలేవు. ధవళేశ్వరం, బెజవాడ ఆనకట్టలు శక్తిమించిన ఆయకట్టును భరిస్తుంటే, సుంకేసుల ఆనకట్ట మాత్రం నిర్ణీతమైన ఆయకట్టును కూడా తడపలేదు. అధికారులుగాని, రాజకీయవాదులుగాని ఈ విషయం ఎత్తేవారుకారు. సలహాదార్లు మచ్‌కుండ్, విద్యుదుత్పత్తి నిర్మాణాన్ని, తుంగభద్ర ప్రాజెక్టును ప్రారంభించారు. ఆ తర్వాతవచ్చిన కాంగ్రెసు మంత్రివర్గంలో రామపాదసాగర నిర్మాణం ప్రారంభమయినట్లే అనిపించింది. కాని నిర్మాణంకోసం చేసిన ఏర్పాట్లను తుడిచివేసిన ఆరునెలలకుగానీ, సామాన్యులెవ్వరికీ, అది ఆగిపోయిందని తెలియనే లేదు. ఇది ఇటుంచి, కొల్లేరు బెడద కృష్ణా, పశ్చిమ గోదావరి రైతులకు, వ్యవసాయవృత్తి ప్రారంభించిన నాటినుంచీ ఉంటూవచ్చింది. దీని నివారణకు వచ్చే పోయే ప్రతి సూపరింటెండింగ్ ఇంజనీరూ పథకాలు వేశారు. కొల్లేటి పేర, సామాన్యంగా ప్రతి సంవత్సరమూ చెడిపోయేపంట, ఎంత పెద్దనీటి వనరులో కల్పిస్తేగాని లభించని పంటకు సమం. కాని కొల్లేరు, బుడమేరు, తమ్మిలేరు, ఉప్పుటేరు వగైరా ముంపువసతులు యథాతథంగానే ఉంటూ వచ్చాయి. పశ్చిమగోదావరి జిల్లాలో మాత్రం పొలాల మురుగు పారుదలకు రూ 80 లక్షలు ఖర్చు చేశారు. ఈ ఖర్చు కొంత మేలు కల్గించింది. మిగిలిన ప్రతిజిల్లాలో ప్రతిపాత చెరువు, ప్రతిప్రవాహము... వ్యవసాయం తరఫున ఆందోళనలు సాగించటానికి బలవత్తరమైన సాకులుగా ఉపయోగించాయి. ఇవి ఇట్లాఉండగా, కలకత్తా మద్రాసు మార్గంలో కృష్ణా గోదావరి నదులపైన కాశీరామేశ్వర మార్గంలో పెన్నార్, తుంగభద్రలపైన, వంతెనలకోసంకూడా మహజర్లు ఆందోళనలు జరుగుతూ వచ్చాయి. నెల్లూరుదగ్గర పెన్నపైన వంతెన నిర్మాణం కాంగ్రెసు ప్రభుత్వహయాంలోనే సాగింది. ఉన్నట్లుండి, గోదావరికి, ఆలమూరువద్ద వంతెనకు శంకుస్థాపన చేశారు. భైరవాని తిప్ప ప్రాజెక్టుకూ అట్లాగే శంకుస్థాపన చేశారు. అంతే. వేరే పని ఏదీకాలేదు. ఆంధ్రదేశంలో 85 పురపాలక సంఘాలున్నాయి. వెయ్యికి మించిన జనాభా కల పంచాయితీలు 71 ఉన్నాయి. ఐదువందలు వెయ్యి మధ్య జనాభా కలిగిన పంచాయితీలు 322 ఉన్నాయి. ఇందులో 18 పురపాలక సంఘాలకు మాత్రం శాస్త్రీయ పద్ధతిలో నీటి సౌకర్యాలు ఏర్పాటు చేయబడ్డాయి. అవైనా పౌరులకందరికీ ఉపకరించేటంతటి ఏర్పాట్లు కావు. ఇవి ఇట్లాఉంచి, గ్రామీణ నీటి సౌకర్యాలకు రెవెన్యూబోర్డువారు అప్పులిచ్చారు. ఆ అప్పులు చాలావరకూ నీట కలిశాయని ప్రతినోటా విన వచ్చింది. కొన్ని జిల్లాలలో రోడ్లు, జిల్లాబోర్డులు వేశాయిగాని, మనకు రోడ్డు సౌకర్యాలు చాలా తక్కువే. పురపాలక మందిరాలు కావాలని, ఆసుపత్రులకు భవనాలు కావాలని, విద్యాలయాలకు భవనాలు అవసరమనీ, విజ్ఞప్తులు చేయని రోజు లేదు.

చవకే విద్యుచ్ఛక్తి కావాలని అడగనివారు మందుకైనా లేరు. ఇవన్నీ చేయాలంటే, ఎంత డబ్బు, ఎంత మానవశక్తి, ఎంత కృషి, కావాలో లెక్క వేసి తేల్చినవాడు లేడు. ఈలోగా కృష్ణానదిపైన ఒక ప్రాజెక్టును నిర్మించాలనే సమస్య వచ్చింది. కృష్ణా జలాలను తమిళవారు తీసుకు వెళ్లాలని, మద్రాసు ప్రభుత్వం వేసిన పథకఫలితంగా, జనించిన రాజకీయాలు, వివిధ రాజకీయ పక్షాలకు ఊతవిచ్చాయి. నందికొండ, సిద్ధేశ్వరం, పులిచింతల, కర్నూలు కడప కాలవ నిర్మాణాలకు అవసరమైన పరిశోధనలను మద్రాసు ప్రభుత్వం కేంద్రప్రభుత్వం పెట్టిన గడువులో, సాగించలేదు. ఇన్నింటికి తోడు కృష్ణ ఆనకట్ట దెబ్బతిన్నది. రాయలసీమలో నీటికరువు కూడాను.

ఇట్లాంటిస్థితిలో 1 అక్టోబరు 1953 న ఆంధ్ర రాష్ట్రం వచ్చింది. పరిపాలన చేతఁగలిగినవాడు రాక్షసుడైనా అయివుండాలి; దేవత అయినా అయి ఉండాలి! రాజకీయపరిజ్ఞానం, రాజకీయవాదుల మనస్తత్వజ్ఞానం, క్షుణ్ణంగా తెలిసినవ్యక్తి తప్ప మరెవ్వరూ మంత్రి కావటానికి జంకాల్సిన స్థితి. కాని నూత్న ప్రభుత్వపుట్టుకే "రాయలసీమ – కోస్తా" రాజకీయ వికారంతో జరిగింది. రాజధాని రభసతో మంత్రులకు చాలాకాలం గడిచిపోయింది.

అయితే ఈ మంత్రివర్గం కొన్ని పనులు ప్రారంభించింది. ఏదేశంలోనైనా, ఒక కొత్త మంత్రివర్గం ప్రజాసహకారాన్ని నయానో భయానో సంపాదించుకోటం జరిగిందంటే, అది ఆ మంత్రివర్గం ప్రకటించిన, చేయ ప్రారంభించిన నిర్మాణ కార్యక్రమాలే కారణం. కార్యక్రమాన్నంతా నిర్మొహమాటంగా వెల్లడిచేయటం సత్ఫలితాన్ని తప్పక ఇస్తుంది. ఆంధ్రమంత్రివర్గం అట్లాటి సుస్పష్ట ప్రణాళికను చూపలేదు. కేంద్రప్రభుత్వంతోనూ, ప్లానింగ్ కమిషన్‌తోనూ ఎడతెగని సంప్రదింపుల ఫలితంగా కూడా, ఆంధ్రప్రభుత్వానికి ఒక సుస్పష్టవిధాన ప్రకటన సాధ్యంగాక పోయిందనికూడా చెప్పవచ్చు.

: శంకుస్థాపనలు :

కంట్రాక్టరును ఎన్నుకోటం తెగక, కొంత ఆలస్యమయినా, కృష్ణాకోర్డు బ్రిడ్జి రెగ్యులేటర్‌కు శంకుస్థాపన చేయటమేగాక, పని ప్రారంభించిన గౌరవం ఆంధ్రప్రభుత్వాని కియ్యాలి. రాబోయే రెండుమూడు వేసవులతో నిర్మాణం పూర్తి అవుతుంది. కాని ఇట్లాగే వేసవికాలంలో చేయాల్సిన కర్నూలు కడప కాలవ మరమ్మతుమాత్రం ఆంధ్రరాష్ట్రపు మొదటి సంవత్సరంలో కాలేదు. కరువు ప్రాంతపు నిర్మాణాలలో దీనిని చేర్చి, కేంద్రప్రభుత్వం అప్పు ఇచ్చినా, అవసరమైనపథకం తయారుచేయలేకపోయి నందువల్ల ఈ కాలవ మరమ్మతు వచ్చేఏటికి తోసుకుపోయింది. కరువుప్రాంతపు నీటి వనరుల నిర్మాణానికి కేంద్రప్రభుత్వం 1955-56 సంవత్సరాంతంలోగా వాడుకునేటందుకు రూ 5 కోట్లు అప్పు ఇచ్చింది. దీనికి రాష్ట్ర ప్రభుత్వం ఒకకోటిని జోడించి, ఈ నిర్మాణాలు చేయాల్సి ఉంది. ఈ అప్పులో నిర్మించాల్సిన 17 నీటివనర్లలోనూ ఇంతవరకూ ఈ ఏడు ప్రభుత్వం 9 నిర్మాణాలకు శంకుస్థాపన మహోత్సవాలు జరిపించారు. శ్రీకాకుళం జిల్లాలో సీతానగరం, నారాయణపురం ఆనకట్టలు, నాగావళి కాలవ; విశాఖపట్నం జిల్లాలో గంభీరంగడ్డ రిజర్వాయిర్; నెల్లూరు జిల్లాలో ఉప్పుటేరు ఆనకట్ట, పక్కలగండి, పాలేరు రిజర్వాయిర్లు; చిత్తూరు జిల్లాలో కాళింగి ప్రాజెక్టు; కడపజిల్లాలో దిగువ సాగిలేరు రిజర్వాయర్...ఈ ఏడు పునాది రాళ్లను సంపాదించాయి. అయితే ఇందులో అన్నిటి నిర్మాణమూ ప్రారంభం కాలేదు. పునాది వేయగానే పని ప్రారంభం కాదు. ఈ పునాదిరాళ్లు కొన్నిటి పరిశోధనారంభాన్ని, కొన్నిటికి నిర్మాణారంభాన్ని సూచిస్తాయి. శ్రీకాకుళం జిల్లాలో పునాదివేసిన మూడు ప్రాజెక్టుల నిర్మాణమూ ప్రారంభమయింది. అల్లాగే పక్కలగండి కూడా ప్రారంభమయిందనవచ్చు. దిగువ సాగిలేరు నిర్మాణారంభదశలోనే ఉన్నది. మిగిలినవి పరిశోధనల్లో ఉన్నవి. కరువుప్రాంత నిర్మాణాల్లోని మిగతా 8 కూడా త్వరలో శంకువులను సంపాదించుకుంటాయి అని ఆశించవచ్చు. అయితే చిత్తూరుజిల్లాలో స్వర్ణముఖి ప్రాజెక్టుమీద పని సాగిపోతున్నది. అనంతపురం జిల్లాలో ఎగువ పెన్నార్ ప్రాజెక్టు నిర్మాణం కూడా చాలా వేగంగానే సాగుతోంది. ఈ ప్రాజెక్టులన్నీ—అంటే రాయలసీమ [ఒక్క కర్నూలు కడప కాలవ మినహా], శ్రీకాకుళం, విశాఖపట్నం, నెల్లూరులోని కరువు ప్రాంతాలవి,...ఎక్కువ భూమికి నీటి నివ్వగలిగినవి కావు. వీటి ఆయకట్టు ఏమంత మహాపెద్దదీ కాదు. అయినా ఇవి ఈ ప్రాంతాలకు చాలా ముఖ్యమైనవి. వీటి పరిశోధనను సత్వరమే ముగించి, నిర్మాణాలు చేయటం హితకరం.

: కృష్ణపైన ఒక ప్రాజెక్టు :

కృష్ణపైన ఒక ప్రాజెక్టును కట్టటం ప్లానింగ్ కమిషన్ సంకల్పం. అది నందికొండ అని హైద్రాబాదు ఆంధ్రప్రభుత్వాలు సూచించాయి. నందికొండ పరిశోధన పూర్తి అయిందని చెప్తున్నారు. నిర్మాణ ప్రథమ దశకు రూ 50 కోట్లు అవుతుందని ఇంజనీర్లు సూచించారు. సిద్ధేశ్వరం ప్రాజెక్టు మరోచోట కట్టుకోమని, లేకుంటే దానివలన అలంపురం తాలూకా తాలూకాయే మునిగిపోతుందని హైదరాబాదు ప్రభుత్వం చెబుతున్నది. ముందు ముందు సిద్ధేశ్వరం నిర్మాణం జరగటానికి అనువుగానే, నందికొండ నిర్మాణయత్నం చేస్తున్నట్లు ఆంధ్రప్రభుత్వ ప్రతినిధి శాసనసభలో వెల్లడించారు. అట్లాంటప్పుడు సిద్ధేశ్వరానికి వేరే జాగా చూస్తున్నారనే భ్రమించాల్సి వస్తుంది. సిద్ధేశ్వరానికి నందికొండకు పోటీలేదని ఆంధ్ర ఉపముఖ్యమంత్రి వెల్లడించేదాకా, పోటీ ఉన్నదనే నమ్మకమే వ్యాప్తిలో ఉంది. కాని, తుంగభద్ర ఎగువకాలువ ముందా, నందికొండ ముందా అనే విషయం ప్లానింగ్ కమిషన్ తేల్చాలని ఆంధ్ర ప్రభుత్వమూ, ఆంధ్రప్రభుత్వం తేల్చాలని ప్లానింగ్ కమీషనూ పట్టుపట్టుకు కూర్చున్నట్లు ఉపముఖ్యమంత్రి ప్రకటనలవల్ల అనుకోవాల్సి వస్తోంది. ఇదివరకే చెప్పాను, నిర్మోహమాటంగా కార్యక్రమాన్ని ప్రకటించుకునే అవసరాన్ని గూర్చి. కేంద్ర అర్థికమంత్రి నవంబర్‌లో తమ విదేశపర్యటనను ముగించుకొని వచ్చినాక, ఈ కృష్ణాప్రాజెక్టు విషయం ఒక రూపానికి వస్తుందని ఆశించుదాం. ఈలోగా ఈ కృష్ణానది వలన కృష్ణాలోయకేగాక మరే ఇతర ప్రాంతానికైనా లాభం ఉంటుందా లేదా అనే పెనుకులాట జరుగుతూనే ఉంటుంది. ఈ పెనుకులాటను సాగనివ్వటం, ఆంధ్రరాష్ట్రస్థాపన వాతావరణాన్ని గ్రహించుకొని పనిచేసేవారికి, నిషిద్ధంగా తోచక తప్పదు.

: తుంగభద్ర ఎగువ కాలవ :

తుంగభద్ర ఎగువకాలవ ప్రత్యేక ప్రాజెక్టు కాదని ఉపముఖ్యమంత్రి చెప్పనే చెప్పారు. అది తుంగభద్ర ప్రాజెక్టులో ఒక భాగం మాత్రమే. కాని దిగువ కాలువక్రింద భూమిని బాగా సాగులోకి తెచ్చే ప్రయత్నం సఫలం కాకుండగానే, ఎగువ కాలవ ఎందుకని ప్లానింగ్ కమిషన్‌వారి సందేహం. అలాటి ఎగువ కాలవముందో, నందికొండముందో తేల్చుమని ఆంధ్ర ప్రభుత్వంవారు ప్లానింగ్ కమిషన్‌ను అడుగుతున్నారు. మంచిదే. ఎగువకాలవను సత్వరనిర్మాణాల్లో చేర్పించాలని ఆంధ్ర ప్రభుత్వపు ఆశయం. అట్లాంటప్పుడు ఈ సంవత్సరకాలంలో దిగువకాలను బాగా వినియోగంలోకి తీసుకురావటానికి ఆంధ్ర ప్రభుత్వం ఎక్కువగా కృషి చేయాల్సింది; తగు వాతావరణాన్ని కల్పించి ఉంటే బాగుండేది. ఈ నాటికీ, దిగువ కాలవక్రింద చేయాల్సిన పనికి వేగం చిక్కలేదు.

వంశధార ప్రాజెక్టును గుననాపురం దగ్గర కట్టాలని అనుకున్నారు. కాని ఆచోటు కొందరికి రుచించలేదు. ప్రస్తుతం ప్రభుత్వంవారు రూ 12 కోట్లు ఖర్చు అయ్యే ఒక ప్రాజెక్టు పథకాన్ని తయారు చేశారు అది సింగిడివద్ద ఒక రెగ్యులేటరు - గొట్టా దగ్గర ఒక రిజర్వాయర్ ఈ పథకం ప్రభుత్వ పరిశీలనకు నిలచి, ఆ తర్వాత ప్లానింగ్ కమిషన్‌కు వెళ్ళాలి. ఆంధ్రప్రభుత్వం రూ 122 కోట్ల ఖర్చుతో అయ్యే నందికొండను, రూ 18 కోట్లతో అయ్యే తుంగభద్ర ఎగువకాలవను, రూ 12 కోట్లు అయ్యే వంశధారను ప్లానింగ్ కమిషన్‌కు మొదటి పంచవర్ష ప్రణాళికలో చేర్చ సిఫారసు చేసింది. మొదటిప్రణాళిక మరొక సంవత్సరంతో ముగుస్తుంది.

: విద్యుచ్ఛక్తి :

ఇక విద్యుచ్ఛక్తి — మచ్‌కుండ్ ప్రాజెక్టు రెండేళ్ళలో ఫలితానికి వస్తుంది. ఈలోగా లైను వేయటం మొదలైన పనులు ఈ సంవత్సరంలో కొంత జరిగాయి. కాని ఖర్చు కార్యక్రమం అనుకున్నదాన్లో సగంమాత్రమే జరుగుతోంది. బహుశా అవసర సామగ్రిని దిగుమతి చేసుకోటంలో విదేశీ సహకారం లోపం అవటం ఒక కారణం కావచ్చు. తుంగభద్రవిద్యుచ్ఛక్తి - ఇంకా ఈనిర్మాణం సరిగా ఆరంభం కాలేదు...సరఫరాకు అవసరమైన ఏర్పాట్లుకూడా ఈ సంవత్సరంలో సాగాయి. మచ్‌కుండ్ విద్యుచ్ఛక్తి సరఫరాకు, తుంగభద్ర విద్యుచ్ఛక్తి సరఫరాకు ఏర్పడిన కేంద్రాలలో కావలసిన గృహనిర్మాణాలు కూడా ఈ ఏడు జరిగాయి. ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళిక అంతా విద్యుత్కాంతి ప్రసరణ కార్యక్రమమే అన్న ఆశను కల్పించే ఒక పథకాన్ని ప్రభుత్వంవారు ఈఏడు బహిర్గతం చేశారు. ఈలోగా రాయలసీమకు మైసూరునుంచి జోగ్ విద్యుచ్ఛక్తిని, చిత్తూరుకు మద్రాసురాష్ట్రంనుంచి విద్యుచ్ఛక్తిని కొనిసప్లయి చేస్తున్నారు. మైసూరు ధరలు హెచ్చు. ఈమధ్య హెచ్చు విద్యుచ్ఛక్తిని అమ్మమని మైసూరు ప్రభుత్వాన్ని ఆంధ్రప్రభుత్వం కోరింది. ధరలు

వగైరా విషయాలపై, రెండు ప్రభుత్వాల కార్యదర్శులు ఒక ఒప్పందం చేసుకున్నారు. ఆ ఒప్పందంలో భైరవానితిప్ప ప్రాజెక్టువల్ల మైసూరు రాష్ట్రంలో మునిగిపోయే భూమికి ఇవ్వాల్సిన పరిహారం ధరలుకూడా ఉన్నాయి. అయితే ఆ ఒప్పందం ఇంకా మైసూరు ప్రభుత్వపు ఆమోద ముద్రను సంపాదించలేదు. నందికొండ విద్యుచ్ఛక్తి కూడా వస్తే, నల్లమలకొండలలో ఉన్న కంబం మార్కాపురం తాలూకాలకు కూడా నీరు ఇవ్వవచ్చునని ఒక మతం. నెల్లూరు థర్మల్ స్టేషన్‌ను కూడా ప్రభుత్వం అభివృద్ధి చేస్తోంది. మచ్‌కుండ్, తుంగభద్ర, నందికొండ, సీలేరు విద్యుచ్ఛక్తులు వస్తే, రాష్ట్రంలో థర్మల్ స్టేషన్లు అనవసరమవుతవి. ఒక్క నెల్లూరు స్టేషన్‌నే ఉంచాలని ప్రభుత్వపు ప్రస్తుత సంకల్పం.

గౌతమిపైన ఆలమూరువద్ద, పెన్నార్ పైన చెన్నూరు దగ్గర కర్నూలు పక్కన తుంగభద్రపైన రోడ్డు బ్రిడ్జీలు కట్టడానికి తాజా అంచనాలు తయారు చేస్తున్నారు.

: నీటి సప్లై :

మంచినీటి సప్లై ప్రణాళికలు...గుంటూరుది తప్ప...మరే పురపాలక సంఘంలోనూ, ముందుకు పోవటంలేదు. కేంద్రం రూ 60 లక్షలు అప్పు ఇస్తుందని ఆశతో ఈ సంవత్సరం వృధాగా గడిపారు. అరవై లక్షలకోసం సంవత్సరం గడపటం ఆశ్చర్యకరమే. ఈ 60 లక్షలకోసం, ఆంధ్ర ప్రభుత్వం వారు ప్లానింగ్ కమిషన్‌కు పంపిన నివేదికలు, అంచనాలు, అసంఖ్యాకం. కాని పరిశీలన పూర్తి అయిన విజవాడ నీటిసప్లై అభివృద్ధి మురుగు పారుదల సౌకర్య నిర్మాణ కార్యక్రమం ఇంతవరకూ ప్రారంభంకాలేదు. ఇది ప్రారంభింపజేయటం పురపాలక సంఘం బాధ్యత. ఆ బాధ్యతను వారు నెరవేర్చనప్పుడు ప్రభుత్వం ఆ బాధ్యతను స్వీకరించాలి. గుంటూరుకు 1956 కల్లా బాగా నీరు సప్లై అవుతుంది. విశాఖపట్టణానికి నీటి సప్లై పథకం సరిగా రూపం దాల్చటంలేదు. సైన్యం, రైల్వే, పురపాలక సంఘం....ముగ్గురూ కలిసి చేయాల్సిన పని ఇది. వారు కలిసి పథకాలు వేస్తున్నారేగాని, పనికి ఉపక్రమించటంలేదు. అనేక మ్యునిసిపాలిటీల నీటి సప్లై పథకాలు ఇంతవరకు ప్రభుత్వపు ఆమోదం పొందలేదు. ఈలోగా వాటి జనాభా పెరుగుతున్నది. నిర్మాణసమయానికి, ఈ పథకం సరిపోదు అని మళ్ళీ మొదటికి రావలసి వస్తుంది.

: రాజధాని అభివృద్ధి :

కర్నూలు అభివృద్ధికి ఒక సంఘాన్ని వేశారు. ఈలోగా, ప్రభుత్వాన్ని అప్పుకోసం అర్థించమని పురపాలక సంఘాన్ని ప్రభుత్వం ఆదేశించింది. పురపాలక సంఘం వివిధనిర్మాణాలకుగాను ప్రభుత్వాన్ని కోటి రూపాయలకుపైగా అప్పు ఇవ్వమని కోరింది. మరి ఈ అభివృద్ధి సంఘం ఏమి అభివృద్ధిని సిఫారసు చేయబోతున్నదో, అసలు ఎప్పుడు సమావేశం కాబోతున్నదో తెలియదు. కర్నూలులో నీటి సప్లై స్థితి చాలా హీనస్థితిలో ఉంది. రాజధాని ఏర్పడి సంవత్సరమైనా, ఇంతవరకూ పరిస్థితి మారలేదు. ఒక్క కర్నూలు నీటి సప్లై విషయంలో జరిగే ఆలస్యాలు చూస్తే, ప్రభుత్వం ఎలా నడుస్తోందో తెలుస్తుది. దస్త్రాలు కదలకపోతే, పరిపాలనలో కొత్త ఏమి కనపడుతుంది! ఈ సంవత్సరం మొత్తం మీద రాజధానిలో నీటి సప్లైని పెంచే సూత్రం ప్రభుత్వానికి తట్టలేదు; ప్రస్తుతం తక్షణాభివృద్ధికి అనుకూలమైన పథకమూ లేదు. పురప్రముఖులలో కూడా, మరేచోటా ఇట్లాంటి మాంద్యం కనపడదు, ఈ విషయం ఇంతవరకూ పట్టించుకోలేదు.

ఈ పురపాలక సంఘాల నీటి సప్లై సమస్యలు తక్షణం పరిష్కరించకపోతే, చాలా అసంతృప్తికి దారితీస్తాయి. ప్రభుత్వం, పురపాలక సంఘాల చట్టాన్ని సంస్కరించటం, ప్రజారోగ్య, ఇంజనీరింగ్ శాఖను నెలకొల్పి, సుస్పష్ట కార్యక్రమంలో పనిచేయించటం ముఖ్యం. ప్రస్తుతం ప్రతి పురపాలక సంఘంలోనూ ఇంజనీరు, హెల్త్ ఆఫీసరూ, మ్యునిసిపల్ తగాదాలలోనుంచి తప్పుకోటంలోనే చాలాకాలం గడపాల్సి వస్తోంది. పన్నులు సరిగా వసూలుచేస్తే, 10 వేల జనాభాకలిగిన ప్రతిఊరికీ నీటిసప్లై ఏర్పాటు చేయవచ్చు. కేంద్రసహాయంతో పది పదిహేను ఏళ్లలో అనేక పంచాయితీలలోకూడా నీటిసప్లై ఏర్పాట్లు చేయవచ్చు. ప్రస్తుతం ఆంధ్రరాష్ట్రంలో ఒక యిమ్మిగనూరు పంచాయితీలోనే సురక్షితమైన నీటిసప్లై ఉంది. నీటిసప్లై, మురుగు పారుదల సౌకర్యాల అభివృద్ధి విషయంలో ప్రభుత్వం, పురపాలక

సంఘాలపట్ల పంచాయితీలపట్ల, చట్టాలపేర, మిన్న కుంపటం—అన్యాయం.

: భవన నిర్మాణం :

ఇక భవననిర్మాణాలు అనేది నిర్మాణశాఖలో ఒక అంతర్శాఖగా ఉన్నట్లు చెప్తున్నారు. కొన్ని ఇళ్ళ నమూనాలను తయారుచేసి, ఆ నమూనాలనే రాష్ట్రం అంతటా ఉపయోగంలో పెడుతున్నారు. భవన నిర్మాణాలకు ప్రత్యేక అధికారి "ఆర్కిటెక్ట్" లేడు. రాష్ట్రప్రభుత్వం కట్టున్న ఏ భవనానికీ శిల్పి అక్కర్లేదు. రాజధానిలో ఇన్ని ఇళ్లు కట్టు న్నారు. ఎక్కడా ఒక్క మంచిశిల్పిని గౌరవించి నట్లు కనపడలేదు. ఆ ఇళ్లు కట్టడంలో ప్రత్యే కత లేదు. ఏ ప్రభుత్వ భవనం ఎక్కడ చూసినా సరే, ఆంధ్రులకు ప్రత్యేక రుచులేవీ లేవని, సౌందర్య పిపాస గాని అలంకార వాంఛ గాని లేదని ఋజువవు తుంది. నిరాడంబరత మంచిదే గాని, సౌందర్యం నిరా డంబరత్వం క్రింద రాదనుకోవాలా! విద్యుచ్ఛక్తి శాఖ కోసం అక్కడక్కడా కట్టే ఇళ్లు, ప్రాజెక్టుల సిబ్బం దికి కట్టే ఇళ్లు, ప్రభుత్వ కార్యాలయాల సిబ్బందికి కట్టే ఇళ్లు...అన్నీ రెండుమూడు నమూనాల్లో చెల్లు. అందమే కాకుండా, శబ్ద ప్రసరణకు అనుకూలమైన ఏర్పాట్లు నేటి భవనాలకు ఉండాల్సిన లక్షణాలు. అవి కనపడటంలేదు. ప్రస్తుతం ప్రభుత్వం కట్టున్న ఇళ్లకోసం ఇంజనీర్లు మాత్రం అనవసరం.

: టౌన్ ప్లానింగ్ :

నిర్మాణశాఖలో ఆర్కిటెక్టు మాత్రమే గాక టౌన్ ప్లానింగ్ శాఖ కూడా ఉండటం అవసరం. ఉన్న టౌన్ ప్లానింగ్ ఉద్యోగులు పురపాలక సంఘాల తగాదాల్లో పడి సరిగా పనిచేయటం లేదు. ఏ పట్టణంలో చూసినా, గృహ నిర్మాణాలు ఒక తీరులో జరగటం లేదు. కొత్తగా కట్టున్న పట్టణ ప్రాంతాలు, కంట్రాక్టర్ల తెలివితేటలవల్ల కొంత బాగుంటున్నవేగాని, టౌన్ ప్లానింగ్ శాఖ పురమాయింపువల్ల మాత్రం కాదు. ఏ పట్టణమూ సరిగా అభివృద్ధి కాకపోవటం, ఇళ్లు గొగ్గిపళ్లలాగా లేవటం, ఆంధ్రులంతా ఎగిరిన విషయమే.

: ప్రభుత్వప్రతిష్ఠకు కొలబద్ద :

ఇంతకూ నిర్మాణశాఖ పూర్తిగా సంస్కరింప బడాలి. ప్రభుత్వ ప్రతిష్ఠకు ఈ శాఖ చేస్తున్న పనులే కొలబద్ద. ఆదాయానికి ఈ శాఖ చేసే కృషియే ప్రధానమార్గం. యువకులైన ఇంజనీర్లలో ఉత్సాహం, కార్యదక్షత కల్పించే ఏర్పాట్లు చేయటం అవసర మని అనేక ఇంజనీర్ల సమావేశాల్లో తీర్మానాలు చేశారు. పైగా ఆంధ్రదేశంలో ఇంజనీరింగ్ పరి శోధన ఏర్పాట్లుకూడా లేవు. సివిల్, మెకానికల్, ఎలెక్ట్రికల్ ఇంజనీరింగుల్లో తప్ప శిక్షణ సదుపా యాలూ లేవు. ఇదిగాక ఇంజనీర్లలో సక్రమంగా ఉద్యోగాభివృద్ధి, ప్రోత్సాహమూ లేక నిరుత్సాహం అవినీతి పెంపొందే విషయం గమనార్హం. ప్రతివానికీ కీర్తికాంక్ష ఉంటుంది. బాధ్యత అంటకట్టే, నమ్మకం ఉంచుతే, ఎంతపనైనా అవుతుంది. నిర్ణీత కార్య క్రమం జరగకుంటే చర్య తీసుకోటం సమంజసం.

అయితే డబ్బు పెద్ద సమస్య. వంతెనలపైన పన్నులు వసూలు చేయవచ్చు. ఒకటి రెండు పుర పాలక సంఘాల్లో నీటిసప్లై అభివృద్ధి, మురుగు పారుదల సౌకర్యకల్పన, ఏవైనా ప్రైవేటు కంపెనీలకు ఇచ్చి, కొంతకాలం వారు ప్రభుత్వపు అజమాయిషీ క్రింద పన్నులు వసూలు చేసుకునే ఏర్పాటు చేయవచ్చు. పని జరగటం ముఖ్యమనుకుంటే ఏదైనా చేయవచ్చు. రాజకీయవాదులు కోరే కోర్కెలకు సమాధానం కేంద్ర ఆర్థికమంత్రి ఇచ్చారు: కోర్కెలు కోరేవారు, ఆర్థికస్తోమతునుకూడా గమనించాలని, ఆ కోర్కెను తీర్చటానికి డబ్బు ఎలా వస్తుందో కూడా తెల్పాలని వారు చెప్పారు. కాని మన మంత్రులు సుస్పష్టంగా, నిర్మొహమాటంగా ప్రభుత్వ కార్యక్రమాలను రూపొం దించి, ప్రకటించి, వాటిని నెరవేర్చటానికి ఉచిత మైన పద్ధతులను అవలంబించినప్పుడే, ఇతరులుకూడా బాధ్యతతో ప్రవర్తింప వీలవుతుంది.

* బాటసారి *

'హర్షవర్ధన'

నా కొక యిల్లు లేదు, మరి నా యనువారును లేరు, నిల్వగా
లేక సదా యిటీగతి చరించుచునుందును, గమ్యమెయ్యదో
నాకె యెఱుంగరా దొకొకనా డొక త్రోవరి తోడువచ్చిన
ట్లే కనిపించి తప్పుకొను, నే నెపుడొంటరి బాటసారినే!
చూచుచునుండగానె సొగసుల్ విరజిమ్మెడు మబ్బుతున్కలు
తొ్కుచతనందు నంత నెటకో పనియున్నటు సాగిపోవు, లీ
లా చటులమ్ములై నిరవలంబగతిన్ పవమాన సంహతిన్
నా చలనమ్ము స్థైర్యము కనంబడునట్టులె గాలిపోకగా!

లోననుకొందు నెల్లక్రియలున్ మతి యేగతి నిర్ణయించు న
ట్లే నొనరింతునంచని—సరే అటులే అనుకొందమైన మ
న్మానస వాహినీ చలనమార్గము తానె రచించునేమొ, యే
దే నొక శక్తియున్న వలయాకృత భూభ్రమణోపమమ్ముగా!
ఎంతగ నే స్వతంత్రత వహించి చరించెదనంచు నెంచినన్
స్వాంతమొకింత మెత్తబడి వంచిత మాటయెగాక, క్షుద్ర మ
త్యంత విలోలమీ మనసు అప్పటి కేదెటు లాగునో అటే
గంతులు వేయుచుం జనును గంతలు కట్టిన వారువమ్మునా!
త్రోవను పోవు నప్పు డెదలో కనిపించును రమ్యగేహముల్
భావుకులైన స్నేహితులు, వత్సలతామయ బంధువర్గమున్
కేవల ప్రేమపూర్ణ సతి, నిర్మలభక్తియుతుల్ తనూజులున్
కావలెగాక యీ భవమునన్ మరి వేరెవి వాంఛనీయమా?

ఐన పథిశ్రమమ్మున రవంత ఎటేనియు నిల్చినంతలో
కానబడున్ మహాభవన గహ్వరసంస్థిత కశ్మలంబు, ఈ
ర్ష్యానలతప్త మానసుల వ్యాజపు స్నేహవికారమున్, వ్యథా
ధీన కుటుంబ భార మనతిక్రమమైనిక వక్రచర్యయున్!
నాకొక యిల్లు లేదు మరి నాయనువారును లేరు, నిల్వగా
లేక సదా యిటీగతి చరించెద నొంటరి బాటసారినై!

* జాహ్నవి *

'శండిల'

"జాహ్నవీ! జాహ్నవీ?"

"వస్తున్నా నాన్నా ఏం?". పన్నెండేళ్ళమ్మాయి పరికిణీకుచ్చిళ్లు చేతబట్టుకుని చెంగున వసారాలోకివచ్చి ఆనందబాబువంక ప్రశ్నార్థకంగా చూసింది చిరునవ్వు మొగంతో. "ఈ ఉత్తరాలొచ్చినట్లున్నాయ్. పుచ్చుకోవమ్మా" అంటూండగానే రెండుఅంగలలో వాకిట్లోకి వెళ్లి పోస్టుజవానిచ్చిన మూడుకవర్లూ పుచ్చుకుని వచ్చిగాని ఇంగ్లీషుతో చిరునామాలు చదవడానికి ప్రయత్నిస్తూ "నాన్నా కిశోర్ బాబు గారికి మళ్ళీ మూడుకవర్లు" అని తండ్రి చేతి కందించింది. జాలిని ప్రకటించే ముఖంతో కవర్లు తెరిచి చూడకున్నా బుక్ పోస్టులే అని గుర్తించి "అతని రచనలు, పత్రికలు తిరిగి త్రిప్పేశాయి." "ఏఁవిటే నాన్నా" తండ్రికళ్లలోకి చూస్తూ అడిగింది జాహ్నవి. "ఏఁవీ లేదమ్మా మనింట్లోకి అద్దెకొచ్చినప్పటినుండి చూస్తున్నా. కిశోర్ బాబు రాత్రింబవళ్లు ఏదో వ్రాస్తూనే వున్నాడు. రచన లెన్నిసార్లు పంపాడో పత్రికలకు—అయితే వొక్కటీ ప్రచురింపబడ్డట్లు తోచదు." "మనం రోజూ చదివే పత్రికలేనా? మరి వాళ్లెం వేసుకోరేం?"—అనుకుంటున్న జాహ్నవితో "ఆయన వ్రాయడంవరకేనమ్మా అవి సంపాదకులకు నచ్చాలి. లేకపోతే ప్రచురించుకోరు." ఆనందబాబు ఇలా అంటూండగానే కాలేజీ నుండి యింటికివచ్చే కిశోర్ ఆయన చేతుల్లోని కవర్లు అందుకుని "మళ్ళీ తిరిగొచ్చాయి" అని "ఏగతి రచియించే నేని సమకాలికు లెవ్వరు మెచ్చరేగదా" అనుకుంటూ గదితాళంతీసి మేజాక్రిందున్న చెక్కపెట్టెలో గిరవాటేశాడు. అప్పటికే గుట్టలుగావున్న రచనలు తమకో ముగ్గురు నూతన మిత్రులు చేరారన్న సంతోషంతో సకిలించినట్లు కొద్దిపాటి సవ్వడి చేశాయి.

కాలేజీచదువుతోబాటే అంకురార్పణ జరిగింది కిశోర్ బాబు రచనావ్యాసంగానికి. నాలుగేళ్ల జీవితంలోనూ ఎన్నో కృతులు చేశాడు. కనీసం కొన్నివందలైనా పత్రికలకు పంపి వుంటాడు. బహు కొద్దిమాత్రమే ప్రచురితములయ్యాయి. రచనద్వారా సమాజంలో సంస్కారం తీసుకురావాలన్న మహత్కాంక్ష నెలకొందింది అతనిలో. కళారాధన క్రమేపీ అతన్ని ఇతరఅంశాలపట్ల వేవిధాల విముఖుని చేసింది. తనకు తెలీకుండగానే తోటివారిలో వొక విచిత్రవ్యక్తిగా మారిపోయాడు. విద్యార్థులూ, అధ్యాపకులూ కిశోర్ లో విచిత్రమైన ఉన్మత్తతను చూసి విస్తుపోయారు. తన భావాలను లోకం ఎందుకు పరిగణించదో! అనే సంఘర్షణ పాదుకొంది.

పరీక్షలైనాక ఇంటికివచ్చిన తమ్ముని చూసి అన్న రవీంద్రుడు చాలా ఆశ్చర్యం పొందాడు. అతని లోని విపరీతపరిణామానికిగల కారణాలు గుచ్చిగుచ్చి అడిగాడు. తల్లిదండ్రీ లేని తమ కుటుంబంలో తమ్ముని భారం తనమీద తనకు తానుగా విరుచుకుపడింది. అప్పో సప్పో చేసి నెల నెలా యాభైరూపాయలు పట్నం పంపుతూండేవాడు చదువుకి. క్రిందటిసారి తాను కిశోర్ ను చూడబోయినప్పుడు ఆనందబాబు తరచు ఇంటి అద్దెకూడా పుచ్చుకోకుండా తమ్ముని ఆదరించుతున్నట్లు తెలిసింది. ఇన్నిహంగు లుండీకూడా తమ్ముడు బొత్తిగా సంరక్షణ లేని కిరాయి మనిషినిగా మారిపోవడంలో గల ఆంతర్యం అన్నకు బోధపడలేదు. "అబ్బే—ఏఁవీ లేదు—నాకేం—నిక్షేపంగా వుంటేను" అని ముక్తసరిగా సమాధానమిస్తాడు కిశోర్. పోనీ ఏ ప్రేమ జాడ్యమేనా సోకిందా అనుకుంటే అదీ వున్నట్లు తోచదు. ఆనందబాబు అనేకసార్లు తనకు లేఖలు వ్రాస్తూ తమ్ముని సౌశీల్యాన్ని వేనోళ్ళ కొనియాడాడు.

రవీంద్రుని జిజ్ఞాస అధికమైంది. రాత్రింబవళ్లు తదేకదీక్షగా పుస్తకాలు చదవడం, తీరికవున్నపుడల్లా తెగ వ్రాస్తూవుండడం—కిశోర్ చివరకు ప్రపంచాన్నే మరచిపోతున్నట్లు గుర్తించాడు. సౌభ్రాతృత్వాన్ని పురస్కరించుకుని చూచాయగా మందలించాడు. కిశోర్ పెడచెవిని పెట్టాడు. అందుకు అతనికి స్వగ్రామంలో వుండడం దుర్ఘటమయ్యింది.

ఒకనాడు అన్నగారితో చెప్పకుండా బిచానా సర్దుకుని పట్నం చేరుకున్నాడు. తనలో బయలుదేరిన తుఫానుకు అనువైన వాతావరణంకోసం ప్రాకులాడ్డం మొదలుపెట్టాడు.

ఆనందబాబుయింటిలో తన గదిలోవున్న రచనలను మళ్ళీ తిరగేశాడు. జాగ్రత్తగా పరిశీలించి బూజూ, దుమ్మూ దులిపేశాడు. ఏదైనా ఉద్యోగం దొరికేదాకా తనతోనే వుండమనీ, జాహ్నవికి చదువు చెప్పమనీ బ్రతిమాలాడు ఆనందబాబు. ఆయనకోరికపై కొంతకాలంవరకైనా అక్కడవుండక తప్పిందికాదు. రోజుకు వొక్కగంట మాత్రమే చదువు చెప్పేవాడు. కిశోర్‌కు వుండే తీరికగల సమయం అదొక్కటే. ఆనందదాయకమూ, ఆహ్లాదకరమూ అయినకాలం ఆ పట్నవాసజీవితంలో యేదైనావుంటే ఆక్షణమే. అమాయికతనూ, నిర్మలత్వాన్నీ విరియబోసే జాహ్నవీముఖకవళికలే అతన్ని బాహ్యప్రపంచంనుండి మళ్ళించేవి. ఆమె రొమెసిల జాలీ, అప్యాయతా, వాత్సల్యమూ కిశోర్ బాబులో సుడులు తిరిగేవి.

మిగతా వేళలో ఒకటే సంఘర్షణ. వందలాది పత్రికాధిపతులతో వాగ్వివాదాలు. రచయితలతో చర్చలు. గ్రంథాలతో భావసంవాదాలు. ప్రకృతిని పరిశీలించడం. ఇవి లేనిసమయంలో విశ్వవిరామం లేకుండా చేతి కలం బట్టుకుని కాగితాలను పరంపరలుగా నలుపుచేయడం. ఇవే అతని దైనికచర్యలు. సమాజం వింటూందా లేదా? లోకం ఆదరించదెందుచేత? అనే శంకలులేకుండా అతని హృదయసీమలోంచి, మేధాప్రపంచంనుండి విచిత్ర మానవ ప్రవృత్తులు, వింతప్రకృతి, వివిధసమస్యలు,—కథలుగా, నాటికలుగా, గేయాలుగా, నవలలుగా, వర్ణచిత్రాలుగా వెలువడి శాశ్వతంగా వ్రాతప్రతులలో ఇరుక్కుపోయాయి. స్వేచ్ఛకై నిరీక్షించే జన్మఖైదీలవలె ప్రకటితం గాకుండా బంధింపబడ్డట్లు పడివున్నాయి. అయినా అతనిలో నిరుత్సాహం అవుపించదు. ఏండ్లు గడచినా కిశోర్‌కు నిశ్చయం చలించలేదు. తనచుట్టూ ప్రపంచం తన్నుజూచి నవ్వుతూన్నా, హేళనచేస్తూన్నా, ప్రతిఘటిస్తూన్నా అతడు వొక్కడుగైనా కదలడంలేదు.

కొన్నాళ్ళకు దైనందినజీవితం గడచేవిధం కష్టమైంది. విసిగి విసిగి అన్నగారు డబ్బు పంపడం మానుకున్నాడు. పట్నంలో కానీ రాబడిలేదు. కాగా కాగితాలకూ, సిరాకూ ఖర్చు తగ్గలేదు. అప్పుపెట్టి తనను కొన్నాళ్లు ఆదుకున్నాడు ఆనందబాబు. పుదకు అదిగూడా మందగించింది. పరిస్థితులొక్కసారిగా ఆలోచనలోనికి దింపినట్లయింది. ఏమూల చూసినా దైన్యమూ, నైరాశ్యమూ తాండవిస్తున్నాయి.

ఒకనాటి సంఘటన కిశోర్ బాబును కలచివేసింది. రెండురోజులుగా ఇల్లువిడిచి అప్పుడే తిరిగివచ్చాడు. ఆనందబాబు పడకగదిలో కొంత అలజడిగావుంది. ఆయన్ను ఇద్దరు వైద్యులు పరీక్షిస్తున్నారు. "మనోవ్యాధి" అన్నాడొకాయన. "హృద్రోగం" అన్నాడింకొక డాక్టరు. రాత్రి పదిగంటలవరకూ వేచియుండి ప్రాణంమీద ఆశలేదని పెదవులు విరచుకుని వెళ్ళిపోయారు. ఒకప్రక్క కిశోర్—మరొకవంక జీవితంలో ఒడుదుడుకు లెరుగని లేతప్రాయపు జాహ్నవి—ఆనంద్ బాబును కనిపెట్టుకుని కావలి కాస్తున్నారు. బాహ్యప్రపంచమంతా కటికచీకటి కౌగిలింతలో గాఢంగా నిద్రపోతూంది. పన్నెండుగంటలకు బరువుగా నిట్టూర్చి కనులు విప్పాడు ఆనందబాబు. మంచినీటికై పెదములు మెదిపాడు. జాహ్నవి కంటినీరు తుడుచుకుంటూ లోనికి వెళ్లింది. కిశోర్ బాబు చేతిని బట్టుకుని ఆనందబాబు కళ్లవెంబడి నీళ్లు జలజల రాలుస్తూ చెప్పడం ప్రారంభించాడు. "కిశోర్! ఇక పరిస్థితిని గూర్చి నీకు చెప్పనక్కరలేదు. నీలో చెలరేగిన సంఘర్షణ నేను ఏనాడో గుర్తించాను. విపత్కరవిషమ వాతావరణంలో నీవు ప్రయాణం చేస్తున్నావు. అంతిమవిజయం నీదే. అయితే—నా తుదికోర్కె వొక్కటుంది.. చెల్లించవూ?!" అంటూంటే జాహ్నవి మంచినీటిని తెచ్చి తండ్రి కంఠం తడిపింది. కిశోర్ ధైర్యంతో గుండె చిక్కబట్టుకుని "బాబూజీ! ఎందుకు సందేహిస్తారు చెప్పండి. మీరు నాకుచేసిన మేలు వేయి జన్మలకైనా మరువలేను. తప్పక మీ ఆజ్ఞ శిరసావహిస్తాను." అన్నవెంటనే "నాకున్న కాంక్ష ఒక్కటే. లోకం ఏమనుకున్నా సరే—నీవేమి నిశ్చయించుకున్నా సరే—ఒక దీనురాల్ని—రెక్కలురాని పసికందును,—అనాథను నీ చేతపెట్టి వెళుతున్నా. దీన్ని పెంచి, పెద్దదాన్ని జేసి, రక్షించి, పాలించే భారం నీది. నేటినుంచీ ఈ ఇల్లు నీది. ఇకొక్కటే జాహ్నవికున్న దిక్కు—పైన నీ యిష్టం" అన్నాడు. "దానికి మీరు బెంగపెట్టుకోకండి. అవశ్యం ఈమెను రక్షించేభారం నాది. ఇదిగో వాగ్దానం. ఎంత కష్టమైనాసరే దీన్ని నిర్వహిస్తాను" అని కిశోర్ ఆనందబాబుచేతిలో తన చేతి నుంచాడు. జీవితంలో తుదిసారిగా ఆనంద బాష్పాలను గ్రుమ్మరించి దుఃఖాశ్రువులతో తనకు

వీడ్కోలిచ్చే జాహ్నవిని చూస్తూ శాశ్వతంగా కన్నుమూశాడు ఆనందబాబు.

2

జాహ్నవిని వృద్ధికి తెచ్చే భారం కిశోర్ మీద పడింది. ఇంటిలో రెండు గదులు మినహా మిగిలిన భాగమంతా నలభై రూపాయల కద్దికిచ్చేశారు. అదే వారికి జీవనోపాధి. నౌకరీ చేద్దామంటే స్వాభిమానం చంపుకు తింటూంది. రోజూ రెండు గంటలసేపు ఆమెకు చదువు చెప్పడం; మిగతా సమయంలో రచన, పరిశీలన, ఆలోచన—ఇవి ఆయన నిత్యకృత్యాలు.

కాలగర్భంలో నెలలు క్రమంగా వత్సరాలుగా మళ్ళుతున్నాయి. జాహ్నవిలో నూతన వసంతంవలె నవ్యయౌవనశోభ చిగురుస్తూంది. వయసు గడచిన కొద్దీ ఆమెకు విద్యయందు వాంఛ మెండయ్యింది. రాత్రనకా పగలనకా కిశోర్ బాబును వేధించుకు తింటూంది పాఠాలు చెప్పమని. అప్పటప్పట ఆమెను కసురుతూ చేతి వాడితనంగూడా చూపేవాడు. కాని ఆమెను తాకినపుడల్లా అతనిలో వివిధ ఆలోచనలు స్ఫురించేవి. తన కథలలో, నవలల్లో ప్రత్యక్షంగానో పరోక్షంగానో జాహ్నవి నృత్యం చేస్తూంది. పదహారేళ్లు దాటాయి ఆ కన్యకు. ప్రపంచాన్ని క్రమంగా దూరం చేసుకుంటూన్న కిశోర్‌కు జాహ్నవి మాత్రం దగ్గరగా వస్తూన్నట్లు తోచింది. నిరంతరం జాగ్రదవస్థలోనే వుండడానికి ప్రయత్నించేవాడు. జాహ్నవివల్ల అతడు తలపెట్టిన సంఘర్షణ, రచనాకృషి కుంటుపడడం మొదలైంది. మానవ సహజమైన భావోద్రేకం అతన్ని మైకంలో ముంచి తేల్చేది. ఎంతో బాధపెట్టింది. తన నిశ్చయం దృఢమైంది. దానికై తాసెట్టి త్యాగానికైనా సిద్ధమై వున్నాడు.

నాటిరాత్రి రెండు గంటలదాకా పట్నంలో పర్యటించి కిశోర్ బాబు బడలికతో ఇల్లు చేరుకున్నాడు. త్రిప్పటలో మునిగి భోజనంమాటే మఱచిపోయాడు. ఆయాసంతో మెల్లెక్కుతున్నాడు. ఇంతరాత్రైనా లోన సద్దుమణగలేదు. జాహ్నవి కంఠం స్పుటంగా వినబడుతూంది. "ఈ ప్రపంచాన్ని విడిచి వెడుతూ నాన్నగారు నన్నాయనకు వప్పగించారు. నాటినుండి ఆయనే కంటికి రెప్పగా కాపాడుతున్నారు." "అయితే - జాహ్నవీ! నీకు పెండ్లీడు వచ్చిందిగదా—ఆయ నేవీ ప్రయత్నాలు చేస్తున్నట్లు కనుపడదేం" ఇది ఇంటిలో అద్దెకున్న విమలాదేవిగారి కంఠం. అరుగుమీద గోడవారనే చదికిలబడి తనను రోదనావాహినిలోకి దిగలాగే ఈ సంభాషణ వింటూన్నాడు.

"ఏమో! ఆయనకు మాత్రం తెలీదూ"

"పోనీ—ఏకాకిగదా. జాహ్నవీ. నిన్నెందుకు ఆయన వివాహం చేసుకోగూడదూ. మహా వుంటే కిశోర్ బాబుకు ముప్పై కంటె ఎక్కువ వుండవు. యువకుడులానే వుంటాడూ. ఈడు తక్కువేమీ వుండదు"

"అమ్మో—ఆ ప్రసక్తి తేవడానికి నాకు గుండె చాలదు. ఆయన కేమి తోస్తుందో అంతే. నే నేనాటి దాన్ని యీ విషయం బాబు ఎదుట తలపెట్టడానికి! కొంచెం కళ్లెఱ్ఱజేశారా వొళ్ళు దడదడ వణుకుతుంది నాకు."

"ప్రపంచం మిమ్ముగురించి ఎంతో విడ్డూరంగా తలుస్తూంది. సహజంగూడా. యౌవనంలోవున్న యువతీయువకులు ఒకేఒకచోట కొన్నియేండ్లుగా జీవించడం—కొంచెమైనా ఇతరులలో వైపరీత్యానికి తావివ్వదూ!" "కిశోర్ బాబు నాకు దైవసమానుడు. గురుమూర్తి. దయామయుడు. ఆయన నిశ్చయాలు అచంచలాలు. ఆయన రచనలు చదువుతూంటే ప్రపంచాన్ని రూపగల ప్రచండమారుతం ఆయనలో చెలరేగుతున్నట్లు తేటపడుతుంది" "నీమాట కడ్డొచ్చాను. అయితే ఏ పత్రికలలోనూ ప్రకటించు కోరేం? పోనీ పుస్తకాలుగానైనా వెలువరించరేం?"

"దాని కనేక కారణాలుండొచ్చు. ఆయన సాగిస్తూన్న మానసంగ్రామమే యిది. ఇతరులకు నచ్చనంత మాత్రాన మనభావాలను చంపుకోవడం పిరికితనం. చరిత్రలో ఎన్నో ఉదాహరణలున్నాయి జీవించియుండగా యిట్టి మహామేధావుల్ని సన్మానించి తరింపలేకపోయారే అని సమాజాలు కుమిలికుమిలి యేడ్చినయుగాలు" "జాహ్నవీ!" బలహీనంగా పిలిచాడు. సంభాషణ స్తంభించిపోయింది. తలుపులు తెరువబడ్డాయి. కిశోర్ భారంతో గదిలోకి వెళ్ళి ప్రక్క దులుపుకుని దీపం సన్నంచేసి మేను వాలుస్తున్నాడు. "బాబాజీ! భోంచెయ్యరూ?" జాహ్నవి భుక్తిమాటను జ్ఞప్తికి తెచ్చింది. "అక్కర్లేదు. పడుకో. ఇంతసేపటిదాకా మేలుకుని వున్నావేం?" "అబ్బే! ఇప్పటిదాకా చదువుకుంటూనే వున్నాను. మధ్యాహ్నం మీరు వెళ్ళిపోయిన తర్వాత మీరు పంపిన సీరియల్ తిరిగివస్తే దానికోసం ఎదురు తెన్నులు కాసి ఏదీ తోచక తిరిగ్గా తిరగేస్తున్నాను. పోనీ అన్నం తినకపోతే కాసిన్ని పాలూ, రొట్టె తీసుకోండి" అని ఆమె తనగదివైపు వెళ్ళింది.

కిశోర్ మళ్ళీ ఆలోచనలోకి దిగాడు. ఆమె ఎంతో అమాయకురాలు. తనకు తెలీకుండా వెర్రిగా ప్రేమను పెనవేసుకుంటూవున్న లేడిగ. ఆమె దగ్గరగా రావడం సుతరామూ తనకు గిట్టదు. ఆనంద్ బాబుకు ఇచ్చిన వాగ్దానానికి కట్టుబడి తన వ్యక్తిత్వాన్ని అమ్మేసుకుంటున్నాడు. ఇప్పటి వాతావరణం తన ఆశయాలను తనకు తెలీకుండా చాటుచేస్తూంది. ప్రస్తుతం తాను ఆమెకు దూరంగా వుండకపోతే తన దృష్టి వారుముఖంపట్టి జీవితంలో గెలుపును చూడలేడు.

పాలగ్లాసూ, రొట్టెలపళ్ళెంతోనూ ప్రత్యక్షమైంది జాహ్నవి. మంచంపై పడుకునే రొట్టెముక్క విరుచుకుని కాగినపాలలో ముంచుకు తింటున్నాడు. దీపపుకాంతిలో ఆమెముఖంవంక తేరిపారజూచాడు. నిర్మలమైన కాంతితో పున్నమినాటి వడిలేయిని ప్రశాంతంగా ప్రవహిస్తున్న పవిత్రజాహ్నవిని గుర్తుకుతెస్తూంది.

"నాకథ ఎలావుంది?" ముడిగా ప్రశ్నించాడు. "మీకథ బావుండకపోవడం వేవిటి? అందులో— నాకు?" చిరునవ్వుతో ఆమె సమాధానమిచ్చింది. సరోవరంలో పండువెన్నెలలో విరిసే కలువరేకులు కదిలినట్లు మెదులుతాయి కనురెప్పలు. తాను ఓడిపోతున్నాడు ఆ కదలికకు. "ప్రపంచం నా కృషిని ప్రశంసించకపోవడం నీకు బాధగావుంది గాదూ?" "అలా గంటారేం? ఎవరికైనా బాధగా ఉంటుంది ఉత్తమకృషి నిర్లక్ష్యం చెయ్యబడ్డప్పుడు. మీకు మాత్రం విచారం కలుగదూ?" "లేదు - జాహ్నవీ లేదు. పొరబడుతున్నావు. సమాజం నన్ను సవాలు చేస్తూంది. నేను ధైర్యంతో దాన్నెదుర్కొంటున్నాను. దీనిలో ఖేదానికి తావేలేదు. ఉండకూడదు. ఎదుటినుండి వచ్చే తాకిడిని ఎదుర్కొన్న వాడ్నే విజయలక్ష్మి వరిస్తుంది." "ఏవిటో—మీరూ మీ ఊహాలే వేరు. మీ పరిధిలో యోచించడానికి ఏపాటిదాన్ని?" "రోజు రోజుకూ మారే ప్రపంచాన్ని చూస్తూంటే ప్రపంచంతోబాటు మారే నీకు నీలో వింతలేవీ పొడగట్టడం లేదూ?" "నా కర్థంగావడంలేదు మీ ధోరణి" అంటూ ముసిముసి నవ్వులతో జాహ్నవి తన గదిలోకి పోయింది.

ఆ మరుపులో, చిరునగవులో, వడిలో, నాటి రాత్రి ఆమె వైఖరిలోనే ఏదో ఒకటుండి కిశోర్ ను బలంగా బంధించి ఎక్కడికో ఈడుస్తున్నట్లు పసిగట్టాడు. ఆ క్షణంలో రెండేదారులు అతని ఎదుట అవుపిస్తున్నాయి. ఒకటే ఏకాంత జీవితం; అనవరత తీవ్రసంఘర్షణ! సంతోషంతో హాలాహలాన్ని మ్రింగి అమృతంకొఱకు అంతిమ విజయంకోసం జీవితమందరాన్ని ప్రపంచ సాగరంలో మధించడం— రెండవది సుఖమయమైన, ప్రశాంతమైన, సుసంఘటితమైన, భోగలాలసమైన, దీక్షారహితమైన వీడ్కోలు ఆ పోరాటానికి. "నీకే జయం అని బిడియం లేకుండా సమాజానికి సాగిలబడి తన ఓటమిని స్వయంగా స్వీకరించడం"—తలంచుకునేసరికి వొళ్ళు కంపించింది. జగత్తు తన్ను పరిహసిస్తూంది. కలం గడగడలాడుతూంది. మూలమున్న పెట్టెలోని అముద్రిత గ్రంథాలు—ఏళ్ళుగా కుప్పలు కుప్పలై బంధింపబడ్డ ఖైదీలు స్వేచ్ఛావాయువులకొఱకు అంగలార్చుతూ తననే ఆధారంగా ఆశాజ్యోతిగా భావించుకుని యున్నట్లు కనుపించే తన కృతులు—కిశోర్ బాబు నిశ్చయించాలి. ఊహాసంఘర్షణ నింక సాగనివ్వకూడదు. అటో ఇటో తేల్చెయ్యాలి.

కిటికీలోంచి బాహ్యప్రకృతి చీకటిలో జీబురుగా తొంగిచూస్తూంది. గడియారం నాలుగు కొట్టింది. గతకాలం తన మనస్సులో తునకలతో నెమరు వేయబడుతూంది. సాహసించి లేచాడు—అటు ఆ గదివైపు చూచాడు. గంభీరంగా ఆ జవరాలు వొసెలు మడిచి నిద్రపోతూంది. అరణ్యమార్గంలో ప్రియుడు ఎడబాసిన దమయంతి: రాహులుడు చింతలేని, గౌతముడు విడిచిన యశోధర—లిప్తకాలంలో విరసంగా అతని భావనలో మెదిలారు. దృష్టిని ఇటు మరల్చాడు. అవాళే తిరిగివచ్చిన "పెద్దకథ"—జాహ్నవిలో తనపట్ల దైవత్వాన్ని పాదుకొల్పిన రచన—లోకం నా కక్కర్లేదని పారవేసిన కృతి; సమాజం తన్ను ఎదురుదెబ్బ తీసిన సవాలు;—అతనికి తెలీకుండానె చేతులు త్వరత్వరగా పనిచేస్తున్నాయి. కాళ్ళు తడబడ్డాయి. కవర్లు, కాగితాలు, రచనలు, పుస్తకాలు—తోడోరులను కౌగిలించుకుని ఉక్కిరిబిక్కిరిగా త్రొక్కిసలాడాయి. దీపంలో చమురు తగ్గిపోయింది. కాంతి క్రమంగా తగ్గిపోతూంది చీకటిలో గూడా. ఆ ఘడియలో నెత్తిమీద ఎత్తుకొనబడ్డ పెద్ద పెట్టెతో, పరులకు చోరుడా అని స్ఫురింపజేసే ఒక వ్యక్తి జాలిగా తనను విడువలేక వీడ్కొలిచ్చే ముగ్ధ కన్యకతో మూగపడుదులా వున్న ఆనందబాబు ఇంటినుండి వెలికివచ్చి ప్రత్యూషంలోకి జరిగిపోతూన్న చీకటిలో నెమ్మదిగా సాగిపోయాడు.

3

గ్రామసీమ కలకలలాడుతూంది. గోపాల్‌బాబు చిన్ననాటి స్నేహితుడు కిశోర్‌బాబు వచ్చిన కొలది రోజులకే ప్రారంభోత్సవం జరుపబడింది "కుటీర ప్రచురణల"కు. ఊళ్ళో వున్న గృహస్థులంతా అల్పాహార విందు ఆరగించి వెళ్లారు. రాత్రి అతిథుల్ని సాగనంపి మిత్రు లిరువురూ భావికార్యక్రమంగూర్చి చర్చించారు. కిశోర్‌బాబు ప్రతిభ చిగురుతుంటున్నప్పటినుండీ గోపాల్‌బాబుకు పరిచయమే. కాలమాన పరిస్థితులనుబట్టి వచ్చే ప్రవృత్తి అయినది.

"కిశోర్! నీ రచనలు బాగానే వున్నాయి. కానీ ఒక పేరువస్తె రచయితనుబట్టి పీఠిక వ్రాయించాలి. వ్రాసినవాడు వ్రాయకుండా గ్రంథానికో పెద్దని యెన్నుకోవాలి." "లేకుంటే మనం బ్రతుకలేమా? స్వతంత్రంగా మన శక్తిని మనం చాటుకోలేమా?" "అది కాదోయ్. నేటి ప్రపంచానికి కొంతైనా డాబికం చూపాలి. లేనిదే ముందు అది మనకు లొంగదు" "ఒకడిదగ్గిరికి మనం పుస్తకాన్ని తీసికెడితే మన కెన్ని పేర్లు పెడతాడూ—రచయితలంతా యాచకులవంటివాళ్లే. "యాచకో యాచకశ్శత్రుః." "నీవు అలాగంటే లాభంలేదు." (ఈ రోజుల్లో ఎలాంటివాడైనా సరే డబ్బుకి గడ్డి తింటాడు")—కిశోర్‌బాబు ఆలోచించాడు. తన కిష్టం లేకపోయినా ఈ యెత్తు మెదడ్లో కొంత ఆకర్షవంతంగా అవుపడింది. "అయితే — మనదగ్గర డబ్బేది?" "అః—అలా దారిలోకి రా. నా కొక వాగ్దానం యిస్తే చాలు. నువ్వు "ఊఁ" అంటే సరి-తర్వాత పని గానిస్తా." వాగ్దానం అనేసరికి కిశోర్‌బాబుకు ఆనందబాబు అంతిమఘట్టం గుర్తుకువచ్చింది. గోపాల్‌బాబు చిన్నప్పటినుండీ తనతో యెరమరిక లేకుండా తిరిగినవాడే - ఎటొచ్చీ యీ నాలుగైదేళ్ళనుండీ తనకు కనబడలేదు. "ఊఁ" అనొచ్చు కానీ—ఇత డెలాంటి కోరిక కోరుతాడో! ఏ కోరికయితే నేం—ముందు నా సంఘర్షణలో జయించే ఆశ మెరుస్తోంది. "ఓ—అలాగే కానియ్. కాని ఒకటి జాగ్రత్తగా విను. నేను తలపెట్టిన ఉద్యమంలో కృతకృత్యుణ్ణి అయినతర్వాతనే నీమాట చెల్లిస్తా"—"సరే—ఇప్పుడే మునిగిపోయిందేమీ లేదు. మన పాచిక పారి సమాజం లొంగి వచ్చినపుడే నువ్వు చేయొచ్చు నే చెప్పినపని" "గోపాల్—నీ ఉద్దేశ్యం నాకు బోధపడలేదు. సమాజం అంటే అనపగుగ్గిళ్ళనుకున్నావా—లోకం మొండి, బండ, గ్రుడ్డి, మూగ, చెవుడు, పెంకి—ఇన్ని విశేషణాలు గల పదార్థం. దీనికి రూపురేఖలు, పలుకుతీరులు, సకల కళలు తెచ్చిపెట్టేసరికి మనవంటివాళ్లు కనీసం కొన్ని వందలమంది యువకుల ప్రాణాలను బలి పెట్టాలి." "కళాకారుడ వనిపించుకున్నావులే"

మఱునా డుదయానే ప్రారంభించి ఎకాయెకీని నెలరోజులలో వొక నవల వ్రాశాడు కిశోర్. "జాహ్నవి" అని పేరుపెట్టాడు. సాక్షాత్తు తన రక్తంతో వ్రాసినంత కృషిసల్పాడు. పుస్తకం చేతబట్టుకుని ఎక్కే గుమ్మం దిగే గుమ్మంగా ఎందరో గ్రంథకర్తలను సంపర్శించాడు గోపాల్. అంత క్రితమే నాలుగువేలు పెట్టికొన్న ప్రెస్ మేనేజిమెంటు కిశోర్‌కు వప్పగించాడు. చూచిన రచయిత కళ్లాకళ్ళుపట్టింది "జాహ్నవి". తనను కాదని తన అధిపత్యాన్ని కాలదన్నే రచయిత తారాపథాని కెగబ్రాకుతున్నాడు. ఈర్ష్య, సంకుచితత్వం, స్వార్థం,—వాళ్ళను గ్రుడ్డివాళ్ళను చేశాయి. తాము సహకరించకపోయినా రచయిత నిరాటంకంగా పైకి వచ్చేస్తాడు. అయినా మానవనైజము మాన్పుకోలేరు. పెదవి విరిచారు. నిరసించారు కొందరు. విమర్శించారు. ఖండించారు. రచనంటే ఏఁవిటో యెఱుగని గోపాల్‌బాబు బిక్కమొగం పెట్టాడు. కిశోర్‌కు మాత్రం ఏమీ దిగులుగలుగలేదు. ఎవ రంగీకరించినా మానినా తానుమాత్రం దాన్ని అచ్చొత్తించి ప్రకటించడానికే నిశ్చయించుకున్నాడు. కాని గోపాల్‌బాబు వొప్పుకోలేదు. తొలుదొలుతనే తనకు పెట్టుబడి పెడుతున్న మిత్రునితో ఘర్షణ పడడానికి మనస్కరించలేదు. "జాహ్నవి" తాను ఇన్నాళ్లుగా ఆదరించి, ఆలోచించి—తీర్చి దిద్దిన కళాఖండం పాతరచనల బుట్టలో కుక్కబడింది. తర్వాత చాలా గ్రంథాలువ్రాశాడు. అనేకులు పెద్దలకు చూపించాడు. మెచ్చుకున్న బహు కొద్దిమందిని వ్రేళ్ళమీద లెఖ్ఖపెట్టొచ్చు. మిగతా వేలాదిప్రబుద్ధులు పెదవి విరిచారు.

రెండేళ్లుగా సాగిన ప్రచురణలు వెల్లమొగం పట్టాయి. తొలుత గోచరించిన ఆశారేఖ దూరమౌతున్నట్లు తోచింది కిశోర్‌కు. ఈ అనుభవం మాత్రం అతనిలో ఆత్మవిశ్వాసాన్ని సడలించలేదు; కాగా బలపరచింది. ఈ మధ్యను వొక్కసారీ జాహ్నవి జాడ తెలీలేదు. ఆమె అసలు వుందా? వుంటే అంతటి మేలుచేసిన తనను, ఆమెయొక్క ఏకైక ఆకారణాన్ని మఱచిపోతుందా! ఏం—ఎందుకు మఱువగూడదు? స్వార్థంతో తాను తన ఆశయంకోఱకు ఆమెను వంచించినపుడు యింకొ

తన్ను ఏ మొగం పెట్టుకుని జ్ఞాపకముంచుకోవాలని కోరుతున్నాడు? ఆమె భోగట్టాతీయాలని నిశ్చయించుకున్నాడు.

పట్నంలో అడుగు పెడుతూ ఎదురైన ప్రతిస్త్రీ ముఖాన్నీ మౌనంగా కళ్లతో ప్రశ్నిస్తున్నాడు జాహ్నవిజాడ చెప్పమని. మార్కెటు వీధిగుండా ఆనందబాబు యిలువుండే పేటకు బయలుదేరాడు. దారిలో ఒక దృశ్యం అతన్ని చకితుపరచింది. బజారులో ఒకచోట పాతసామానులు విక్రయించేదుకాణం జాహ్నవిచే నిర్వహింపబడుతూంది. దూరాన్నుంచి చూస్తూ నిర్ఘాంతపోయాడు కిశోర్. పాతసీసాలూ, సైకిలుచక్రాలూ, ఇనుపమరలు, వాడి పారేసిన చిన్న చిన్న స్పేరుపార్టులు, పోకముక్కల — మరొకవంక యుద్ధంనుంచి తిరిగివచ్చి ఇళ్లకుపోయే సైనికులమ్మేసిన కోట్లూ, పాత రగ్గులూ, టోపీలూ, బూట్లూ — ఇంకొకప్రక్క పత్రికలకట్టలు, పాత పుస్తకాలు అనేకభాషలలోవి పదహారేళ్ల యువకుని చేత సర్దబడుతున్నాయి. అదిగో–ఆమెయే జాహ్నవి. కొంచెం పొడుగెదిగింది. బొద్దుగా వుంది. అవే కళ్లు. ఆనాటి రాత్రి ఆశాకాంతులతో మెఱసిన నయనాలు. త్రుటిలో పుస్తకాలదగ్గరకు వెళ్లాడు. వంగి షేక్స్పియర్ నాటకంతీసి "దీనివెల?" ముడిగా అడిగాడు. గొంతు పసికట్టడానికి వెదుకుతున్న కళ్లు గుర్తుబట్టాయి. "బాబూజీ - కిశోర్ బాబూ!" మరి మాట్లాడలేక పోయింది. క్షణంలో ఆమె వదనంలో అబలత్వం వెనుకై గంభీరత ఆవరించింది.

"దయచేయండి కిశోర్ బాబూ — మీరు వెలిగించిన ఆశాజ్యోతి ఆరకుండా మీకై నిరీక్షిస్తూ వెలుగుతూంది. జీవితాన్నే చమురుగా దహించుకుంటూ" అని కుర్చీ చూపి "బాజీ—తర్వాత సర్దుదువుగాని వెంటనే వెళ్లి రెండుకప్పులతో టీనీ, బిస్కట్లూ తీసుకురా" అంది తమవైపు వెర్రిగాచూచే కుర్రవానితో. త్రుటిలో వాడు ప్రక్కకు వెళ్లాడు. "దారి తప్పారా బాబూజీ! మీరు కథలో గానిలేరుగదా? లేక ఆ ఉద్యమం చాలించి హాయిగా బ్రతుకుతున్నారా? ఇన్నాళ్లకైనా తాను పెంచి పోషించిన లతను చూడ కోరిక జనింపజేసిన భగవంతునికి ధన్యవాదాలు". కిశోర్ ఇంతవరకు మెదల్చలేకపోయాడు పెదవుల్ని. మౌనంగా తెగ పరిశీలిస్తున్నాడు పరిసరాల్ని. "బాబో! దయయుంచి పరిశీలన తగ్గించండి కొంత. కొంపదీసి దీన్నికూడా ఏకథలోనైనా ఇరికించేరా—ఇంక నాకు నిలుచోవడానికి తావుండదు" పరిహసించింది. ఆమె నవ్వు అతన్ని మాట్లాడించింది.

"ఇలాగున్నావేం జాహ్నవీ? ఈషాపు నీదేనా? ఎన్నాళ్లనుంచి నడుపుతున్నావూ?" "బాగాలేదూ ఈవ్యాపారం? మిస్సు నాతో వుండనీయలేకపోయింది నాస్థితి. తర్వాత చదువు మానేశాను. మాఁవఁయ్యొచ్చి ఏడాదిపాటు ఇంట్లోవుండి ఈ వృత్తిలో ప్రవేశపెట్టాడు. విధి ఇలాగుండడంకూడా సహించలేకపోయింది. ఆయనకూడా త్రాయపాముగా పరిణమించాడు. నా వాతావరణం ఆయనకుకూడా స్వస్తి పలికింది. ఏదో అలాగాలాగు లేని ధైర్యం తెచ్చుకుని జీవితం వెళ్లబుచ్చుతున్నా. మీరింకా అలానే వున్నారా?" విచిత్రమైన వింతప్రశ్న ఆమెనుండి వెలువడింది.

"ఓ—అలానే వున్నా. ఇంకా రాస్తు విసురుతూనే వున్నాను. ఆశాజ్యోతి ఆరలేదు. అంతిమ విజయంకోసం అజ్జులువాన్నా ఆకాశంలోకి రొగ బ్రాకుతూంది." ఇంతలో టీ తెచ్చాడు బాజీ. "ఏడి మేలు వెయ్యి జన్మలకైనా మఱువలేను. కంటికి రెప్పలాగున కాపాడుతాడు. పేరుకు నాదిగాని ఈ షాపులో పనంతా వాడిదే". అంది జాహ్నవి. కిశోర్ బాబు సంగతంతా విన్నది "మీ రెక్కడున్నాసరే మీ విజయాన్ని కాంక్షించే జీవి ఒకటున్నదని మఱువకండి. మీరు జయిస్తారు. అదృష్టముంటే ఈ కన్నులతో ఈ జీవితంలో చూచే భాగ్యం నాకు కలగకపోదు. ఏనాటికైనా సమాజం మీకు కైమోడ్పు చేసి తీరుతుంది. ఇదిమాత్రం తథ్యం" అని ముగించింది జాహ్నవి. ఆమెను చూచేవరకూ ఏమేమో అనుకున్న కిశోర్కు ఇంక మాట్లాడ్డాని కేఁవీ కనుపడలేదు. లేచి శెలవు తీసుకోబోతున్నాడు. "లోకంలో అంతా వొక్క తీరుగానే వుండరు. మోసగాళ్ళుంటారు జాగ్రత్త. ఎటువంటి వేళనైనాసరే మీ రెక్కడకు యథేచ్ఛగా రావచ్చు. ఏమీ సంకోచించకండి. విజయోత్సాహంలో మునిగి ఈ దీనురాల్ని గనుక మఱచేరా— నాకిక దిక్కుండదు" ఆఖరిసారిగా ఆమె పలుకులు జాలిగా అతని చెవులలో గ్రుచ్చుకున్నాయి.

గిఱుక్కున మళ్ళిన కిశోర్ బాబుకు వొకసారి తన గదిని చూచిరావాలనిపించింది. తిన్నగా ఆనందబాబు యింటికి వెళ్లాడు. రెండేళ్లక్రితం ఎలాగుందో ఇప్పుడూ అలాగు నేవుంది. తనను పరిహసిస్తున్నట్లు తన గదితాళం వ్రేగిసలాడింది. విమలాదేవీ వాళ్లే ఇప్పుడూ అద్దెకున్నారు. తననుచూసి విస్తుపోతున్న ఆ గృహిణిని తలెత్తి పరికించాడు. ఆమెలోనూ ఏమీ మార్పులేదే. చూడగా తానే మారిపోయినట్టు

తోచింది. "బాబూజీ—రండి. కూర్చోండి. క్రొత్త వారికివల్లె అలా నిల్చొంటిపోతారేం?" అంది వినయంగా దేవి. కుర్చీలో కూర్చున్నాడు. జాహ్నవిని గూర్చి ఆమె వ్యాపారాన్ని గురించీ అడగాలనిపించింది. ఆమెయే తనకు జాలిగొలిపేటట్లు చెప్ప నారంభించింది.

"పాపం! ఏ నేరమూ లేనిదే తమ రలా అంతర్ధానమైనాక ఆపిల్ల ఎన్ని ఇక్కట్లు పడిందో దేవుని కెరుక" అంటూంటే ఆమెను ఆపి ప్రశ్నించాడు. "ఈపిల్ల నీ వృత్తిలోని కెలా దింపారండీ?" "అదే చెబుతున్నా. కొన్నాళ్లు మీకోసం దుఃఖించి వ్యగ్రగా రాని కంటూ వెళ్లింది నెలనాళ్లకు పిల్ల మేనమాఁవట. ఒకాయన్ను దీసుకొచ్చింది. మూడు నెల్లదాకా మేపింది. ఆయనే తర్జనభర్జన చేసి తనకు కొద్దిపాటి సొమ్ము అప్పజేసి చిన్న దుకాణం పెట్టించాడు. ఆరునెలలదాకా అలా నే వుంది. కాని క్రమేపీ లాభం మొదలెట్టింది. బాజీ—అనే కుర్రాణ్ణి కుదుర్చుకున్నారు. వాడే ఈ చుట్టుపట్ల పదిమైళ్ళదాకా వున్న పల్లెటూళ్ళ కెళ్ళి పాతసామానులు, ఖాళీ సీసాలూ, చిత్తుకాగితాలూ చౌకగా కొంటూ వుంటాడు. అలాంటి విశ్వాసపాత్రుడైన పనివాణ్ణి ఎక్కడా చూడం. వాడు నౌఖరీలోకి వచ్చింతర్వాత జాహ్నవికి కొంచెం ఊపిరాడుతూంది. స్వయానా తమ్మునికంటె మిన్నగా చూసుకుంటూంది వాణ్ణి."

అలాగకూడా ఆమె బ్రతుకేపం వీధికి బరువైంది. రోజూ తినా మానా తగవులాడుకునేవారు. ఆయనకు జాహ్నవి మిమ్ము నిత్యమూ పూజిస్తూంటుందని ఎలాగో తెలిసింది. ఆమె మిమ్ము ప్రేమించడం ఆయనకు గిట్టలేదు. చాలాసార్లు మందలించాడు. కాని ఆమె మిమ్మల్ని దైవంగా పరిగణించడం మానలేదు. చివరకొకనాడు తేల్చాడు. జాహ్నవిని తననే వివాహం చేసుకోమని. రెండో పెళ్లి అయినా తన కేఁవీ వయసు ముదరలేదనీ, తన ఆస్తిపాస్తుల్ని ఆమెకే చెందజేస్తాననీ ఆమెను వేధించేవాడు. క్రమక్రమంగా బలవంతంలోకి దిగింది వ్యవహారం. ఒకనాడు జాహ్నవిపై చెయిచేసుకున్నాడు. ఇరువురకు పెనగులాట ప్రారంభమైంది. నే నెంత బ్రతిమాలినా ఆయన వినలేదు. చివరకు భగవంతుడు పంపాడా అన్నట్లు ఖాళీసీసాల కావిడితో బాజీ ప్రత్యక్షమయ్యాడు. వాడూ ఎంతో ప్రాధేయపడ్డాడు. లాభంలేకపోయింది. కుర్రవాడైనా కోపంతో ఉడికిపోయి కావడిలోంచితీసి ఖాళీ సీసాతో కణతమీద బలంకొద్దీ కొట్టాడు మాఁవని. సీసా బద్దలైపోయింది. జాహ్నవి కెవ్వన కేకపెట్టి నేలకూలింది ధారకట్టిన నెత్తుటిని చూడలేక. తల బద్దలైంది ఆయనకు. సాయంత్రానికి ఆసుపత్రికి చేర్చారు. పోలీసులొచ్చి ఎంతో గొడవచేశారు. జాహ్నవిని బాధించారు. ఆమెయే తనను హత్య చేయడానికి ప్రయత్నించిందని ఆయన వాఙ్మూల మిచ్చాడు. బాజీ—"నేను—నేరస్తుణ్ణి" అని ఒప్పుకున్నాడు. అతనికి సంకెళ్లు తగిలించి జైలుకు తీసుకెళ్ళారు. మళ్ళీ మూడు నెల్లదాకా లేవలేదు ఆ పెద్దమనిషి మంచంపై నుండి. రెండు నెలలు జైలులో కఠినశిక్ష ననుభవించి అక్కగారికోసం ఆటమటిస్తూ ఇంటికొచ్చాడు బాజీ. ఇలా మీకొరకై యమయాతన లనుభవిస్తూ బ్రతుకు సాగిస్తూంది బరువుగా మాయ కూతురు."

ఈ ఉదంతం వింటూ కిశోర్ ఇక అక్కడ నిలువలేకపోయాడు. దీనవదనంతో ఆమెకు నమస్కరించి విధింపబడ్డాడు. ఎటూ నిశ్చయింపలేని హృదయంతో తూలిపోతూన్నాడు. జాహ్నవి తనయెడ ఇంకా యింత బలీయమైన విశ్వాసం గలిగియుండడం అతన్ని ఉన్మత్తుని చేస్తోంది.

4

చికాకు మనస్సుతో కార్యాలయంలోకి అడుగు పెట్టాడు కిశోర్. లోన ఎవరో తీవ్రంగా వాగ్వాదం జరుపుకుంటున్నారు. "ప్రెస్‌కు చేరమొచ్చింది. అమ్మించెయ్. వచ్చిన నష్టం చాలు" ఇది శ్రీకంఠం. "నీయిష్టం. కొరగానిపనికి డబ్బు అనవసరంగా ఖర్చుపెట్టడం నాకుమాత్రం నచ్చుతుందా. కానీ ఒకటే పీకుతూంది. ఆయన కింకా అపిచ్చి వదల్లేదు"—గోపాల్ బాబుది ఈ స్వరం. "వదలదు. మనం పచ్చిగా వున్నన్నాళ్లు ఆయనపిచ్చి కుదరదు. చిత్తు కాగితాలతో సహా అమ్మెయ్. పదిరోజుల్లో మనకు సొమ్ము చేరాలి. జాగ్రత్త". "అలాగే కానిద్దాం" "గోపాల్! అమ్మాయి పెళ్లిమాట ఆయనతో ఎప్పుడైనా ప్రస్తావించావా?" "లేదు. అలాగునే గోప్యంగా వుంచాను. ఇవాళ నే తేల్చేస్తాను. పట్నంనుంచి రానీండి"

కిశోర్ లోనికి వచ్చాడు. వారిద్దరూ క్షణంసేపు చకితులైనారు. యజమానురాలు యింతటి అవ్యాజప్రేమ ఇన్నాళ్లుగా తనపై ప్రసరించడంలోగల అంతరార్థం బోధపడింది. ఆమెను ఏమనాలో తోచలేదు. నెమ్మదిగా ఆమె తప్పుకుంది. గోపాల్

ప్రారంభించాడు. "కిశోర్ - ఎంత చెప్పినా ఆమె వినడం లేదు. తానుబట్టిన కుందేటికి మూడే కాళ్లంటుంది". "ఆఖరిసారిగా ఒకేఒక ప్రయత్నం తలపెట్టాను. చేటివరకు విజయం ఎండమావులుగా నే వుంది. నిన్న నే పత్రికలో ఒక ప్రకటన చూశాను. నవలా రచనల ప్రపంచపోటీలో పాల్గొంటున్నాను. దీనిలో విజయం వచ్చినా సరే. లేకుంటే ఇదంతా సొమ్ము చేసుకుందాం. శాశ్వతంగా నా ఉద్యమానికి తిలాంజలి యిస్తాను." "సరే" అన్నాడు గోపాల్. ప్రశాంతంగావున్న సమయంలో ప్రెస్ యజమానురాలికుమార్తె లీలాదేవి పెండ్లిగురించి ప్రస్తావించాడు. తనకిచ్చిన వాగ్దానాన్ని చెల్లించమని కోరాడు. కిశోర్ తన అసమ్మతిని వెల్లడించాడు. అయితే తన కడసారి యత్నం ఫలించేదాకా ఈ రహస్యం వెల్లడించవద్దని ప్రతిమాలాడాడు. గోపాల్ మౌనం వహించాడు. ఆ మౌనముద్రలో వొక మహావిప్లవం చెలరేగింది. కాలకూటవిషం అతని మెదడులో మెదిలింది అది విరూపంలో విజృంభించి తనకు మళ్ళీ ఎట్టి కీడును తెస్తుందో వూహించగలగడం బహుకష్టమయింది కిశోర్ బాబుకు. ఆ మౌన ప్రత్యుత్తరాన్ని ఆశ్చర్యంతోనూ, ఆవేదనతోనూ స్వీకరించాడు.

కృషి మళ్ళీ ప్రారంభమయింది. రాత్రింబవళ్లు నిద్రాహారాలు త్యజించి వ్రాశాడొక నవలను. కథాకారుని కడసారి ప్రహారం—అతను కేవలం విజయకాంక్షతో నైశిత్యంతో పూనిక వహించాడు. తప్పక జయించి తీరాలనుకున్నాడు. నవలాపోటీకి పంపాడు ఆ గ్రంథాన్ని. రెండు ప్రతులుగా తయారు చేయబడింది. మిత్రుడు లీలాదేవికి చూపిస్తానని తీసుకుపోయాడొక ప్రతిని. అతను ఆ పుస్తకాన్ని చూసి మెచ్చుకున్నాడు; ఆమె నవ్వుకుందన్నాడు. ఆ మెప్పు, నవ్వు, పయోముఖవిషకుంభాలని తెలుసుకో లేకపోయాడు కిశోర్. తన జీవితభవిష్యత్తును తేల్చేది ఈ ప్రయత్నం. అదే అతని చావుబ్రదుకుల్ని నిర్ణయించాలి. అదొకటే ఆశతో దినాలు యుగాలుగా గడుపుతూ నిరీక్షిస్తున్నాడు. ఎన్నో తీయని కలలు గంటున్నాడు. ఆశాభావంతో తేలిపోతున్నాడు.

అతను ఆశించిన గడువు దాటింది. ఎప్పటి యట్లే వాడుగూడా కిశోర్ బాబు రచనలు తిరిగి వచ్చాయి. అయితే అవి వచ్చేసమయానికి లీలాదేవీ, గోపాల్ బాబూ అక్కడే వున్నారు. త్రిప్పివేయబడ్డ వాటిలో తాను పోటీకి పంపిన గ్రంథంగూడా వుంది. అతను దాన్ని చూస్తూనే దిగులుపడిపోయాడు. వివిధమైన వ్యాఖ్యానం లేకుండా నే పత్రిక వాళ్లు తన నవలను తిరిగి పంపేశారు. ఒకు తేలిపోయింది. జీవితంలో తా నూహించని సంఘటన సంభవించింది. ఆ కళ్లు అలాగు నే మూలకు గిరవాటేసి, కించిత్తూ తన అవస్థకు జాలిని ప్రకటించని వారివద్ద శెలవు పుచ్చుకుని పట్నం బయలుదేరాడు. ఆయన వెళ్లిన కొద్ది నిమిషాల అనంతరం ప్రెస్ నూ, ఇతర సామగ్రినీ అమ్మివేయమని మళ్లీ గోపాల్ బాబును హెచ్చరించి లీలాదేవి వెళ్లిపోయింది. ఇకనైనా కిశోర్ మనస్సు మార్చుకుని తన ఉన్మత్తతకు స్వస్తి చెప్పి ఆమెవద్దకు వచ్చి తీరుతాడని భ్రమించింది.

మతి లేని స్థితిలో రెండుమూడురోజులు కిశోర్ పట్నంలో తిరగాడాడు. ఆ మైకంలో నే జాహ్నవిని చూడాలని బయలుదేరాడు. ప్రపంచంలో తానింక బ్రతకడం అనవసరం అనుకున్నాడు. ఆఖరిసారిగా జాహ్నవి ఎదుట నిలిచాడు. జాలితో దుడుకుగా సంభాషిస్తోంది జాహ్నవి. "నిన్నవగా పోయావు తమ్ముడూ! ఈ రెణ్ణాళ్లలోనూ కనీసం పదూళ్లైనా తిరిగివుండాలి. ఏదీ ఖరీదు చెయ్యలేదూ?" "లేదక్కా. ఒక్క పాతసామానైనా దొరకలేదు. ఎప్పుడూ పత్రికల కట్టలు దొరికేవి. ఏవో చిత్తుకాగితాలూ, వ్రాతపుస్తకాలూ, పరీక్ష పేపర్లూ దిద్దిపారేసినవి—ఇంకా కవర్లలో మడిచివున్న కాగితాలు—అయితే ఏరుకుమాత్రం భారీగా నే వుందిలే." "ఏవీ—ఎక్కడున్నాయీ?" కావిడి మొయ్యలేక ఇంటివద్దకే గదిలో పెట్టొచ్చాను. అక్కయ్యా—చెప్పడం మరిచాను. ప్రొద్దుట కాఫీకి డబ్బులేకపోతే వూళ్లోకి రాగానే మసాలాపళ్ళూ, వేరుశెనక్కాయలూ అమ్ముకు నేవాడికి పెద్దపుస్తకం వొకటి వాటిలోది అరటాకు సైజుది అమ్మేశాను. ఎనిమిదణాలిచ్చాడు. నిన్నటినుండి నాకున్న కనుపుము దానితో తెకి పాను." "సరేలే" అని ముఖం అటు త్రిప్పింది జాహ్నవి

ఎదుటివ్యక్తి వాలకం గుర్తుపట్టడానికి అట్టే శ్రమపడవక్కర లేకపోయింది. కాని ఇదేం విపరీతం. కిశోర్ బాబు ఇలా వున్నారేం! "రండి—కూర్చోండి బాబూ." అతను ఆమెమాటలు వినిపించుకునే స్థితిలో లేడు "లేదు—జాహ్నవీ! కూర్చోడానికి రాలేదు. నా తుది ప్రయత్నం గూడా విఫలమైంది. ప్రపంచ పోటీకి నవల వొకటి పంపాను." అంటూంటే అడ్డుకుంది జాహ్నవి "ఏదీ పంపారా! అయితే మీదే గెలుపు. జయించారు." "ఏం పిచ్చినమ్మకం నీది! పోయిన ప్రాణాలను గూడా లేవదీయ యత్నిస్తున్నావు విశ్వాసంతో.

నా విషయంలో ఆశలేదు. శెలవు. నిన్నొకసారి చూడ వేడుకబుట్టి వచ్చాను." "వద్దు, మీ రెక్కడికీ వెళ్లొద్దు. కొంత విశ్రాంతి తీసుకోవడం అవసరం." కిశోర్ ను బహు జాలిగా బ్రతిమాలింది. ఆమె ప్రార్థనను ఆయన వినడానికి రాలేదు. జీవితంలో తుదిసారిగా ఆమెను చూచిపోతానని తాను ఆమెకు మాటయిచ్చాడు. అంతే—ఆపని అయిపోయింది. రోజుకుంటూ ముందుకు సాగిపోయాడు. దృష్టిపథం నుంచి క్రమంగా దూరమైపోయాడు. ఆలోచనలో లీనమైన జాహ్నవికి తెలివివచ్చింది. బాటని జాగ్రత్తగా సాపు చూస్తాంటేమని ఆవైపు వెర్రిగా అతన్ని వెంబడించింది.

కిశోర్ బాబు సరాసరి బీచ్ వైపుకు వెళ్లాడు. దూరాన ఉప్పొంగిపోతున్న సముద్రం కెరటాలతో తన్నెదుర్కోవడానికి విజృంభించే లోకంవలె వుంది. ఎన్నో తలపులు లోన మెదిలినై. జీవితం చేదుగా వుంది. ఆత్మహత్యకు నిశ్చయించుకున్నాడు. సిగరెట్టు ముట్టించుకోవడానికి ఆ ప్రక్కనే వున్న కిళ్ళీకొట్టువద్దకు వెళ్ళాడు. సిగరెట్టు తీసి కొట్టుతలుపుకు వ్రేలాడగట్టబడ్డ అగ్గిత్రాటిని పట్టుకుని తల వంచాడు. వంచిన తల ఎత్తకుండానే అలా వుంచేశాడు. పెదిమెలమధ్యనుండి సిగరెట్టు క్రిందకు జారిపోవడంగూడా గుర్తించలేదు. ఆ పరిస్థితి చూస్తూ కొట్టువాడుకూడా నిర్ఘాంతపోయాడు.

కొట్టుకు చేరగిలబడివున్న బల్లమీద అంటించబడివుంది వొక కాగితం. దానిలో నాటిదైనిక పత్రికా విశేషాలు, పెద్ద పెద్ద అక్షరాలలో వున్నవి, అంటించబడివున్నాయి. అక్షరాలను చదువుతూ తూలిపోసాగాడు. తన కళ్ళను తానే నమ్మలేకపోయాడు. విచిత్రమైన అవస్థలో పూర్తిగా మునిగిపోయాడు. రెండు చేతులతోనూ ఆ బోర్డును పైకెత్తి ప్రారంభించాడు పరుగెత్తడం. కొట్టువాడు ఆపే మాటలుగూడా వినిపించుకోవడంలేదు. మార్గంలో జాహ్నవి ఎదురైంది. ఆమెనూ చూడలేదు.

జాహ్నవి అతని పాదాలపై వాలి "ఇదేమిటి కిశోర్ బాబూ! ఇలాగైపోయారు. నా ప్రార్థన మన్నించండి. ఇంటికి పోదాంరండి" అంటూ విలపిస్తూంది. ఆ బల్లను అక్కడే పారేసి అమాంతంగా ఆమెను కౌగలించుకున్నాడు. "జాహ్నవీ! నీవు చెప్పింది నిజం. నేనే తప్పనుకున్నాను" అనసాగాడు—ఆమెకిది అర్థంకాలేదు. బల్లఎత్తి తనకూ ఆమెకూ మధ్యగా పట్టుకున్నాడు. వణకే పెదిమలతో జారిపోతూన్న ఆనందబాష్పాలతో చదివింది "భారతీయ నవలాకారునికి ప్రపంచపోటీలో ప్రథమ బహుమానం. కిశోర్ బాబుకు అయిదువేల డాలర్ల కానుక—భారతీయ సాహిత్యంలో ఒక మహిమాన్వితఘట్టం-ఆమెగూడా తన కనులను తానే నమ్మలేకపోయింది. ఆనంద సాగరంలో తేలిపోతూ ఇల్లు చేరుకున్నారు. అప్పుడే బాజీ కొవరిలో పెట్టుకున్న కాగితాలతో సాపుకు వచ్చేవని చెప్పింది విమలాదేవి. పండుగలతో రెండు రోజులు క్షణాలుగా దొర్లిపోయాయి.

5

కిశోర్ బాబు పత్రికాధిపతుల్ని కలుసుకున్నాడు. తన రచనను త్రిప్పి వేయడంగూర్చి ప్రస్తావించాడు. ప్రతినిధులు అతనిని మిక్కిలిగా సన్మానించారు. తాము రచనను అతనికి పంపవేలేదనీ, ఇందేదో ఇంద్రజాలం ఇమిడియున్నదనీ పేర్కొన్నారు. పౌరసన్మానాలుగూడా జరిగాయి. అతని రచనలన్నింటినీ సమగ్రంగా ముద్రించడానికి అంగీకరించి వాటిని తీసుకురమ్మని కోరారు. చాలా ధనం పారితోషికంగా ఇవ్వ నిశ్చయించారు. మఱునాడే విజయసూచకంగా ఒక రచన వ్రాసి తన ప్రాతిపుస్తకాలకోసం పల్లెటూరికి బయలుదేరాడు. కాని అచ్చటి దృశ్యం అతిణ్ణి కుందించింది. ప్రచురణాలయం ఎత్తివేయబడింది. పొరుగువారు చెప్పారు "గోపాల్ బాబూ, లీలాదేవి—ప్రెస్సూ, తదితరసామగ్రీ అమ్మివేసుకుని మకాం ఎత్తివేశార"ని. ఎటుపోవడానికీ అతనికి కాళ్లాడలేదు. భోగట్టా జరిపి తిన్నగా గోపాల్ బాబువున్నచోటి కెళ్లాడు. "అసలు ఆస్తి అంతా లీలాదేవిదే. ఆమెను నీవు వివాహం చేసుకోవని స్థిరపడింది. కాగా నీవు పిచ్చివాడవైపోయావనీ, నీకు పెట్టుబడి పెట్టడం వృధా అనుకునీ ప్రెస్ నీ తదితర సామగ్రినీ నాలుగువేలకు అమ్మివేసింది." అన్నాడు దిక్కు మొంగం పెడుతూ గోపాల్ బాబు.

"నా రక్తంతో వ్రాసినరచనలు, నా సరస్వతి - ఏదీ" దుఃఖంతో అంగలార్చాడు కిశోర్. "లోకం నీచంగా చూసి త్రోసిపారేసిన కుక్క ఇంక వుండీ ఏం ప్రయోజనం? కిశోర్! ఆ పాతకట్టలన్నీ అయిదు రూపాయల కమ్మివేశాం" అంటూన్న గోపాల్ చెయ్యిబట్టుకుని "ఎంతఘోరం జరిగిందీ! గోపాల్ - నీవాగ్దానం చెల్లించలేదని నాపై పగబట్టావా? ఎంత అమానుషం? అయిదు వేలకంటె విలువైనసాహిత్యాన్ని అయిదురూపాయల కమ్మివేశావా? ప్రాణపదంగా చిన్ననాటనుండీ పెంచుకున్న పుస్తకాలు

పరారీ అయ్యాయి. నేను గెలిచీ ప్రయోజనం లేక పోతూంజే. ప్రపంచంలో ప్రథమబహుమతీ పొందానోయ్" అంటూన్న వెర్రికిశోర్‌ను చూచి గోపాల్ విస్తుపోయాడు. ఏమీ తెలియనట్లు నటించ ప్రయత్నించాడు! అంతా లీలాదేవియే చేసిందన్నాడు మొగం వేలవైచి. ఇరువురూ బయలుదేరి లీలాదేవి ఊరు చేరుకున్నారు. కిశోర్ విజయవార్తను పత్రికలలో చూచిన లీల ఆనందాన్ని పట్టలేక కౌగలించుకోవడానికి చేతులు చాచింది "లీలా — దూరంగా వుండు. నీవు స్త్రీవి కావు. రాక్షసివి. నిర్దయతో నా జీవితాన్ని నాశనం చేశావు. నా హృదయం, నా ప్రాణం అయిన సాహిత్యాన్ని ఎవరి కమ్మావు. నేను నీకేం అపకారం చేశానని మోసం చేసి నా రచన నాకు త్రిప్పివేయబడ్డట్లు చేశావు—నీ ఘోరం తెలుసుకోలేక, నీలో కాలకూటవిషం ఉడికి ఉబికిందని గ్రహించలేక నిజంగానే ఓడిపోయానని ఆత్మహత్యకు సిద్ధపడ్డాను. పవిత్ర జాహ్నవి ప్రణయం నన్నాపింది లేకుంటే నీ పేరుమీదుగా అమరపురిలో కవిత్వం చెబుతూండేవాణ్ణి." అని తన్ను శూలాలవంటి మాటలతో పొడిచేస్తూ, వలవల దుఃఖిస్తున్న కిశోర్ బాబును చూచి వణకిపోయింది. "ఔను— కిశోర్. నీ ఘనతను గుర్తించలేక చిరంతనమైన సాహిత్యాన్ని చిత్తుకాగితాలుగా జమకట్టి రత్నాలను రాలకంటె తీసి కట్టుగా లెక్కించి అమ్మివేసిన పాపిని నేనే—రచనారంగంలోంచి నిష్క్రమించి నాకళే పూతావని తుచ్ఛస్వార్థంతో నీవు నాకు పంపిన వ్రాతప్రతిని కవరులోవుంచి పట్నంనుండి పోస్టుచేయించిన ద్రోహిని నేనే. నా పాపానికి నిష్కృతి లేదు." అంది జాలిగా దుఃఖిస్తూ.

ఆ పాపపంకిల వాతావరణంలో మఱొక్క క్షణమైనా నిలువలేకపోయాడు. గిరుక్కున మఱునాడుదయాననే పట్నం చేరుకున్నాడు. జరిగినదంతా జాహ్నవితో చెప్పి వలవల యేడ్చాడు. ఆవాళ మధ్యాహ్నం తాను మళ్లీ వ్రాసిన రచన తిరిగి వచ్చింది. పత్రికాధిపతులమీద పళ్లు కొరికాడు కిశోర్. తన నింకా నీచంగాయెంచి సమాజం అగౌరవ పరుస్తుందన్నాడు. జాహ్నవి అతన్ని శాంతింపజేసి "కిశోర్ బాబూ! ఇప్పుడు పత్రిక నీ రచన తిరస్కరించడంలో లోపంలేదు. బాధపడి ఏం ప్రయోజనం? నీవు యింక రచనా వ్యవసాయం ఆపుచెయ్. చెరుకు తుదన వెన్ను బుట్టింది. నీలో సంఘర్షణ లేదు. పోరాటంలో విజయం సాధించిన నీవు నాటి సంగ్రామ సమయంలోవలె సజీవ రచన సాగించలేవు; ఎంత ప్రయత్నించినా గతంలోవలె వ్రాయలేవు. ఆ ఉద్వేగం, ఉద్రేకం నీవు ఎంత ఊహించినా రావు. నీకు తెలీకుండా మహోజ్వలమైన భవిష్యత్తు గతంలో కుదింపబడి ఇరుక్కుపోయింది." జాహ్నవి ముఖంవంక చూస్తూ సత్యమైన ఆమె సందేశాన్ని ఆలిస్తూ విస్తుపోతున్నాడు కిశోర్. పాతరచనలకై పలవించడం ప్రారంభించాడు.

పట్నమంతా గాలించమని తన్నుపంపే అక్కతో అంటున్నాడు బాజీ "అక్కా! బాబూజీ ఏవూళ్లో వుండేవారు? ఆయన పుస్తకాలు ఎలాగున పోగొట్టుకున్నారు?" "అదంతా నీకెందుకూ? పోయి నే చెప్పినపని చెయ్" "కాదక్కా! మనంగూడా కొంటున్నాంగదా కాగితాలు. వాటిలో గానా ఉన్నాయేమో అని." జాహ్నవి లోనికి వెళ్ళింది. ఛత్రపుర, కుటీర ప్రచురణలను గురించిచెప్పింది. "ఓ- అలాగైతే తప్పకుండా మనదగ్గరే వుండివుండాలి. ఆవాళ చెప్పలేదూ. ఏవీ సాధనాలు దొరకలేదు. పాతపుస్తకాలూ కవర్లూ మాత్రమే కొన్నానని." చంగున బయలుదేరి షాపుకు వెళ్ళాడు. కిశోర్ బాబునుగూర్చి ఏమీ తెలియని బాజీకి ఇపుడు అసలు విషయం కొంత బోధపడింది.

అరగంటసేపటికి కావడి పట్టుకుని ప్రత్యక్షమయ్యాడు బాజీ పుస్తకాలతో. కట్టగట్టిన కవర్లూ, విడి వ్రాతప్రతులూ కిశోర్ బాబుముందు పడేశాడు. వొక్కసారి వాటిని కౌగలించుకుని "ఈ బహుమానం నాదిగాదు. నీదేరా బాజీ" అన్నాడు వాణ్ణి బుజ్జగిస్తూ. ఒక్కటొక్కటే తిరగేసి పరీక్షగా చూసుకున్నాడు. పుస్తకాలు అన్నీ ఉన్నట్లే వున్నయ్— కాని ఒకటిమాత్రం అవుపించలేదు. "ఇంతేనా— ఇంకా ఉన్నాయా?" ఆత్రుతతో ప్రశ్నించాడు. "లేవు" పెదవివిరచాడు బాజీ. జాగ్రత్తగా సర్ది పెట్టెలో బిగించేశాడు కిశోర్ వాటిని.

కిశోర్ ముఖంలో ఇంకా దిగులుపోలేదు. గుచ్చి గుచ్చి అడిగింది జాహ్నవి. "నిన్ను గురించి వొక పుస్తకం వ్రాశానూ అదిపోయింది అదీ నా దురదృష్టమే." అన్నాడు. జాహ్నవి బాజీని పిలచి అడిగింది. "ఆ వేళ కాఫీకని ఓ పుస్తకం అమ్మేశాగా— బహుశః అదే నేమో అక్కా—" అన్నాడు బాజీ— ఇంక దాన్నిగూర్చి బాధపడి ప్రయోజనం లేదని ఊరడించింది. జాహ్నవి కాని ఆ కళాకారునికి తృప్తి లేదు—లీలాదేవిని తెగతిట్టడం ప్రారంభించాడు. ధనంకొఱకు తన సుఖంకోసం ఆమె సాహిత్యాన్ని హత్యచేసిందన్నాడు.

* అందని లోతులు *

శ్రీ యస్. ఆర్. నంది

1

ఒక్కొక్కటే మెట్లుదిగి రోడ్డుమీద పాదం పెట్టే సరికి, శరీరంలో రక్తమంతా పాదరసంలా పరుగులు తీసింది నరనరాల్లోను. లిప్తపాటు లోకంలో వెలుగంతా గభ్భున మాయమై చిక్కటి నల్లని చీకటి తెరలు తెరలుగా పూసి, క్రమేపీ వివర్ణమై యెదుటి ప్రపంచం నీడల్లా కళ్లల్లో ఆడేసరికి, జగన్నాథం సిగ్గుపడి చప్పున కదిలిపోయాడు ముందుకి.

ఎదుటపడే ప్రతీవాహనం, నడచిపోయే ప్రతీ మనిషీ శకుంతలలాగే అగుపించారు; జట్కాల టక టక, కార్ల మోత, రిక్షాల గంటలచప్పుడు ఆ అమ్మాయి మాటల్లా వినిపించేవి! ఆ పాదమస్తకం కంపించిపోతూ, చెమటలు కక్కుకుంటూ కొంత దూరంపోయి ఉద్వేగాన్ని అణచుకొని, వేగాన్ని తగ్గించాడు.

కాలేజీనించి వస్తున్న అమ్మాయిలు అగుపించారు చేతుల్లో పుస్తకాలతో: నిన్న మొన్నటి వరకు శకుంతల గూడా అలానే పుస్తకాలు పట్టుకొని నడుస్తూ వుండేది.

ఏడెనిమిదేళ్ల క్రితం శకుంతల తనతో మాటాడుతున్నప్పుడు తనలో ఎలాంటి మార్పూ కలగకుండా, ఈవాళ మొదటి చూపులో, మొదటి మాటలో, మొదటి నవ్వులో తన కింత వింత పులకరింత కలగడం ఏమిటి!

అప్పుడు ప్రసాదరావు అంటూ వుండేవాడు: మా చెల్లెలు యూనివర్సిటీలో చదువుతోందని. కాని అప్పుడు తనా మాటని అంత లెఖ్ఖలోకి తీసుకోలేదు; అలాంటి నిర్లక్ష్యానికి ఈవాళ జగన్నాథం చాలా నొచ్చుకున్నాడు.

రోడ్డుమీద తన కాయాన్ని ఈ పారవశ్యం మోసుకపోతున్నట్టు జ్ఞాపకం లేదు. అప్రయత్నంగా ఓ మలుపుదగ్గర ఆగిపోయాడు. శరీరం వేపు చూసుకున్నాడు. అదోలా బాధతో సిగ్గుపడ్డాడు. మాసిన గడ్డం, మాసికల గుడ్డలు, అరిగిన చెప్పులు — ఈ అవతారంతోనే ప్రసాదరావు యింటికి వెళ్లాడు.

నిజానికి ఆ రూపవతి ఆవాళ మెయిల్లో వచ్చినట్టు తెలీదు. ఆఫీసునించి విడుదలై దొర్లుకొంటూ వచ్చేస్తూ వుంటే వాకిట్లో ప్రసాదరావునిచూసి పలకరించి పోదామని అడుగులడుక్కొని పక్కకి తిప్పి ఇటు వచ్చాడు. ఎదురుగా ఆడనవ్వు; నమస్కారం చేస్తూ అగుపించింది. క్షణంపాటు గుర్తుపట్టలేక తేరి పార చూశాడు తను ఆ శిల్పాన్ని. ఆ మూపు, అబ్బ, తలచుకొంటే ఎంత వికారం అనిపించింది! ప్రతి నమస్కారంకూడా చెయ్యలేదు. మర్యాద తెలియని అడివిమనిషి అనుకొంటుంది. ఆ సోఫాలో నైనా సరిగ్గా కూచోలేకపోయాడు; స్ప్రింగిస్తున్న సోఫాకూడా తన అనాగరికతను అర్థంచేసుకొని నవ్వుకొనివుంటుంది! ఇచ్చినటీని మర్యాదకోసం తాగనన్నాడు. టీ తాగక పోవడం మర్యాదా? ఇంట్లో టీ లేకపోతే నిప్పులు తొక్కిన కోతి అవుతాడుకదా—

"అలవాటు లేదా—అదృష్టవంతులు" అంది శకుంతల నవ్వుతూ, తెళతెళలాడే పళ్లు సగానికి కనిపించేటట్టు.

టీ తాగడం చేతకానివాడా తను? ఇంకా నయం, ఏంచేస్తున్నారని అడిగింది కాదు. ఒకవేళ అడిగితే ఏమిటి చెప్పాలి? బి. ఏ., పోయింది. పూర్తి చెయ్యడానికి పేదరికం కండలు తిరిగిన వస్తాదులా ఎదురుగా నిలబడింది. జడిసి, నోరుమూసుకొని గుమస్తా ఉద్యోగాన్ని కావలించుకోవాలిసొచ్చింది-అనేనా? సిగ్గుకాదు. ఛఛ!—ఆనర్స్ పాసైవచ్చిన మనిషిదగ్గర.

బి. ఏ., ఆనర్స్! ఆడవాళ్లుగూడా పాసై పోతున్న పరీక్ష తను పాసవలేకపోవడం తలచుకొని లజ్జ చెందాడు. అసలు ఆ యింట్లో వాతావరణమే వేరు. దక్కని సంప్రదాయం, అందుకు తగిన వాతావరణం ఇంకా యింకా ఎన్నో వున్నాయి ప్రతిభావంతమైన వ్యక్తిత్వాన్ని రూపొందించటానికి. ప్రసాదరావు డాక్టరు, వాళ్ళ నాన్నగారు పేరుమోసిన న్యాయవాది. వాళ్ళ నాన్నగారు సంస్కృతాంధ్ర భాషాకోవిదులు, మాతామహులు, ప్రపితామహులు అంతా ఆ కోవకి చెందినవాళ్ళే. ఇప్పటికీ ఆ యింట్లో ఆనవాయితీప్రకారం సదా రాజకీయ, సాంఘిక, సాహిత్య చర్చలు జరుగుతూవుంటై.

అదో ఆదర్శకుటుంబం, ఉత్తమ సభ్యతగలవంశం, పైపెచ్చు ఆగర్భ శ్రీమంతులు.

మరి తను? శీర్షాసనం వేసి వీటిని చూస్తే ఎలా వుంటాయో దృశ్యాలు, అలానే వుంటాయి తన పరిస్థితులు, తను పెరిగి తిరిగిన పరిసరాలు. వాళ్ళ వంశంలో ఎందరు గొప్ప విద్వాంసులున్నారో, తన వంశంలో అందరు మూర్ఖాగ్రేసరులున్నారు; తనింట్లో జరిగేవి రాజకీయ చర్చలు, సాంఘిక చర్చలు, సాహిత్యచర్చలు కావు—ఇరుగు పొరుగు ప్రజల పోకడలగురించి సర్వదా జరిగే పిచ్చాపాటి కాకమ్మ కబుర్లు; వాళ్లెంత ధనవంతులో తను అంత...

ధనానికీ ఉత్తమసంస్కృతికీ సంబంధమేమిటో పిచ్చిగాని!

తను ఆశించేదీ అదే: తన ఆశయాలకీ, ఆదర్శాలకీ ఓ స్వరూపం కలిగించి తన యింట్లో ఉత్తమసంస్కృతిని సృష్టించి, స్థాపించాలనుకొంటాడు. ఇంట్లో వంటకి అంకితమైపోయిన తల్లికి, పోకిరీ కుర్రాళ్లతో తిరిగే తమ్ముళ్లకి ప్రపంచంగురించి చెప్పి వాళ్ళని మేధావులుగా తయారుచేయాలని ఉబలాటపడుతుంటాడు. కాని—

ప్రసాదరావులా తను ధనవంతుడు కాడు; వాళ్ళవంశంలా తన వంశంలో విద్యావంతులు, మేధావులు లేరు యింతకుముందు యిప్పుడూ కూడా; వాళ్లలాంటి పెద్ద భవంతి లేదు; అద్దెకొంప, కార్ల షెడ్డు!

ఎంత అంతరం తనకీ వాళ్ళకీ!

2

ఇంటికి వచ్చేసరికి యింట్లో వాతావరణం మహా చిరాకుని, కోపాన్ని కలిగించింది.

ఎక్కడుండవలసిన వస్తువులు అక్కడుండవు. దండెంమీద వుండవలసిన గుడ్డముక్కలు కింద పొర్లుతూవుంటై; మాసిన చీరలు తోరణాల్లా తలుపు రెక్కలమీద వేలాడుతూవుంటై; ఎప్పుడో—మధ్యాహ్నం తిన్న ఎంగిలిగిన్నెలులాగుంది—అలా వేవుంటై ఎండిపోయి.

వీటన్నిటికీ తోడు ఈవాళ తమ్ముడు కాళ్లు నేలకేసి కొట్టుకుంటూ అమూల వెక్కి వెక్కి యేడుస్తున్నాడు. వాడి వాలకం చూసి మరిక ఆవేశం ఆగిందికాదు జగన్నాథరావుకి—చప్పునవెళ్ళి కారణమన్నా అడక్కుండా రెక్కపటుకొని రెండు నాలుగు తగలిచ్చాడు. వాటిని తినేసి కాళ్ళకి బుద్ధి చెప్పాడు వాడు.

అదే సమయంలో తల్లి వంటింట్లోనించి రంగంమీదికి వచ్చేసరికి అగ్గిమీద గుగ్గిలం పడ్డట్టయింది.

"ఏమిటే యిల్లంతా? పందులపాకలన్నా యింత ఛండాలంగా వుండవ్—ఛీ ఛీ!"

ఏదో చెప్పబోతున్న తల్లి అలానే నోరావులించి వుండిపోయింది.

"వాడలా యిల్లెగర గొట్టేస్తుంటె చూసేందుకైనా నీకు తీరికలేదు!" కోపం మారి చిరాకులో పడింది.

"బాగుందిరా, నేనుమాత్రం చూసుకోవటం లేదూ? ఇలా శుభ్రం చేసివస్తే అలా యిల్లు నానా పాడూ చేసేస్తుంటే నన్నేం చెయ్యమంటావ్?" అందావిడ.

"ఏం చేస్తావ్!...ఆ ఎంగిలిగిన్నెలు కూడా వాళ్ళే వుంచేశారు కదూ?"

ఆవిడకేం చెప్పడానికి తోచలేదు. చప్పున గిన్నెలెత్తి లోపలికి వెళ్ళిపోయింది.

తలపట్టుకొని "ఛీ ఛీ" అనుకొంటూ అలానే కూలబడ్డాడు—ఇక్ష్వాకుల కాలంనాటి డొక్కు కుర్చీలో.

మళ్ళీ తల్లి సంచి పట్టుకొని లోపలికి రావడంతో ఈ లోకంలో పడ్డాడు.

"ఇంట్లో బియ్యం నిండుకున్నాయి", అంది, తలెత్తి జగన్నాథం చూసేసరికి.

అయితే వెళ్ళాలి బజారుకి...చిరాకుతో సంచి తీసుకొని బయలుదేరాడు.

దార్లో తారసిల్లే రకరకాల వైరుధ్యాలు: సిల్కులు, చింకి బొంతలు; నవ్వులు, ఏడ్పులు; రిక్షాలు, కార్లు—వీటి మధ్య, వీళ్ళల్లోను తనూ ఓ మనిషి. వీళ్ళందరిలో తను గొప్పవాడు; తనకో ప్రత్యేకస్థానముంది; తన వ్యక్తిత్వం అత్యుత్తమమైనది...ఎందుకో?!

ఆగిపోయాడు రోడ్డు మధ్య చప్పున సమాధానం చెప్పుకోలేక.

నవ్వొచ్చింది! లోలో నవ్వుకొన్నాడు. నడక ప్రారంభించాడు. ఇందరు మనుష్యుల్లో తనే గొప్పవాడన్న భావం యెందుకు కలిగిందో విచిత్రం!...

తనని యింతకుముందు ఎవరైనా పొగిడారా?...... వెంటనే జ్ఞాపకం రాలేదు...

ఒకటొకటిగా మరుపుపొరల కిందనించి మరచిన జ్ఞాపకాలన్నిటినీ దులిపి మనసులో చూసుకొన్నాడు.

ప్రపా...ఆఁ....శకుంతల!...నవ్వు—తియ్యనిది; కంఠం—కోయిలది; అందం—అప్సరసది; వాక్కు—మృదువైనది; ఉన్నత భావాలు—

భావావేశం నడకలో ప్రతిఫలించింది. హోటలు రేడియోలోనుంచి వినిపిస్తున్న సినిమా పాట మరింత త్వరితపరచింది.

వడిహెచ్చిన నడకకు తనే సిగ్గుపడ్డాడు. తనని దిక్కుమాలిన మనుషులు చూస్తే గీస్తే ఏమనుకొంటారు? ఆ అనుకునే వాళ్ళెవరో తనని లక్ష కళ్ళతో చూస్తూ నవ్వుతున్నట్టు బిడియపడ్డాడు. నడకలో తొట్రుపాటు వచ్చింది ఫలితంగా.

శకుంతల జ్ఞాపకం, బియ్యాన్ని చేరమన్నా ఆపనివ్వకుండా కొలిపించేసింది.

తను యిలా బజార్లో బేరాలాడుతున్నట్టు శకుంతల చూస్తే ఏమనుకొంటుంది? 'పాటకోసం ఎలా మామూలు మనిషిలా బేరాలాడుతున్నాడో! చవకపారు రకం అనుకోదు? ఎంత సిగ్గు!...వళ్లంతా జలదరించింది. నిటారుగా లేచి చూసుకున్నాడు పరీక్షగా కుడి ఎడమలకి. చిమ్మచీకట్లు వ్యాపించాయి.

బియ్యంతో యింటికొచ్చాడు.

గదులన్నిటినీ పొగ గాఢంగా కౌగిలించుకొని నవ్వుతోంది. రోజూ కనిపించే దృశ్యమే—అయినా ఈవాళ ప్రత్యేకమైన కోపం వచ్చింది—ఆ పొగ మీదా, తల్లిమీదా!

"అబ్బబ్బ! మనుషులు వుండా లంటారా, చావా లంటారా ఈ వెధవ పొగలో."

వంటింట్లోనించి తల్లి బయటకు వచ్చింది:

"పచ్చిమొద్దులు, నా తలకాయ, రాజు లేనా? ఎప్పటినించి చస్తున్నాను."

"ఆ చావసింబడులు బొగ్గపొయ్యి పెట్టరాదూ" అంటూ అరిచాడు, నెలకి డెబ్భయిరూపాయలు సంపాదించే గుమాస్తా.

ఇలా, ఈ సమయంలో, అకస్మాత్తుగా శకుంతల ఈ యింటికి వచ్చేస్తే ఈ పొగని, ఈ గుడ్డముక్కల్నీ, ముక్కి మంచాలని, ఈ పిల్లల్నీ, ఈ పాడుకొంపనీ చూసి—'ఛీ ఛీ, అసహ్యం, ఏహ్యం' అని గొణుక్కుంటూ తిరిగిపోదూ? శరీరం కంపించింది సిగ్గుతో.

3

రోజులు గడుస్తున్న కొద్దీ జగన్నాథం ప్రసాదరావు కుటుంబంతో మరీ సన్నిహితుడవుతున్నాడు. వాళ్ళ హోదాకి సరితూగుతూ కనిపించడానికి ప్రయత్నించేవాడు. ఒకనాడు పదిరూపాయలు ఖర్చుచేసి పిక్చరు చూపించాడు వాళ్లకి. అది తనకి తృప్తి కలిగిస్తుందనుకున్నాడు—కాని యింట్లో రెండు మూడు రోజులు తిండిఖర్చు తగ్గించుకోవలసి వచ్చేసరికి ఆ ఉల్లాసం యింట్లో వాళ్లమీద కోపంగా మారింది.

శకుంతల ఓసారి అంది: జగన్నాథంగారింటికి వెళ్ళాలి అని.

రావడం, పోవడం స్నేహధర్మమే అయినా జగన్నాథం గుండెల్లో ఫిరంగులు పేల్చినట్టయింది. తమ స్నేహంలో అంతస్థుల భేదాలున్నాయని తెలుసు. దానిని సమర్థించుకోడానికి 'మానవత్వానికి యివన్నీ రెండోవి' అనే సుభాషితాలు మాటాడేవాడు. శకుంతల తన యింటికి వస్తానని అన్నప్పుడు ఆ సుభాషితం నిజానికి తను ఆచరణలో పెట్టాలి—కాని ఆమె తనింటికి వస్తే ఆ యిల్లుని చూసి అసహ్యించుకో వచ్చునని భయపడ్డాడు, బిడియపడ్డాడు: తన పేదరికం ఆవిడకు తెలీకూడదు.

మనిషి ఆశలకు ఒక్కొక్కప్పుడు ఔచిత్యానౌచిత్యాలుగూడా అనిపించవు. తను ఏ శకుంతలని తన యింటికి తీసుకరావడానికి సిగ్గుపడ్డాడో ఆ శకుంతలనే ఆయింటి కోడలుగా స్వీకరిస్తే యెంత బాగుంటుంది అని ఉవ్విళ్లూరాడు. కాని అది యెంత అడియాసో వెంటనే తెలిసిపోయింది. ఆమెతో తనకున్న పరిచయాన్ని, స్నేహాన్ని ఆధారంగా తీసుకొని ఒకనాడు తనలోని అభిప్రాయాన్ని వెల్లడిచేశాడు:

"నిన్ను ప్రేమిస్తున్నాను శకుంతలా" అని—వెంటనే శరీరంలో రక్తమంతా మెదడులో కేంద్రీకరించినట్టు ఈ మాటలమీద మరింత ఉద్వేగాన్ని, ఉద్రేకాన్ని స్ఫురింపచేసింది.

శకుంతల నిర్ఘాంతపోవడం చూసి, మెదడులో రక్తమంతా పాదాల్లోకి పరుగులుతీసింది. గుండె మెషిన్‌గన్ మాదిరి కొట్టుకోసాగింది.

"క్షమించు జగన్. నీకిలాంటి అభిప్రాయం వుందని నే నెప్పుడూ అనుకోలేదు" అంది తల వంచుకొని.

నిలువునా చచ్చినంత పనయింది. బయటకు వచ్చేశాడు ముఖం దాచుకొని.

ఇంత పెద్ద 'షాక్' తగిలిన తర్వాత తన ముఖాన్ని ప్రసాదరావుకి గాని, శకుంతలకు గాని చూపించడం యెలా? ప్రసాదరావుకి తెలిస్తే యేమను కొంటాడు? రేపటినించి శకుంతల యెలా చూస్తుంది?

తన ఆశలో తప్పులేకపోవచ్చు. శకుంతల తన యింటికివస్తే తనింట్లో పెద్ద సాంస్కృతిక విప్లవం వచ్చి తన యిల్లు బాగుపడుతుందనే కాంక్ష - కాని శకుంతల గగనకుసుమమని తెలిసిరాలేదు, పాపం, ఆ క్షణంలో.

ఇంటికి వచ్చేసరికి తను వూహించలేని విషయం సిద్ధంగా వుంది. తల్లి నవ్వుతూ ఆహ్వానించింది; కుర్చీలో కూచున్న పెద్దమనిషీ నవ్వుతూ ఆహ్వానించారు; ఇంట్లో చాపలమీద కూచుని మాటాడు కుంటున్న ఆడవాళ్లు దప్పని ముఖాలెత్తి చూశారు. ఈ వాతావరణంలో మాసినగుడ్డలు, తమ్ముళ్ల యేడుపులు, ఎంగిలిగిన్నెలు, పొగ—ఏవీ కనిపించలేదు. —అన్నీ ఆనందంతో, ఉల్లాసంతో, సంతోషంతో "రావయ్యా కొత్తపెళ్ళికొడుకా" అన్నట్టు ఆహ్వానిస్తూవున్నాయ్. జగన్నాథం శరీరం జలదరించింది.

అమ్మాయి అందంగా వుంటుంది; సంగీతం వచ్చు; గౌరవం మర్యాదా వున్న కుటుంబమే వాళ్ళది; చురుకైన పిల్లట; ఇంటర్మీడియట్ వరకు 'ఏదో' చదువుకొందని కాబోయే మామగారు దీర్ఘం తీస్తూ చెప్పారు.

జగన్నాథం నోటికి తాళం పడ్డది; కట్నాలు గిట్నాలు లాంటివేం లేకండానే పెళ్లి నిశ్చయమయింది.

ఇంటర్మీడియట్ వరకు చదువుకున్న సుగుణతో శకుంతలమీద కోపాన్ని తీర్చుకోవాలనుకొన్నాడు. సుగుణతో తన యింటిని పూర్తిగా మార్చివేయాలను కొన్నాడు. తన భావాలని, అభిప్రాయాలని సుగుణకు చెప్పి తన యింట్లోకి స్వర్గాన్ని రప్పించుకోవా లనుకున్నాడు.

పెళ్ళయిపోయింది.

పెళ్లినాటివరకు జగన్నాథం ప్రసాదరావింటికి వెళ్లలేదు. పెళ్లికి శకుంతలవాళ్లూ వచ్చారు; సుగుణని చూసి శకుంతల అసూయపడాలనుకున్నాడు పెళ్లి కొడుకు తాళికడుతూ. తలంబ్రాలు పోసేటప్పుడు అదోలా శకుంతలవేపు చూశాడు.

పెళ్లి అయిపోయాక శకుంతల వచ్చి—

"నువ్వు అదృష్టవంతుడవు జగన్" అని ఆవిడ యిచ్చిన దీవెన తన విజయానికి చిహ్నమనుకున్నాడు మానవుడు!

4

సుగుణ కాపరానికి వచ్చింది.

పూర్తిగా పరిచయం కాని ఈ ఆగంతుకురాలి దగ్గర జగన్నాథానికి ఏ పని చెయ్యాలన్నా సిగ్గనిపించేది. తను భోం చేస్తున్నపుడు సుగుణ ఎదురుగా నిలబడితే యిహ నా ముద్దలు గొంతుక దిగేవి కావు; స్నానం చేయాలిసొచ్చినపుడు దగ్గర్లో సుగుణ వాసన తగలకూడదు.

సుగుణ పెద్దకుటుంబంలో పెరక్కపోయినా కొత్తవాళ్ళతో యెలా మాటాడి స్నేహాన్ని సంపాయించాలో, నలుగుర్లో ఏవిధంగా మసులుకోవాలో, ఏ పరిస్థితుల్లో ఎలా సర్దుకోవాలో అన్నీ తెలుసు. ఈ చురుకుదనం శకుంతలతో గాఢ స్నేహానికి పునాదులు వేసింది.

అయితే సుగుణ శకుంతలని అంతగా పడి పడి ఆరాధించడం జగన్నాథానికి నచ్చలేదు. అసలు వాళ్ళిద్దరికీ పరిచయం చెయ్యకూడ దనుకొన్నాడు. కాని శకుంతలే ఓనాడు తన యింటికి రావడంతో తన పంతం నెగ్గింది కాదు. మళ్ళా సుగుణ ఆ ఇంటికి వెళ్ళడం—ఈ రాకపోకలతో వాళ్ళ స్నేహం మరింత వృద్ధిపొందింది.

సుగుణ కాపరానికి వచ్చినతర్వాత జగన్నాథం యింట్లో పైకి చాలా మార్పులు వచ్చాయి. ద్వారాలకి, కిటికీలకి తెరలు; మధ్యగది చిన్నదే అయినా ఓ చిన్న టేబిలు, రెండు మూడు కుర్చీలు, ఫ్లవర్ వేస్, గోడలకి చిత్రాలు, యిలా వాతావరణం మారింది. ఈ మార్పు జగన్నాథాన్ని కొంత తృప్తి పరచింది. తమ్ముళ్ళు గూడా కాస్తంత యింటిపట్టునుండి చదివ చెప్పే చదువు శ్రద్ధగా చదువుకొంటూవున్నారు. భారతానికి అలవాటుపడ్డ తల్లి కోడలు చదివి విని పించే కొత్త నవలలు శ్రద్ధగా వింటోంది. సుగుణ తీసు

కొచ్చిన విప్లవం యెంతటిదో జగన్నాథానికి అర్థమయింది.

ఓనాడు ఆఫీసునుంచి త్వరత్వరగా వచ్చిన జగన్నాథం:

"టౌన్ హాల్లో సాహిత్యసభ జరుగుతోంది. త్వరగా మనిద్దరూ బయలుదేరు" అన్నాడు.

కాఫీ కాస్తున్న సుగుణ కాసేపు వూరుకొని మెల్లగా అంది: తను రాలేనని.

"ఏం?" అన్నాడు జగన్నాథం విస్తుపోతూ.

సమాధానం సుగుణ చెప్పలేదు వెంటనే.

సాహిత్యసభలకి వచ్చేవాళ్లందరూ ముఖ్యంగా మగాళ్లేవుంటారు. వాళ్ళమధ్య కూచుని (ఆ సాహిత్య చర్చలు అర్థమవడం, అవకపోవడం ఆతర్వాత మాట) వినడమంటే చచ్చినంత పని. పుట్టింట్లో వున్నప్పుడు తను యిలాంటి సభలూ, చర్చలూ చూసి ఎరగదు; అన్నయ్యలయినా చూపిస్తాం రమ్మనే మనుషులు కారు; కాలేజీలో చదివిన రెండేళ్లయినా ఒక్క యినవర్సిటీకే వెళ్ళగలిగింది: అదీ నలుగురు సహపాఠినులు బలవంతంచేస్తే. అలాంటి తను ఈనాడు ఒక్కసారిగా ప్రపంచం మధ్యలో కూచోమంటే, అది కంటకప్రాయంగా వేతోస్తుంది మరి.

"కళ్ళుతిరుగుతున్నాయా?"

ఈ ప్రశ్న జగన్నాథానికి మహా చిరాకుని కలిగించింది.

"ఏం, ఆది డోస్తేనేగాని రాకూడదా?"

"అహా(. అదికాదు"—ఏదికాదో సుగుణ సమాధానం చెప్పకోలేని సందిగ్ధంలో పడిపోయింది. కాని జగన్నాథం ముఖంలో స్పష్టంగా వ్యక్తమవుతున్న చిరాకుని, విసుగింపుని గ్రహించి, గుండె దిగులు దిగులు మంటున్నా 'సరే' అనేసింది.

సభనించి యింటికి తిరిగివచ్చిన తర్వాత ఆలుమగల ముఖాల్లో రక్తపుచుక్క అనేది లేకండా తెల్లగా పాలిపోయివున్నాయి.

సుగుణ తిన్నగావెళ్లి పక్కమీద వాలిపోయింది—తలనొప్పికి తట్టుకోలేక. అత్తగారు వచ్చి కాస్త ఎంగిలిపడమన్నా మాటాడిందికాదు. ఇటు కొడుకు గూడా ముఖం మాడ్చుకొని కూచున్నాడు. వాళ్లిద్దర్లో మరేం జరిగిందో ఆవిడకు అర్థంకాక లోపలికి వెళ్లిపోయింది.

రాత్రి బాగా చీకటిపడ్డాక జగన్నాథం పడకగదిలోకి వెళ్తే సుగుణ పక్కమీద కూచునివుంది. కళ్లు బాగా చెమ్మగిలివున్నాయి. భర్తనిచూసి చప్పున లేచి తలవంచుకొని మెల్లగా అడిగింది:

"మీకు కోపం వచ్చినట్టుంది"

సమాధానం లేదుకాని వికృతమైన నిట్టూర్పు వినిపించింది. క్షణం నిశ్శబ్దం తర్వాత—

"ఇంతో అంతో చదువుకున్నావ్, ఆమాత్రం యింగితం వుండఖర్లా? మగాళ్ల పక్కన కూచున్నంతలో వాళ్లు నిన్ను చంపుకతినేస్తారనేనా అంతలా ముఖం ముడుచుక కూచున్నావ్!" అన్నాడు.

సుగుణ మౌనంగా తలవంచుకొంది.

జగన్నాథం యింతగా కష్టపడ్డాడేగాని, నిజానికి అక్కడ జరిగిన సంఘటన అంత బాధాకరమైందికానేకాదు. తనకి తెలిసిన ఇద్దరు ముగ్గురు స్నేహితులతో సుగుణని పరిచయం చేశాడు. కాని, ముందు సీట్లలో కూచున్న ఆఫీసర్లు, ప్రొఫెసర్లు, పెద్దమనుషులతో పరిచయం చేయలేకపోయానే అనే బాధ, మగాళ్లపక్కన కూచోడానికి సుగుణ తటపటాయించినప్పుడు కోపంగా మారి, ఉపన్యాసం జరుగుతున్నంతసేపూ విసుక్కు వెట్టు చేసింది; సుగుణ చాల బాధపడ్డది; ఉపన్యాసకుని సాహిత్య విమర్శగూడా సరిగా వినలేకపోయింది. ఇక యింటికి వస్తూ దార్లో ఎంతగా చీదరించుకోవాలో అంతగానూ చీదరించుకోవడంతో సుగుణకు దుఃఖం ఆగిందికాదు.

5

ఇలాంటి విచిత్ర సంఘటనలు జరుగుతూనే వున్నాయి వాళ్ళ జీవితంలో—జగన్నాథం విసుక్కొంటూనే వున్నాడు; కాని తన గుండెల్లో జ్వాలలు రేగే ఆ భావాల్ని విప్పిచెప్పడు ఎవరికీ.

శనివారంనాడు యెప్పుడూ ప్రొద్దుట తల్లి ఉపవాసం వుండటం పరిపాటి. ఆవాళ పూజాపునస్కారాలయిన తర్వాత శివకోవెల్లో హరికథా కాలక్షేపానికి ఆవిడ వెళ్ళిపోయింది. కోడలు యింట్లో వంటా గట్రా చేసిపెట్టింది. ప్రొద్దుట చన్నీళ్ళల్లో స్నానం చేయటంవల్ల కాబోలు సుగుణకు మధ్యాహ్నమయేసరికల్లా తలనొప్పిపట్టుకొంది. అది రానురాను భరించరానిదయింది. జగన్నాథం తెమ్ముళ్లిద్దరు భోజనాలకు వచ్చారు. వదినకు సుస్తీగా వుందని తెలుసుకొని

వాళ్లే వసారాలోకి వెళ్ళి యింత వడ్డించుకొని, తిన్నంత తిని ఎంగిలి గిన్నెలు అక్కడే విడిచిపెట్టి ఆటకి పోయారు.

రెండు గంటలకి జగన్నాథం యింటికి రావడంతో యిల్లు యెలా వుండాలో అలా వుంది. కడుపులో ఆకలి, ఆఫీసు చిరాకు, ఈ దృశ్యానికి మరింత ఉడుక్కున్నాడు. ఎదురుగా తల విరజిమ్ముకొని నిద్రపోతున్న సుగుణని చూసి ఆ ఉడుకుమోతనం ఆవేశపడిపోయింది. ఊర్ధ్వస్వరంతో యిల్లెగిరిపోయేటట్టు అరిచాడు :

"సుగుణా!"

సుగుణ ఉలిక్కిపడి కళ్లు విప్పింది. లేవడానికి ప్రయత్నించింది జగన్నాథం కనిపించగానే. కాని తలంతా దిమ్ముగా వుండటంవల్ల లేవలేక అతనివేపు ప్రశ్నార్థకంగా చూసింది.

"ఏమిటే యిల్లంతా? ఎంగిలి గిన్నెలు చూసే తీరుబాటున్నా లేదా?"

అతని కోపానికి సుగుణ భయపడ్డది. లేవబోయింది కాని తలలో పోటు మరింత ఉధృతం కావడం వల్ల ఆ ప్రయత్నమే చెయ్యలేకపోయింది. మెల్లగా అంది :

"నేను చూడలేదు. వాళ్లే వడ్డించుకుని వెళ్ళిపోయినట్టున్నారు!"

తన నీరసపు మాటల్ని అర్థంచేసుకోగలడనుకొంది గాని, జగన్నాథం ఆ వ్యక్తిని పరీక్షగా చూసే స్థితిలో లేడు.

"పిల్లల కింత ముద్దపడేసే తీరిక కూడా లేదన్న మాట!" అంటూ ఆవేశంతో ఒక్క వూపున చొక్కా విప్పేసరికి చెమటకి తడిసివుండేమో బర్ మంది ; అగ్గిలో ఆజ్యం పడ్డట్టు—ఇక దాన్ని పూర్తిగా తీయకుండానే చించేసి విసిరేశాడు.

సుగుణ చాల బాధపడ్డది. ఓపిక చేసుకు లేచింది. ఆ బాధలో తనకూ కోపం ఆగిందికాదు.

"అంత కోపం వస్తే వస్నె ఆ నాలుగూ అనేస్తే పోతుందిగా, నిష్కారణంగా ఆ చొక్కా చించుకోంటే వొచ్చే లాభమేమిటి?" అంది సగం స్వగతంగా.

గిర్రున తిరిగాడు జగన్నాథం. హద్దులుదాటిన ఆవేశం దౌర్జన్యానికి పూనుకోవలసిందే; కాని సుగుణ ముఖంలో ఏదో అజ్ఞాతశక్తి అతన్ని అంతపనీ చెయ్యనివ్వలేదు; అణగిపోయిన మాటలకి పెదవులు మాత్రం వణికాయి.

సుగుణ వసారాలోకి వెళ్లిపోయింది వడ్డించడానికి. వడ్డించి మధ్యగదిలోకి వచ్చి లేవమంది.

"అవసరం లేదు" అన్నాడు ముక్తసరిగా.

సుగుణ బతిమాలే స్థితిలో లేదు. ప్రతీ విషయానికీ అతి వింత వింతగా యెందుకు గెంతుతాడో అర్థం కాదు; ఏప్పుడో తనూ హద్దులుదాటి. మాటకి మాట అనెయ్యాలని అనుకునేది. కాని అలాంటి ధైర్యం కలిగే పరిస్థితులేం సుగుణకి కలగలేదు. అయితే ఈవాడు తనవంట్లో భరించరాని బాధమీద భర్త చూపించిన నిర్లక్ష్యం, అధికారం, ఆవేశం, ఆగ్రహం సుగుణ సున్నిత హృదయాన్ని ఉద్రేకంతో వూపి, కదిపి, కలత చెందించేసరికి ఆమెకు దుఃఖం, కోపం రెండూ ఆగాయి కావు.

"మీ కంత అవసరం లేనప్పుడు నేను బతిమాలి, కాళ్లుపట్టుకొని కంట తడిపెట్టుకొనే పతివ్రతనీ కాదు, ఆదర్శగృహిణినీ కాను. మీ కంత నిర్లక్ష్యం చూపేముందు ఎదటి మనిషికిగూడా కాస్త చీమూ నెత్తురూ వుందని మరచిపోకండి."

అలుసుల్లా గుండెల్లో తగిలిన ఈ మాటలకి జగన్నాథం ఆశ్చర్యపడిపోతూ తలెత్తి చూసేలోపల సుగుణ రెండుకళ్లూ అశ్రువులతో నిండిపోయాయి. మాటల వేగానికి తలనొప్పి మరింత తీవ్రమై, ఊగి నేలకు ఒరిగిపోయింది సుగుణ.

జగన్నాథం ఆమె కింద పడిపోయేవరకు తేరుకోలేకపోయాడు! క్షణం క్రితం మనస్సుని కలవరపెట్టిన కోపం, చిరాకు, అన్నీ శ్రావణ మేఘాల్లా చెదిరిపోయాయి. చప్పున లేచి సుగుణను లేవదీయబోయాడు.

"అవసరం లేదులెండి" అంటూ మెల్లగా లేచి పరుపుదగ్గరకు వెళ్ళిపోయింది.

సుగుణ అతనివేపు చూడలేదు; ఎవరితోనో మాటాడుతున్నట్టు అంది:

"మనుష్యుల్ని అర్థం చేసుకునేపాటి యింగితం నా భర్తకి లేకపోవడం నా అదృష్టంలా గుంది. ఎక్కడో ఎవరివల్లో పొందిన ఆవేశానికి భార్యని గురిచెయ్యడం గూడా నా అదృష్ట మేలాగుంది"

ఈ వ్యంగ్యానికి జగన్నాథం మరింత కాలిపోయాడు.

సుగుణ గిర్రున తిరిగింది. జగన్నాథం కళ్లల్లోకి సూటిగా చూస్తూ అడిగింది:

"చెప్పండి: మీ కిష్టం లేకపోతే మా పుట్టింటికి వెళ్లిపోతాను."

జగన్నాథానికి ఆమెవంక చూసే ధైర్యం లేకపోయింది. గుండె తీవ్రంగా కొట్టుకో మొదలు పెట్టింది.

ఆ ఉద్వేగంలో యింకా ఏవేవో అనవలసిందే సుగుణ, కాని దుఃఖంతో గొంతుక పూడుకుపోవడం వల్ల ఏమనకుండా లోపలికి వెళ్లిపోయింది.

నోట మాటలేక జగన్నాథం అలానే కూలబడ్డాడు కుర్చీలో. సుగుణ తలనొప్పి తనకి పట్టుకున్నట్టుంది: కణతలు నొక్కుకుని కళ్లు మూసుకున్నాడు.

తనేమన్నాడు? తన మాటల్లో సుగుణకు కోపాన్ని కలిగించే అర్థమేముంది? ఇల్లంతా గలీజుగా వుందని, ఆఫీసునించి యింటికి వచ్చేసరికి ఈ దృశ్యం తనకి కష్టాన్ని కలిగిస్తుందని అంటాడు గాని నిజానికి తనకు మాత్రం సుగుణని నొప్పించాలని వుందా?

రాత్రి చాలా పొద్దుపోయిన తరవాత పడకగదిలోకి వెళ్ళాడు. సుగుణ మెలుకువగా వుండడం చూసి ఆశ్చర్యపోయాడు; సిగ్గు వేసింది కూడా; ఎదురు పడలేకపోయాడు. చాలాసేపు నిశ్శబ్దం, మౌనం. ఆమె తనకు తానుగా పలకరించకపోవడం జగన్నాథానికి పరాభవంగా, పరాజయంగా తోచినా, పశ్చాత్తాప కంఠంతో తనే పలకరించాడు:

"సుగుణా"

"ఊఁ"

"నీ మనసు కష్ట పెట్టినట్టున్నాను...?"

"........."

"—నిజానికి నిన్ను బాధించాలనే ఉద్దేశం కాదు నాది" తలెత్తి చూసింది.

"నాకు జీవితమంటే ఎన్నో సదభిప్రాయాలున్నాయి. గౌరవించడం నాకూ తెలుసు. కాని ఎందుకో మీ రెవరూ నన్ను లక్ష్యపెట్టరు—నాకు చాలా కష్టం వేస్తోంది, అలా తలచుకొంటే"

సుగుణ సమాధానం చెప్పలేదు.

ఇంట్లో ఆయన్ని ఎవరూ లక్ష్యపెట్టరు!!! ఏమిటీ వింతశంక!!! ఈయన లేనిపోని ఊహలతో బాధపడే మనిషా? గౌరవించడంలేదని లోలోపల బాధపడటం ఎందుకు? ఇంట్లో ఆయన్ని గౌరవించని వాళ్లెవరు? కనీసం ఆయనమాటకి ఎదురైనా యెవరూ చెప్పరే! మరి ఈ వింత అనుమానం ఆయనలో కలగడానికి కారణం? ఆయన జీవితంలో ఏవో అందని పండ్లకోసం ఆశిస్తున్నారా? ఆ నిరాశ, నిస్పృహా కలిగించేబాధా, విచారం ఈ రూపంలో వ్యక్తమవుతున్నదా? ఆయన మనసులోవున్న భావాలకి, యింట్లోవాళ్లు కలిగించే వ్యాఘాతంతో ఉద్రేకించి ఎదురుగా కనిపించే ప్రతీవాళ్ళమీదా చిరాకు పడటం: అతనికి బాహ్యప్రపంచంలో కలిగే యెదురు దెబ్బలేమో అని అనుమానించిన సుగుణ అభిప్రాయాన్ని శకుంతలకూడా ధృవపరచింది.

"నువ్వు కొన్నాళ్లపాటు పుట్టింటికి వెళ్ళిపోరాదు సుగుణా?" అంది శకు.

"ఎందుకు?" అంది సుగుణ.

"మీ అత్తగారివంట్లో యిప్పుడెలానూ బాగు లేదు. పురుడు అనే సాకుతో నువ్వు త్వరగా వెళ్ళిపోతే యింట్లో పరిస్థితులన్నీ జగన్‌కి కళ్లకి కట్టినట్టు కనిపించి నిజం తెలిసొస్తుంది"

సుగుణ కీమాటలు అర్థం కాలేదు. అయితే మొన్న అత్తగారు నియ్యంకునికి 'అమ్మాయి నీళ్లు పోసుకుంది పైనెలలో వచ్చి తీసుక వెళ్ళండి' అని రాసిన మాటలు జ్ఞాపకానికి వచ్చాయి. అదేవంకతో త్వరగా వెళ్ళి అక్కడ నాలుగు నెలలువుండడం సుగుణకి కష్టమనిపించినా, శకుంతల:

"—నీముఖం యిలాంటప్పుడే కాస్త చాటవుతే నువ్వు లేనిలోటు, దానివల్ల కలిగే వెలితీ అతనికి తెలిసొస్తుంది." అన్నమాటలకి సరే అని తల వూపింది.

ఆమర్నాడే సుగుణ పుట్టింటికి వెళ్ళిపోయింది.

6

ప్రియమైన సుగుణకు—

నమస్కారా లనాలో, ఆశీస్సు లివ్వాలో తెలీక, ఏదీ అనకుండా 'ప్రియమైన సుగుణకి ముద్దులు' అనేస్తా; సమ్మతమేనా? ఏం నేను యిలా ముద్దులాడితే మీ ఆయన ఈర్ష్యతో ముఖం ముడుచుకుంటాడా?

సరే ఓ విషయం:

జగన్నాథం అదోలా అగుపిస్తున్నాడీమధ్య. ముఖంలో కళ కనిపించటం లేదు. మా యింట్కి

గూడా రావటంలేదు. రెండు మూడుసార్లు ఆహ్వానించాను. రాలేదు: ఏవిటో గమ్మత్తుగా ఉన్నాడు. నువ్వో 'కాయి'ని మోసుకొచ్చేవాటికి అయ్యగారు బాగా దారికి వచ్చేటట్టు కనిపిస్తున్నారు గాని, అతని వైరితత్వాన్ని, నిలకడలేని మనస్సునూ తలుచుకొంటే కథ అడ్డం తిరుగుతుందేమోనని అనిపిస్తోంది. అయినా నువ్వేం కంగారుపడ నవసరంలేదు. మగాళ్ళకి అంత ధైర్యం లేదులే ప్రపంచాన్ని ఎదిరించడానికి.

మరో ముఖ్య విషయం :

ఏవిటో వూహించు?

నువ్వూహించలేవులే. నేనే చెప్పేస్తా:

నేను పెళ్లాడబోతున్నాను—అంటే నాకు పెళ్ళి చేస్తున్నారు: వాకు వచ్చిన సంబంధమేలే. ఈ దిక్కుమాలిన సమాజంలో ఆడదాని బతుకే ఓ సమస్య. ఇక ఆనర్సు చదివిన నాలాంటి వాళ్ళకి—అందులో నడిమి తరగతివాళ్లకి—ఆశే లెక్కువ, ఆదరణ పూజ్యం. ప్రతీ ఆనర్సు ఆడదానికీ ఓ ఐ ఏ ఎస్ కావాలంటే ఎలా? అందువల్ల నేను త్యాగం చేశాను. (మనలో మన మాట: ఇది త్యాగం కాదులే.)

వరుడు ఇంటర్ మూడేళ్లు తిన్నేశాడు. మా యింటిపక్క సీతారామయ్యగారు లేరూ, వారి కుమారుడే. కావలసినంత ఆస్తి వుంది. ఆస్తికి నేను ఆశపడలేదనుకో—ఏవిటో సుదర్శన్ అంటే నాకు చిన్నప్పటినించీ అదో యిది; చాల మంచివాడు; చాల సౌమ్యుడు కూడా—ఇలా వర్ణించుకుంటూ పోలేను కాని—ఒకటి, ఈ పెళ్ళి ఎవరికీ యిష్టం లేదు. అయితేమటుకు పెళ్ళాపేది నేనుగా: అందుకని నాన్నా, అన్నయ్యా సరే అన్నారు.

ఈ నెలాఖరునే శుభముహూర్తం. నువ్వు రాలేవు: నా కేవిటో అదోలా వుంది. నీతో స్నేహమయి కొద్దికాలమే అయినా నా కేవిటో నీలో ఓ ప్రాణ స్నేహితురాలు కనిపించింది. నా తోటివిద్యార్థినులు అందరూ వస్తారు. కాని నువ్వు లేనిది నాకంతా వెలితే. అయితే ఒక మాట—నువ్వు మాత్రం నా వివాహానికి రావద్దు. వస్తే జగన్నాథానికి కనిపించాలి. మళ్ళీ రసాభాస అవుతుంది. నీకీ వివాహం చూడాలని వుంటే నువ్వొచ్చాక మళ్లా సరదాగా తలంబ్రాలు పోసుకుంటాంలే. జవాబు రాస్తావుకదూ?

—శశి.

ఉత్తరం పోస్టులో వేశాక తిన్నగా శకుంతల జగన్నాథం యింటికి వచ్చింది.

జగన్నాథం ఆఫీసుకి వెళ్ళాడు. సీతమ్మకి వంట్లో బాగా నీరసంగా వుంది. ఓపికగా వసారాలో కూచుని వంటచేస్తోంది. తలుపులన్నీ తీసే వున్నై. ఇంట్లో వస్తువులు చిందరవందరగా పడి వున్నై. జగన్నాథానికి కోపాన్ని తెప్పించే ఎంగిలి గిన్నెలు ఈనాటికూడా అలానే వున్నై. శకుంతల తిన్నగా వసారాలోకి వెళ్లింది.

సీతమ్మ చప్పున లేచి ముక్కాలిపీట వేసింది, శకుంతలను కూచోమని బలవంతం చేస్తూ.

"మీ వంట్లో యిప్పు డెలా వుందండి?" అడిగింది శకుంతల కూచున్న తర్వాత.

"ఏం వుందమ్మ తల్లీ: ముసలితనం కదా. అయితే మాత్రం ఇంటిపనులు చేయక తప్పుతుందా?"

శకుంతలకు తర్వాత ఏం అనగాలో చప్పున స్ఫురించలేదు. కులబ మాట ఎత్తితే అది ఎలాంటి ప్రసంగంలోకి దిగుతుందో తెలీదు. దాన్ని సర్దిచెప్పడమా, లేక వ్యతిరేకంగా మాటాడటమా అని అనుకునే సరికల్లా భయం వేసింది.

"జగన్నాథం ఆఫీసునించి యెప్పుడొస్తాడు?" అంది, ప్రసంగాన్ని మరో త్రోవకి తీసుకరావాలని.

"ఎప్పుడో వస్తాడు...వస్తే ఇంట్లో ప్రాణాలన్నీ బిగబట్టుకొని ఏమూలో నక్కి కూర్చోవలసిందేగా."

"ఏం?"

"ఏం చెప్పాలి? మా వంశంలో యిలాంటి మనిషి ఒక్కడూ లేడు: మాటకి కోపం, చీటికి కోపం. ఉత్తిపుణ్యానికి చిర్రుబుర్రుమంటాడు. ఆ గిన్నెలు తియ్యలేకేం, ఆ బట్టలు అక్కడున్నాయేం, మీరేం చేస్తున్నారు—అబ్బబ్బ! ఒక్కటా—వచ్చిందగ్గర్నించి ఒకటే సణుగుడు" అని కాసేపాగి మళ్ళీ అంది:

"కోడలు వెళ్లింది—వాడి పీడ అగడం ఎక్కువయింది. ఆ అమ్మాయి వున్నప్పుడు మాత్రం ఒక్కనాడు స్థిమితంగా వున్నాడా? అదీ లేదు. అలాంటి గంగిగోవును కూడా సాధించడం, కొట్టడం—"

"కొట్టాడా సుగుణని?"

"ఆఁ—అంతకంటె చేతొచ్చింది మరోటుంటేగా? ఆడపిల్ల ఉసురు తగిలితే—"

"నాకు సుగుణ యిలాంటివేం చెప్పలేదే ఎప్పుడూ?"

"ఏమని చెబుతుంది? వాడిలాంటి పసునైతే చెబుతుంది. అయినా అంత మెత్తని మనసుగల పిల్లలు ఏ నూటికో కోటికో గాని కనిపించరు. వీడి కే జన్మలోనో. చేసుకొన్న పుణ్యాన అలాంటిది దొరికితే దాన్నిలా వేధించుక తింటున్నాడు.

"ఒక టాలోచించమ్మా: వీడిచేత తిన్నులు తినడానికి, వీడి నోటిమాటలు పడటానికే వాళ్లు పిల్లనిచ్చుకున్నారా? రేపొద్దుట వాళ్లకీ విషయం తెలిస్తే వాళ్లమనస్సు లెంత బాధపడతాయో ఆలోచించమ్మా."

"సుగుణ అలాంటిమాటలేం చెప్పదులెండి"

"నాకూ అదే ధైర్యం. ఎంత దుఃఖాన్నయినా కడుపులో దాచుకొంటుంది" అంది సీతమ్మ. తర్వాత చాలసేపటివరకు వారిద్దరిమధ్యా మాటలు లేవు. తర్వాత సీతమ్మే అడిగింది:

"అమ్మా వాళ్ళూ బాగున్నారా అమ్మా"

"బాగున్నారండి"

"ఏవిటో—ఎప్పటికప్పుడే మీయింటికి రావాలనుకొంటాను, కాని—చూస్తున్నావుకదమ్మా ఇంట్లో వీడి పిల్లిగంతులు—"

"అవి క్రమేపీ తగ్గిపోతాయిలెండి"

"ఏం తగ్గుతాయో నా ముఖం"

శకుంతల సంచిలోనుంచి కవరు తీసింది. తన చేత్తో జగన్నాథం పేరురాసిన కవరునిచూసి చిరునవ్వు నవ్వుకొంది. మాటాడకుండా దాన్ని సీతమ్మ కందించింది.

"ఏవిటమ్మా?"

"శుభ లేఖ"

"ఎవరిది?"

శకుంతల సన్నగా నవ్వింది.

"అరిదొంగా! ఇందుకా వచ్చి—యింతవరకు మాటాడలేదు" అంటూ సీతమ్మ అప్పుడే దీవనలు ఆశీర్వాదాలు యివ్వడం మొదలుపెట్టింది. "అయితే పెళ్లికొడుకెవరు?"

శకుంతల చెప్పింది.

వెళ్లిపోయేముందు జగన్నాథాన్ని మరీమరీ గన్నునమని చెప్పి వెళ్ళిపోయింది.

సాయంకాలం ఆఫీసునించి తిరిగొచ్చాక జగన్నాథం ఈ శుభలేఖని చదువుకొని ఓ నిట్టూర్పు విడిచాడు. అయితే అతను ఒకందుకు ఆశ్చర్యపడ్డాడు: సుదర్శనరావు ఈ వివాహానికి ఒప్పుకున్నా సీతారామయ్యగారు యెలా ఒప్పుకున్నారని.

మూడుదినాలైనతర్వాత సీతమ్మ మంచంమీది నించి కాలు కింద పెట్టలేనిస్థితికి వచ్చింది. వంటకి ఇబ్బందయింది. జగన్నాథానికి ఏమీ తోచక 'వీలైనంత త్వరలోవచ్చి, తల్లి జబ్బు నయమయాక మళ్లీ వెళ్ల'మని సుగుణకి ఉత్తరం రాశాడు. కాని అక్కడనించి యెలాంటి సమాధానం రాకపోవడంతో నిప్పుతొక్కిన కోతిలా గెంతాడు. తొమ్మిదన్నరకి ఆఫీసుకి వెళ్లేలోపునే వంట తయారుచేయాలి యింటందరికీ. తనకి సహాయం చేసేవారు లేకపోవడంతో పెద్ద తమ్ముణ్ణి తోడు వుండమన్నాడు.

"మరి బడో?" అన్నాడు వాడు.

"ఏడిశావ్—మూసేసెయ్ వెధవబడి"

ఏ బడిని పరమపవిత్రంగా ఎంచుకోమని తమ్ముళ్ళకు బోధిస్తూ వచ్చేవాడో, ఆ బడికి వాణ్ణి వెళ్లొద్దని ఆజ్ఞాపించడంలో తను చేస్తున్న తప్పిదం ఎంతటిదో ఆ క్షణంలో జగన్నాథానికి తెలిసిరాలేదు.

సాయంకాలం ఆఫీసునించి యింటికి రావడంతో కాఫీ తయారుగా వుండేదికాదు; స్నానానికి వేణీళ్లు వుండేవికావు; అందుకుతోడు యిద్దరు వెధవలూ తిన్న ఎంగిలి గిన్నెలు అలానే వెక్కిరిస్తూ నట్టింట్లో వుండేవి. ఒకనాడు ఇద్దర్నీ చితకబాదాడు. వాళ్ళకీ తిట్లు, తిన్నులు అలవాటై పోవడంవల్లలాగుంది, వీటిని అంతగా ఖాతరుచేసేవారు కారు.

7

రెండు నెలల తర్వాత ఒకనాడు సుగుణ తలకి స్నానంచేసి డాబామీద కూచుని దువ్వుకొంటూ వుంటే తమ్ముడు అల్లరిచేసుకొంటూ అక్కడికి వచ్చాడు.

"అబ్బ! ఏవిట్రా ఆ గావుకేకలు కాస్త నెమ్మదిగా రాలేవ్?" అంది చిరాకుగా.

"అయితే సరె, వెళ్లిపోతా" అంటూ వాడు వెనక్కి తిరిగేసరికి, సుగుణకు అనుమానంవేసి వాణ్ణి చప్పున పట్టుకొంది.

"ఏమన్నా ఉత్తరం వచ్చిందేవిట్రా?"

"నన్ను పొమ్మన్నావ్ గా"

"నిన్ను కాదు తమ్ముడూ—ఎవరు రాశారేవిటి?"

మెత్తపడి ఉత్తరం యిచ్చేశాడు. అడ్రసు చూసి శకుంతల దస్తూరీని పోల్చుకొంది.

సుగుణా!—

ముద్దులు.

పెళ్ళికి మీ ఆయన రాలేదు. మా అన్నయ్య గూడా మరీ మరీ చెప్పాడు. కారణం తెలీదు. మా ఆయనకీ జగన్‌కీ ప్రాణస్నేహం. పోనీ అది చూసైనా రాలేదు.

కాని మొన్న ఏమయిందంటే: మా యిద్దరం పిక్చరుకి వెళుతుంటే దాన్లో కనిపించాడు. మాతో పాటు పిక్చరుకి రమ్మని బలవంతంచేశాం. చాలా సేపు వనికి చివరికి వచ్చాడు. హాల్లో ఒక్క మాటైనా మాట్లాడాడు కాదు. పోనీ సుదర్శన్‌తోనైనా మాటాడ లేదు.

మళ్ళా క్రితం శనివారం మా యింటికి వచ్చాడు—సుదర్శన్ బలవంతంమీద. ఏమిటో వింత ప్రకృతి! అర్థంచేసుకోడానికి ప్రయత్నిస్తున్నాను...ఇప్పుడు రోజూ మా యింటికి వస్తున్నాడు.

—శకు.

ఉత్తరం పూర్తయాక సుగుణ మనస్సు చెప్ప రాని బాధతో బరువెక్కిపోయింది. గుండె దడ హెచ్చింది. వళ్ళంతా చమట పట్టేసింది. ఛీ ఛీ! ఏమిటీ వింత శంకలు! తనని తానే నిందించుకొంది.

పది దినాలక్రితం శకుంతల రాసిన ఉత్తరం జ్ఞాపకానికి వచ్చింది: ఇంత త్వరలో తనని తిరిగి రావద్దని, కనీసం జగన్నాథానికి ఉత్తరమైనా రాయొద్దని. వీటన్నిటినీ లంకవేసి చూస్తే సుగుణ కంతా అయోమయంగా కనిపించింది...వెంటనే తనని తాను నిందించుకొని మామూలుగా శకుంతలకి జవాబు రాసింది.

ఉత్తరం అందిన సమయానికి జగన్నాథం శకుంతల యింట్లో వున్నాడు. శకుంతల నవ్వుతూ ఆ ఉత్తరాన్ని అందించింది. జగన్నాథం చదువుకొని చిరునవ్వు నవ్వి వూరుకొన్నాడు.

"మరో పక్షం దినాల్లో పితృత్వం సంపాయించేస్తావ్!" అందిశకుంతల నవ్వుతూ.

జగన్నాథం శృతి కలిపాడు.

టీ తీసుకవస్తానని ఆమె లోపలికి వెళ్ళిపోవడంతో జన్నాథం ఆలోచనలో పడ్డాడు. శకుంతలలో చాలా మార్పు కనిపిస్తోంది—పెళ్ళయిన దగ్గర నించి. ఇంతకుముందు యిలా గంటలతరబడి మాటాడేదికాదు; ఒంటరిగా తనతో కూచోడానికి భయపడేది; తనేమన్నా తప్పించుక తిరిగేది—కాని యిప్పుడు—!

జగన్నాథం వూహించ మొదలుపెట్టాడు: శకుకి సుదర్శన్‌వల్ల సంతోషం లేదా? సుదర్శన్‌ని అసహ్యించుకొంటోందా? దప్పున ఏ సమాధానం చెప్పలేకపోయాడు.

తను శకుంతలతో యింత చనువుగా తిరుగుతున్నా సుదర్శన్ ఏం అనుకోడేం? ఏమో మనస్సులో అనుమానిస్తున్నాడేమో!

మొదట్లో వీళ్ల అనుకూల దాంపత్యానికి జగన్నాథం యెంతో ముచ్చటపడ్డాడు. సాయంకాలం నలుగురూ వాళ్లింట్లో చేరి ఏదో గోష్ఠి చేస్తూవుంటే అందరిమధ్యా శకుంతలని, సుదర్శన్‌ని చూసి తనకు సుగుణ జ్ఞాపకం వచ్చేది. తను అలా కాలేదా? ఆ ఉత్సాహంతోనే రోజూ సుదర్శనం యింటికి వెళ్లేవాడు.

శకుంతల టీ తీసుకవచ్చి ఓ కప్పు జగన్నాథానికి అందించింది.

కప్పు అందుకొంటూ "సుదర్శన్ వచ్చేవరకు ఆగకూడదు?" అన్నాడు.

"ఆయనెప్పుడో వస్తారు—ముందు నువ్వు తీసుకోండూ."

తాగుతున్నాడే కాని. జగన్నాథానికి ఏదోగా వుంది.

"సుగుణని ఎప్పుడు తీసుకొస్తావ్?"

"ఇంకా పురుడవ్వా కాలేదు—"

"తర్వాతేనయ్యా?"

"మూడో నెలలోలాగుంది—అంటారు."

శకుంతలకు వెనకటివన్నీ జ్ఞాపకానికి వచ్చి చిరునవ్వునవ్వింది:

"సుగుణ అంత త్వరగా యెందుకు వెళ్లిపోయిందో తెలుసా?"

"నువ్వేదో మంత్రం వేసుంటావ్" అన్నాడు నవ్వుతూ.

"సుగుణ రాసిందా?"

"సుగుణా? అప్పటినించి ఓ ఉత్తరమైనా రాయలేదు"

"నిజం?"

"నిజమే. ఆవిడకు ఉత్తరం రాసేంత తీరుబాటు కూడానా?"

శకుంతల విస్తుపోయింది. తను జగన్నాథానికి ఒక్క ఉత్తరమన్నా వ్రాయలేదని సుగుణ రాస్తే నిజం అయివుండదులే అనుకొంది. అయితే సుగుణ నిజంగా తనమాటమీద నిలబడిందన్నమాట. ఫర్వాలేదు. జగన్నాథంలో మార్పొచ్చినట్టు కనిపిస్తోంది. ఇక వాళ్ళ జీవితం సాఫీగా నడిచే సూచనలు కనిపిస్తున్నాయ్.

"శకుంతలా!"

ఉలిక్కిపడి చూసింది.

జగన్నాథం మాటాడలేదు. ఆమె కళ్ళల్లోకి చూస్తూ వుండిపోయాడు. ఆ చూపు అర్థం కాలేదు శకుంతలకి.

"ఏమిటి?"

"శకు...!"

"ఆ కంఠం విని శకుంతల భయపడింది. జగన్నాథం నిలబడి చప్పున చెయ్యిపట్టుకున్నాడు.

"ఏమిటిది జగన్నాథం!"

సమాధానం చెప్పలేదు. చేతులు రెండూ పట్టుకొని తృష్ణతో చూడటం మొదలుపెట్టాడు. శకుంతల చివాల్న చేతులు విడిపించుకొని దూరంగా వెళ్ళిపోయింది!

"నువ్విలాంటివాడివని అనుకోలేదు జగన్. యిక్కణ్ణించి వెళ్ళిపో...యిహ యిక్కడికి రాకు" అని గిరుక్కున తిరిగిపోయింది.

ఇంటికి యెలా వచ్చాడో తెలీదు; వచ్చి రాగానే పక్కమీద వాలిపోయాడు!

ఈ నెలదినాలుగా శకుంతల సమక్షంలో, ఆయింట్లో ఆ వాతావరణంలో స్వర్గం కనిపించింది; అది ఒక్కసారిగా పేకమేడలా కూలిపోయింది... తను శకుంతలని అపార్థం చేసుకున్నాడా? కాక శకుంతలే తన సౌశీల్యాన్ని చాటించుకోడానికి యిలా అన్నదా?

తర్వాత రెండు రోజులవరకు ఆఫీసుకి వెళ్ళలేదు. ఆ నలభైయెనిమిది గంటలూ శకుంతలగురించే ఆలోచిస్తూ వున్నాడు. ఈ ఆలోచనలకి యింట్లో వాళ్ళు అంతరాయం కలిగించినప్పుడల్లా కస్సుమని లేచేవాడు. ఈ కోపమంతా సుగుణకి ఉత్తరం రాసి తీర్చుకోబోయాడు. కాని అది పోస్టు చెయ్యడానికి మనస్కరించలేదు.

వారం దినాల తర్వాత మామగారు ఉత్తరం రాశారు: మగపిల్లాడని. జగన్నాథం లోలోపల ఎంత సంతోషించినా ఆ విషయాన్ని సుగుణ రాయకూడదా అనుకొన్నాక కష్టముంచుకొచ్చింది. ఆపదానికి యింత పంతమా? శకుంతల మాటమీద ఉత్తరం రాయడం మానేసిన ఆవిడ తనకి భార్య! వీలయినంత త్వరలో తిరిగిరమ్మనమని రాద్దామనుకొన్నాడు. కాని ఆవిడ పంత మేమిటో చూద్దామని వూరుకున్నాడు.

మామగారు ఉత్తరాలు రాస్తూనే వున్నారు—కాని యిక్కణ్ణించి జవాబులు లేవు సుగుణ కూడా ఏం మాటాడదు. ఆ కోపం భరించరానిదయేకొద్దీ జగన్నాథం పిచ్చెత్తిపోతున్నాడు. ఒకనాడు ఏదో చిన్న తప్పుచేస్తే తమ్ముళ్ళని యిద్దర్నీ చితకబాదాడు. వాళ్లకి అన్నయ్య కోపం ఒకంతట తెలిసిరాక ఏడుపు లంకించుకొన్నారు; మరో నాలుగు పడేసరికి తల్లి లోపలనించి—

"ఎందుకురా, పెద్దబ్బాయ్, వాళ్ళ నలా చావగొడుతున్నావ్?" అంది నీరసంగా.

జగన్నాథం ఈ మాటలతో మరింత పైకి లేచాడు.

"సరేలే నువ్వు నోరు మూసుకో"

సీతమ్మ బాధతో నిట్టూర్పు విడిచి మూలిగింది.

జగన్నాథం బయటకు వెళ్ళిపోయాడు.

అంతా అయోమయంగా వుంది. సుగుణ...... ఏమనుకుంది తనమటుకి? ఇంత నిర్లక్ష్యమా? ఇంత అహంభావమా? కడుపులో గోలపెడుతున్న ఎలకలు అతన్ని మరింత పిచ్చెత్తించాయి.

ఇంటికి చప్పున తిరిగొచ్చి నాలుగే నాలుగు ముక్కలు "నీకు భర్త కావాలనే వుద్దేశం వుంటే, ఇదే టెలిగ్రాం అనుకొని రా—లేకపోతే యిహ నువిక్కడికి వచ్చే అవసరంలేదు" అని రాసి పోస్టులో వేశాడు.

గుండెలమీదినించి కొన్ని టన్నుల బరువు దిగిపోయినట్టు నిట్టూర్పు విడిచాడు.

మర్నాడు వస్తుందనుకొన్న సుగుణ రాలేదు. జగన్నాథానికి క్షణక్షణానికి కోపం హెచ్చిపోతోంది. అయినా వంట చేయక తప్పింది కాదు; వంట చేశాడు; తల్లికి మందు తెచ్చాడు; ఆఫీసుకి వెళ్ళాడు; సాయంకాలం యింటికి వచ్చాడు; మళ్లా వంట; మందు; ఆఫీసు; నిద్ర—

సుగుణ రాలేదు.

ఆఫీసుకి బయలుదేరే సమయానికి శకుంతల యెదురుపడింది.

జగన్నాథం ఆశ్చర్యపడే అవకాశాన్నయినా కలగనివ్వకుండా అడిగింది:

"ఆఫీసుకా?"

తల వూపాడు.

"ఒకసారి లోపలికి రా, మాట్లాడాలి నీతో"

అప్రయత్నంగా శకుంతల వెనకాల వెళ్లాడు. లోపలికి వెళ్లాక ఆమె గదినంతనీ పట్టిపట్టి చూడటం జగన్నాథానికి నచ్చలేదు.

"రావడానికి కారణం త్వరగా చెప్పేస్తే—"

అర్థోక్తిలో అందుకొని శకుంతల అంది "మీరు వెళ్లిపోతారు!"

"నాకు టైం లేదు—"

"సరే...సుగుణ నాకు ఉత్తరం రాసింది"

జగన్నాథం ముఖం పాలిపోయినా, ఆశ్చర్యాన్ని అణచుకో ప్రయత్నించాడు.

"ఈవాళ చాల పనిపెట్టుకొనే యిక్కడికి వచ్చాను...మీరు రాస్తున్న వుత్తరాలన్నీ సుగుణకి అందుతున్నాయి. కాని వాటికి జవాబు యివ్వొద్దని నేనే అభ్యంతరం పెట్టాను."

"ఎందుకో!"

ఆ 'ఎందుకో' కి శకుంతల సమాధానం చెప్పలేదు.

"సుగుణ యిప్పుడు టైఫాయిడ్ తో మంచం పట్టింది. నేను చూడ్డానికి వెడుతున్నా"

సుగుణ జ్వరానికి ఆశ్చర్యపోని జగన్నాథానికి 'నేను వెడుతున్నాను' అన్న ఆవిడమాటలు అలుగుల్లా తగిలేసరికి పౌరుషం పుట్టుకొచ్చింది.

"వీల్లేదు"

"ఏం?"

"వీల్లేదు"

"అదే ఎందుకు?...నీకు భర్తగా ఆవిడమీద హక్కువుంటే వుండొచ్చు కాని నన్ను వెళ్లొద్దని ఆజ్ఞాపించడంలో అర్థంలేదు"

జగన్నాథం మరో మాట అనేలోపునే శకుంతల అడిగింది:

"ఆదర్శానికీ, ఆదరణకీ మధ్య మనిషి కుండే ఓర్పు ఓపికకు గల విలువ యెంతటిదో నీకు తెలుసా?"

"ఆ ప్రశ్న నన్నెందుకడగవలసి వచ్చిందో?"

"ప్రస్తుతం నీ పరిస్థితికి ఆ ఓర్పు, ఓపిక లోపించటమే మూలం కావటంవల్ల, నిజానికి నీ భావాలు వున్నతమైనవే కావచ్చు, అయితే ఆదరణ విసుక్కోవడంవల్ల సులభసాధ్యమవుతుందా? పోనీ, ఇంట్లో వాళ్లకి నీ భావాలు యివీ అని నచ్చచెప్పడానికి ప్రయత్నించావా? అసలు నీకు సంస్కృతి అంటే ఏం అర్థమయింది?"

జగన్నాథం సమాధానం చెప్పలేదు.

"డబ్బున్న వాళ్లని చూస్తారు. వాళ్ల కుటుంబాలని, యిళ్లని చూస్తారు; అవన్నీ చూసి అదే ఉత్తమ సంస్కృతి అనే భ్రమలో పడిపోతున్నారు.

"అలా ఆశించడంలో తప్పులేదు; అయితే నీదృష్టిలో యింత భేదం యెందుకు కలగాలి? ఈయిళ్లని, మనుష్యుల్ని చూశాక, మాయింటిమీదా, మావాళ్లమీదా ఎందుకంత చిన్నచూపు, కోపం, ఏహ్యం కలగాలి? ఆ మనస్తత్వంతో వాళ్లని నానా మాటలని, వాళ్లు బాధపడేకొద్దీ రెచ్చిపోవడంలో నువ్వెంత తప్పుచేస్తున్నావో ఓనాడైనా ఆలోచించావా?"

జగన్నాథం తడబడ్డాడు.

"సాహిత్యసభలకి సుగుణని తీసుకవెళ్లడం తప్పనను. అయితే ఆమె మగాళ్లపక్కన కూచోడానికి సంకోచించినంతలో నువ్వామెమీద విరుచుకపడటం నీకున్న 'సంస్కృతి'కి మచ్చకాదా?" అని క్షణమాగి శకుంతల అంది:

"పాపం! సుగుణ యివేం యెవరితో చెప్పుకునేది కాదు. ఒకరోజున మరీ ఆగలేక నాతో చెప్పుకుంది. నేనిచ్చిన సలహా: పుట్టింటికి వెళ్లమని. ఆమె కొంతకాలం కనుచాటయితే నీ స్వరూపం నీకు తెలిసొస్తుందేమో అని భ్రమించాను కాని నువ్వు విడాకులవరకు వెళ్లిపోవడం నీ విద్యకే అపచారం కాదూ? ఆలోచించు."

శకుంతల ఆగిపోయేసరికి జగన్నాథం తలెత్తాడు.

"నాకింకా ప్రపంచమంటే ఏమిటో తెలిసి రాలేదు శకుంతలా" అన్నాడు పశ్చాత్తాపపడు తున్నట్టు.

"తెలిసిరాలేదనను; తెలిసికోడానికి ప్రయత్నించలేదను. ఆవాళ నన్ను బలవంతం చేయడం నీకు నేను అర్థం కాకపోవడంవల్లే. అలానే సుగుణ గూడా." అని ఓ నిట్టూర్పు విడిచి—

"సరే నాకు టైమవుతోంది—ఈబండికే వెళ్లకపోతే సుగుణని చూడలేనేమో" అంది.

జగన్నాథం నిలువెల్లా కంపించిపోయాడు ఈ చివరి మాటలకి. తనూ లేచిపోయి—

"నేనూ వస్తున్నా" అన్నాడు.

* యక్షగానములు *

శ్రీ కొమ్మనమంచి జోగయ్యశర్మ

"చిత్ర విచిత్ర కార్యకలాపములతో నిండి యున్న ప్రకృతిరామణీయకమును చూచి ఆనందపరవశుడైన ప్రాచీనమానవుడు ఉత్సాహాతిశయముతో గంతులు వేయుచు వానిని అనుకరించుచు పాడిన పాటయే మానవలోకములో దృశ్యకావ్య నిర్మాణమునకు అంకురార్పణము. నిదానముగా ఆలోచించి చూచినచో ఇందులో రెండు కళాంశము లున్నవి—ఆట పాట. కాలాంతరములో ఈ యాట పాటలు పొందిన సమష్టిరూపమే నృత్తగీతము (*Ballad dance*)"

ఇది మానవుని నిత్యజీవితములో విలాసమునకును వినోదమునకును ఎంతో ఉపకరించేది. అతడు ఈ యాటపాటలలో ఇతర మానవ సుఖదుఃఖాది భావచేష్టలనుకూడ అనుకరించుచుండెడువాడు. కేవలము తానొక్కడే అనుకరించి ఆనందించుటయే గాక అదియొక ప్రత్యేకరూపములో ప్రదర్శించి ఇతరులనుగూడ వినోదింపజేయవలయునను వేడి కుతూహలము క్రమముగా నతనికి పొడమినది. అరణ్యమృగ చర్మములు ఆటబొమ్మలుగా చేసి, తాను తెర వెనుక నిలిచి, అన్యమానవుల సంతోషోత్సాహములను సుఖదుఃఖములను ఆటపాటలలో అనుకరించుచు ఆయా సన్నివేశములను ఆ తోలుబొమ్మలద్వారా ప్రేక్షకులకు చూపి చెప్పి వినోదింపజేసినాడు. దీని ప్రతిఫలమే తోలుబొమ్మలాట.

ఈవిధముగా తెరవెనుక నిలిచి ప్రాణములేని రంగుబొమ్మలను ఆడించి వినోదించిన మనుజునకు కాలాంతరములో సజీవప్రతిమలిచ్చే ప్రదర్శనముపై ముచ్చట పొడమినది. బొమ్మలకు వేయు రంగు తానే పూసికొని, తెర తొలగించి, స్వయముగా రంగమధ్యమున అవతరించి, వివిధములైన హావభావ ప్రకటనములతో అంగభంగిమలతో ఆటపాటలతో ఆయా అనుకరణములను ప్రదర్శించి చూపరులను వినోదింపజేసినాడు. ఇది చైతన్యవంతమైన ఒక క్రొత్తరూపక ప్రదర్శనము.

ఈ నూత్న ప్రదర్శనము వేలాది ప్రజలను ఆకర్షించినది. చెంచులు జక్కులు మొదలగు ఆటవిక జాతులవారు ఇదేవృత్తిగా దేశమంతట సంచారము మొదలుపెట్టిరి. క్రమముగా వానిపై నాగరకలోకమునకుగూడ మోజు పుట్టినది. అంతతో వానికి అనుస్యూతమైన యితివృత్తమూ, నియమబద్ధమైన రచనా, కవులసాహాయ్యమూ లభించినవి. ఈ యాలంబనముతో ఆరూపకములు రంగభోగమూ, పార్శ్వత్రిక సౌభాగ్యమూ, ఆహార్యపటుత్వమూ సంతరించుకొని ఉత్తమ సాహిత్యములో ప్రవేశించినవి. ఇవి ప్రాయికముగా జక్కులవారివలన ప్రచారితము లగుటచే మొదట జక్కుల పాటలుగా వెలసి తరువాత తరువాత సంస్కృతిపరుల చేతులలో "యక్షగానములుగా" మారియుండును. 'కొరవంజి', 'కథాకళి' అనునవి యించుకంత భేదముతో వీని రూపాంతరములే యని కొందరి యూహ.

కాగా, ప్రాచీన మానవుని అనుకరణవిశిష్టమైన నృత్తగీతమే నేటి సర్వాంగసుందరమైన యక్షగానముగా రూపొందియుండునని స్థూలముగా నిర్దేశించి చెప్పవచ్చును. మధ్య మధ్య దశలలో పొందిన ఆయా అవాంతర రూపములు మాత్రము నేటికిని నిదర్శనముగా ఆటపాటలు, తోలుబొమ్మలాటలు, వీథి భాగవతములు, పగటివేషములు, ఏకపాత్రాభినయములు, చెంచునాటకములు ఆదిగా ప్రత్యేక నామములతో పల్లెపట్టులందు కొనప్రాణములతో నిలిచియున్నవి.

యక్షగానములు కాకతీయ యుగము నాటికే సాహిత్య గౌరవమును పొంది దృశ్యకావ్యములుగా వెలసియుండునని శ్రీనాథుని వీథినాటకమునుబట్టి యూహింపవచ్చును. గ్రంథరూపములో వెలసిన మొట్టమొదటి యక్షగానము 'సౌభరిచరితము.' దీనిని రచించినయతడు ప్రోలగంటి చెన్నకవి. ఇతడు 16 వ శతాబ్దములో విజయనగరమును పాలించిన వీరనరసింహరాయల కాలమువాడు. రెండవది కృష్ణదేవరాయల కాలమువాడగు కందుకూరి రుద్రకవి రచించిన సుగ్రీవ విజయము. ఈ కాలమువాడే పింగళి సూరన్న తన ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నములో "గంగావతరణ నాటక ప్రదర్శన"మును పేర్కొనినాడుగాని ఆ గ్రంథ మింతవరకు లభింపలేదు. కాగా, అజ్ఞాత

యుగములో అంకురించి, కాకతీయుల కాలములో కవటాకులొడిగి, పదునారవ శతాబ్దములో పల్లవించిన యక్షగానము, ఆంధ్రనాయక రాజుల పోషణలో చిలువలుపలవలై శాఖోపశాఖలుగా వర్ధిల్లినది.

లలితకళలను పోషించిన తంజాపురాంధ్ర నాయకులలో మొట్టమొదట చెప్పుకొనదగినవాడు రఘునాథరాయలు. ఆ కాలములో ఈతని సభాంగణము కవిగాయక నటనటీవర్గముతో కలకలలాడుచు శారదామందిరముగా రమానటీ నర్తన రంగశాలగా రూపొందినది. ఈ మహారాజు తన కోటలో నాటకశాలలను కట్టించి యక్షగానములను ప్రదర్శింపజేసి సపరివారముగా వినోదించువాడట. ఇతడు అచ్యుతాభ్యుదయాది కావ్యములనేగాక పారిజాతాపహరణాది నాటకములనుగూడ రచించినట్లు తెలియుచున్నది. కాని దృశ్యకావ్యములుతప్ప శ్రవ్యము లేవియు నితని రచనలు లభింపలేదు. అయినను ఇతని కాలములో వెలసిన యక్షగానములు లేకపోలేదు. అవి రఘునాథనాయకాభ్యుదయము, రుక్మిణీపరిణయము మొదలైనవి. వీనిని సంతరించినవాడు ఇతని కుమారుడగు విజయరాఘవుడు.

ఇతడు సంగీత సాహిత్యరసికత్వములో తండ్రిని మించినవాడు. ముఖ్యముగా యక్షగాన పితామహుడు. ఇతని చేతిలో యక్షగానమునకొక కొత్త చెలువమూ చిరస్థాయీ లభించినవి. స్వయముగా 28 రూపకములను రచించినాడు. వానిలో రఘునాథ నాయకాభ్యుదయము, కాళీయమర్దనము, ప్రహ్లాదచరిత్ర, పూతనాహరణము, విప్రనారాయణ చరిత్ర అను 5 యక్షగానములుమాత్రము లభించినవి. విజయరాఘవుడు కేవల గ్రంథకర్తయే కాడు. అల్లిక, కొరవంజి, చౌపదము, దురుపదము మొదలైన నాట్య భేదములను నిర్మించిన నాట్యకళావిశారదుడుకూడ. ఇతని పట్టపు కవి కోనేటి దీక్షితచంద్రుడు "సంగీత సాహిత్య విద్యాధురీణుడు". ఇతడు 'విజయరాఘవ కల్యాణ' యక్షగానమును రచించినాడు. ఆస్థాన కవులగు కామరసు వెంకటపతి సోమయాజి 'విజయరాఘవ చంద్రికా విలాసము'ను, పురుషోత్తమదీక్షితుడు 'తంజాపురాన్నదాన మహానాటకము'ను రచించిరి.

విజయరాఘవుని కొలువులో సంగీత సాహిత్య విద్యాధరులైన సారంగలోచనలు కూడ ఎందరో ఉండెడివారు. వారిలో చంద్రరేఖ, కృష్ణాజి, రంగాజి అనువారు పేరెన్నిక గన్నవారు. రంగాజి మన్నారు దాసవిలాసయక్షగానమును రచించి విజయరాఘవునిచే కనకాభిషేక గౌరవమును పొందినది.

వీరు గాక భరతాది విద్యలలో ఆరితేరిన రూపవతి రత్నగిరి కోమలవల్లి లోకనాయిక మున్నగు నట్టువరాండ్రెందరో దండలాస్యాది నాట్యబంధములతో యక్షగానములను ప్రదర్శించువారట. ఈ ప్రదర్శనములలో రబాబు, ముఖవీణె, రావణహస్తము, స్వరమండలము, చెండు, దండె, మొదలైన జంత్రవాద్యములను ప్రత్యేక ప్రవీణత గల జవరాండ్రు వాయించుచుండెడివారట. ఈరీతిగా యక్షగాన రచనయు ప్రదర్శనమును విజయరాఘవుని ఆస్థానిలో ఉన్నతస్థాయికిపోయి మహోన్నతి వైభవమును చూరగొనినవి.

ఇతనితరువాత తంజపురీపాలన చక్కగొన్న శాహరాజు, తుళుజాజీ, ఏకోజీ మున్నగు మహారాష్ట్ర రాజులుకూడ ఆంధ్రభాషాపోషకులే. యక్షగాన ప్రియులే. కేవలము శాహజీరచనలే కిరాత విలాసము, జలక్రీడలు, వల్లీకల్యాణము, విష్ణుపల్లకి సేవా ప్రబంధము మున్నగునవి యిరువదివరకు నున్నవి. వీరి చేతియందు ఆస్థానమందు, సమకాలములోను వెలసినవి ఏబదికి మించినవి. మొత్తముపై తంజావూరి పాలకుల కాలములో బయల్వెడలిన యక్షగానములు నూటికి పైనున్నవి. ఇప్పటికి లభించినవి డెబ్బదియేడు మాత్రము.

ఇతివృత్తమును ఆలంబనముగా చేసికొని పై యక్షగానములను పరిశీలింపగా పౌరాణికములు చారిత్రికములు సాంఘికములు వినోదవృత్తములు వేదాంతపరములు అని అయిదుభాగములుగా గోచరించును. పురాణములలోని కథలను తీసికొని వానియందలి రసవద్ఘట్టములనో విచిత్ర సన్నివేశములనో నిరూపించునవి పౌరాణికములు—శచీపురందరము, కాళీయమర్దనము, హేమాబ్జనాయికా స్వయంవరము, శివపారిజాతము, భీరుసేన విజయము మున్నగునవి. రఘునాథనాయకాభ్యుదయము, విజయరాఘవ చంద్రికా విలాసము, లీలావతీ శాహరాజీయము మున్నగునవి చారిత్రికములు. వీనిలో ఆ రాజుల యొకనాటి దినచర్యయు, అలంకరణ విశేషములును, సభాసన్నివేశములును, స్వారి వెడలుటయు మొదలగునవి మనోహరముగా నిరూపింపబడినవి. సాంఘికము లన్నవి సతీపతి దానవిలాసము, సతిదానశూరము వంటివి. ఒక విప్రపుంగవుడు మాతంగకన్యను ప్రేమించుటయు, ఆమె బంధువులీ విషయమును గుర్తించి యతని కామెనొసగుటయు వీనిలోని యితివృత్తము. ఇక వేదాంతపరములు ముక్తికాంతా పరిణయాదులు. ఇవి కేవలము వేదాంత ప్రచార ప్రబోధములకు పుట్టిన యక్షగాన

ములు. రాజుల కొలువులోని పట్టపురాండ్ర వాదోపవాదమూలకమైన నృత్యగీతాది ప్రదర్శనమో, నాట్య సంగీతప్రభావ ప్రకటనమో, సత్రాధికారి ఆగంతుక విప్రులూ పరిచారికలూ వీరిమధ్య నడచిన సల్లాప ప్రసంగములలోని పరిహాసఘట్టమో వస్తువుగా స్వీకరించి సంతరింపబడిన నాటకములు వినోదప్రవృత్తములు. వాదజయము, పంచరత్న ప్రబంధము, తంజాపురాన్నదాన మహానాటకము ఈ గణములో చేరును. వీనిలో కొన్ని సంకలితములుగా చూపట్టుచున్నవి. అనగా, ఆయా ప్రబంధములనుండి మంచి మంచి పద్యములు ఏరి, అనుస్యూతమైన యొక కథలో నిమిడ్చి, కథాగమనమునకు వీలుగా మధ్యమధ్య వచనములు దరువులు అతికి తయారుచేయబడినవి. రుక్మాంగదము మొదలగునవి యీ తరగతికి చెందిన రచనలు.

పై వానిలో కొన్ని నాటకములను పేరుతో నుదహరింపబడినను చాలవరకు అన్నియు యక్షగాన సరణిలోనే నడచినవి. వీని యన్నిటను త్రిపుట, రేకులు, జంపె, ధవళము, ఏలలు, త్రిస్తబకలు మొదలైన దేశీయ పదబంధము లుపయోగింపబడినవి. ఇవన్నియు గేయప్రధానములు అభినయాత్మకములును. యక్షగానములకు తక్కిన రూపకములలో ప్రత్యేకతయు, ఆంధ్రవాఙ్మయములో విశిష్టస్థానమును చేకూర్చిన వానిలో ఇవి ముఖ్యములు. వీనిలో మనవారుపయోగించుచున్న ముత్యాలసరములవంటి చిన్న చిన్న ఛందస్సులు ఎన్నో ఇమిడియున్నవి. మచ్చునకు కొన్ని :

త్రిపుట :

1. "అతివ నిటువలెఁ గొలువులోపల
నగడు సేయఁగఁ జూచు మగతన
మేల ధర్మము చాల నెటువలెఁ
దాళవచ్చున్."

2. "నీతి ధర్మము లాపుకూరత
నేర్పుగల గంధర్వపతులే
రీతి నోర్చిరి నన్ను నొకఁడీ
రీతి సేయన్."

ఏకతాళి :

"చేతులు చాపుచుఁ జెప్పదు సుద్దులం
పాతరకత్తియ బాగున నెదుటన్."

జంపె :

"చెలఁగి శంకరగౌర సిగ నున్న గా దుర్వ
తనుకు నున్నంపుగోడల నీడఁజూచున్."

అర్ధచంద్రిక :

1. "కానుమక్కా పై నాము పెంపరంగ దిద్దిన
కమలాముల చెంపలను గంధంబు మెత్తున్."

2. "త్రోవ వాకిట తలుపుమరుగున తొంగిచూచున్
మేడమీఁదికి నెక్కి వాడలఁ గలయఁజూచున్."

3. "సుదిగొను దిసులున గడగడ వణఁకున్
పదములు తొట్రిలఁ బెదవులు తడపున్."

సాధారణముగా ప్రతి యక్షగానమును దేవతా ప్రార్థన కవిస్తుతులతో ప్రారంభమగును. తరువాత :

"శ్రీ రాజగోపాల సేవాధురీణ! సీమంతినీ జనమోహన పంచబాణ!.........

సకలధరా భారధరణ సముద్దండ భుజదండ! శౌర్యవిజిత గాండీవ కోదండ! శ్రీనివాస తాత సూర్య పదపద్మ భృంగాయమానాంతరంగ! చతుర విలాసవతీ రంజిత నాట్యరంగ! అఖండ చోళమండల రక్షణ దీక్షా విచక్షణ! అఖిలావయవ సంశోభిత శుభలక్షణ! విజయరాఘవ మహీపాల! విజయలక్ష్మీవిశాల! దత్తావధానుండవై చిత్తగింపుము" ఇత్యాదిగా కైవారము చేసి కథను క్లుప్తముగా వివరించి మేళవకర్త (*Stage Director*) పాత్రప్రవేశమును సూచించును. కొన్ని యక్షగానములలో కథాప్రస్తావన కైవారము నుండవు. దేవతాస్తుత్యనంతరము పాత్రప్రవేశము సూచితమై రూపకము ప్రారంభింపబడును.

రూపకము ప్రదర్శింపబడుచుండగా మధ్య మధ్య విడిచిన సన్నివేశములను కథాంశములను తన మాటలతో అతుకుచు మేళవకర్త పాత్రాంతర ప్రవేశమునకును కథాగమనమునకును తోడుపడుచుండును. రంగనిర్దేశము క్వాచిత్కముగా సూచితమైనను, అంకవిభాగము గాని, ప్రవేశ విష్కంభకములు గాని యక్షగానములలో నుండవు. ఇది లేనిలోపము కనిపించకుండ కథాతంతువు తెగకుండ ప్రదర్శనము తుదిముట్టుటకై మేళవకర్తయే తగిన సూచనలు చేయుచుండును. అక్కడక్కడ చోపుదార్లనియు, కటికవారనియు సంస్కృత నాటకములలోని విదూషకుడు కంచుకివంటి పాత్రలు ప్రవేశించి వినోదముగా ప్రసంగించుచు కథను రక్తికట్టించుచుందురు.

మేళవకర్త ప్రమేయ మంతగా నక్కరలేకుండ పాత్రలచేతనే సంభాషింపజేసి కథను నాటకీయముగా నడపించు సంప్రదాయము విజయరాఘవు

డును ఈరీతిని ననుసరించి రంగాజమ్మయు ప్రవేశపెట్టినారు.

"హరిభక్తి తప్పింతునా -
నాపై ననురక్తి పుట్టింతునా।
పరమపావనుఁ డీ బాపండు వినుజాలి -
బ్రమసి వాడుగాడే ఓ చెల్లి॥
విటునిగా నటింపింతునా దాసరి
నటనలు విడిపింతునా।
కటకట నీకింత గర్వమేలే నీ-
డటువంటివాడు గాడె॥
గీతము వినిపింతునా మరుని కై-
జీతము వెనయింతునా।
వాతెరో హరికీర్తనకు సొక్కువాడు నీ-
గీతములకు చిక్కునా॥"

విప్రనారాయణుని కైవసము చేసికొనదలచిన దేవదేవితో నామె సోదరి ప్రసంగించుచున్న వాక్యోపవాక్యరూపమగు పై కీర్తనము విజయరాఘవుని విప్రనారాయణ చరిత్రలోనిది.

రాజసభలో భట్టులు చేయు కైవారము కూడ విజయరాఘవుని చేతిలోనే రంగమున కెక్కినది. ద్విపదలు రగడలు కందాది పద్యములు దరువులుగా పాడి వినిపించుటకూడ విజయరాఘవుడు ప్రవేశపెట్టిన క్రొత్తపద్ధతులలో నొకటి. ఏకోజీ రచనలలో పారిపార్శ్వకుడు తలచూపినాడు. అక్కడక్కడ సంస్కృతశ్లోకములు, భరతవాక్యములు ఈతని యక్షగానములలో కనిపించుచున్నవి. శాహజీకూడ చాల వరకు ఈ పద్ధతిలో నినాడే. మహారాష్ట్ర రాజులకాలములో రమారమి కడపటి రచనయగు మాతృభూతకవి రచించిన పారిజాతాపహరణము పేరునకు యక్షగానమే గాని వస్తుతత్త్వమునకు అయిదంకముల దృశ్యప్రబంధము. బహుళా యీ మార్పు సంస్కృత నాటకప్రభావమువలన కలిగియుండవచ్చును.

ప్రబంధములవలె యక్షగానములు కూడా ప్రాయికముగా శృంగార ప్రధానములే. కొన్నిటిలో మాత్రము ఆటవికులు గొల్లలు ఎఱుకత కేతివాయడు మొదలైన ప్రాకృత పాత్రలను ప్రవేశపెట్టి వారిచే వినోద ప్రసంగములు చేయించుచు హాస్యమునుగూడ చవిచూపినవి లేకపోలేదు. వారి భాషకూడ పాత్రోచితముగా వాడుట గమనింపదగిన విషయము. మచ్చునకు కొన్ని ఘట్టములు:

చెంచులమాటలు:

"వోరే వోరే సిన్న, వోరే వోరే లక్క, వోరే వోరే కుర్లు, ఈ మొగసాలవాకిట ఎంతసొడవురా!

"ఒరే రెంగ్రిసరక, యీ సాలాన యింతలేసి మానులు తిరుగుద్రా!"

"ఒరే వోరే పోగా పోగా ఎన్ని కొంకర వంకరలురా!"

"వోరే వోరే మాను అమాస్కి ఆకు మేపుతా వుండ్రా."

"వోరే యీ గాదెలుట్టలోను రెండు పాళాలా మూసి కొట్టేదేమిరా!"

"వోరే మన మనుబోతులనోటికి తగ్యాతగులూ తగిలిస్సి పైని యేంవెూ యేసుకుని కాళ్ళ సందున ఇరికిస్కొని పారాడేరు సూడరా!"

ఎఱుకత :

"శ్రీరాజగోపాల! చెంజిలంకార! దక్షిణద్వారకావాస! చక్కనిసామి! నీవే నేస్తె, నా వాక్కున నిలిసి, నా తలపున నిలిసి, చల్లని వాక్కిచ్చి, చక్కని వాక్కిచ్చి, ఈయమ్మ తలచిన తలపు తొర్కణగా పలుకవయ్య సామి! అమ్మాయమ్మ! ఎరుకాడు గరుభాడు గోయమ్మ! చెయ్యంటే మగడు, భుజమంటే తోడు, కడుపంటే బిడ్డ, నీ యాలో చవ చెప్పెగాని, ఈ బుడుతనికి బువ్వపెట్టలేదుండి. అది యెటువంటి దని అడుగతా వుండావె. నీ మగ డెటువంటివాడని అడుగుతా వుండావె. అయితే చెప్పే విన వేయమ్మ"

గొల్లల భాష :

"ఒరే ఒరే సిన్నెంక, ఒరే వోరే పెద్దెంక, మన కిచ్చమ్మకు వచ్చిన గాచారం తీరనే మనకా యిచారం వద్దురా వోరి."

"కిచ్చమ్మ కేమి గాచారం వచ్చెరా!"

"ఒరే నువ్వేడ నుంటివిరా!"

"ఒరే నేనే పావపానపావపావా, కోడెమ్మ గుంటకాడ గొర్రెలమంద ఉండదే ఆ మందకాడ ఒక గుడ్డిమానిసి మరకపోతా వుండగా ఆ అంటూ చూస్తా ఉంటిరా."

విద్వాంసుల వివాదము :

"ఈ మాటలు మధ్యస్థులు వింటిరా !"

"నీవు విన్నదిగాక మధ్యస్థులూ వినవలెనా!"

"అదిగాదయ్యా, నేను సమానాధికరణంగా ప్రసంగిస్తే వీడు వ్యధికరణంగా కూతలు పెట్టుచున్నాడు."

"ఓరీ, నీ వే విద్వాంసుని కొడుకవురా!"

"ఓరీ, నీవు విన్నటివరకూ పిల్లగాడితనం చేసి నేడు పశ్యాయి పెట్టుకుంటే నే విద్వాంసుని కొడుకనైతివిరా !"

ముత్తైదువల ముచ్చటలు :

"ఏమమ్మ ముత్తైదువలు! ఇంతసేపూరకుండవలె"

"జో నా నాగావధానుల యెల్లమ్మ పెండ్లిపందిట్లోకి వచ్చి ఒకపాట నుకుసు పాడాడు. ఎన్నిమార్లు పిలిపించుకున్నావె."

"అవునమ్మ తిప్పావఝ్ఝుల యెల్లమ్మ, నేను అమువలె పలుమార్లు పిలిపించుకొ నేదాన నమ్మ!"

"అవునమ్మా వదినగారూ, మీ రిషువలె పరియాచకాలు చేయవలె."

"నీ కిచ్చిన వక్కలాకులు ఎషు దాచుకుంటివే"

"విడేలు వేసుకోను పొద్దు వున్నదమ్మా."

కటికవాని ప్రసంగము :

"అవురా ఇప్పుడు ఎవరు రాకయున్నారు! నట్టువరాండ్రు రాలేద! భోగంవాండ్లు రాలేద! ఇంకా కావలివాండ్లు రాలేద! పరిచారికలు రాలేద! అందరున్ను సూర్యోదయానికే వచ్చి కాచుకొని యున్నారే!"

కేవలము ప్రబంధములను అనుకరించి వ్రాయబడిన యే కొన్నిటిలోనో తప్ప సాధారణముగా తంజాపూరి యక్షగానము లన్నిటిలోను భాష ప్రసన్నముగాను సర్వజనసంవేద్యముగాను నడచినది. పద్యములు గ్రాంధికభాషలో నున్నను చాలవరకు ప్రసంగములు, కొంతవరకు దరువులు నాటి వ్యావహారికభాషలోనే వ్రాయబడినవి. అవసరము బట్టి ఔచిత్యము ననుసరించి అరవము కన్నడము మహారాష్ట్రము సంస్కృతముకూడ నుపయోగింపబడిన రచనలు కొన్ని యున్నవి.

వాని నన్నిటిని సమగ్రముగను జాగ్రత్తగను పరిశీలించినచో ఆంధ్రవాఙ్మయములో యక్షగానములకున్న విశిష్టత గోచరించుటయేగాక, ఆ కాలపు తంజాపురీపాలకుల వైభవము, రాజభవనముల సౌందర్యము, పట్టణసౌభాగ్యము, ప్రజల ఆచారవ్యవహారములు, కవి గాయక నట నటీమణుల సంగీత సాహిత్య నాట్య నాటక ప్రదర్శనలు కన్నులకు కట్టినట్లు చిత్రించుకొనవచ్చును.

లోకప్రసిద్ధిపొందిన

పి. వి. రాజన్
అండ్ కంపెనివారి

శ్రేష్ఠమైన మదరాసు నశ్యం

R.S. సుగంధ ముక్కుపొడి

అన్నిటిలో సాటిలేనిది.

ధర వివరములకు వ్రాయుడు.

తయారుచేయువారు:—

పి. వి. రాజన్ & కంపెని,

అరోక్కోణం, Arkonam, N. A. Dt.

శ్రీమదాంధ్ర
మహాభారతము
ఉద్యోగపర్వము

వెల ఒకరూపాయి

శ్రీమద్భగవద్గీత

(కా. నాగేశ్వరరావుపంతులుగారు)

వెల **4-0-0**

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్ర

వెల **2-0-0**

ఆంధ్రగ్రంథమాల,

పోస్టుబాక్సు నెం. 212 మదరాసు-1.

వేటూరి—

సుందరశాస్త్రిగారి

వర్ణ సుందర రసము

సర్వసవామేహములకుసంజీవి.

గుణము ప్రత్యేకము

అనుభవసిద్ధము. ఇంజెక్షన్లు అవసరం లేదు. ఎటువంటి సవామేహాలనైనా కుదుర్చును.

50 మాత్రలు రు. 5.

ఆర్షరసాయనశాల, ముక్త్యాల.

కుష్టు ★ బొల్లి

వగైరా మేహ మచ్చలు, సెగ, పవ్వాయి వ్యాధులకు గ్యారంటీ చికిత్స!

ప్రతి సం॥రము వేలాది ప్రజలకు పూర్ణారోగ్యమును, నవజీవనమును ప్రసాదించుచున్నవి.

హిందూదేశమంతట, ఆఫ్రికా, బర్మా, మలయా విదేశములలోను ప్రఖ్యాతి గాంచి విరివిగా వాడబడుచున్నవి

మా ఔషధరాజములే!

నేడే మా ఉచిత సలహాకు, క్యాటలాగుకు వ్రాయండి.

జి. వి. రెడ్డి & కో

(రిజిష్టర్డు)

"భాస్కరాశ్రమము"

గోపాలపురం : తూ. గో. జిల్లా.

వ్యాయోగము:

* ఊరుభంగము *

భాసమహాకవి సంస్కృతకృతికి అనువాదము

శ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి

: స్థాపన :

[నాన్ద్యంతమున సూత్రధారుడు ప్రవేశించి]

సూత్రధారుఁడు : ఓ సామాజికులారా!

మ॥ గురు గాంగేయులు గట్లు కర్ణశకునుల్
ఘూర్ణాంబు కల్లోలముల్
గురుపుత్రుండును సైంధవాదులు మొస
ళ్ళన్ దమ్ముఁడున్ రాజరా
జారు వేగంబును నైన శత్రునది, చే
యోగేశుఁ డన్తెప్పతోఁ
దరియించె న్నరుఁ డాపరాత్మకృప నం
తశ్శత్రులన్ గెల్వఁడీ!

(శబ్దశ్రవణ మభినయించి) ఏవో మాటలు విన వచ్చుచున్నవి—ఏమిటి?—సరే కానీ! చూతము.

(తెరలో) ఇదిగో చేరినామయ్యా చేరినాము.

సూత్ర : ఆఁ! సరే! తెలిసినది.

పారిపార్శ్వకుఁడు : (ప్రవేశించి) బావా!

మ॥ కరిదంతంబులపోట్లు బాణముల వ్రే
కల్ గత్తివాట్లుం దలం
పరు, తా మొక్కరి శౌర్య మొక్కరు గణిం
పంబోరు దర్పోద్ధతిన్
సురలోకంబున కోర్కి యుద్ధమున మే
నుల్ వేల్వఁగా జాతు రె
వ్వరొకో వీరిపు డందు నందును జరిం
పం గారణం బేమొకో?

సూత్ర : మారిషా! వయసహీనుఁడు శత తనయశూన్యుఁడు నైన ధృతరాష్ట్రునిపక్షమున దుర్యోధనుఁ డొక్కఁడే మిగిలెను. యుధిష్ఠిరపక్షమున పంచపాండవులును జనార్దనుఁడును మిగిలినారు. శమంతపంచకమంతయు రణనిహతులైనరాజుల కళేబరములతో నిండియున్నది. ఈ మాట నీ వెఱుఁగవా?

చ॥ సమరహతాశ్వహస్తినృప
సంకులమై క్రమహీన మైన లే
ఖ్యములఁ జెలంగు చిత్రపట
మట్లు కనంబడునిందు కోపరూ
పము లనఁ గౌరవాగ్రజుఁడు
వాయుజుఁడున్ గద లెత్తి పోరునీ
సమయ మెఱింగి యుద్ధఫల
సాక్షులుగా నరుదెంచి రాభటుల్.

(అని నిష్క్రమించిరి)

: విష్కంభము :

[అంతట భటులు మువ్వురు ప్రవేశింతురు.]

మువ్వురు: ఇదిగోనయ్యా చేరినాము.

ప్రథ :

చ॥ పురుషయశో౽భిమానఫల
భూమి, విరోధము పాకశాల, ని
ర్జరపురిదారి, దర్పనిక
షం, బసుయాగము నప్సరస్స్వయం
వరసభ, శూరభూవరుల
వార్ధకమందిలి వీరశయ్య, నాఁ
బరఁగెడు పావనాశ్రమము
భండనరంగము చేరినా మిదే.

ద్వితీ: బళీ! బాగా వర్ణించినావు! మఱి యీ పోలికలను చూడండి.

చ॥ సమర తలంబునం దెగిన
సామజసైంధవ సైనికాళి ర
క్తము నదు లయ్యెఁ, గ్రుంగిన ర
థంబులు గ్రద్దల గూడు లయ్యె, మెం

దెము లవె నెత్తుటేఱుల వ
    డింబడి పొర్లుచునుండె, వీరవా
కము గనివట్టి భూవరుల
    కాయము లయ్యెది తేజరిల్లెడున్."

తృతీ: సత్యము సత్యము.

ఉ॥ తొండము లెల్ల యూపములు,
    తోమరబాణ గణంబు దర్భ, వే
దిండెకరుల్ సమిద్చయము
    దగ్ర విరోధము వహ్ని, వీరవా
క్యండ రవంబు మంత్రములు
    గా, మనుజాళి పశువ్రజంబు గా,
ఖండనము న్మహోక్రతువు
    పారము గాంచెను గాదె యిచ్చటన్!

ప్రథ: ఇదిగో మంచి వింత—

గీ॥ ఔర! అన్యోన్యశరహతి నవనిఁ బడిన
మనుజనాథుల మాంసంబు తినుచుఁ దినుచు
వారిమెడ లంటియున్న బంగారు నగల
నొలుచుచున్నారు విహగనాథులు కనుండు.

ద్వితీ: అటు నిరీక్షింపుఁడు—

గీ॥ బాణచాపాదిసమరసంభార మమర
నాయుధాగార మన నొప్పు నాగజంబు
ఖడ్గనిర్దంబు శిరభిన్న కవచ మగుచుఁ
గూలె నచ్చోట లోహంపుఁగొండ యనఁగ.

తృతీ: ఇదిగో వింతలలో వింత—

ఉ॥ ధ్వజమునమండి పక్షిపువు
    దింపి శిరంబు నలంకరింపఁ జే
తిఁ జెలఁగ రత్నబాణ మర
    దంబునఁ గూలినశూరు వల్లునిన్
బుజములు పట్టి బందుగులు
    ముద్దుగఁ బల్లకి దింపురీతి న
క్కజముగ దింపుచుండిరి
    సృగాలకులాగ్రణు లాదరంబునన్.

ముగ్గురు: ఆహాహా! ఈశమంతపంచక మిపు డెంతభయంకరముగా నున్నదో! ఎటుచూచినా పెద చల్లినట్లు విఱిగిన రథములే, తురగముల తుండెములే, ఏనుగుల మొండెములే, పదాతి పాదోరుబాహువులే. రక్తకర్దమం బైన యీ రణరంగ మంతయు ఛత్ర చామర కవచశకలములతోను కార్ముకకుంతతోమర నారాచశూలముసలాద్యాయుధ ఖండములతోను నిండి యెంత బీభత్సముగా నున్నదో! వర్ణింప నలవి గాకున్నది.

ప్రథ: ఆ వైపున జరుగుహతశేషప్రాణి కృత్యము లాలోకింపుఁడు—

చ॥ ఇరువురు బంట్లు రక్తనది
    నీల్గిన యేన్గులమీఁద దాఁటి, ర
క్తురగము శూన్య మారథము
    తో నటు పోవుచునుండె, నిమ్మద
ద్విరదము మావటీఁడు కసె
    తేఱుటచేఁ జెలరేఁగెఁ జూడుఁడీ
పఱుగిడుచుండె మొండెము సె
    బా సిపుడే తల యూడి యుండెనున్.

ద్వితీ: ఇటు చూచితిరా?

గీ॥ ఇప్పుడా మొగ్గలనఁ గన్ను లొప్ప, వంక
యంకుశంబులవా ముక్కు లమర నెక్కు
లలరఁ బగడాల విపనకళ్ళలవిధాన,
నెఱుకు నంబరమున గ్రద్ద లవె కనుండు."

తృతీ: ఇది చక్కని దృశ్యము—సందర్శింపుడు—

గీ॥ హతరథికసూతహస్తి హయాన్వితంబు
బహువిధాయుధఖండ విభ్రాజితంబు
నైన యీభూమి రవికరవ్యక్త మగుచు
వెలయు, దిగినట్టి నక్షత్రవీథి యనఁగ.

ప్రథ: అసువుల నెడఁబాసిన యవస్థలోఁ గూడా క్షత్రియవీరుల శరీరములు శోభారహితములు గాక విరాజిల్లుట వింత కాదా! చూడండి.

గీ॥ కనుబొమలు కేసరంబులు కన్ను లళులు
నోష్ఠములు పత్రములుఁ గాఁగ నొప్పు రాజ
వదనకమలంబు లలరు నీ కదనభూమి
మెట్టతామరతీఁగ నా మెఱయుచుండె."

ద్వితీ: ఇట్టి రాజమహారాజులను గూడా మృత్యువు తన పొట్టను బెట్టుకొన్నదిగదా! ఔరా! ఎంతటి ధీరు లైన నేమి? ఎట్టి శూరు లైన నేమి? దైవము ప్రతికూల మైనపుడు మృత్యువును దప్పించుకొనఁ జాలుదురా?

తృతీ: అరే! ఈ రాజకుమారులను మృత్యువే మ్రింగెనందువా?

ప్రథ: సందేహ మేమి?

ద్వితీ: కాదు కాదు. అట్లనకు—

సీ॥ నాకాధినాథాభిషేకాంతరాయ ని
    వాటదోర్గర్వాప హరణచణము

ఖాండవధూమ సంక్రమ ధూసరితమూర్తి,
    సంశప్తకౌన్యరోమోత్పాదనంబు,
ద్వంద్వసంగ్రామ సందర్భాభినందిత
    శంభుదయా ప్రసన్నమధిగతము,
అసురలోకాక్రందనాపహారి, నివాత
    కవచ దుష్టప్రాణ ఖండనంబు,

గీ॥ ఐన గాండీవమును గొని యర్జునుండు
హరుని గొల్వంగ మిగిలిన శరము లెత్తి
ముందువెనుకలు చూడక మొత్తి మొత్తి
వీరవృషులను మృత్యువునోరఁ గూరె."

తృతీ: సెబాసు సెబాసు !!

ముగ్గురు: (ధ్వని వినుట యభినయించి) అరే ! ఏ మీ మహాశబ్దము !

చ॥ ధరణి వణంకి క్రుంగి పడు
    దారికి రెండుగ వ్రయ్య లయ్యెనా?
సురవిభు చేతివాలు వడి
    పోకటఁ గొండలు పిండియయ్యెనా?
మెరసెన కాలమేఘము? స
    ముద్గత సింధుతరంగజాల భీ
కర నినదంబు మందరము
    కందరపంక్తుల మాఱుమ్రోగెనా?

కానిండు చూతము (అందరు పరిక్రమింతురు.)

ప్రథ: సరే తెలిసినదయ్యా! ద్రౌపదిని సభలోని కీడ్పించె నన్న క్రోధముతో భీమసేనుఁడును, తన నూర్వురు తమ్ములను సంహరించె నన్న కోపముతో దుర్యోధనుఁడును కురుకులయదుకుల దైవతములగు కృష్ణద్వైపాయన హలాయుధులును శ్రీకృష్ణ విదురాదులును చూచుచుండ గదాయుద్ధ మారంభించినారు.

ద్వితీ:

గీ॥ హైమపీఠోన్నతం బగు భీమునురము
కరికరకఠోర మగు కురువరుని యూఁపు
నేటువడి యొక్కమాఱుంగ బీఁటవాఱెఁ
దద్గదాఘాతరవము రోదసి నగల్చె."

తృతీ: ఇదుగో మహారాజా.

చ॥ కనుఁగవ నిప్పులొల్కఁగ, మొ
    గంబున రౌద్రము చిందులాడ, ము
న్వెమకలు క్రిందుమీఁదు రిపు
    వీరునికై గుఱిచూచు నీ సుయో
ధను భుజదండమండలి గ
    దం గనుఁ డారజతాద్రికోటి నం
టిన యమరేంద్రు నాయుధము
    తేవ వెసంగెను శోణశోణమై.

ప్రథ: అబ్బా! ఏమి ధైర్యస్థైర్యములు? ఇటు చూడండి—

గీ॥ కౌరవగదాప్రహార నిర్ఘాతహతుల
నొడల వెల్లెడ శోణిత మొలుకుచుండ
ధాతురాగాఢ్య నిర్ఝరధార వెలయు
మేరుగిరిమాడ్కి వెలయు సమీరజుండు.

ద్వితీ: బళీ ఏమి చాతుర్యము?

చ॥ ధరణివిభుండు చూపెడి గ
    దా రణభంగులు చూడుఁడీ! వృకో
దరు గద వ్రేటు తప్పుకొనె
    డాఁటెఁ, బయింబడి కొట్టె, వార్చె, వీ
ల్దొరకొన వేచి మేలాకువ
    దోఁప నెదుర్కొనె, నైన నేమి? భీ
కరబలసంపదన్ వినుతి
    గాంచె మహాబలనందనుం డిలన్.

తృతీ: ఏమి మహాబలనందనుఁడో! ఔరా! చూచినారా?

గీ॥ కురువిభుఁడు చాచికొట్టిన గుదియదెబ్బఁ
దలపగిలి మేన నెత్తుటిధార లొలుక
నంతబలశౌర్యశాలియు నవనిఁ బడియె
నశనిహతిఁ గూలు హేమకూటాద్రికరణి.

గాఢగదాభిఘాతముల శరీరము శిథిలమై క్రుంగఁ గూలఁబడుచున్న భీము నవలోకించు పెద్దలచర్యలాలోకించితిరా?

ఉ॥ ముక్కున వ్రేలు వేసికొని
    మోడ్పడె వ్యాసమహర్షి—

ద్వితీ:

........................దైవమే
దిక్కని క్రుంకె ధర్మజుఁడు
    దీనమతిన్, విదురుండు వంతమై
బిక్కమొగంబు వేసె,
    ....

తృతీ:

...రిపుభీకరమూర్తి నరుండు గాండివం
బెక్కిడఁజూచె, మిన్నుగనెఁ గృష్ణుఁడు,... ...

ముగ్గు:

.........శిష్యునివిూఁది ప్రేమ చే
రెక్కఁగ సీరపాణి పాల
మిట్టటుఁ ద్రిప్పెను సంశసంబునన్.

ప్రథ: బళీ! ఇపుడు భీము నుద్దేశించి పలికిన రాజుమాటలు వినండి.

అనుపమ ధైర్యసాహస
నయాభిరణుం డభిమాని శూరుఁడున్
వినయవివేకశాలి యని
విశ్రుతి కెక్కినవాఁడ వే సుయో
ధనుఁడ, భయంబు నొందకుము
తమ్ముఁడ! ఆహవశూరుఁ డైనవాఁ
డనిఁబడినట్టి దీనుపయి
వాయుజ మెత్తఁడు నమ్ముమీ మదిన్.

ద్వితీ: ఔను. ఇట్లపహసింపఁబడిన వృకోదరుని చూచి జనార్దనుఁడు తన తొడ చఱచి యేదో సంజ్ఞ చేసినాఁడు.

తృతీ: నిజము నిజము. ఆ సైగవల్లనే యూఱడిల్లి లేచుకొనుచున్న మారుతి నాలోకింపుఁడు.

చ|| కనుఁగవ కెంపువాఱ, వలి
కంబునఁ గన్బొమ లాడ భీకరా
ననుఁ డయి సింహగర్జన మొ
నర్చి బుజాన గదన్ ధరించి, తం
డ్రిని మది నెంచి, తత్కృప శ
రీర బలంబు మనోజవంబుతో
నిమిషడి గాఁగ లేచెఁ గల
నెల్ల వణంకఁ బదాభిఘట్టనన్.

ప్రథ: అయ్యో! మరల యుద్ధ మారంభమైనది గదా! ఔరా! అనిలాత్మజుఁడు—

చ|| కొఱకొఱ లాడుచున్ చెనవి
గోలుచుఁ జేతులు నేల రాచి బి
ట్టఱచి బుజంబులం జఱచి,
యాహవధర్మము లుజ్జగించి యే
డ్తెల గద త్రిప్పి త్రిప్పి కసి
దీఱఁగఁ దొంటి ప్రతిజ్ఞ దీరఁగా
వఱిచె సుయోధనోరువు,
లనంత మగల్చెను సింహగర్జనన్.

ముగ్గు: కటకటా! పుడమిఱేఁడు పుడమిఁ బడెను.

తృతీ: నెత్తురు గాలుచు నేలఁ గూలుచున్న కురుభూవరుని చూచుచునే కృష్ణద్వైపాయనుఁ డెగిరి గంతు వేసెను గంటిరా? మఱియు నటు చూడండి.

చ|| కురుపతి యట్లనూరుఁ డయి
కూలుట చూచి క్రుధావమానవా
ధరమునఁ గన్నొగిడ్చె బల
భద్రుఁడు, దానికి జంకుమన్ వృకో
దరుఁ గని కన్ను గీఁటె ముని
తల్లజు, డయ్యది గాంచి పాండవుల్
వెలుపునఁ జుట్టుఁ జేరఁ గని
భీముని గైకొని యేగెఁ గృష్ణుఁడున్.

ప్రథ: కోపోద్రేకంబున మరలఁ గన్నులు తెఱచి హాలాయుధుఁడు భీముని విగ్రహము నిరీక్షించుచు నిటే వచ్చుచున్నాఁడు. కొండఱు తొందర పడక గూడా అందముగానే యుండునుజూఁడీ! చూడుఁడీ బలదేవుఁడు—

చ|| కదలుచునుండె జుట్టుముడి
కన్గవ చెంగలువై చెలంగఁ, దు
మ్మెదల నదల్చి యంసముల
మీఁదికిఁ బువ్వులదండ లాగుచున్
వదులయి జాఱునల్లవలు
వన్ బయిఁబట్టుచు వచ్చు, నీలతో
యదపరివేష్టితుం డగు సు
ధాంశుఁడు భూమికి డిగ్గనో యనన్.

ద్వితీ: అయితే రండు మనము మహారాజు చెంతకు పోవుదము.

ఇద్ద: బాగున్నది. అది యుక్తమైనపని— (అందఱు నిష్క్రమింతురు)

[విష్కంభము సమాప్తము]

[అటుపిదప బలదేవుఁడు ప్రవేశించును]

బల: ఓ భూవరులారా! ఇది యెంతమాత్రము తగినపని కాదు.

చ|| తలఁపఁ డధర్మయుద్ధ మని,
దగ్గఱ నున్ననుం గనండు, దో
ర్బలమదమత్త శత్రువుల
పాలిటి యంతకుఁ డైన వాడు లాం
గలము గణింపఁ డా దురిత
కర్ముఁడు భీముఁడు ధర్మపద్ధతిన్
దలపడు రాజు నూరువుల
ధర్మగతిన్ దెగఁగొట్టెఁ గావలె?

ఓయీ! దుర్యోధనా! ముహూర్తమాత్రము ప్రాణము నిలుపుము—ఇదిగో (నాఁగలి యెత్తి)

చ|| మునుమిడి సాళ్వసౌభపురి
ముక్కలు చెక్కలు చేసినట్లు, దు

ర్జునుఁ డగు నమ్మహాసురు పురంబును
నేలకుఁ గూల్చినట్లు, బ
ల్మిని యమునా ప్రవంతిఁ జెక
లించిన యట్లును, భీము పేరు రం
బును మడిమాడ్కి దున్ని యిటుఁ
బొంగెడు నెత్తుట దమ్ము చేసెదన్.

(తెరలో) బలదేవా మహానుభావా! అనుగ్రహింపుఁడు.

బల: (తెరవంక చూచి) అయ్యో పాపము! ఈ యవస్థలోఁ గూడా నామాట చెవిని బడినంత నే దుర్యోధనుఁ డిటు వచ్చుచున్నాఁడు—ఔరా!

చ॥ ఒడలికి వీరదండనము
నొప్పఁగఁగన్ రుధిరంబు, నేలకున్
బుకుటిని మాడ్కిఁ జేతులును
బొట్టయు నాన్పుచుఁ బ్రాఁకి వచ్చునీ
తీఁడు చరిపోలుఁ బాల్కడలి
ద్రచ్చు సురల్ వికుబంగ మందరం
బెపలి వలంగి వట్రయిన
లీన్పుచుఁ బ్రాఁకినయట్టి వాసుకిన్.

[అంత యథోక్తముగా దుర్యోధనుఁడు ప్రవేశించును]

దుర్యో: అయ్యా! నేను సుయోధనుఁడను—

గీ॥ యుద్ధసమయంబు దాఁటి వృకోదరుండు
కటకుగద యెత్తి నా తొడల్ విఱుగఁగొట్టె
దానఁ జచ్చిన యీనగ మేను కూడఁ
బ్రాఁకుచున్నట్టి నా కిద్వదలసివచ్చె.

పూజ్యపాదా హలాయుధా! అనుగ్రహింపుఁడు.

చ॥ గురువర! యూరుభంగమునఁ
గూలిన వాలిల ముందుగా భిత
చ్చరణములందు మోపితిఁ బ్ర
సన్నుఁడవై దిగ్రమింపు రోషమున్
ధర నిఁక నేము లే, మణఁగెఁ
దత్కథ లెల్ల, నిఁకేల? వారలన్
కురుకులజన్మ లౌపృపుల
కుం దిలతర్పణ మీయ నుండెనే!

బల: ఓయీ దుర్యోధనా! ఒక్క నిమిషము జీవించియుండుము. ఇదిగో—

దుర్యో: మహాత్మా! ఏమి చేయుదురు?

బల: ఏమి చేయుదునో విను—

ఉ॥ రోఁకలి యెత్తి మూర్ధములు
బొమ్మలు మూఁపులుబాది దాని పే
రాఁకలి దీర్చి, నాఁగలి త
దంగ విహారమునన్ సుఖింప నా
యేఁకట దీర్చి, పాండవుల
నేవురఁ ద్రచ్చెద నాక మేఁగుచో
నీ కనుదోయి కై పకుప
నీవగదీర దినంబు జేర్చెదన్.

దుర్యో: గురూత్తమా! వద్దు వద్దు—

గీ॥ ప్రతిన నెఱవేర్చుకొనియె నా పవనసుతుఁడు
నాదు తమ్ములు నూర్వురు నాక మరిగి
రరుగుచున్నాను నే నిప్పు డమరపురికి
నెందుకీ యుద్ధ మింక దీని కేమి ఫలము?

బల: ఆ ట్లందు వేమి? నా కన్నులయెదుట భీముఁడు నిన్ను వంచించుటచే నా రోషము పైకుబికినది. ఇది యూరక యణఁగునా?

దుర్యో: భీముఁడు నన్ను మోసముచేసె నని మీరు భావించుచున్నారా?

బల: సందేహ మేమి?

దుర్యో: అయితే, నా ప్రాణాలకు తగిన మూల్యము ముట్టిన దన్నమాటే. వినుండు నా,

చ॥ ఘనబలశాలి, లక్క యిలు
కాలిన యప్పుడు బుద్ధిచాతురి
న్వరినదిట్లు, యక్షగణ దర్ప
మణంచిన శూరుఁ, డాహిడిం
బుని బోరిగొన్న మేటి నను
మోసము చేసినయేని, వాఁడు గ
ల్పౌవరివాఁడు గాఁడదట,
కోడినవాఁడను గాను నే నిటన్.

బల: ఆ మాట నిజమే కాని, నిన్ను మోసగించిన భీముఁడు జీవించియుండ వలునా?

దుర్యో: అచ్యుతాగ్రజా! ఇంతకు నన్ను వంచించినవాఁడు బలుఁడనియే తలఁచుచున్నారా?

బల: అట్లు కాకపోతే, నిన్నిగతికి తెచ్చినవాఁ డెవఁ డుందువు?

దుర్యో: ఆఁ! అట్లడగండి—

ఉ॥ ఎవ్వఁడు యోగనిద్ర నటి
యించె యుగాంతమునన్ మహాబ్ధిలో?
ఎవ్వఁడు పారిజాతతరు
వింద్రునిమానములోఁ జెకల్చె? నా

కవ్వడి మిత్రుఁడా హరి జ
  గత్పతి భీమ గదాప్రవిష్టుఁడై
యిద్విధిఁ గూల్చె ధర్మమతి
  నెక్కటికయ్య మొనర్చ నన్నిటన్.

(తెరలో) ఒత్తిగిలండి, ఒత్తిగిలండి—

బల: (అటు చూచి) అయ్యో! గాంధారియు కోడల్బిడ్డలును వెంబడింప, దుర్జయుఁ డుత్తరీయము పట్టి ముందు నడచుచుండ, పూజ్యుఁడగు ధృతరాష్ట్రుఁడు శోకమూర్తి వా నిటు వచ్చుచుండె.

మ॥ కనక స్తంభములట్లు బాహువు లెసం
  గన్ మూర్తిమద్వీర్యమో
యన నొప్పారు నితండు, నాకమున క
  ద్వంద్వుండుగా నొప్పునం
చనుమానించిన యింద్రు డప్పవని చే
  వంధుండు గాఁ బుట్టియున్
దనయుల్ కన్నులుగాఁ జరించె, నకటా!
  దైవంబు వారిం గొనెన్.

[అంత ధృతరాష్ట్రుఁడు గాంధారి సుయోధనుని దేవీద్వయమును, దుర్జయుఁడును ప్రవేశింతురు.]

ధృత: పుత్రా! ఎక్కడున్నావు నాయనా!

గాంధా: కుమారా! ఎందున్నావు తండ్రీ!

దేవి: మహారాజా! దర్శన మివ్వరా?

ధృత: హా పుత్రా! కష్టము కష్టము.

గీ॥ సమరమున భీమసేనుని సమయభంగ
మూరుభంగం బొనర్పఁగా కూర నీవు
పడినవార్తను వ్రపంబు పొడమఁ బొడమ
వంధమగు నాముఖం బయ్యె నంధతరము.

గాంధారీ! బ్రతికియున్నావా?

గాంధా: భాగ్యహీనురాలు బ్రతికియుండదా?

దేవి: మహారాజా! మహారాజా! ఎక్కడ?

దుర్యో: అబ్బా! కష్టము, నా ప్రియురాండ్రు విలపించుచున్నారు.

చ॥ తలఁపఁగ నైతి నింతకు గ
  దాహతిఁ గల్గిన బాధ, కాని నా
కులసతు లిద్ద అంతిపురి
  గుమ్మము దాటి పరాకునన్ ముసుం
గులు తొలఁగన్ విషాదమునఁ
  గుందుచు నీ రణభూమిఁ జొచ్చుటన్
గలిగిన నెవ్వగం గలసి
  గట్టిగ నొంచుచు నుండె నామదిన్.

ధృత: గాంధారీ! దుర్యోధన నామధేయుఁడైన కులమాని నీకుఁ గనఁబడుచున్నాఁడా?

గాంధా: లేదు లేదు మహారాజా!

ధృత: నీకూ కనఁబడలేదా? అయ్యో! రాఁదగిన సమయమందు వచ్చి కొడుకును చూడలేకపోయి నాము. ఛీ దుర్మార్గుఁడా కృతాంతా!

చ॥ వినయ వివేకమాన భుజ
  వీర్య బలాఢ్యులు శత్రువీరమ
ర్దనచణు లైన పుత్త్రుల శ
  తంబును గన్న విచిత్రవీర్య నం
దనుఁ డొకపుత్త్రుఁ డేని తిల
  తర్పణ మీ నొకపారియేని తృ
ప్తిని బడకుండఁ జేసితె వి
  ధీ! కుల మెల్లను జెల్లగించితే?

గాంధా: నాయనా సుయోధనా! బదులు పల్కవా? పుత్త్రశోకహతులగు మీ జనకపాదుల నూఱడింపవా?

బల: పాపము! పూజ్యురాలు గాంధారి—

మ॥ కలనం గూలిన పుత్రపౌత్రతతికిఁ
  గంపిల్లి దుఃఖార్తి వి
హ్వలతం జెంది, సుయోధనాస్తమయ
  దుర్వార్తా హతిహ్వాంతయై
కలఁగం బాఱె, తదశ్రుధారఁ దడియంగా
  నేత్రబంధంబు, చే
తులపై ముందల వాల్చి వచ్చు నకటా!
  దుర్దాంత దుఃఖం బనన్.

ధృత: హా తనూజా! అష్టాదశాక్షౌహిణీమహారాజా! ఎందున్నావు నాయనా?

దుర్యో: ఇపుడు కూడా మహారాజనా! తండ్రీ?

ధృత: పుత్త్రశతజ్యేష్ఠా! కంటఁబడవా తండ్రీ?

దుర్యో: ఈ మాటలు నాకు లజ్జ కలిగించుచున్నవి. ప్రపంచము మాఱిన బాగుండును.

ధృత: రా కుమారా! నాకు నమస్కరింపుము—

దుర్యో: ఇదిగో వచ్చుచున్నాను. (లేవఁబోయి పడును) ఓరా కష్టము కష్టము! ఇది రెండవ గట్టిదెబ్బ.

గీ॥ దారుణం బైన భీమగదాప్రహార
  మూరుభంగంబు గావించి యూరకొనెన?

జనకపాదాభివందనంబునకుఁ గూడ
భంగ మొనరించె నక్కటా పాపనియతి!

గాంధా: పిల్లలారా!

దేవి: ఉన్నా మమ్మా! ఉన్నాము.

గాంధా: మీ భర్తను వెదకండమ్మా!

దేవి: (దుఃఖముతో) అట్లు చేయుదు మమ్మా!

ధృత: నా యుత్తరీయము పట్టుకొన్నవాఁ డెవఁడురా?

దుర్జ: తాతా! నేను—దుర్జయుఁడను.

ధృత: ఓరీ తాత! నీవఁటరా! మీ నాన్నను వెదకు బాబూ!

దుర్జ: తాతా! అలసిపోయినాను. తిరుగలేను—

ధృత: వెదకి పట్టుకోరా! మీ నాన్న తొడ మీఁదఁ గూర్చుందువు గాని—

దుర్జ: సరే. (అటు వెళ్ళి) నాన్నా! ఎక్కడున్నావు?

దుర్యో: అయ్యో! వీఁడుకూడా వచ్చినాఁడా? ఎట్టి దురవస్థయందైనను పుత్రస్నేహము హృదయమును వీడువదుగదా! అది నన్నిపుడు దహించుచున్నది.

గీ॥ దుఃఖ మనుమాట యెఱుఁగఁడు, తొడలమీఁదఁ
బండుకొనువాఁడు నా చిన్నిబాలకుండు,
పుడమిఁ బడి యిట్టు లున్న నాయొడలు చూచి
యేమి యనుకొనో? యని మనం బెరియుచుండె.

దుర్జ: (వెదకుచు) ఇదుగో మా నాన్న. నేల మీఁదఁ గూర్చున్నాఁడు.

దుర్యో: అబ్బాయీ! నీ వెందుకు వచ్చినావురా!

దుర్జ: నీ వాలస్యము చేయుచున్నావని—

దుర్యో: హాహా! పుత్రప్రేమ హృదయమును కాల్చుచున్నది.

దుర్జ: నాన్నోయి! నీ తొడమీఁదఁ గూర్చుంటాను.

దుర్యో: అబ్బాయీ! వద్దు వద్దు—హా కష్టము!!

గీ॥ నాదు హృదయంబులోని యానందరసము
నాకనుంగవపండువు నాదు ప్రేమ
యైన యీ బాలచంద్రుఁ డియ్యవసరమునఁ
గానవచ్చెడు వహ్నియై కాలమహిమ.

దుర్జ: తొడ యెక్కవద్దన్నావేమి నాన్నా?

దుర్యో:

గీ॥ ఓరి నాతండ్రి! మును నీవు కూరుచుండు
అంకపీఠంబు లేదు, నీ కింక రాదు,
ఎక్కడైనను గూర్చుండు మెక్కడైన
చూచుకొనవచ్చు నే నొక్క చోటు లేదు.

దుర్జ: నాన్నా! నీ వెక్కడికి వెళ్లెదవు?

దుర్యో: నా తమ్ములదగ్గఱకు—

దుర్జ: నన్నుఁ గూడా తీసుకొని వెళ్ళు—

దుర్యో: అయితే వెళ్లి భీము నడుగు.

దుర్జ: అయితే నీవుకూడా రా! నీకోసము వెదకుచున్నారు.

దుర్యో: ఎవరు నాయనా?

దుర్జ: ఎవ రేమిటి? తాత, మామ్మ, అమ్మలు, అందఱూ—

దుర్యో: నీవు వెళ్లు నాయనా నేను రాలేను—

దుర్జ: నేను తీసుకొని వెళ్లెదను, లే!

దుర్యో: నీవు కుఱ్ఱవాఁడవురా!

దుర్జ: (పరిక్రమించి చూచి) ఆఁ వారే వచ్చారు. ఓ తాతోయి! ఓ మామ్మా! ఇదుగో మా నాన్న!

దేవి: ఏరీ ఏరీ? మహారాజు!

ధృత: ఎక్కడరా నాన్న తాతా?

గాంధా: ఎక్కడమ్మా? నాతండ్రి యెక్కడ?

దుర్జ: ఇదుగో ఇక్కడ—నేలమీఁద కూర్చున్నాఁడు.

ధృత: అయ్యో! రాజాధిరాజు క్రిందఁ గూర్చున్నాఁడా?

గీ॥ సర్వభూతల మేలిన సార్వభౌముఁ
డక్కటా! యెట్టిదురవస్థ నధిగమించె?
కాంచన స్తంభరాజంబు కాలగతిని
ద్వారమునఁ బాఁతు గుంజగా మాఱినట్లు.

గాంధా: నాయనా సుయోధనా! అలసిపోయినావా?

దుర్యో: అమ్మా! నేను నీ కడుపునఁ బుట్టినవాఁడ నమ్మా!

ధృత: ఎవ రీవిడ?

గాంధా: కౌరవనాథా! మీకు భీతి యెఱుఁగని పుత్రరత్నముల నిచ్చినదానను.

దుర్యో: అమ్మా! నేను నీ కడుపున నిప్పుకు పుట్టినట్లు పొంగిపోవుచున్నాను—తాతపాదా! వింటిరా? మీ కీ భయ మేల? ఈ విషాద మేల?

ధృత: నా తండ్రీ! నా కేమి దుఃఖమురా? నా కింక భయ మేమిటిరా?

గీ॥ అహవాధ్వర దీక్షితు లైన నీదు
సోదరులు నూర్వురును నాకసుఖము గనిరి
నీ వొకండవు మిగిలితి వీవు పోవ
నాంబికేయుం డపుత్రకుం డై నశించు.

(అని పడిపోవును)

దుర్యో: అయ్యో అయ్యో!! పడిపోయినారా? పూజ్యపాదా!—మీరు లేచి మాతల్లి నూఱడింపరా?

ధృత: (లేచి) ఏమని యూఱడింపను రా నాయనా?

దుర్యో: నీ కొడుకు వైరులకు వీపు చూపక రణభూమిని కూలఁబడినాఁ డని—తాతపాదా! మఱొక్క మాట. నాయెడ దయచేసి మీరు శోకమును నిగ్రహింతురు గాక.

చ॥ గురుజన పాదపద్మముల
కున్ శిరసా ప్రణమిల్లి యాత్మకో
దరకృతి మైనవంచన మె
దం దలపోయక యింద్రు వీటికిన్
దరలెద, నెట్టిమానమున
ధాత్రి జనించితి నట్టిమానమే
మరణము వేళఁ గూడఁ బర
మాత్ముని కైవడిఁ నన్నుఁ గొల్వఁగన్.

ధృత: అబ్బా! భరింపఁజాల. పుత్రశోకము తీవ్రమై ధైర్యము నణఁగఁద్రొక్కి నాహృదయ మాక్రమించి ప్రజ్వరిల్లుచున్నది.

బల: పాపము! పెద్దవాఁడు, అంధుఁడు. తుదకు దుర్యోధనునిమీఁది యాశ కూడా అడుగంటినది. ఈ దురవస్థలో నున్న యితని నేమని పలుకరింతును?

దుర్యో: అమ్మా! నా దొక్క విన్నపము.

గాంధా: అదేమి తండ్రీ?

దుర్యో: మాతృదేవీ! నమస్కారము. నేను పుణ్యము చేసితి నేని జన్మాంతరమందు కూడా నీవే నాకు తల్లి వగునట్లనుగ్రహింపుము.

గాంధా: నా మనస్సులోని కోరికయే నీనోట వచ్చినదిరా నాయనా!

దుర్యో: మాలతీ! కంట నీరు పెట్టుచున్నావా? వీరవనితవు కావా! ఇది తగునా?

ఉ॥ ఫాలము కన్బొమల్ రుధిర
పంకిలమయ్యెను, బొమ్మ నల్లడన్
గాలువగట్టె నెత్తురిదె,
కన్గొను నాదు భుజంబులం దిదే
మేలిమియుంగరంబు లన
మించెగదా వ్రణరేఖ లిట్టిచో
నేల విలాప, మింపునక
నేడ్తెఱఁ బోరితి సంతసింపుమా.

మాల: సహధర్మచారిణి నగుటచే నార్యపుత్రుని కష్టపాలెఱిఁగి యిందుక విలపించితి నంతే. (కన్నులొత్తుకొనును)

దుర్యో: పౌరవీ! నే నిపుడు చెప్పెడుమాటలు విని నీవంటి రాజస్త్రీలు విలపించుట తగునో తగదో నిర్ణయించుకొనుము.

చ॥ అనుపమదీక్ష వేదవిహి
తాఖిలయాగము లాచరించితిన్
మనిచితి నెల్లబంధువుల
మాన్యుల నెల్లర సత్కరించితిన్
చెనఁగి యలంచితిన్ బదియు
నెన్మదిసేనలవారి నట్టె ధ
ర్తను నను మాని యంచు నెసఁ
దన్ వినుతింపక యిట్టు లేడ్తువే?

పౌర: (కన్నులొత్తుకొని) ఔను. అగ్నిప్రవేశమునకు సిద్ధముగ నున్న నేను విలపించుట యనుచితమే మహారాజా!

దుర్యో: తనయా దుర్జయా!

ధృత: గాంధారీ! కుఱ్ఱవాని కేమి చెప్పవో?

గాంధా: నేనుకూడా అదే ఆలోచించుచున్నాను.

దుర్యో: కుమారా! ఇంతటినుండి ధర్మరాజాదులే నీ తండ్రు లనుకో. ద్రౌపదీ సుభద్రలే నీ తల్లు లనుకో. పూజ్యురాలైన కుంతీదేవి నీ మామ్మ యనుకో! వారిని సేవించుచు వారు చెప్పినట్లు నడచుకొనుము. నాయనా! ఇంకొక్క మాట—

చ॥ సిరిఁ దులఁదూఁగినట్టి నృప
శేఖరు నత్యభిమాని నాపితన్
బోరిగొని భీముఁ డన్న నగ
పుర్ విడనాడుము, ధర్మరాజ నా
దరమును గాంచి యానృపుఁడు
తర్పణముల్ సచరించు వేళ మా

కురుతరధ క్తియు క్తిని దిలోదక
మిమ్మెుగ్గిఁ జేరు చెప్పుదున్.

బల: అహో! వైరము పశ్చాత్తాపముగాఁ బరిణమించెఁగదా! (చెవియొగ్గి) అరె! ఏ విూధ్వని?

చ॥ శరములు చాపముల్ కవచ
చామర తోమరముల్ రథంబులున్
గరిహయసూతియోధమ్మృత
కాయములున్ బడియున్న శూన్యసం
గరతలమందు దుందుభియుఁ
గాహళి మ్రోఁగినయట్లు మ్రోఁగు ని
య్యుద్ధతర కార్ముకం బెవరి
దో చద లెల్లను మాఱుమ్రోఁగెడున్.

[తెరలో—వింటిమ్రోఁత—పిదప]

అదిని విల్లు మ్రోఁగించుచు దుర్యోధనుంగూడి యీ సంగ్రామరంగమునఁ బ్రవేశించితిని. అంతమున మరల విల్లు మ్రోఁగించుచు దుర్యోధనుం గూడ నిందు ప్రవేశించుచున్నాను.

బల: ఓ! గురుపుత్రుఁ డశ్వత్థామ, ఇటు వచ్చుచున్నాఁడు.

గీ॥ కమలపత్రంబులం గేరు కన్నుదోయి
ధర్మయాపంబులం ద్రోయు బాహుయుగము
వెలయ గురుపుత్రుఁ డలరారు విల్లు పూని
శృంగలగ్నేంద్రచాపగిరీంద్ర మనఁగ.

[అంత నశ్వత్థామ ప్రవేశించును]

అశ్వ:

గీ॥ ఎందు దుర్యోధనుంగూడి యేను మొదట
విల్లు చేపట్టి పాదంబు పెట్టినానో!
మహితసంగ్రామయజ్ఞసమాప్తివేళ
నడుగువెట్టితి మరల నాయాగశాల.

(పాలికలను పరికించి) ఉభయసేనా సముద్రంబుల పరస్పరసంఘర్షణసమయమున నానావిధాయుధ నక్రగ్రాహక్షతాంగులై నేలఁగూలిన రాజకుమారులలో కొంద ఱింకను కొనయూపిరితోనున్నట్లు కనవచ్చుచున్నారు. కానీ! వారికే విన్నవించెద. ఓ రణవీరులైనరాజులారా!

చ॥ కపటమునం దొడల్ తెగిన
కౌరవరాజును గాను నేను, శా
పవునడి నస్త్రముల్ చెడిన
భాస్కరసూనుఁడఁ గాను నేను, శ
స్త్రపుఁబసమాపి చాపశర
శక్తిని జూపి రణాంగణంబునం
దిపుడు జయధ్వజంబు నెగ
యింపఁగ వచ్చిన ద్రోణపుత్త్రుఁడన్.

విఖ్యాతిని గాని విజయమును గాని చేకూర్పని శస్త్రాస్త్రచాతుర్యమును సంగ్రామనైపుణ్యమును నాకున్న నేమి లేకున్న నేమి? (పరిక్రమించి) నేను పితృకర్మ చేయుచు రణరంగమునకు దూరముగానున్నాను గావున భీముఁడు మోసముచేసి కురురాజును గొట్టఁగలిగినాఁడు—అయితే నేమి? ఇపు డామాట యెవ రందురు? ఎవరు నమ్మెదరు? ఇట్టినా పరాక్రమము వ్యర్థము కావలసినదేనా? అహో కాలవైపరీత్యము!

మ॥ అల యేకాదశవాహినీపులు గజేం
ద్రారూఢులై స్యందన
స్థులునై యేవిభు నానతిన్ శిరములం
దుం దాల్చిరో, జామద
గ్న్యులతోఁ బోరినభీష్ముఁ డొక్కఁడయిన ద్రో
ణుం డొక్కఁడన్ దోడురాఁ
గలనం జొచ్చిన యా సుయోధను నిపీ!
కాలంబు మ్రింగెంగదా!

కానీ! ఆ గాంధారీనందనుఁ డెందుండెనో వెదకెదం గాక (పరిక్రమించిచూచి) అఁడుగో దుర్యోధనుఁడు. పడిపోయిన గజతురగాదులు, విఱిగిన రథాదులు పెట్టని ప్రాకారములై నలైపఁ గనవచ్చుచుండ, నడుమ సంగ్రామసాగరపారంగతుఁ డైన కురువీరుఁడు కూర్చున్నాఁడు. అక్కటా!

గీ॥ అస్తగిరిపీఠితటమునం దధివసించు
నుష్ణరశ్మి యనంగ దుర్యోధనుండు
రుధిరసిక్తాంగుఁ డరుణశిరోజుఁ డగుచుఁ
గలఁగి కూర్చుండి యున్నాఁడు కటికినేల.

(సమీపించి) కురురాజా! ఏమిది?

దుర్యో: గురుపుత్రా! అసంతుష్టికి ఫల మిది—

అశ్వ: అయితే నిందు సంతోషము కలుగునట్లు సత్కార మొనరించెదను.

దుర్యో: నీ విపు డేమి చేయఁగలవయ్యా?

అశ్వ: అయితే మఱి విను—

చ॥ అనిమొన కేఁగుదెంచుచనఁ
జాతు జతుర్భుజా నాథగేంద్ర వా
హను మునుముందుగా సుని శ
తాస్త్రములం బడఁగొట్టి పాండునం
దనుల నొకొక్కబాణమున
దర్ప మణంచుచు నేలఁ గూల్చి, వా

మానవముల నుగ్గు చేసి, సమ
రాంగణమున్ గ్రమహీనరూపలే
ఖనములతోడి చిత్తరువు గాఁ గయి
చేసెద నీకుఁ గాన్కగా.

దుర్యో: వద్దు వద్దు గురుపుత్రా! ముందు విల్లు విడిచి పెట్టు—

చ|| నరపతు లస్తమించిరి మ
హండిఁక భీష్ముఁడు, కర్ణుఁడున్ ధను
ర్ధరుఁడు గతించినారు, భట
కోటియుఁ దమ్ములు నూర్వురున్నశిం
చిరి, యిపు డేను నాకమును
జేరఁగ నుంటి నిఁకేల యుద్ధ? మె
వ్వరి నలరింతు? వెవ్వనికిఁ
బట్టము గట్టెదు ద్రోణనందనా?

అశ్వ: కురువీరా! అట్లనెద వేమి?

గీ|| నీతి విడనాడి తెగఁగొట్టె నీదుతొడలు,
ధర్మమున్ దిగనాడి నీతలయుఁ దన్ని,
నీదుదర్పం బణంచిన యాదురాత్ము
సంహరింపక విడుతు నే చాప మిపుడు?

దుర్యో: అట్లనరాదు. రాజులు మానశరీరులు, నేను మానముకొఱకే పోరు సల్పితిని అంతే. ఇఁక నీవిచారమేల? ఇంతకును విను మొక్కటి—

చ|| కరుణ దొఱంగి లక్కయిలు
గాల్చితి మీసున ద్రౌపదిన్ దురో
దరసభలోని కీడ్చితి మ
ధర్మ జయంబున ధర్మజాదులన్
సిరి కెడలించి తోలితి మి
ఛీ! కడతేర్చితి మర్జునాత్మజున్
గురుసుత! మా యకార్యముల
కున్ సరివచ్చునె వారి దోషముల్?

అశ్వ: అయితే, ఇపుడు నన్నేమి చేయుమందువు? "చీఁకటియుద్ధము చేసి పాండవులఁ బరిమార్చెద"నని యింతకుమున్నే ప్రతిజ్ఞ చేసియున్నాను. నీతోడు నాతోడు వీరలోకముతోడు. ఈమాట ముమ్మాటికి సత్యము సత్యము.

బల: అశ్వత్థామమాటనుబట్టి నిశాసమరము జరిగి తీరును.

అశ్వ: (అటుచూచి) ఓహో! పూజ్యుఁడైన హలాయుధుఁడా!

ధృతి: సరే కాని! గురుపుత్రుని ప్రతిజ్ఞావాక్యమునకు గొప్పవాఁడు సాక్షి యైనాఁడు.

అశ్వ: దుర్జయా! ఇటు రమ్ము.

దుర్జ: (దగ్గఱకు వచ్చును)

అశ్వ: (చేయి పట్టుకొని)

గీ|| ప్రాజ్యమీ హస్తినగర సామ్రాజ్య మిపుడు
నిగ్రహంబున నార్జించె నీకు తండ్రి,
దీని కీ వింక రాజవై తేజరిల్లు
బ్రాహ్మణోక్తియె నీకు సర్వము కుమార!

దుర్యో: సరే! నాకునొకభీష్టము నెఱవేఱినది— నా ప్రాణములు నన్ను విడుచుచున్నవి. (మీఁదు చూచుచు) అదుగో నా తాతముత్తాతలు శంతనుప్రముఖులు. వారే కర్ణపురస్సరులైన నాసోదరులు. ఇఁడుగో జనపాల కుఱ్ఱవాఁ డభిమన్యుఁడు, ఐరావతముమీఁద నింద్రుని ప్రక్కఁగూర్చుండి కోపముతో నావంక చూచుచున్నాఁడు. అదుగో ఊర్వశీ రంభా తిలోత్తమాదులు నా కెదురు వచ్చుచున్నారు. అవిగో మహాసముద్రములు, ఇవిగో గంగా గోదావర్యాది మహానదులు, ఇదిగో యమధర్మరాజు నాకోసము పంపిన వీరవాహిని యనెడి వేయి హంసల విమానము — ఇదిగో! వచ్చుచున్నాను. (యవనికాన్తరితుఁడగును)

ధృతి:

గీ|| ఈ తనయశూన్యరాజ్య మిస్సీ! యిఁకేల?
వృద్ధముని వాటికలకుఁ జేరెదను గాక,

అశ్వ:

సాత్త్వికవధార్థ మింక నేఁ జనెదఁ గాక—

అందఱు: [భరతవాక్యము]

ధర్మపరిపాలనన్ ధాత్రి దనరుఁ గాక.

హిందీ సాహిత్యము : ప్రాచీన యుగము

శ్రీ అయాచితుల హనుమచ్ఛాస్త్రి

'హిందీ' అను శబ్దము అతివ్యాపకమైన అర్థమున వాడబడుచున్నది. ఇందు అనేకభాషలు, ఉపభాషలు, విభాషలును గలవు. అందు ముఖ్యమైనవి బ్రజభాష, 'అవధీ', 'రాజస్థానీ', 'మైథిలీ', 'భోజపురీ' మొదలైనవి. నేడు భాషగ చలామణీ అగుచున్న హిందీ 'ఖడీబోలీ' అను భాషయొక్క వికసితరూపము. ఇది తొలుదొల్త మేరట్ ప్రాంతమున మాటలాడబడుచుండెడిది. ప్రాచీన వాఙ్మయమున ఖడీబోలీకంతటి ప్రాధాన్యము లేదు. అయిన నొక ప్రశ్న ఉదయింపవచ్చును. ఇన్ని భాషలు, ఉపభాషలను గలిపి 'హిందీ' అని ఒకే నామధేయమున వ్యవహరించుట ఎట్లు? అని. తరువాతి ప్రశ్నము ఇవి పరస్పరము బోధ్యబోధకములా అని. ప్రసిద్ధ సంస్కృతి హిందీ పండితుడగు బాబూ రామసాక్సేనా (తన యమూల్యగ్రంథమైన *Evolution of Avadhi* లో) ఈ సందేహమును క్రిందిపంక్తులద్వారా నిరాకరించెదను.

[*Finally it should be borne in mind that the various dialects of Hindi, Western or Eastern are mutually intelligible not only with regard to neighbouring dialects but others also. A speaker of 'Braj' can make himself intellgible in Oudh even to the uneducated people. The strict purity of the dialect is not ordinarily insisted upon.*]

“విభిన్నములుగా కానవచ్చు నీ పశ్చిమ ప్రాంతి భాషలుకాని, ప్రాచ్యప్రాంతభాషలుకాని, యిరుగు పొరుగువారికేకాక దూరప్రాంతముల వారికికూడ సులభముగా బోధపడును. అని మనము నిశ్చితముగా గ్రహింపవలెను. బ్రజభాషను మాటలాడినచో అవధ ప్రాంతమందలి నిరక్షరకుక్షికికూడ బోధపడును. మాటలాడువారు ఆయాభాషలయందలి పరమ పారిశుద్ధ్యమునకై అంతగా పెనగులాడరు”. పరస్పరము ఈ భాషలు బోధపడుటకై ఇవి అతిసన్నిహితములై, సులభమైన అర్థవ్యక్తిని కలిగియుండవలెను కదా. కనుకనే ఆయాభాషలయందలి సాహిత్యములకంతటికిని హిందీ సాహిత్యము అను పేరు విస్తృతమైన అర్థమున చలామణీ అగుచున్నది.

హిందీ సాహిత్య చరిత్రమును ప్రధానముగా నాలుగు యుగములక్రింద వింగడింతురు. 1. వీరగాథా యుగము లేక చారణయుగము, 2. భక్తి ప్రధాన యుగము, 3. శృంగారయుగము (రీతికాలము), 4. ఆధునికయుగము.

వీరగాథాయుగమునకుముందు పూర్వరంగముగా అపభ్రంశసాహిత్యము కలదు. కొందరు చరిత్రకారులు ఈ రెండుకాలముల మేళవించి ఆదికాలము అని వ్యవహరింతురు.1 మఱికొందరు వీరగాథాయుగమును చారణకాలమనియు 2 పేర్కొందురు. ఈ విభిన్న నామనిర్దేశములు రుచివైచిత్ర్యమును వెల్లడించునే కాని తద్వారా లభించు ప్రయోజన పర్యవసానము లించుమించుసమానమే.

నేటి హిందీకి అవ్యవహిత పూర్వకాలమున వర్తిల్లిన భాష అపభ్రంశము. ఈ అపభ్రంశము చతురసేనాచార్యునిమతమున నాటి ఉత్తర భారతమున కంతటికి సామాన్యభాష.3 ఈ అపభ్రంశమునందలి వైవిధ్యమునుగూర్చి ముచ్చటించుట ఇప్పటి మనపని కాదు. ఈ భాషయందు ముఖ్యముగా బౌద్ధమతమునకు సంబంధించినవి, జైనమతమునకు సంబంధించినవి, శాక్తములు వెలువడినవి.

బౌద్ధమతము నాటికి నెఱి తలలు వేసినది. మహాయానమునాటి బౌద్ధము రానురాను తంత్రమార్గ ప్రధానమగు వజ్రయానముగను, అంతకంటెను వికృతమై సహజయానముగను పరిణామమును చెందినది. ఈ శాఖలకుచెందిన రచయితలు తమ రచనలను అపభ్రంశమునందే సాగించుచు వచ్చిరి. తొలినాటి అపభ్రంశము తద్భవపదబహుళమై, సంస్కృతశబ్దదూరమై సాగినది. పదునాలుగవశతాబ్దమునుండి అపభ్రంశమున తత్కాల పరిస్థితుల కనుగుణముగ సంస్కృతశబ్దములు నెలవు చేసికొన జొచ్చినవి. ఈ సాహిత్యనిర్మాణమున తొలినాళ్ల బౌద్ధులు, మలినాళ్ల జైనులు, కడనాళ్ల

---

1. హిందీకా సుబోధ్ ఇతిహాస్ — గులాబ్ రాయ్.

2. హిందీకా ఆలోచనాత్మక ఇతిహాస్ — రామకుమార్ వర్మ.

3. హిందీభాషా ఔర్ సాహిత్యకా ఇతిహాస్.

హిందువులు ఎక్కువగా తోడుపడినట్లు కానవచ్చెడిని. అట్లగుటకు కారణము అరహమతస్థుల ప్రాబల్యము క్రమముగా క్షీణించుటయే కావచ్చును. ఎనిమిదవ తొమ్మిదవశతాబ్దములలో సిద్ధుల రచనలు కనపడెడి. పదునొకొండవ శతాబ్దము తరువాత బౌద్ధసిద్ధుల రచనలు మందునకైన గానరావు. అట్లే పండ్రెండు పదుమూడవ శతములతరువాత ప్రసిద్ధ జైనకవి యొకడును మనకు పొడగట్టడు.

: సరహపా :

బౌద్ధసిద్ధులలో సరహపా అనువాడు మొదటగా పేర్కొనదగిన కవి. ఇతని రచనాకాలము క్రీ. శ. 760 కానోపును. మహాపండిత రాహుల సాంకృత్యాయనుని మతమున ఇతడే తొలి హిందీ కవి. ఇతడు జాతిచే బ్రాహ్మణుడు. సాధనచేత బౌద్ధసిద్ధుడు. నలందా విశ్వవిద్యాలయమున తన బోధామృతమును శిష్యసంతానమునకు దొప్పలుగా కురిసిన మహానుభావుడు. భిక్షుజీవనమురోసి, తను వలచిన రంభను గైకొని, సహజయానమును స్థాపించిన రసజీవి. ఐహిక సుఖముల రెండుచేతుల నాహ్వానించిన ధైర్యశాలి. ఈతని రచనములలో 'డాకినీగుహ్యవజ్రగీతి', 'తత్వోపదేశశిఖరదోహాకోశ', 'వసంతతిలకదోహాకోశ' మొదలగునవి ముఖ్యములు. వాటి రచనావిధాన మీతీరుగానున్నది :

ణఉ ణఉ దోహచ్ఛన్దేణ, కహవి కిమ్పి గోప్ప
పణ్డిఅ లోఅహు ఖమహుమహు, ఏత్థుణ కిఅఇవి అప్ప
జోసురు బిఅణే మఙసులఉ; తహి కింకహమి సుగోప్ప.

"నవనవములైన దోహాచ్ఛందముల గోప్యమైన విషయమును చెప్పవలెను. పండితులారా! నన్ను క్షమింపుడు......"

: స్వయంభూకవి (790. క్రీ. శ) :

పుట్టుకచేత బ్రాహ్మణుడు. మతముచేత జైనుడు. రాష్ట్రకూటుల ఆశ్రయమున పెరిగిన మనిషి. రామాయణ మహాభారతముల రెంటిని మహాకావ్యములుగా తీర్చి దిద్దినశిల్పి. తులాదృష్టి (*Balanced View*)తో పదముల గుంఫించినవాడు. ప్రవహమానమగు శైలిలో, సజీవమగు భాషలో రచన సాగించిన సిద్ధహస్తుడు. ప్రకృతి వర్ణనమునందేమి, రాజవైభవముల చిత్రించుట యందేమి, అనితరసాధారణమైన ప్రతిభ వెలార్చినదిట్లు. ఇతని ప్రముఖమైన గ్రంథము 'పఉమ చరిఉ' (రామాయణము) దీనిలో 90 సంధులు (సరలు) కలవు. 83 తాను రచించినవి. మిగిలిన ఏడు తన పుత్రుడు త్రిభువనుడు పూర్తిచేసినవి. రచనాతంత్రమున పరవర్తి గ్రంథమగు తులసీరామాయణమునకు మార్గదర్శకము. చేపాయీ దోహాపద్ధతియే అనుసరింపబడినది. ఇతడు రచించిన 'హరివంశ పురాణము'ను మిగుల ఉపాదేయమైనది. రాష్ట్రకూటుల శుద్ధాంతములందలి భోవనవిలాసముల నాకళించికొనినభోగికనుక నే ఈతడు తన కావ్యములయందు వైభవ ప్రాధాన్యములకు నిలయములైన పట్టుల తన కలమును అత్యంత జయప్రదముగా నడుపగలిగినాడు.

: కవిపుష్పదంతుడు (956 - 72 క్రీ. శ) :

స్వయంభువు కవి తరువాత ఎన్నదగిన ప్రతిభావంతుడు. ఈతని పౌరుష నామము 'అభిమాన మేరు' అన్వర్థమై యున్నది. స్వతంత్రప్రవృత్తి. స్వచ్ఛంద భావములు నీతని సొమ్ములు. వివిధవిషయములలోను, అనుభవసాక్షాత్కార మితనికి కలదు. రాష్ట్రకూట చక్రవర్తి యగు కృష్ణుని సమకాలికుడు. నాడు కృష్ణభూపాలుని కత్తిపదునునకు కన్యాకుమారీ పర్యంత భూభాగము వెలకు గొనియుండెను. పుష్పదంతుని జన్మము రోహతక్ ప్రాంతమునసైనను రచనము దక్షిణమునందలి హైదరాబాదు రాజ్యమునందలి మాన్యఖేటయందు జరిగెను. మతమున జైనుడు. ఈ కవి రచనములలో 'తిసట్ఠి మహాపురిస గుణాలంకారు' 'జసహర చరిఉ'(యశోధరచరిత్రము) అమానవిమాన్యములు.

: ఇరువురు సర్వజ్ఞులు :

(1) శాంతిపా (1000 క్రీ. శ) (2) హేమచంద్రసూరి (1088 - 1176 క్రీ. శ) ఇందు మొదటివాఁడైన శాంతిపాదుడు బౌద్ధసిద్ధుఁడు. విక్రమశిలా విశ్వవిద్యాలయాధ్యక్షుడు. కూలంకషములైన పాండితీ ప్రాగల్భ్యములు కలవాడు. ఈతని గ్రంథములు 'ఛందోరత్నాకరము' 'సుఖదుఃఖద్వయ పరిత్యాగ దృష్టి' ప్రసిద్ధములు. రెండవ సర్వజ్ఞుఁడైన హేమచంద్రసూరి జన్మమున వైశ్యుడు - మతమున జైనుఁడు. గుజరాతుప్రాంతమునందలి ధవక్కల పురము జన్మభూమి. ఈతని మూడు గ్రంథములు 1. ప్రాకృత వ్యాకరణము, 2 ఛందోనుశాసనము, 3. దేశీనామమాల ప్రసిద్ధములు. అనహిలవాడాయందలి సోలంకి రాజులు కర్ణుడు, కుమారపాలుడు మొదలగువారీతని సమకాలికులు. కుమారపాలు డితని గురువుగా మన్నించెను.

: అబ్దుర్ రహమాణ (1010 క్రీ. శ) :

పదునొకండవ శతాబ్దారంభములో నే ఈ మహమ్మదీయ కవి తన రస స్నిగ్ధరచనములచేత సహృదయుల మెప్పించెను. ఇప్పటికి తెలిసినంతవరకు ప్రథమ

మహ్మదీయ హిందీకవి ఈతడే యనవచ్చును. ఈతని కావ్యము 'సనేహరాసియ' రసవంతమైన దూత కావ్యము.

జైనాచార్య మేరుతుంగకవి (11 వ శతాబ్దము)

ఈతని 'ప్రబంధచింతామణి' చాల ప్రసిద్ధము. చాళుక్యరాజు తైలపునిద్వారా పరాభూతుడైన ముంజుని దయనీయవృత్తాంతము ఈ పొత్తమున గలదు. ఇది సంస్కృతమునందలి 'భోజప్రబంధము'ను అనుకరించును. ఉదాహరణము:-

'ముంజ భణఇ, ముణాలవఇ,
జుబ్బణగయఉం నఝూరి
జఇ సక్కర సయ ఖండ థియతో యిసీ మీఠీ చూఠీ'

'ఓమృణాలవతి! చేజారిన యౌవనమునుగూర్చి చింతింపకుము. పంచదార నూరుఖండములుగా పొడి పొడిగా చేయబడినను దాని మాధుర్యమునకు కొఱంత యేమి' అని ముంజుడనుచున్నాడు.

: కవిశార్ఙ్గధరుడు :

ఈతని 'శార్ఙ్గధర పద్ధతి' అను సుభాషితముల గ్రంథము ప్రసిద్ధము. ఇదిగాక ఈ కవి 'హంమీరరాసో' అను వీర రసప్రధాన కావ్యమునుగూడ రచించినట్లు పరంపరయా వినవచ్చుచున్నది. పుస్తకము మాత్రము నేటికిని అనుపలబ్ధము.

'శార్ఙ్గధరపద్ధతి' యందలి భాషాశైలి విచిత్రముగా నుండును. అటనట దేశభాషా శబ్దముల మేళగింపు కానవచ్చెడు. మల్లదేవ ప్రభు ప్రశంసార్థము వ్రాసిన వృత్తమును గాంచుడు:

'నూనం బాదిల ధాఇ ఖేహా పసరీ
నిశ్శాణశబ్దఃఖరః,
శత్రుం పాడిలుటాలి తోడ హానిసేం
ఏవంభణత్యుద్భటాః'

: సోమప్రభ సూరి :

అపభ్రంశ సాహిత్యమున పేర్కొనదగిన రచయితలలో సోమప్రభ సూరి యొకడు. ఇతని కుమార పాలప్రతిబోధ యను గద్య పద్యమయ సంస్కృత ప్రాకృత కావ్యము ఎన్నదగిన రచనా పాటవమున వన్నెకెక్కినది. ఈ రచనమున సిద్ధపాలుడను కవి కూడ కొంతభాగమును పంచికొనినాడు.

'రావణ జాయఉ జహిది
అహిద హముహు ఏక సిరీరు
చింతా వియఇ తయహిఁ
జణణి కవణు పియావఉ ఖీరు'

'పదినోరుల రావణుడు జన్మించిన దినముననే ఆతనితల్లి ఈబిడ్డకు ఏనోటితో పాలు త్రాగించవలెనబ్బా! యని తల్లడిల్లెను'

అపభ్రంశ రచనాపరంపర సమాప్తమైనపిమ్మట, ఒక ఏబది అరువది సంవత్సరముల తరువాతి తన రచనల ద్వారమున పునఃతత్సంప్రదాయోద్ధారము కావించిన వారిలో 'మైథిలీ కోకిల' 'అభినవ జయదేవ' బిరుదాంకుడు శ్రీ విద్యాపతి కవిశేఖరుడు (1400 క్రీ. శ) ప్రముఖస్థానము వహించుచున్నాడు. దేశభాషా కావ్యధారయొక్క ఉద్గమకాలమునను, అపభ్రంశ సాహిత్యధారావసానకాలమునను నిలఁబడి వైభవాటము తెరిగిన తన కలము చిందులతో సాహితీ సరణుల రెంటికిని పుష్టి, తుష్టి చేకూర్చిన సిద్ధహస్తుడు. ఏతత్కవికృతములైన 'కీర్తిలతా' 'కీర్తిపతాకలు' అపభ్రంశమున ప్రసిద్ధములు. 'కీర్తిలత' యను గ్రంథము యొక్క జాడ కనిపెట్టినవారు సుగృహీత నామధేయులగు మహామహోపాధ్యాయ శ్రీ హరప్రసాద శాస్త్రి వర్యులు. నేపాలునందలి రాజకీయ గ్రంథాలయమున మూలుపడియున్న దానిని వెలుగునకుఁ దార్చిరి. ఈ పొత్తమున తిర్హుత్ భూపాలుడైన కీర్తిసింహుని శౌర్య ధైర్య బలపరాక్రమాదులు అభివర్ణితములు. చేపాయి, ఛప్పయి, దోహా మొదలగు ఛందములు నిబంధింపఁబడినవి. భాషాదృష్టితో చూచినయెడల అపభ్రంశము తొలినాళ్ల సంస్కృత పదజాలమును తీవ్రముగా బహిష్కరించి వైచినది. రానురాను సంస్కృత వైముఖ్యము తొలగి తత్సమపదస్వీకారము జరిగినది. విద్యాపతి కావ్యముల పరికించితిమేని ఈ సత్యము ప్రమాణితమగును. విద్యాపతి కావ్యభాషయందు దేశభాషాపదజాలముకూడ అధికముగనే కానవచ్చుట మరియు శుద్ధిసాధనము. 'నగర' మునకు 'నఅర్' అని 'విద్య' కు 'విజ్జా' అని 'వదన' మునకు 'వఅణ' అని మాత్రమే చెప్పకొను కాఠిన్యము తొలగినది. ఉత్తరకాలమున దేశీయ పదజాలముతోబాటు తత్సమశబ్దములకుకూడ యథోచితమైన అవకాశము కల్పింపబడినది. కాగా విద్యాపతి కావ్యభాష కేవల ప్రాకృతనిబంధనలకు లోబడక కొంత స్వాతంత్ర్యమును ప్రకటించిన దని మనము గ్రహింపవలెను.

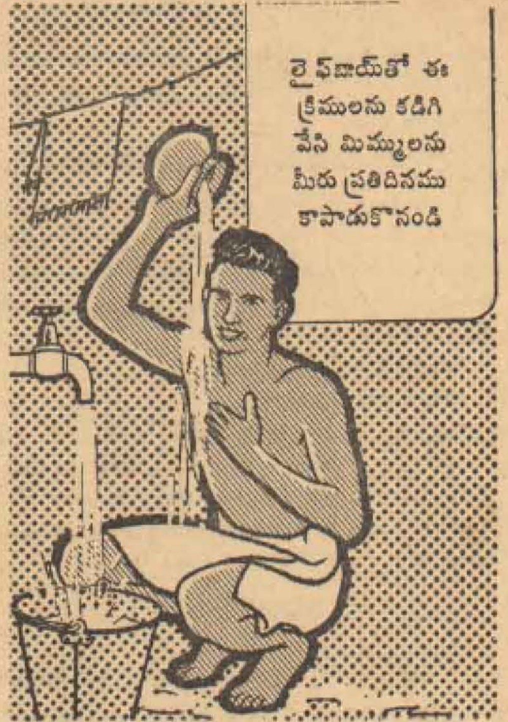
ఉదాహరణము:—

'పురిసత్తేణ, పురిసఉ, నహి పురిసఉ జమ్మమత్తేణ
జలదానేనహు జలఓ, నహుజలఓ పుంజిఓ ధూమో!'

“పురుషకారము చేత పురుషుడగును కాని, జన్మమాత్రము చే పురుషుడనిపించుకొనఁ దగఁడు. జలదము, జలములనిచ్చి సార్థకమగును కేవల పుంజీభూత ధూమమును జలదమన లేము”

ప్రతిదినము మీరు
మలినములోని
క్రిములనుండి
అంటురోగమును
పొందే ప్రమాద
మున్నది

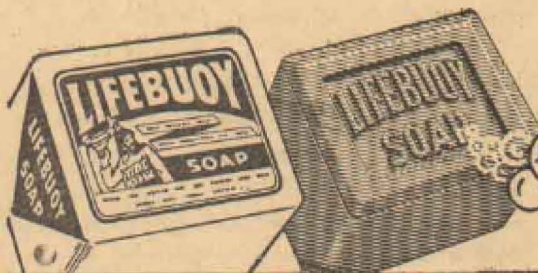

లైఫ్ బాయ్
సబ్బు

ప్రతిదిన మలినములోని క్రిములనుండి
మిమ్ములను కాపాడును

ఇండియాలో తయారుచేయబడినది

L. 246-X52 TL

జర్మన్ కథ

* కవిగారి తల *

వెర్నర్ బెర్గెన్ గ్రూన్

1

మాక్నస్ రూట్స్ రేవాల్* నగరంలో పుట్టాడు. వీళ్ళ నాయన ఆనగరంలో పేరు ప్రఖ్యాతులను గడించిన పత్రిక శిరోమణి. వంశపారంపర్యంగా వస్తూవున్న పత్రికంమీద రూట్స్‌కు మనసు పోలేదు. చిన్నప్పటినుంచీ కవిత్వధోరణిలో పడ్డాడు. ఎన్నో నాటకాలను రచించాడు. వాటిని ఆ ప్రాంతాలలోని నాటకశాలలు జయప్రదంగా ప్రదర్శించాయి. దాంతో రూట్స్ వెర్రి మితిమీరిపోయింది. తానే పెద్దకవిననీ, నాటకాలను వ్రాయటంలో, పద్యాలను అల్లటంలో తనదే సిద్ధహస్తమని రూట్స్ నిరంతరమూ అనుకుంటూ వుండేవాడు.

ఇట్టి తలపు మనసులో నాటిన తరువాత ఇక దాన్ని అరికట్టటానికి ఎవరికి సాధ్యమవుతుంది? లత మాదిరి శరీరాన్నంతా గబగబా ప్రాకిపోతుంది. మన ధ్యానమంతా దానిమీదే! అది వేసే ఆకులను చూస్తూ వుంటే, వాటిలోనుంచి పైకి వచ్చే మొగ్గలనూ, పూలనూ చూస్తూవుంటే, ఇక తక్కిన ప్రపంచం సంగతి ఆలోచనలోకి ఎలా వస్తుంది?

కొంచెం పెద్దవాడయ్యాక రూట్స్ తన మాతృదేశానికి ఒక నమస్కారం పెట్టి ఇటలీదేశానికి వచ్చేశాడు. కన్నులపండువుగావున్న ఇటలీ సముద్రతీరానున్న ఒక కుగ్రామంలో జీవితం సుఖంగా గడుపుకోటానికి నివాస మేర్పాటుచేసుకొన్నాడు. తాను కట్టిన ఇంటికి "విల్లా పర్నాసో" అని పేరుపెట్టాడు. ఇంటి చుట్టూ పెద్దతోటను వేశాడు. దాన్లో ఎన్నో రకాల ఫల వృక్షాలను పెంచాడు. పురాతన రోమను శిల్పాలను సంపాదించి, తోట మధ్యనే వాటి అందచందాలకు అనుగుణ్యములైన వేదికలను నిర్మించి, వాటిమీద ఈ శిల్పాలను అమర్చి ఆనందించాడు. గ్రీకులూ, రోమన్లూ, పూర్వకాలాన కవిసామ్రాట్లను సత్కరించటానికి ఉపయోగించుతూ వుండే, పూలమొక్కలను సేకరించి ఈ తోటంతా నాటి పెంచాడు.

దీన్తో తాను కళోపాసకుడననీ, ప్రాచీన కవుల మాదిరే కవిత్వాన్ని ఏకధారగా అల్లగలిగే శక్తి సంపద తనకే అబ్బిందని భ్రాంతి పడ్డాడు. కాని, పాపం ఈవూరికి వచ్చినప్పటినుంచీ కవితా రచనకుమాత్రం అవకాశం దొరికింది కాదు. తండ్రిపోయ్యాక, కుటుంబ ఆస్తి అంతా రూట్స్‌కే వచ్చింది. దాంతో కాలు మీద కాలు వేసుకొని హాయిగా జీవితరథాన్ని నడిపేటప్పుడు కవిత్వంఅల్లి బ్రతికవలసిన అవసర మేముంది మరి. జీవితమే రసోపేతం. దాన్నే అహోరాత్రాలు ఆస్వాదించుతూవున్నప్పుడు ఈ లోకంలో మరేం అవసరం? ఈ కవిత్వరసమే తన బలసంపత్తి. శక్తి సంపత్తి. తన రచనలు డాంటే, బైరనుపథాలనే అనుసరించాయి. వాళ్లు కవితాప్రపంచాన అగ్రతాంబూ

* రేవాల్ నగరం బాల్టిక్ తీర దేశాల్లో ప్రసిద్ధికెక్కిన ఎస్టోనియా ముఖ్య పట్టణం. నాలుగైదువందల సంవత్సరాలనుండి జర్మనులు ఈ ప్రాంతాలకు వలసపోయి దేశమందలి ముఖ్యస్థానాలన్నిటినీ ఆక్రమించుకొన్నారు. సామాన్య ప్రజాంగం రష్యను భాషనుంచి వచ్చిన ఎస్టోనియన్ను మాట్లాడుతూవున్నా వలసవచ్చిన జర్మన్లు జర్మను భాషలోనే అనుదిన వ్యవహారాలను జరుపుకొంటారు. పాఠశాలల్లో, కళాశాలల్లో జర్మనుభాషకే ప్రాధాన్యతను ఇచ్చారు. అధికారవర్గమూ జర్మనుభాషనే తప్పక నేర్చుకొని తీరాలి. ఎస్టోనియన్లూ జర్మను భాషనే తప్పనిసరిగా నేర్చివుండాలి.

అనువాదం: శ్రీ ఐ. యస్. శర్మ

లాన్ని పుచ్చుకొని చిరంజీవులయ్యారు. తన కవితామృతాన్ని తన దేశీయులు గుర్తించి ఆనందించే భాగ్యం లేకపోయినా ... ఫరవాలేదు. భవిష్యత్తే దీన్ని క్రమేణా తెలుసుకొంటుంది ... అంతవరకూ ఓపికపట్టి వుండితీరాలని రూట్స్న అప్పుడప్పుడూ అనుకొనేవాడు...

రూట్స్న కల్పించే పద్యాలు అర్థంకాకపోయినా, తన గొప్పతనాన్ని గురించి పదేపదే ఇచ్చే వుపన్యాసాలు — అన్నీ జర్మను భాషలోనే కాదూ మరి? — బొత్తిగా అర్థం చేసుకోటానికి శక్తి లేకపోయినా, రూట్స్నకు ఉపచారాలు చేస్తూవున్న ఇటలీ స్త్రీ మాత్రం ఆయన్ను ఎంతో మెచ్చుకొనేది. తన ఇటలీ సంస్కృతికీ, అతని స్లావిషు సంస్కృతికీ ఎంతో తారతమ్యమున్నా, ఆవిడకు రూట్స్న అంటే పరమప్రాణం. అట్టి కవి సామ్రాట్టుకు సేవచేసే భాగ్యం తనవంటి దీనస్త్రీకీ, మూర్ఖురాలికీ, లభించడం అదృష్టంకాక మరేమని దాన్ని అనాలి! ఆవూళ్లో వాళ్ల సంగతో? వాళ్ళూ ఆయన్ను ఎంతో మర్యాదతో చూచేవారు. ఆయన చెప్పే మాటలనుబట్టి ఆయన ఇప్పుడు వీళ్లమధ్య నడిచే జీవితమార్గాన్ని పట్టి ఆయన పెద్దకవే అయివుండాలి. తాను వ్రాసిన కావ్యాలద్వారా ఎంతో ధనాన్ని ఆర్జించుతూ వుండాలి అని తలంచేవారు. ...

రూట్స్నకు పై పటాటోపం ఎంత వున్నా స్వాభావరీత్యా మనిషి మంచివాడే. సరసుడే. ఉదారవంతుడే. గ్రామీణుల కష్టనిష్ఠురాలను తనవిగా భావించి వాళ్ళకెప్పుడూ ఏదోవిధంగా సహాయం చేస్తూవుండేవాడే. అటు కవి, కళారాధకుడు. ఇటు జాలిగుండెగలవాడూ, త్యాగీ — ఇట్టి కవికుమారుడు తమ గ్రామంలోనే నివసించటం తమ భాగ్యమనే ఆవూరిలోని అమాయకులు అనుకుంటూవుండేవారు.

2

ప్రవక్తకైనా తన స్వదేశంలో గౌరవ మర్యాద లేమాత్రం వుండవనే ఆర్యోక్తి రూట్స్నకు బాగా తెలుసు. అంతేగాదు? దాని నిజతత్త్వాన్ని తన జీవిత ఘట్టాల్లోనే గుర్తించాడు కూడా!

అందుచేత నేకాలేలు, క్రింది పాఠశాలలలోని చదువూ, ఉన్నతవిద్యాలయంలోని శిక్షణా పూర్తి చేశాక, మామూలుగా రేవాలు నగరంలోని విద్యార్థులందరిలాగా ఆనగరానికి సమీపంలోవున్న డోర్పాటు విశ్వవిద్యాలయంలో అడుగు పెట్టక, స్వదేశాన్ని పూర్తిగా వదిలిపెట్టి జర్మనీదేశానికి వెళ్లిపొయ్యాడు. అటుతర్వాత తన మాతృనగరమైన రేవాల్ సంగతి తలపెట్టినవాడే కాదు.

తమ నగరంలో పుట్టి పెరిగి పరాయిదేశంలో తమ వూరివాడే జీవితయాత్రను గడుపుతూవున్నాడనీ, ఆమనిషి ఏవో నాటకాలను వ్రాశాడనీ, వాటిలో కొన్నిటిని పరాయిదేశీయులే చదివి ఆనందించుతూవున్నారనీ, కొన్ని నాటకశాలలు వీటిని ప్రదర్శించుతూవున్నాయనీ, రేవాలునగరవాసులు చూచాయగా విన్నారేకాని, అట్టి కవిరత్నం ఎక్కడ వున్నాడు, ఇప్పుడతడేమి చేస్తున్నాడు అనే సంగతిని మాత్రం ఎవరూ పట్టించుకోలేదు.

దీంతో రూట్స్నకు తన స్వంత వూరివాళ్లే తన్నింత చిన్నచూపును చూస్తున్నందుకు పట్టరాని కోపం వచ్చింది. ఇక బంధుమిత్రాదులమీద రూట్స్నకు రేగిన మాత్సర్యాన్ని వివరించాలా? రేవాలు నగరవాసులు అజ్ఞానులు. తన గొప్పదనాన్ని అట్టి మూర్ఖులు ఎలా తెలుసుకోగల్గుతారు? ఇక ఆ నగరపు నాటకశాల విషయాన్ని తలచుకొంటే — తన కవిత్వాన్ని ప్రపంచమంతా శ్లాఘించుతూ వున్నది! తాను వ్రాసిన నాటకాలను అన్నిదేశాలవారు నాటకశాలల్లో ఆడి ఆనందించుతూవున్నారు! కాని తన స్వగ్రామంవారో! ఆ వూళ్ళో పెద్ద నాటకరంగం వున్నా, పరాయివాళ్ల నాటకాలను ఆడుతూవుండి కూడా, తన నాటకాల్లో ఒక్కదానినైనా అంగీకరించి ప్రదర్శించినవారు కారు. ఈ విషయం ఆలోచిస్తూ వున్నప్పుడు రూట్స్న ఆకారాన్ని చూచి తీరాలి! ఆ రూపాన్ని చిత్రించటం అంత సులభం కాదు.

రేవాలు నగరవాసులకు సంస్కృతిమీద ఏమాత్రం అభిమానం లేదని వాళ్ళను తిట్టిపోసేవాడు. వాళ్ల ధ్యానం అహోరాత్రాలు డబ్బుమీదే! దాని మీద వున్నంత కాంక్ష మరి దేనిమీదా బొత్తిగా లేదు. అట్టి పశువులు ఈలోకాన ఎందుకు పుట్టాలి?.. ముసలితనం దాపరించిన తరువాతకూడా రూట్స్న ఈ అవమానాన్ని మరిచిపోలేదు. తన వూరివాళ్లే తనవంటి మహాకవిని అవమానపరుచుతున్నారే అన్న బాధ మితిమీరిపోయింది. వాళ్ల అజ్ఞానాన్నీ, లోభిత్వాన్నీ హేళనచేస్తూ ఆ వృద్ధాప్యంలో రూట్స్న కొన్ని పద్యాలను అల్లి తనలో రేగిపోతూవున్న కోపాన్నంతా వెళ్లగక్కివేశాడు. అంతటితో శాంతించలేదు. తన గొప్పదనాన్ని గుర్తించజాలని ఈ మూర్ఖులకు బుద్ధి చెప్పాలి? అలా చేస్తేనే గాని వాళ్లు తమ నగరంలోనే ఒక కవి జన్మించాడనీ, అతని కీర్తి

అన్ని దేశాల్లో వ్యాపించి తన నగరానికి పేరు ప్రతిష్ఠలను తెస్తున్నదనీ, తద్వారా తన రేవాల్ నగరం పేరు ప్రపంచ పటంలో శాశ్వతంగా వుండిపోతున్నదనే గర్వం, భక్తివిశ్వాసాలు వాళ్లకు కుదరవు.......దీనికోసం ఏంచెయ్యాలి? ఇదే ఆలోచన రాత్రింబగళ్లూ, ఎంతో కాలం ఆలోచించాను! ఒకరోజున ఈ ఆలోచనా సముద్రంలో యీదుతూ వుండగా తటుక్కున మెరుపులా ఒక అభిప్రాయం తోచింది.

తాతముత్తాతలు కట్టించిన లోగిలి రేవాలు నగరంలో రునవీథిలో తన స్వాధీనంలోనే వుంది. దాన్ని కొంచెం విశాలవంతంగా చేసి పెద్ద కర్మాగారం క్రింద మార్చివేశారు. తాను పుట్టింది ఆ ఇంట్లోనే. బాల్యదశవంతా గడిపిందీ అక్కడే. దాన్నే తాను స్వాధీనం చేసుకోవాలి, అక్కడే రూట్సు మ్యూజియాన్ని స్థాపించాలి. అలా మార్చటానికి ఎంతఖర్చయినా పరవాలేదు. ఆ పని నిర్విఘ్నంగా కొనసాగించితే, తన ప్రణాళిక కార్యరూపాన నిలిచిపోతుంది. అందు ఏయే సామగ్రిని వుంచితే బాగుంటుందో ఆ విషయాలన్నీ చక్కగా ఆలోచించాడు........

తానా వృద్ధాప్యంలో వున్నాడు. ఈ ఘటం గతుక్కున ఎప్పుడు పోతుందో? ఆ సంగతీ కొంచెం ఆలోచించటం మంచిదే కాదూ? తన కళేబరాన్ని ఎక్కడ భూస్థాపనా చేస్తే బాగుంటుందో ఆ విషయాన్ని చక్కగా ఆలోచించాడు. తాను ఇప్పుడు నివసిస్తూవున్న విల్లా పార్నాసోకు సమీపాన్నే ఈ పనికి అనుకూలమైన స్థలాన్ని కొన్నాడు. దేహం భూస్థాపితమైన తర్వాత దానిమీద కట్టవలసిన సమాధికి సంబంధించిన ప్లానులను తయారుచేశాడు. సమాధి చుట్టూ చక్కగా నీడనిచ్చే చెట్లను నాటాడు. పూలంటే తన కెంతో ప్రాణం. ఎన్నో పువ్వులతిలను దానిచుట్టూ నాటాడు. సమాధిమీద అఖండం ఎప్పుడూ వెలుగుతూ వుండాలి. ఆ చుట్టుప్రక్కల గ్రామాలవారికి, ఆ వూరిమీదుగా ఇతరవూళ్లకు వెళ్లే వారికీ రాత్రికాలంలో ఈ దీపమే దోవచూపుతుంది. దాన్ని చూస్తూ అందరూ ఈ ప్రాంతంలో కూడా తన పేరును నిరంతరం స్మరించుతూ వుంటారు.

అక్కడే తన భౌతికదేహం శాశ్వతంగా విశ్రాంతి పుచ్చుకోవాలి. ఇక తల సంగతి?...దాన్ని దేహాన్నుంచి వేరుచెయ్యాలి. మందు ద్రావకాలతో దాన్ని జాగ్రత్తచేసి తన జన్మస్థానానికి పంపాలి. అక్కడి సాహిత్యసంఘపు పెద్దలు మ్యూజియం తయారయేవరకూ తమదగ్గిరే వుంచుకొని, భక్తిశ్రద్ధలతో మ్యూజియం హాలులో ప్రత్యేకంగా దీని కోసరం ఒక వేదికనుకట్టి దానిమీద అమర్చాలి. రేవాలు నగరంలో చదువుసంధ్యలు నేర్చినవారు కొద్దిగానేవున్నా, అందరూ సాహిత్యపరులమనే ప్రగల్భాలు గొట్టేవాళ్ళే. ఆ నగరపు సాహిత్య సంఘంలో కూడా ఇట్టేవాళ్లదే పెత్తనం. వలస వచ్చిన జర్మనుపండితులూ సామాన్య జనమూ, అనాది నుండీ వస్తూవున్న ఈ సంప్రదాయాన్ని ఏమాత్రం మార్పుచేసినవాళ్లు కాదు. తానూ వాళ్ల మార్గాన్నే నడిచి ఆ మ్యూజియాన్ని నిర్మించవలసిన బాధ్యత, తన తలను అందులో ప్రదర్శించవలసిన బాధ్యతా అంతా ఆ నగరవాసులకే అంటగట్టాలి. దాంతో వాళ్ళూ తృప్తిపడుతారు. తన పేరునూ చిరస్థాయిగా తద్వారా నిలుపటానికి చేయవలసిన కట్టుదిట్టాలనూ చక్కగానే చూసుకొంటారు......

ప్లానులను వేయటంలో రూట్సుకు పెట్టిందే పేరు. ఊరికే ప్లానులను వేయటంతోనే ఆనందించే ఘటంకాదు. వాటిని కార్యాచరణలో పెట్టటంలో కూడా రూట్సు ఎంతో చాకచక్యం గలవాడు...

ఆ వూరికి కొంచెం దూరంలోనే వెరోనా పట్టణంవుంది. మజినీ వీథిలో స్పెరా సోదరుల కంపెనీ వుంది. ఈ కంపెనీవాళ్లకు ద్రావకాలతో మృతకళేబరాలను చక్కచేసి జాగ్రత్త చెయ్యటంలో ఎంతో పేరువుంది. వీళ్లకే ఆ పనిని వదిలివేస్తే మంచిది! ... దానికి అవసరమైన సొమ్మును కంపెనీవాళ్ళకు పంపాడు. వీళ్లే తలను బహు జాగ్రత్తగా అమర్చటానికి కావలసిన పెట్టెనూ — అది ఏసైజులో వుండాలో, తలను దాన్లో ప్యాకుచేసేటప్పుడు ఏయే పూలనూ, ఆకులనూ ఏవిధంగా వాడాలో — అన్ని వివరాలను కంపెనీ వారికే రూట్సు వ్రాతమూలకంగా తెలిపాడు. ... ఈ ప్రాంతాలవాళ్ళకు భూగోళజ్ఞానము బొత్తిగా లేదు. తమదేశంలో ఫలాని నగరం ఎక్కడవుందో తెలుసుకోటానికే కష్టపడ్డారు. పేరుకు ఒకటో రెండో పట్టణాలున్నా, ఈ ప్రాంతంలో వున్నవి అన్నీ కుగ్రామాలే. అట్టి అవస్థలో వాళ్ళకు రేవాలు నగరం ఎక్కడవుందో ఎలా తెలుస్తుంది పాపం? అయిరోపా పటాన్ని వ్రాశాడు. తానున్న గ్రామం ఎక్కడవుందో దాన్లో గుర్తు పెట్టాడు. అక్కడినుంచి పెద్ద వోడరేవుపట్టణం చేరటానికి దోవను చూపాడు. ఆదోవలోనుంచే అష్ట్రియామార్గాన ఎలా ప్రయాణం

చేసి ఎల్లితే శేవాలు నగరానికి చేరుకోవచ్చునో ఆ వివరాన్ని పటంలోనే చక్కగా చూపాడు. ఈ పెట్టె శేవాలునగరానికి చేరేటంతవరకూ ఆ రహస్యాన్ని ఎవరికీ తెలుపకూడదని ఇంటావిడకు చెప్పాడు. ఆ కాగితాన్ని సీలు చేసి ఆవిడచేతికి ఇచ్చి చెప్పాడు. ఆవిడ సంగతి నేమాత్రం మరిచిపోయ్యే వాణ్ణి కానని ఆవిడ జీవనోపాధికి కావలసిన సదుపాయాలనూ వీలునామాలో వుదహరించాననీ చెప్పి, ఆవిడను ఎంతో తృప్తిపరిచాడు. ...

3

పుట్టినవాళ్లందరూ చచ్చిపోతారు. ఇది ప్రకృతి సహజం! దీన్ని ఎవరు ఆపగలరు?

మన కవి మిత్రుడు రూట్స్నె మరణించాడు. మరణశాసనాన్ని అధికారులు అంగీకరించారు. శవపేటికను సిద్ధం చేశారు. మరునాటి మధ్యాహ్న కాలాన అంత్యక్రియలను జరపాలి; ముసలావిడ ఆ సాయంకాలాన బెనాటీ ఇంటికి స్వయంగా వెళ్లింది.

బెనాటీ ఆవూళ్లో మంగలిపని చేసేవాడు. ఇటలీ దేశీయులు — పెద్ద నగరాల్లో నివసించే వాళ్లే కాదు — గ్రామాల్లో వున్న వాళ్ళుకూడా కవిత్వమంటే చెవికోసుకొంటారు. ఈ గాలే మన బెనాటీకీ సోకింది. దాంతో పరాయిదేశపు మహాకవి తన గ్రామంలోనే వున్నాడు. గనుక ఆయన క్షురకర్మను ఇంతకాలమూ బెనాటీయే స్వయంగా చూచుకొనేవాడు. కవితా ధోరణిని గురించే రూట్స్నెతో ఆ పని చేసేటప్పుడు చర్చించుతూ వుండే వాడు. వృత్తిరీత్యా మంగలి అయినా బెనాటీ కవితా పుత్రుడు కాక మరేం అవుతాడు? తన మాతృభాషలోనే ఎన్నో పద్యాలను అల్లాడు... ఆ వూరి మతాచార్యుని షష్టిపూర్తి మహోత్సవం సందర్భాన పెద్ద సభ జరిగినప్పుడు బెనాటీ తానూ పెద్దకవినే అనిపించుకోటానికి ఆయన త్యాగాన్ని ప్రశంసిస్తూ కొన్ని పద్యాలను వ్రాశాడు. చేరువనున్న పట్టణంలో సంగీత విద్యాలయంలో సంగీతశాస్త్రాన్ని అభ్యసించుతూ వున్న అమ్మాయి, పెద్ద ముస్తాబు చేసుకొని సభావేదికపైకెక్కి బెనాటీ వ్రాసిన పద్యాలను రాగయుక్తంగా చదివి సభలోవున్న వాళ్లందరినీ ఆనంద సముద్రంలో ముంచివేసింది.

ముసలావిడ బెనాటీని కలుసుకొని ఇకముందు జరుగవలసిన కర్మకలాపాన్నంతా వివరించి చెప్పింది. ఆ పనినంతా తానే చూచుకొంటానని — మహాకవి శిష్యుడు కాదూ ఈ బెనాటీకవి కూడా — అభయ హస్తమిచ్చాడు.

సీలు చేయబడ్డ ఉత్తరాన్ని బెనాటీ చేతికిచ్చింది. దాన్ని తెరిచాడు... శాంతంగా చదివాడు. దీన్ని గురువుగారే స్వదస్తూరితో వ్రాశాడు... బల్లను గట్టిగా గుద్దేశాడు. తల వెంట్రుకలు నిక్క బొడుచుకున్నాయి. దేహమంతా కంపించిపోయింది...... తన ముందున్న అద్దంలో తన వికారపు రూపాన్ని ఒక్కసారి చూచుకొన్నాడు... గుండెలు గబగబా కొట్టుకోసాగాయి. కళ్లు తిరిగిపోతున్నాయి. నోటినుంచి మాట వస్తే కాదూ?.. కొంచెంసేపటికి ఈ గాభరా నుంచి తప్పుకొన్నాడు. "అలా చేయడమా?...... అసంభవం! అసంభవం! దాన్ని చేసే చెయ్యెలా మరి?" అని అరిచాడు. "ఎంత ఇచ్చినా ఇలాంటి పని చేయగలనా? ఎవ్వరైనా చేయమంటాడు" అని ఉద్రేకంగా అన్నాడు...

ఈ లోకంలో ఎంత వుంటే నేం? దాన్నంతా ఏం చేశాడు? ఎవరికి ఇచ్చివేశాడు? ఆయనకు ఇన్నాళ్ళు శిష్యరికం చేశాను. ఆ వాత్సల్యానికీ, ఆ విశ్వాసానికీ, ప్రతిఫలంగా — అందు ముఖ్యంగా ఇలాంటి పని చేయటానికి ఆయన ప్రతిఫలంగా ఇచ్చేది మూడువందల లీర్లేనా? (మన చెలామణిలో ఏభయి రూపాయలు మాత్రమే)... ఈ గొడవ నే అర్ధగంటసేపు బెనాటీ ఆవిడతో తర్జనభర్జనలు చేశాడు. పాపం ఆవిడ ఏం చేస్తుంది? ఏమని జవాబిస్తుంది?... గొణుక్కొంటూ ఆవిడ వెనకాలే విల్లా పర్నాసోకు బయలుదేరాడు ......

సూర్యుడు అస్తమించాడు. జోరున వాన; హోరుగాలి. దానికితగ్గట్టు చీకటి; ఇద్దరూ బాగా తడిశారు. చలి, చెప్పరానంత చలి. దాన్ని భరించలేక పోయ్యారు. ఏలాగయితే నేం ఈ పెనుభూతాన్ని తప్పించుకొని విల్లాపర్నాసోకు చేరుకొన్నారు.

బల్లమీద అన్నం అమర్చబడివుంది. ఘాటైన పానీయాలు బల్లమీద వున్నాయి. వాటిని చూచేటప్పటికి బెనాటీ ప్రపంచాన్నే మరిచిపోయ్యాడు. తాను వానలో తడిశానని, చలిలో బాధపడ్డానని, వీటిని చూచినతక్షణమే విస్మరించాడు. ఇక ఆ వుత్తరంలోని విషయాలు ఏలా జ్ఞాపకానికి వస్తాయి?

బెనాటీకి పానీయాలంటే, ముఖ్యంగా ద్రాక్షాసవమంటే ఎంతో ఇష్టం. దాన్ని రుచి చూట్టానికి ప్రారంభించడా, సర్వం మరచిపోతాడు! ఆవిడను

ఈ రహస్యం చక్కగా తెలుసు. ఎన్నోరకాల ద్రాక్షరసాలను చేర్చి గ్రప్పా పానీయాన్ని శెనాటీ కోసమే ఆ వాడు సిద్ధం చేసి వుంచింది. దీన్ని కొంచెం పుచ్చుకోండి బలం వస్తుంది. కొత్తశక్తి వస్తుంది. లోనికి రావటమే తరువాయి బల్లదగ్గిర కూర్చున్నాడు. అన్నాన్ని ముట్టాడో లేదో...గ్రప్పా పానీయాన్ని ఎంత పుచ్చుకున్నాడో చెప్పలేం. బల్లమీది సీసాలన్నీ కాళీ అయ్యాయి. ఇంకొక సీసాను తెచ్చిఇచ్చింది. దాన్ని చేతిలోకి తీసుకొని శెనాటీ లేచాడు. కవిగారి గదిలోకి ప్రవేశించాడు. శిర పేటిక అక్కడేవుంది. మూతను తీశాడు. ముఖానికి కప్పబడ్డ గుడ్డనుతీసి రూట్స్ప్రేతంవంక ఒక్కసారి చూచాడు. జొనాను దావుకశలు బాగానే అవుపడుతున్నాయి అన్నాడు. ఆవిడ ప్రక్కగదిలో కూర్చుని మేజోళ్ల మరమ్మత్తులో నిమగ్నురాలయి వుంది. కాని ఆవిడ ధ్యానమంతా ఆ వంకే...శెనాటీ అంటున్న మాటలను వింటూనే వుంది. అలా అవటం మంచిదికాదు. కవి ఆత్మ ఆయన సమీపాన్నే వుంటుంది. అలా అంటే ఆయన ఆత్మకు ఎంతో బాధ కలుగుతుంది. దీన్ని శెనాటీ తెలుసుకోవాలి అని తనలో తానే గొణుగుకోసాగింది...

వేకువజామునే లేచాడు. బయట కారుమబ్బులు. వాన జోరుగా కురుస్తున్నది. చలి, చలి, ...వొళ్లంతా వణికిపోతున్నది... శెనాటీ లేచేటప్పటికే వేడివేడి కాఫీ తయారుచేసి ఇచ్చింది. దాన్ని పుచ్చుకున్నాడు. దాంతో పాటు గ్రిప్పారసాన్ని తనివితీర రుచిచూచాడు. బయట ఏలావున్నా మనస్సు స్థిమితపడ్డది...

చేయవలసిన కర్మకలాపాన్నంతా గత రాత్రే పూర్తిగా ముగించాడు. అక్కడే పండుకొన్నాడు. నిద్రరాదు, ఏలా వస్తుంది మరి? ఆ ఘట్టాలను తలంచుకొంటూ వుంటే? కొన్ని నిమిషాలు కళ్ళు మూసుకోటానికి ప్రయత్నించాడు. కాని నిద్రవస్తే కదూ!...

ఇక ఆలస్యమేమాత్రం చేయకూడదు. పడవల రేవుకు శీఘ్రంగా నడవాలి. అప్పుడు బయలుదేరే పడవలో వెళ్ళితేనేగాని వెరోనా బండికి చేరుకోలేడు. ఆవిడవద్ద సెలవు పుచ్చుకొని, ఆ జోరువానలోనే రేవు స్థలానికి గబగబ నడిచాడు.

4

రేవుదగ్గిరా సందడే. పడవ ఇంకో అర్ధగంటలో బయలుదేరాలి. ఆ ప్రాంతాల్లో కొనుగోలయిన సరకులను—ముఖ్యంగా పొగాకును—రకరకాల సైజుల పెట్టెల్లో ప్యాకుచేసి, సీలువేసి పడవలో సర్దుతూ వున్నారు. అంగళ్లలో ఈ సరుకు కొనాలంటే ఎంతో ఖరీదు పెట్టాలి. ఇక్కడయితే, చౌకగా కొనవచ్చు. ఇందుకోసం సమావేశమైనవాళ్లు ఎంతో మంది; ఇంకా తెల్లవారకపోయినా వచ్చి బేరమాడుతూ వున్నారు.

శెనాటీ పడవెక్కాడు. అట్టి రకపు పెట్టె, చక్కగా సీలుచేయబడ్డది—గమ్యస్థానాన్ని తెలుపు అడ్రసూ వగైరాలు అతికించబడ్డది అతని చంకలో వుంది. జేబులో మూడువందల లీరాలు. తల తిరుగుతూనే వుంది ఆ బ్రాందీ మైకం మూలకంగా... లోపలా చలే. బయట పొగమంచూ. దాంతో చీకటీ. మూల చిన్న దీపం వెలుగుతున్నది. అక్కడ కాంటీను వుంది. లోపలినుంచి కాఫీని సప్లయి చేస్తూ వున్నారు. కావలసినంత గ్రప్పా బ్రాందీని అమ్ముతున్నారు. పడవలో ప్రయాణం చేస్తూవున్న వాళ్లంతా ఈ కాంటీనుముందరే హాజరయి పానీయాలను రుచి చూస్తూ కాలక్షేపం చేస్తూవున్నారు. శెనాటీ వాళ్ళదగ్గిరకి చేరాడు—చుట్టూ అమర్చబడివున్న బల్లలదగ్గిరకి వచ్చాడు. ఒక బల్లమీద కూర్చున్నాడు. చంకలో వున్న పెట్టెను దానిమీదే వుంచాడు. ఆ పానీయాలను సేవించుతూ పేళ్లందరూ రణగుణ ధ్వని చేస్తున్నారు. ఒకరి మాట మరొకరికి వినిపించటం లేదు...... శెనాటీకి పరిచయమైనవాళ్ళూ అక్కడ వున్నారు. వాళ్లతో కబుర్లు చెప్పుతూ—ఆ రాత్రి జరిగిన కథనే పూర్తిగా మరిచిపోవటానికి గ్లాసులను కాళీచేస్తూ వాళ్ల ప్రపంచంలోనే పడిపోయాడు...

పొగమంచు మూలంగానైతేనేం, ఆ గాలివానవల్లనైతేనేం, పడవ మందగమనంతోనే నడుస్తూ వుంది... బ్రతుకుజీవుడా అని ఏలాగైతేనేం, దాని వడితోనే పడవ రేవుపట్టానికి చేరుకొన్నది. అది అక్కడ లంగరు దించేలోపుగానే వెరోనా నగరానికి పోవలసిన రైలుబండీ స్టేషను వదలిపెట్టి బయలుదేరి వెళ్లిపోయింది. గడియారం చూచారు. పడవను అంత ఆలస్యంగా రేవుకు చేర్చినందుకు, పడవవాళ్లను చెడామడా తిట్టేశారు. కాని లాభమేమిటి? ఎన్నో గంటలసేపు స్టేషన్లోనే మరో బండికి వేచివుండాలి...... శెనాటీ, అతనివెంట ప్రయాణం చేసిన మిత్రులూ స్టేషను చేరుకొన్నారు. స్టేషను ఆవరణలోనే వున్న హోటల్లో ప్రవేశించారు. హోటల్లో ఎంతో సందడిగావుంది. మెల్లగా ఎవ్వరూ మాట్లాడరే? ఏం! కొంప మునిగిపోయిందని ఆ తర్జనభర్జనలు? అందరూ

ఒకేసారి మాట్లాడాలా? ఒకరు చెప్పేమాటను మరొకడ్ని విననిచ్చినపాపాన పోవటంలేదు.

మన మిత్రులూ ఒకమూల కూర్చున్నారు. గ్రప్పాపానీయాన్ని రుచిచూట్టానికి ఆరంభించారు. వాళ్లకిరుప్రక్కల్లో ఈలాంటి మహానీయులే ఎంతో మంది ఆసీనులై వున్నారు. వాళ్లలో ఒకడు తాను వెరోనాలో చేసే వర్తకాన్ని గురించి చెప్పటానికి ప్రారంభించాడు. ఈ భాగ్యమంతా తాను ప్రేమించుతూవున్న పిల్లదానివల్లే లభ్యమయిందట. ఇంకొకాయన తాకీమేస్త్రీ. ఆయన అమెరికాదేశంలోని చిత్రాలను వర్ణించసాగాడు. అమెరికాలో తయారైన చాకులు తెప్పించి వ్యాపారం చేస్తూవుంటాడు. ఆ కత్తులు అనేకవిధాలుగా ఉపయోగపడతాయి. దేనినైనా అవలీలగా కోసివేయవచ్చు. గోళ్ళను సున్నితంగా తీయవచ్చు. అంతేకాదు? ఎట్టి సీళ్ళనైనా సులభంగా తీయవచ్చు; బిరడాలను చులకనగా లాగివెయ్యవచ్చు. దాన్ని రంపంగాకూడా ఉపయోగించుకోవచ్చు. ఎట్టి గట్టి పెట్టెల మేకులనైనా ఒక్క నిమిషంలో పెరికివేయవచ్చు. అమెరికావాళ్ల గారడీవిద్యఅంతా ఈ కత్తిపిడిలోనే చూడవచ్చు అని తన సరకుయొక్క వాణ్యాన్ని గుక్కతిప్పుకోకుండా చెప్పటానికి ప్రారంభించాడు.

బెనాటీ దీనినంతా వింటూనే వున్నాడు. లోపల గుండె గభీలుమంటున్నది. కాని ఆ పానీయాల మత్తులో ఆ బాధనంతా మరిచేపోయ్యాడు. అమెరికా వాళ్ళను గురించి ఎంతో అత్యద్భుతంగా చిత్రింపబడ్డ పుస్తకాలను చదివాడు! సినిమాలనూ ఎన్నో చూచాడు! వాటిని చదివినప్పటినుంచీ, కన్నులార చూచినప్పటినుంచీ, తానూ పెద్దరచయిత కావాలని ఆశ! ఏ అమెరికను స్టూడియోవాళ్ళయిన తనకే అవకాశమిచ్చితే, ఎన్నో కథలను, వాటికన్నా మంచివాటినే వ్రాయాలి, తద్వారా పెట్టెడు డబ్బును ఆర్జించాలని బెనాటీ ఆశ...వీళ్లా వర్తకులు, అవ్వూరికీ ఈవ్వూరికీ వెళ్ళి తాము బయటకొన్న సామాన్లను ఇతర్లకు పెచ్చులాభంతో అంటగట్టటానికి విశ్వ ప్రయత్నాలు చేసేవాళ్లు. తన కెందుకొచ్చింది యీ బాదరబందీ అంతా? వీళ్ళలోకం వేరూ, తన లోకము మరొక్కటి. వీళ్లలోకం యంత్రంమాదిరి నడిచిపోతుంది. ఇవ్వాళ చేసిన తంత్రాన్నే, రేపూ చేస్తారు, ఎల్లుండీ చేస్తారు. అలా చేయటంలోనే వుంది వాళ్ళ ఉబలాటమంతా! ఇక తానో, ఇంకో ప్రపంచంలోకి నడుస్తున్నాడు. అక్కడ ఏ మిత్రుపల్లాలు ఉంటాయో? తన భావ్యతా, పెళ్లికన్నా ఎంతో మహత్తరమయింది. కవిసామ్రాట్టుయొక్క కడపటి కోరికను నెరవేర్చటానికి బయలుదేరాడు! దాన్ని సాంతంగా నెరవేర్చటంలో వున్నయ్, తాను ఆయన పట్ల చూపాలసిన భక్తివిశ్వాసాలు!...ఆ విషయాన్ని తలచుకునేటప్పటికి గాబరాపడిపోతున్నాడు. గుండె దబదబ కొట్టుకొంటున్నది...

వీళ్లు చెప్పే కబుర్లను వింటున్నాడు. వింటున్నాడు. అంతే, ఏ విధా జవాబు చెప్పడు. బెనాటీ స్వభావరీత్యా మాటల కోరి. కాని ఇప్పుడు మానససముద్రంలో మునిగి పోయ్యాడు. ఆ పరిస్థితిలో ఎన్ని ఆలోచనలు వచ్చాయి! అవే అతన్ని పీల్చి పిప్పిచేస్తున్నాయి. వాటిని తప్పుకోటానికి గ్రప్పాను విధ్విరామం లేకండా తాగుతున్నాడు. కళ్లముందట మసకలు. చెప్పరానన్ని తెరలు రావటం, అదృశ్యం కావటం చూస్తున్నాడు. ఈ అయోమయంలో పడ్డ బెనాటీకి నోటినుంచి మాటా పలుకూ ఎలావస్తుంది మరి?...

ఆ తాకీమేస్త్రీ కొలాంటరుగు. బెనాటీ వంక తదేకదృష్టితో చూస్తున్నాడు. అతని దృష్టి బెనాటీ ప్రక్కనున్న పెట్టెమీదికి పోయింది. ఆ పెట్టె చూట్టానికి ఎంతో బాగావుంది! అంత గట్టి మేకులను ఎందుకోసరం బిగించారు? ఆసీళ్లు ఎందుకువేశారు?... తన కత్తుల ప్రభావాన్ని దానిమీదే చూపి అందరినీ సంతోషపెట్టాలి? తద్వారా తన సరకునూ వీళ్లకి అంటగట్టుటానికీ ఇంకేం కష్టముంటుంది?

ఆ పెట్టేమిటిఅని బెనాటీనే ప్రశ్నించాడు, ఏ రూపాన్నయితే నేం? బెనాటీ ఆ మైకపు హుషారులోనే తన కథను పూర్తిగా చెప్పేశాడు..... మేస్త్రీ తన కత్తిపిడిలో వున్న సామగ్రితోనే మేకులను సునాయాసంగా తీసివేశాడు. పెట్టెనూ తెరిచాడు. దాన్ని చూచేటప్పటికి అందరూ పకపక నవ్వటానికి మొదలుపెట్టారు. వీడు మంగలివాడు. తను వుండరేనా ఆ సొరకాయలను కోయటం?...అందులో ఏం వున్నదనుకున్నారు మరి? చాలా అరుదుగా ఈ దేశంలో లభించే నాలుగు తేనెసీసాలు. వాటిని తొణకనీయకుండా రంపపు పొడితో, ఎండుగడ్డితో అతిజాగ్రత్తతో ప్యాకుచేసి వుంచారు...

బెనాటీ వీటిని చూచి విభ్రాంతు డయ్యాడని వేరే చెప్పాలా? ఈ తమాషాను చూస్తూ వాళ్లు అంతా ఆనందించుతూవున్నా మాటా పలుకూ వాడి నోటినుంచి వచ్చిందే కాదు! తల తిరిగిపోయిందనే

చెప్పాలి!....ప్రయాణాన్ని ఆపేసి ఆ రాత్రి ఆ పట్నంలోనే గడిపాడు. వేకువఝామునే ఆ వూరి నుంచి బయలుదేరే పడవలో ఎక్కి ఇంటిమార్గం పట్టాడు. రేవుదగ్గిర ఆ ముసలావిడ తెనాటీకోసమే కనిపెట్టుకొనివుంది. పడవ దిగి బయటపడేటప్పటికి అవిడే పలకరించింది :

"అంతా సరిచేసి వచ్చావా?"

"హూ! అంతా సరిచేసే వచ్చాను"

5

తాను చేసే పని మంచిదయినా చెడ్డదయినా, అంతా మంచిదే అని చెప్పటం తెనాటీకి అలవాటు; అహోరాత్రాలూ చేసేది మంగలి వృత్తే! ఈ సాధనమే చేతిలోవుండకపోతే ఆబండి ఏలా నడుస్తుంది. క్షురకర్మకోసం తనదగ్గిరకు వచ్చేవాళ్ళందరితో తేనెనుగురించి శ్లాఘించటానికి ఆరంభించాడు.

"మనం రుచిచూచేటటువంటిది కాదు. ఎంతో అపురూపమయిన వస్తువు. దాన్నే నాకిచ్చారు. ఇది నా అదృష్టంకాక మరేమని అనాలి! పరగడుపులోనే ఒక చెంచా తేనెను పుచ్చుకోటం అలవాటయిపోయింది. నా ఆరోగ్యానికి ఇదే అమృతమైపోయింది. దీన్నే అంత్యకాలంవరకూ పుచ్చుకొంటినా — జవసత్వాల్లో నా ముసలితనానికూడ ఏమాత్రం మార్పు వుండదు"

తాను పుచ్చుకొన్న మాదిరే అందరూ తేనెను పుచ్చుకొన్నారా ఇక డాక్టర్లు ఎందుకు? ఆస్పత్రులెందుకు? మందులషాపులెందుకు? సులభంగా అందరి ఆరోగ్యం బాగుపడుతుంది అని తనదగ్గిరకు వచ్చే వాళ్ళందరికీ సలహా నీయసాగాడు. ప్రక్కవూరి కరణం ఏస్‌పోసిటో తేనెటీగలను పెంచటంలో సమర్థుడు. అతడు తయారుచేసే తేనె చాలమంచిది. దాన్నే పుచ్చుకొమ్మని తెనాటీ చెప్పసాగాడు. కరణం ఏస్‌పోసిటో ఈ సంగతిని గురించి ఏం చెప్పదలచాడో తర్వాత ఆలోచిస్తాం.

6

తరువాత జరిగిన కథనుగురించి కొంత చెప్పవలసి వస్తుంది. ఆప్రాంతపు అధికారవర్గంవారు రూట్స్‌కవిగారి వీలునామాను స్వాధీనం చేసుకున్నారు. దాన్లో ఆయన వెలిబుచ్చిన కోరికల ప్రకారం అన్నిటినీ చక్కగా సర్దేశారు...ఆ ముసలావిడ తనకు చెందిన సొత్తును స్వాధీనంచేసుకొని తాను పుట్టిపెరిగిన లంబార్డీ రాష్ట్రంలోని తన సొంత వూరికే వెళ్ళిపోయి హాయిగా అంత్యదినాలను గడుపుకొంటూ వున్నది. మందు ద్రావకాలతో మృతకళేబరాలను శుద్ధపరిచే సెగ్రా సోదరుల కంపెనీ ఏ కారణంవల్లనో దివాలా యెత్తింది. మరికొంత కాలానికి రూట్స్‌కవి వారసుల్లో ఒకాయన ఈ ప్రాంతానికే వచ్చాడు, ఇతర్లకు వీలునామా ప్రకారం పోయిన ఆ స్తిని స్వాధీనం చేసుకోటానికి కోర్టులకెక్కాడు. ఆ సందర్భాన కవిగారి చరిత్ర పూర్తిగా లోకానికంతా తెలిసిపోయింది. కాని కవిగారి తల ఏమయిపోయింది? దీని సంగతిని ప్రస్తావించినవా రెవ్వరూ లేకపోయారు...

కాని ఆ పెట్టె ఏమయిపోయింది? ఇదే క్లిష్ట సమస్య. దాన్ని హాస్యఘట్టమని చెప్పాలా? లేక విషాదఘట్టమని పేర్కొనాలా? ఎవరికైనా బహుమతి కానుకగా చేరివుంటుందా? లేక పోయిన వస్తువులను సేకరించి, వాటి స్వంతదార్లు వచ్చి అడిగినంతవరకూ జాగ్రత్తతో వుంచే అధికారుల వశంలో వుందా మరి? దొరికిన వస్తువుల భోగట్టాను ప్రకటించే అధికారపు జాబితాల్లో దీని విషయం వారింతవరకూ ఎప్పుడూ పేర్కొన్నవారే కాదు...లేక అది పొరబాటున ఇతర పెట్టెలతో మారిపోయి మరెవ్వరికయినా చేరివుంటుందా? దీన్నే మనం కొంచెం సూక్ష్మదృష్టితో పరీక్షించాలి...

ఆనాడు ఆ వూరి కరణం ఏస్‌పోసిటో ఆ ప్రాతఃకాలపు పడవలో ప్రయాణమై వెళ్ళదలచి బయలుదేరాడు తాను దిగదలచిన స్టేషన్లో నిద్రమత్తువల్ల దిగటం మరిచేపోయ్యాడు. ప్రక్క స్టేషను వచ్చేటప్పటికి, కూర్చున్న స్థలమంతా చీకటితో నిండివున్నా గబగబ లేచాడు. ప్రక్కనుంచుకొన్న సామాన్లను సర్దుకొని బైటపడ్డాడు. ఆయనదగ్గిరా తెనాటీ తీసుకొని వెళ్లుతూవున్న పెట్టెవంటి పెట్టే—అ సైజుదే—అంత తూకం వున్నదే—వుంది. దాన్లో తానెంతో ప్రేమించుతూవున్న ఒక స్త్రీకి, అవిడ పుట్టినరోజు పండుగకుగాను స్వయంగా తయారుచేసిన తేనెను బుడ్లలో నింపి ఆమెకు బహుమతిగా ఇవ్వటానికిగాను, చక్కగా ప్యాకుచేసి తీసుకొని పోతున్నాడు.........స్టేషన్నుంచి తిన్నగా అవిడ ఇంటికే వెళ్ళటానికి బయలుదేరాడు. దూరాన్నుంచి ఆ యింటినే చూచాడు...ఎవరో ఒకాయన కిటికీ దగ్గిరే నిలుచుని అవిడతో సరససల్లాపాలాడటం...ఆ దృశ్యాన్ని చూచేటప్పటికి

మన కరణంగారికి వొడలు మండిపోయింది. తోక తొక్కిన పాములా ఎగిరిపొయ్యాడు. తన్నే ఎంతో ప్రేమించుతున్నదని అనుకొన్న ఈవిడ ఈలా చేస్తున్నదా అని రేగిపోయాడు... చేతిలో వున్న పెట్టెను దారికి ప్రక్కనే వున్న రాళ్లగుట్టలో విసరివేశాడు... కాళ్లకు బుద్ధిచెప్పి వచ్చినదోవనే తిరిగి వెళ్లనిశ్చయించుకొన్నాడు. వెళ్ళిపోతూ ఒక్కసారి ఆ పెట్టె వంక చూచాడు. ఎంతో కష్టపడి తయారుచేసిన పేటె! దీన్ని ఈలా రాళ్లపాలు చెయ్యటం మంచిదా? దాన్నే అమ్మితే ఎంతో డబ్బును సంపాదించగలడు! ఈ దృశ్యాన్ని ఆ ఇంటి కిటికీదగ్గిర నిలుచుండి వున్న పెద్దమనిషీ చూస్తూనే వున్నాడు. కరణంగారిని చూచినవెంటనే ఆయనా ఒకమూలకు తప్పుకొన్నాడు. కిటికీ మూయబడ్డది...అయితే నేం? ఇది ఆవిడకోసం తెచ్చిన కానుక. దీన్ని తిరిగి ఆ రాళ్ల కుప్పలో నుంచి తీసుకోటం ఏమాత్రం సబబుకాదు! ఇది ఇతర్ల కగపడగూడదు. ప్రక్కనున్న మట్టిని తీసి దాన్ని పూర్తిగా కప్పివేశాడు...

కాలం గబగబా తిరిగిపోతూ వున్నది. ఆ పెట్టె ఆ రాళ్లగుట్టలోనే విశ్రాంతిని పుచ్చుకొంటున్నది. ప్రకృతి దేవత తన జగన్నాటకాన్నే ఇక్కడా కొనసాగించింది. పెట్టెమట్టిలో, రాళ్లల్లో కలిసిపోయినా, దానిచుట్టూ పూలమొక్క లెన్నెన్నో పెరిగాయి. ఈ ఆకులూ, ఈ పూలూ కవి బ్రతికివున్న దినాల్లో తన తోటలో నిరంతరమూ కన్నులార చూస్తూ ఆనందించుతూవున్న మాదిరివే. వీటినే దండలుగా గుచ్చి, తలకు చుట్టుకొనేవాడు. హారాలుగా వేసుకొని తన్మయుడయ్యేవాడు. ప్రకృతి దేవతా నేడూ ఆ పనే చేస్తూ ఆతని ఆత్మకు అహోరాత్రాలూ శాంతిని ప్రసాదించుతూ వున్నది.

విస్టోనియా దేశంలో పుట్టాడు. ఈ పరాయి దేశంలో కాలగతుడయ్యాడు. ప్రకృతి దేవత అన్ని దేశాలనూ పరిసమానంగానే చూస్తూవున్నది. అన్ని దేశాలవాళ్లను — వాళ్లేజాతివాళ్ళయితే నేం, ఏ భాషను మాట్లాడేవారైతే నేం,—తన స్వంత బిడ్డలుగానే చూచి ఆదరించుతూవున్నది. భాగ్యవంతులూ, బీదలూ, నాథులూ, అనాథులూ, అందరూ ఒక్కటే ఈ తల్లిముందట. ఆ మహాతల్లి రూట్స్కవిని ఆలాగే ఆదరించింది.

మంగలి లెవాటే ఆ పనిని ఆనాడు చేశాడు. వాడానాడు పుచ్చుకొన్న ఆ గ్రహ్మ బ్రాందే వాడు చేయతలచుకొన్న కార్యకలాపాన్ని ఇంకో రూపంగా మార్చివేసింది. తరువాత కరణంగారి రగడ దాన్ని మరో దోవకు తెచ్చింది. ఇప్పుడు కవిగారి తల ప్రకృతి దేవత చేతుల్లోకి వచ్చి తన పూర్వగాథలను స్మరించుతూ విశ్రాంతి పుచ్చుకొంటూ వున్నది.

* తెలుగు చోళరాజులు *

శ్రీ కొత్త భావయ్య చౌదరి

రెండవ కరికాలుని వంశీకులు ఒరయూరు రాజధానిగా గల్గిన చోళదేశమునుండి క్రమముగా ఆంధ్రదేశమునకువచ్చి యటనట నివాసస్థానము లేర్పరచుకొని సామంతులుగా పాలించుచు వచ్చిన నిదర్శనములు కనబడుచున్నవి. దాదాపు వీరి చరిత్ర 550 A.D ప్రాంతమువరకు దక్కగా తెలియుట లేదు. పిమ్మట పల్లవరాజులకు సామంతులుగా వీరు కడపజిల్లాలో పాలించియుండిరి. పుణ్యకుమార చోళుని తామ్రశాసనమునుబట్టి యీ వంశములో నందివర్మ యనునతడు దాదాపు 550 - 75 A.D మధ్య పాలించినట్లు చరిత్రజ్ఞులు నిశ్చయించుచున్నారు. ఆయనకు సింహవిష్ణు, సుందరవర్మ, ధనంజయ వర్మలను కుమాళ్లుండి, తర్వాత పాలనకువచ్చిరి. ధనంజయవర్మ శాసన మొకటి కడపజిల్లాలో కలమల్ల గ్రామమున లభించెను. సుందరవర్మకు పరిప్రతాప చోళరాజు జనించెను. ఈతనికి మహేంద్ర విక్రమ వర్మ, ముదిత శీలాతుర, నవరామాది బిరుదము లుండెను. ఈతడు దాదాపు 575-600 మధ్య హిరణ్య రాష్ట్రమును పాలించెను. ఈతనికి గుణముదిత, పొర్ముఖవర్మ లేక పుణ్యకుమార చోళులను యిద్దరు సుతు లుదయించిరి. అందు పుణ్యకుమారుడు హిరణ్య రాష్ట్రమును పాలించెను. ఈ కాలము 600-625 మధ్య కాలమనవచ్చును —

తర్వాత విక్రమాదిత్య చోడభూపాలుడును, పిమ్మట శక్తికుమార విక్రమాదిత్యుడును, తర్వాత సత్యాదిత్యుడును పాలించియుండిరి. విక్రమాదిత్య చోడుడు తనరాజ్యమును విస్తరించి "చోళమహా రాజాధిరాజ" బిరుదము వహించెను. ఈతడు 625-650 మధ్య పాలించి యుండును.

శక్తికుమార విక్రమాదిత్యుడు 650-75 మధ్య తండ్రి యనంతరము రాజ్యభారమును గైకొనెను. పిమ్మట వచ్చిన సత్యాదిత్యుని కాలమునకు అతడు రేనాటిరాజ్య మేడు వేల గ్రామములు, సిద్ధి వెయ్యి గ్రామములు పాలించుచు వచ్చెను. ఈపాలనము 7వ శతాబ్దాంతమున జరిగెను. అనగా 675-700 మధ్య జరిగెను. ఈయనతర్వాత ఎరికంచోళరాజను నతడు పాలించినట్లు అతని నల్లచెరువులపల్లి శాసనమునుబట్టి చరిత్రకారు లూహించుచున్నారు. ఇతడు 700-725 మధ్య పాలకు డనవచ్చును. ఈ యెనిమిదవ శతాబ్ది మధ్యనే చోళు లింకను రాజ్యమును విస్తరించి యుండిరి. చోళిక ముత్తరాజు, ధనంజయ యెళ చోళరాజనువారలు గాంగ పల్లవరాజులకు సామంతులుగా కండికోట రాజధానిగా నేలినట్లు రైసుదొర వ్రాయుచున్నాడు. ధనంజయ ఎరిగచోళు డను నతడు 8వ శతాబ్దిని ఆల్వాడి 600 గ్రామముల కధిపతిగానున్నట్లు తుంకూరు జిల్లాలోని కొన్ని శాసనములవల్ల తెలియుచున్నది. లోకలు రికార్డులలోని బాపట్ల కయిఫీయతునుబట్టి ఆంధ్రదేశ మధ్యభాగము లోని కమ్మనాటియందుకూడ నీచోడ రాజుల పాలనమే ఆరవశతాబ్దిలో కనబడుచున్నది. బాపట్లలోని భావనారాయణస్వామికి భావపట్ల అమృతాలపల్లి గ్రామములను 593 A.D. లో వీరప్రతాపచోళు డిచ్చెనట. ఈతడు పైన నుడివిన పరిప్రతాపచోళుడుగా గనబడు చున్నాడు. ఆయన తర్వాత కమ్మనాటిలో శ్రీకాంత (శ్రీకాంతి?) చోడుడు తర్వాత చోడ భూపాల దేవుడును 853 వరకు పాలించినట్లు చెప్పబడినది గాని మధ్యను కొందరి పేర్లు వదలివేసినట్లు కనబడుచున్నది.

శ్రీకాంతచోళుని శాసన మొకటి యిటీవల లభించినది. దానినిబట్టి చూడగా నవరామ బిరుదాంకితు డగు పరిప్రతాపచోళునితర్వాత వరుసగా ఎరియను, విజయకామ, వీరార్జున, అగ్రణిపిడుగు(?), కొక్కిలి మహేంద్రవర్మ, ఎళచోళ, నృపకామ, దివాకర, శ్రీ కాంతచోళ యనువారు పాలించినట్లు చెప్పబడినది — వీరిలో కొందరి పేర్లు బిరుదునామములే గాని అసలు పేర్లుగా కనబడవు. శ్రీ కాంతచోళుడు మందరగ్రామమును తన గురువునకర్పించుచు శాసనము వ్రాయించెను. ఇతడు దాదాపు 850 ప్రాంతీయు డనవచ్చును. అందుచే పైన నుడివిన పాలకు లందరును 600-850 ప్రాంతీయులై యున్నారు — వేంగీ, కమ్మరాష్ట్రములు కుబ్జవిష్ణు వర్ధన తూర్పు చాళుక్య చక్రవర్తికి వశమైనపిమ్మట అనగా 615 నుండి యీ తెలుగు చోడరాజులు అతని వంశీకులకు సామంతులైపోయినారని చెప్పవచ్చును. పశ్చిమచాళుక్య రాజులక్రింద గూడ కొందరీ చోడ వంశీకులు సామంతులుగా నుండిరి గాని వారి విషయ

ములు 11 వ శతాబ్దివరకు చక్కగా తెలియుటలేదు. 725 *A.D.* ప్రాంతమున నుండిన చోడరాజుల నామములలోని కొక్కిలినామము తూర్పు చాళుక్యరాజగు కొక్కిలి పేరున నేర్పడియుండునని తలంపవచ్చును. ఇంతకుపూర్వమే మంగి యువరాజు *I* క్రింద కరికాలాన్వయ దాసవర్మ వంశములోని అయ్యణ వంశాన్వయ అనఘవర్మ సామంతుడుగా కమ్మరాష్ట్రమున నుండి యనేక యుద్ధములందు పాల్గొనుచు వచ్చెనట. ఈతడు 700 ప్రాంతీయుడు. ఇటీవల 928 ప్రాంతమున పాలించిన బల్లయచోడుని తామ్రశాసన మొకటి దొరకినది. దీనినిబట్టి రేనాటి ప్రాంత మాతడు పాలించినట్లు కనబడును. ఇతని తర్వాత ఉత్తమాదిత్య! రెండవ బల్లిచోడులు పాలించిరి. 971 సం॥ నాటికి వైదుంబరాజగు భువనత్రినేత్రుడచట యధిపతియై తెలుగు చోళులను సామంతులనుగా నుంచియుండును. అందువల్లనే యచట 978 ప్రాంతమునకు జటచోళ నృపాలుని పాలన గానవచ్చుచున్నది. ఈ జటచోళ నృపాలునికిముందే 956 ప్రాంతమున తెలుగు బిజ్జనపాలనము కోడూరు ప్రాంతమున గానవచ్చుచున్నది. ఈతడు మొదట పల్లవరాజులకు, తర్వాత పశ్చిమచాళుక్య రెండవ అరికేసరికిని సామంతుడుగా నుండినట్లు వేములవాడ శాసనము మొదలగువానినిబట్టి తెలియుచున్నది. వైదుంబ రాజులను పశ్చిమ చాళుక్యరాజు జయించియుండును.

జటచోళుని తర్వాత జటచోళ భీమనృపాలుని పాలన 982 ప్రాంతమున గానవచ్చుచున్నది. ఈతడు తూర్పు చాళుక్య చక్రవర్తులలోని బాడపరాజునకు బావమరదియై యుండెను. వైదుంబరాజగు సంద్రయ్యను, రాష్ట్రకూట రాజగు కృష్ణనృపాలుని, యితడు యుద్ధములందు జయించి దేశములో మిక్కిలి కీర్తిబడసెను. రేనాడు, పాకనాడులను పాలించుటయేగాక, బాడపుని పక్షమున ఆంధ్రదేశమంతటిని యేలుచుండెను. ఈతడు చివరకు 999 ప్రాంతమున శక్తివర్మచే సంహరింపబడెను.

పశ్చిమచాళుక్య త్రైలోక్యమల్లుని సామంతులుగా నీ తెలుగు చోడులలో పైన నుడివిన అయ్యన వంశాన్వయుడగు శంకరసచోడుడును నిరుగనిచోడుడును త్రిభువనమల్లుని సామంతుడుగా రాజాదిత్యరసచోడుడును, మల్లరసచోడుడును ఉన్నట్లు వారి శాసనముల వల్ల తెలియుచున్నది. వీరందరు మాడిపె, ఆలంపుర ప్రాంత పాలకులుగా నుండిరి. వీరుగూడ కడపజిల్లా కోడూరువంటి చోడశాఖీయులగుటచే, కోడూర్పురవరేశ్వర బిరుదమును ధరించిరి. ఈ కోడూరు శాఖీయులలో కొందరు ఎరువప్రాంతమున కేగి యచట పాలకులైరి. ఎరువ తొండయచోడరాజు త్రిభువనమల్ల చక్రవర్తి సామంతుడుగా నుండెను. సింధవాడి రాష్ట్రము చిద్దనచోడుడు త్రైలోక్యమల్లునికి సామంతుడుగా 1059 ప్రాంతమున పాలించెను. పాత్తపి ప్రాంతమునుండి పాలించుచువచ్చిన యీ తెలుగు చోడ వంశమునుండి 1078 ప్రాంతమున కమ్మనాటికి కామచోడుడు వచ్చి పాలించెను. వీరుగూడ దాసవర్మవంశీకులుగానే చెప్పుకొనివారు. కామచోడుని తర్వాత నితని కుమారులగు కన్నరదేవ, చోడబల్లియనువారు కమ్మనాటిలో పాలించిరి. చోడబల్లికి నన్నెచోడ, రెండవ కామచోడులు జనించిరి. నన్నెచోడుడు కవీశ్వరుడై కుమారసంభవమును రచించి మిక్కిలి పేరొందెను. వీరు కమ్మనాటిని తండ్రియనంతరము పాలించిరి. కామచోడునిభార్య శ్రియాదేవి తల్లి జటచోడుని మనుమరాలని చెప్పబడినది. పాత్తపిలో సిద్ధిచోడుడు 1088 ప్రాంతమున పాలించుచుండెను. అతని తర్వాత విమలాదిత్య చోడుడు విక్రమచోళ చక్రవర్తి సామంతుడుగా పాలించెను. చేతరాజుగూడ కొంత భాగము నేలెను. తర్వాత యీ చోళరాజులలో దయభీమరాజు, నల్లసిద్ధి, యఱ్ఱసిద్ధి చోడులపాలనము గానవచ్చుచున్నది. యఱ్ఱసిద్ధి చోడరాజు నెల్లూరునకు తన రాజధానిని మార్చి రెండవ రాజాధిరాజ చోళునకు సామంతుడయ్యెను. ఇతని సోదరుడగు నల్లసిద్ధి నెల్లూరు రాజధానిగా కొంతభాగమును మూడవ కులోత్తుంగ చక్రవర్తికి సామంతుడుగా మహారాజపదియను 7 వేల గ్రామములకు ప్రభుత్వ మొనర్చెను.

యఱ్ఱసిద్ధి, అయ్యనసింగ 1 భుజబలవీర, సాహసోత్తుంగాది బిరుదములు ధరించెను—అయ్యన వంశము తెలుగు చోడులలో మిక్కిలి ప్రసిద్ధివహించెను. అయ్యనసింగ చాల పరాక్రమవంతుడు. అందువల్లనే తెలుగు చోడులలో నీ వంశీకులు అయ్యనసింగ బిరుదము ధరించుచుండిరి.

నల్లసిద్ధి *II* లేక మనుమసిద్ధి *I* నెల్లూరునకు 1187 ప్రాంతమున అధిపతియయ్యెను. ఈయన భార్య నూంకమ చాల భక్తురాలు. తమ్ము సిద్ధిగూడ యీ నల్లసిద్ధితోబాటు పాలించుచుండెను.

నల్లసిద్ధి కుమారుడు తిక్కరాజు *I* తండ్రియనంతరము నెల్లూరుసీమ నేలుచు మూడవ రాజరాజు రాజ్యమును కర్నాట సోమేశ్వర, పాండ్యరాజుల దండయాత్రలలో నిలిపి 'చోళ స్థాపనాచార్య' బిరుదము నొందెను. తిక్కన సోమయాజి నిర్వచనోత్తర రామాయణమున నితని విశేషముగ గొనియాడెను. గంగయ సాహిణియను గొప్ప సేనాధి

పతి యీతని కడనుండి తర్వాత గణపతిదేవ చక్రవర్తి యధీనుడయ్యెను—ఈతని తర్వాత రెండవ మనుమ సిద్ధిరాజు పాలనకువచ్చి కవిపోషకుడై తిక్కనచే నిర్వచనోత్తర రామాయణము రచింపజేసి ప్రసిద్ధుడయ్యెను. దానిని కృతినందెను. పాండ్యరాజు నెల్లూరు సీమ నాక్రమింపగా నతడు గణపతి దేవుని శరణుజొచ్చి, ఆయన సహాయమున వానిని జయించి మరల రాజ్యమును గైకొనెను. ఇతడు 1262 వరకు పాలించినట్లు కనబడుచున్నది—తర్వాత నెల్లూరు సీమను ఇమ్మడి తిక్కరాజు పాలించెను. ఇతడు కాకతీయుల సామంతుడయ్యెను. నేలకొండపల్లి ప్రాంతమును 1125 ప్రాంతమున కందూరి రుద్రయన చోడుడు పాలించెను. తర్వాత వచ్చిన ఉదయచోడుని కాకతీయ ప్రతాపరుద్రదేవుడు పారద్రోలి వర్ధమానపురమును దహించి, యచట తటాకము త్రవ్వించి, యీతనికుమార్తె పద్మావతిని పెండ్లాడెను.

చక్రకోట్యమండలమున నున్న ధారావర్షుని వద్ద చంద్రాదిత్యచోడు డొక సామంతుడుగా 1138 ప్రాంతమున పాలించుచుండెను. వరసూరమున నితడొక తటాకము, ఆలయమును గట్టించెను.

పశ్చిమచాళుక్య భువనైకమల్లునికి సామంతుడుగా భద్రభూపాలుడు పాలించుచు, సుమతి శతకము, నీతిశాస్త్ర ముక్తావళి యను గ్రంథముల రచించెను.

కమ్మనాటిలో రెండవ కామచోడుని తర్వాతను వానితోగలిసియో కుమారుడగు త్రిభువన మల్ల చోడుడు 1156 వరకు పాలించెను. తర్వాత నితని కుమార్లు నన్నెచోడుడు, కన్నర దేవచోడుడు, చోడదేవుడు ననువారు మూడవ కులోత్తుంగుని సామంతులుగా పాలించియుండిరి.

వెలనాటిలో కులోత్తుంగ చోడరాజు I, గొంకరాజు II, రెండవచోడరాజు, మూడవ గొంకరాజు, పృథ్వీశ్వరరాజులు 1076 నుండి - 1210 ప్రాంతము వరకును నామకా చోళ చక్రవర్తులకు ప్రతినిధులై స్వతంత్రత గల్గియుండి, తిక్కనసీమలపై నాధిపత్యము గల్గియుండిరి. అందుచే గతి తెలుగుచోడులుగూడ వారి చేతిక్రింద నే యున్నట్లు చెప్పవచ్చును.

కాకతి గణపతిదేవ చక్రవర్తి 1210 ప్రాంతమున కమ్మనాటి వెలనాటిరాజులనందరిని జయించుటతోడనే, తెలుగుచోడులుగూడ నా రాజ్యమునకు సామంతులైరి. ఈ గణపతిదేవచక్రవర్తి అయ్యవంశములోని తెలుగు చోడరాజు పిన్నచోడుని కుమార్తెలగు నారమ్మ, పేరమ్మలను వివాహమై, వారి సోదరు డగు జాయపనాయకునకు చేబ్రోలు ప్రాంతమున అధికారమిచ్చి, తన గజసైన్యమునకు అధిపతిగా నొనర్చెను. ఈతడు కళింగ యుద్ధములందు బాగుగా పనిచేసి వైరి గురి ధూమఘరట్టను బిరుదు నొందగల్గెను. 1228 ప్రాంతమున గణపతిదేవుని సైన్యాధికారులలో కమ్మనాటి తెలుగుచోడ రాజులలో మల్లదేవుడును, రెండవఓపిలి సిద్ధిచోడుడును గనబడుచున్నారు. సిద్ధిచోడు డొకడు మోటుపల్లి రేవు ప్రాంతపు అధికారిగా నుండెను. తర్వాత 1290 ప్రాంతమున చోడ మల్లదేవుడు దర్శితాలూకాలో వీరప్రతాపరుద్రదేవుని సామంతుడుగా గనబడుచున్నాడు. ఇదేకాలమున కాంచీపుర పాలకుడుగా మనుమగండ గోపాలుడుండెను. పాండ్యరాజులు కాంచీపురమును ముట్టడించి జయింపగా, మరల రుద్రదేవుడు సైన్యముల బంపి స్వాధీనము గావించుకొనెను.

ఇంతకుపూర్వమే నెల్లూరు మున్నగు సీమలలో పంటదేవ చోళరాజును, చోడదేవ, చోడ, చిక్కచోడులు, హరిదేవచోడుడు, కన్నరదేవచోడుడు మున్నగువారు గణపతిదేవునిసామంతులుగా నెక్కిరి.

ఎరువనాడులో పాలించుచుండిన వారిలో కొందరు గోదావరీ ప్రాంతములకు వచ్చిరి. ఎరువ భీము డా వంశమున మిక్కిలి ప్రసిద్ధి చెందినవాడు. ఎరువలో ఇతడు 1200 సం॥ మధ్యను పాలించెను. రెడ్డిరాజుల నెదిర్చి ఎరువ భక్తీశ్వరచోడుడు, అనదేవచోడుడు ననువారు 1360—1417 మధ్య కామపురి రాజధానిగా పాలించిరి. రెండవ భీమరాజు అల్లాడరెడ్డి సైన్యాధికారులలో నొకడయ్యెను. కమ్మనాటిలో ఎరువ కేశవరాజునొక డధికారిగానుండెను.

1426 ప్రాంతమున ఒంగోలు తాలూకాలో నీ తెలుగు చోడులలోని అలమందల నాకయదేవరాజు కొడుకు వీరఅవుకు భూదేవచోడరాజు, గంగయదేవ చోడరాజుల పాలన గానవచ్చుచున్నది.

ఇట్లే ఆంధ్రరాజ్యములోని యనేక ప్రదేశములలో నీ తెలుగుచోడులు వరుసగా నే సామంతులుగా పాలించుచు, దేశరక్షణయందును, పరిపాలనయందును తమ విధ్యుక్త ధర్మమును నిర్వహించుచు, ఆయా ప్రదేశములను గృహనామములుగా జేసుకొని, యచటి వారిలో గలిసిపోయినట్లు చరిత్రజ్ఞు లభిప్రాయపడిరి. రెడ్లు, కమ్మవారు, వెలమలు, యాదవులు మొదలగు వారిలో నిట్లు కలిసిపోయిరి. కమ్మరాష్ట్రములోని వారు కమ్మవారిలో కలిసిపోయిరి.

✻ సంజదీపాలు ✻

శ్రీ అనిసెట్టి అప్పారావు

వెంకటేశ్వర్లు చాలా డాంబికుడు. వస్తుతః —పెళ్ళదగ్గర తప్ప— చాలా మొగమాటస్తుడు. సిల్కులుతప్ప వేరవి కట్టడు. గోల్డుఫ్లేకుతప్ప మరొకటి కాల్చడు. వీళ్ళపనులు వాళ్ళపనులు నెత్తిన వేసుకుని చేస్తాడు.

వెంకటేశ్వర్లు నిజానికి చాలా మంచివాడు. నవనాగరికుడు. అయినా "వెంకటేశ్వర్లు ఏం చేస్తున్నాడు?" అని అడుగుతారు కొందరు. ఏం... అద్భుతమైన చాకిరీ చేస్తున్నాడని సమాధానం వస్తుంది. అయితే అతడు చేసేది మనకంటికి కన్పించదు. మన చెవికి వినిపించదు. ఇంతెందుకు; మనకి నచ్చదు—

వెంకటేశ్వర్లు వస్తున్నాడూ అంటే బజారులోని స్నేహితులు పసిపిల్లల్లా అయిపోతారు. వాడితో స్నేహం అంటే వాళ్ళకి అదో భాగ్యంగా వుంటుంది. నిజానికి వెం.—కొంచెం ఖర్చుగాడు. కొంచెం ఉన్నవాడు. తన తరఫున, భార్య తరఫున, పిల్లలేని మామ తరఫున వీళ్లూ వాళ్లూ అనుకున్నంత కాకపోయినా, కొంచెం వున్నవాడే, వాడు.

తెలియనివాళ్లు, "ఎవర్రా ఆ వెంకటేశ్వర్లు!" అని ఆశ్చర్యపోతారు. వెం.—మితభాషి. ఉదాసీనుడు. నలుగురిలోనూ బాగా మెలగ్గలడు. మెరవగలడు. పెద్ద పెట్టున అవసరసమయాల్లో నవ్వగలడు. అయితే ఏడ్వడం అంటే తెలియదు వాడికి. ఇంకా జీవితసారస్యం తెలియలేదు వాడికి.

అన్నీ తెలిసికూడా, "వెంకటేశ్వర్లు ఏం చేస్తున్నాడు?" అని అడుగుతారు కొందరు, పెద్దమనుషులు.

వాడి తిరుగులేమిటో వాడికే తెలియకపోతే, ఆలోచించుకోడానికి అవకాశం చిక్కకపోతే, వాడేం చేస్తాడు? ఏం చెయ్యాలి? నేను ఫలానాపని చెయ్యాలి అని ఎవరైతేమాత్రం కోరి చెయ్యగలుగుతున్నారా? మనం బయలుదేరేది ఒకచోటికి, చేరేది మరోచోటికి — అన్నీ తెలిసినవాళ్లకు ఇదిమాత్రం తెలియదూ?

* * * *

మామూలు ప్రకారం ఆ రోజున వెంకటేశ్వర్లు బజారుకి వెళ్లాడు. బజారులో వాడికి గడియారాల షాపులో కూర్చోవడం అలవాటు. గడియారాలు షాపులో గోడలకు బరువై, కట్టివేయబడ్డ మనుషుల్లా మూలుగుతుంటాయి. కాలం త్రొక్కిసలాడే జాగా అది. కోడిబుడ్డులో దీపం వెలిగినట్లు వెలుతురు అక్కడ. గడియారాలషాపు గందరగోళానికి చిహ్నం. చిరాకుకి, చిందరవందరగా చిక్కుచెదురుగా పడివున్న కాలానికి, మనోవిహ్వలతకి చిహ్నం.

షాపులో గడియారాల సాయిబు కంటికి అద్దం తగిలించుకుని కాలాన్ని పరామర్శిస్తుంటాడు. కాలానికి చేరిన తుప్పుని విదిలిస్తుంటాడు. నువ్వు ఎప్పుడైనా వెళ్ళు, ఎలాగైనా ఎందుకైనా వెళ్లు; నిరంతరం ఆ సాయిబు గందరగోళాన్నే మరామత్తు చేస్తుంటాడు. ఆ సాయిబు క్లబ్బులో వెం.—కి రెండో చెయ్యి. వెం.—వెళ్లితే, కాస్సేపు కూర్చున్నా, మాట్లాడుతాడేమో నని వేచివున్నా, ఊహూ, ఆ సాయిబు తల ఎత్తి చూస్తాడేమో గాని, మారుపలకడు.

వెంకటేశ్వర్లు ఏమీ పాలుపోక, గడియారాల షాపులోంచి చప్పున బైటపడ్డాడు. బజారులో ఎరిగినవాళ్ళు కొందరు వాళ్ళ బంధువుల యింటికి పోతూ వాణ్ణి చూసి అన్నారు: "పనేమీ లేదుగా. మా వాళ్ళింటి దాకా వెళ్ళొద్దాం రారాదూ?" అని.

అలవాటువల్ల వాడు ఎదురుచెప్పలేదు.

* * * *

ఆ ఇంటివాళ్లు 'కాఫీ తాగి మరీ పొండి' అన్నట్టుగా మాట్లాడితే, అలాగే వాడు వరండా పక్కని గదిలో కిటికీదగ్గర ఒంటరిగా కూర్చుండిపోయాడు.

కిటికీ బైట: ఎడారిలాగ నిశ్శబ్దం. ఒకటే ఎండ. ఎండిన మోడుల్లా మానుల్లా నీమట్టూ వేయి నాల్కలు సాచే ఎండ. వాడి కేమీ పాలుపోవడం లేదు. ఉక్కగా వుంది, లోపల. వెంకటేశ్వర్లు కిటికీలోంచి చూస్తున్నాడు: బైట, రోడ్డులోంచి పసుప్పచ్చని నాల్క సాచుతోంది ఎండ. మరుగుతున్న తారులోంచి, రోడ్డులోంచి, పెరుగుతున్న కొండమెట్లలాగు ఎండ. కాలుతున్న గోళీల్లాగ, చెత్తడబ్బాలాగ, ఖాళీగా సొట్టలుపడ్డ వీధి. ఎండదెబ్బకు భయంతో కంపించి, కంటిముందు ఏదీ

అగపడక దృష్టి చెదరి రెండుగా చీలితే, వీధి చివరి మలుపులో రోడ్డులో దొర్లుకుంటూవచ్చే లాగుడుబండి రెండుగా చీలితే, నీడ కనపడక, భయపడి, ముక్తి కొనుక్కున్న మనిషి: ఎంప. గొడుగులాంటి నీడకింద ఎరుపు పసుపు నీలం రంగుల నత్తిగుల్లలాగ ధనికుడి లాగ రోడ్డుమధ్య పెట్రోలు బంకు.

ఆ ఇంటివాళ్ల అబ్బాయి గదిలోకి వచ్చి ఒక గ్లాసు మంచినీళ్లు, ఒక పత్రికా బల్లమీద పెట్టి వెళ్ళి పోవడంకూడా చూశేడు తను వెంకటేశ్వర్లుకి ఇవాళ మరీ తోచడంలేదు పగం, మధ్యాహ్నం అలాంటిది.

వాకిలిదగ్గర ఏదో చప్పుడు అయింది. ఇన్నాళ్లూ తమస్సులో జీవిస్తున్న వెం.—మనస్సు వెలుగును తాకుతున్నది. ఎవరో ముసలివాడు లోనికి రావడానికి అనుమానిస్తున్నట్టుగా అవుపించాడు. ఇన్నాళ్లూ తంద్రావస్థలో పడివున్న వెం.—మనస్సు మేల్కొంటున్నది. వాడిదృష్టి ముందు అతడి చేతుల మీద పడ్డది. రెండు వింతవస్తువుల్లా ఆ చేతుల్లో ఏదో విచిత్రమైన ఆకర్షణ వుంది. వెలుగుని దాచుకున్నవవి. ఏదో ప్రత్యేకత. ఏదో వింతకాంతులు చల్లినట్టు అతడి జేగురురంగు ముఖం మిరుమిట్లు గొలుపుతున్నది. ఏదో వెలితీ. గుండ్రటిలావుపాటి పెదవిలాంటి దేదో లోటు. అతడు జాగ్రత్తగా తివుర్లాడుకుంటూ లోనికి వస్తున్నాడు.

వెంకటేశ్వర్లుకి ఛట్టున స్ఫురించింది: అతడు అంధుడు అని — వాడిమనస్సులో వేళ్లు పెట్టి కలచినట్లయింది. జాలి అనేది లోపలినుంచి పూలమొక్క లోని చెమ్మలాగ తన్నుకు వచ్చినట్లయింది. మరీ అలా చూడ్డం తనకే బాగుండక వెంకటేశ్వర్లు పత్రికలో తలదూర్చాడు.

వాకిట్లో అతడి గొంతు వినిపించింది:

"అమ్మాయ్, మన బంధువులు వచ్చినట్టున్నారు."

"అవునండీ. ఇప్పుడే వస్తా. మీరు అలా కూర్చోండి"—ఇంటి ఇల్లాలు.

"నాదేముందిలే అమ్మాయ్. రోజూ వచ్చేవాణ్నేగా. కాస్సేపు అలా కూర్చుని పోతాలే"

* * *

అతడు వెంకటేశ్వర్లువైపే చూస్తున్నాడు. సరాసరి వచ్చి వాడి ప్రక్కన నిల్చున్నాడు. గదిలో మరోమనిషి వున్నట్టు అతడికి తెలుసులా వుంది. వెంకటేశ్వర్లు తన అంచనాని సవరించుకున్నాడు: అతడికి చత్వారం కామోసని.

దగ్గరగా లేని కుర్చీకోసం అతడు చేతులు చాచుతుంటే, వెం.—అతడి చెయ్యి పట్టుకుని కుర్చీ వున్న చోటు చూపించాడు. కూర్చుంటూ, అతడు వెం.—వైపు చూడడానికి ప్రయత్నం చేస్తున్నట్టు ఆరి వెలిగే అతడి కళ్లు చెబుతున్నాయి. నిన్ను ఇంతకుముందు ఎక్కడో చూసిన విషయాన్ని రుజువు చేసుకోడానికన్నట్టు, నీవైపు అతడు ఆందోళనగా చూస్తే, అతడి ఎదురుకూర్చున్న నీవు అదోలా అయిపోతావు— నేలమీద నీరువిడిచే తడిగుడ్డలా అయిపోతావు.

అనంత రామయ్యగారు వృద్ధుడు. నిస్సారంగా మిణుకు మిణుకు మనే చుక్కలవంక చూస్తూ జీవితపు ఆఖరి గడియలు లెక్కించుకుంటున్నాడు. జీవితంలో ఒక మహాయానం గడిచిన పిమ్మట, కష్టకడపటి సముద్రం దాటినపిమ్మట, అతి ఈ ప్రపంచపు తీరంచేరి నిశ్చింతగా సేద దీర్చుకుంటున్న మనిషిలా అవుపించాడు.

అతడు వెం.—వైపు తన చేతుల్లోంచి చూస్తూ అడిగాడు: "మీరేం చేస్తున్నారు?"

అలవాటువల్ల వెం.—అన్నాడు: "నేను బి. ఏ. ప్యాసయ్యాను."

"ఇంకా ఉద్యోగంలో చేరలేదా?"

బి. ఏ. ప్యాసవడంలో గొప్ప ఏముంది!—

"లేదు. ఇంకా చదవాలనుంది."

"ఇంకా ఏం చదువుతారు?"

అయితే బి. ఏ. ఖర్మాలేదు!

వెం.—అనుకున్నాడు: అతడు నన్ను నా మాటలగుండా చూస్తున్నాడు—అని—

—అయినా మీ స్థితిగతులు తెలియకుండా మాట్లాడుతున్నానేమో. అయినా కొంత వయస్సు రాగానే ప్రతిమనిషీ ఏదైనా పనిచేయడం ప్రారంభించాలనుకో—

అతడు తనని వదల్లేదు.

"ఏదైనా ఉద్యోగం చూడకూడదూ!" ఇంతటితో ముగిస్తే బ్రతికి బైటపడినట్టనుకుని వాడు అన్నాడు: "అలాగేనండీ!"

దృష్టిలేని అతడి కళ్ళని ఆలోచన ఆక్రమించుకుంది. అతడు లేని చూపుని తన చేతులమీదికి ప్రసరిస్తే, కన్నుల్లో వ్యక్తం కావలసిన అతని మనస్సులోని భావాన్ని—అతడు తన చేతుల్లోకి రప్పించుకుంటున్నట్టుగా వున్నాడు. కళ్లు చేయాల్సిన పనిని చేతులు చేస్తున్నవి.

"తప్పకుండా చూడు నాయనా!"

"అలాగేనండీ!"

* * * *

"మీకు...?"—లోపల ఆతురతగా చెప్పన్నా మనస్సు నొచ్చుకుంటాదేమోనని భయంకొద్దీ వెం.—పాంతం అడగలేకపోయాడు.

అనంతరామయ్యగారు గ్రహించాడు:

"అవును. నాకు చూపు తగ్గిపోయింది. మీకు కన్పించడంలా?"

అవునని అనడానికి తనకి నోరురాలేదు. అనవసరపు విషయాలు చూపడం, ఒట్టి పుణ్యానికే నుండే, కళ్లు మనస్సు నీరైపోవడం ఆ ముసలాడి కాలానికి సంబంధించినవి కావు. అతను మూడుతరాల మనుష్యుల్ని చూశాడు.

ఇంతసేపూ నిర్ఘాంతపోయిన వెంకటేశ్వర్లు, వాడి అనుమానం తీరిపోయింది గనుక, అనంతరామయ్య ముఖంవంక నిర్భీతిగా చూస్తున్నాడు! అది బడికివెళ్లే కుర్రాడి అమాయకమైన ముఖంలా వుంది. అతడు బళ్ళో ఎప్పుడూ లెఖ్ఖలు తప్పుచేసి వుండడు. ఎప్పుడూ క్లాసులు ఎగగొట్టి వుండడు. తల్లిదండ్రుల్ని ఎన్నడూ కష్టపెట్టి వుండడు. అతడు తల్లీ తండ్రీ ఒప్పుకువచ్చిన సంబంధాన్నే, పిల్లను చూడకుండానే పెళ్లిచేసుకుని వుంటాడు. వీధిలాంతరు కింద చదువుకుని వృద్ధిలోకి వచ్చిన మనిషిలా, కష్టాలను సహనంతో ఎదుర్కొన్న మనిషే అయివుంటాడు. జీవితమంతా నిక్షేపంగా, దిలాసాగా, హాయిగా గడిపివుంటాడు. అతడికి ఈ లోకంలో అవసరాలు లేవు. ఈలోకంలో తన కార్యకలాపాలు ముగించుకున్న మనిషి అతడు.

కొడిగుడ్డులోని చందమామలాగ సూర్యుడు తరిగిపోతున్న వేళ, అనంతయ్య జీవితవృత్తాంతం వెలుగుని చూస్తున్నది!

నేను చాలా చిన్నవయస్సులోనే సంపాదనలో దిగాను. ఒకచోటంటూ స్థిమితం లేకుండా ఆరేళ్లు అదీ ఇదీ చేస్తూవచ్చాను. చివరికి 1916 లో రైల్వే పార్శెల్ ఆఫీసులో కుదురుకున్నాను. అది చాలా విచిత్రమైన పని. కొన్ని ప్రత్యేకమైన గదుల్లో కాగితాలు దొంతర్లు దొంతర్లుగా గది ఎత్తున పేర్చి వుంటాయి. అక్కడ కాగితాలు లెక్కపెట్టడం నా పని. ఒక్కొక్క కట్టలోంచి ఒక్కొ ఫారాన్ని తీసి, అన్నీ కలిపి, విడివిడిగా పుస్తకాలుగా పెట్టేవాణ్ణి. మొదట్లో అది అంత మంచిపనిలా అనిపించలేదు. ఏముంది! ప్రొద్దున్న లేచింది మొదలు చీకటిపడే దాకా కాగితాలు లెక్కపెట్టడమేగా! అందులో ఎక్కువ కాలం ఉండలేనేమో ననిపించేది. నాకు స్కూల్లో లెక్కలు మాష్టరుగా పనిచెయ్యాలనివుండేది, మొదటినుండీ. అయితే మన ఆశలకు హద్దంటూ ఏముంది! ఏ మనిషి ఏ పనిలో అయితే రాణిస్తాడో ఆ పనే దొరకాలని ఎక్కడుంది. అందువల్ల ఎక్కడి కక్కడ సరిపెట్టుకోవడమే, తృప్తి పడడమే నేను చెయ్యగలిగిందంతా అనిపించేది.

వెం.—అడిగాడు: "అయితే మన దేవూరండీ?"

"ఒక ఊరని ఏముందినాయనా. మనకి ఎక్కడ జరుగుబాటువుంటే అదే మనఊరు."

ఉద్యోగులఊరు!

అనంతరామయ్య: దేనికైనా ఒకరోజు అంటూ రావాలిగా! ఈ కాగితాలు లెక్కపెట్టడంతోనే జీవితమంతా వెళ్ళిపోతుందనుకున్నా. పాతికేళ్లకొద్దీ ఆపనికి బాగానే అలవాటుపడ్డాను. అనుకోకుండా ఒకరోజున నాకు ప్రమోషను వచ్చింది. ప్రతిఉద్యోగినిగురించికూడా కాన్ఫిడెన్షియల్ రికార్డంటూ ఒకటి ఏర్పరుస్తారని నాకు అంతదాకా తెలిసింది కాదు! నాకంటె ఇద్దరు సీనియర్లువున్నా నాకు ప్రమోషను ఇచ్చారు—ఒకరి నోటిదగ్గరది మరొకరి నోటిదగ్గర పెట్టడం—వాళ్లేవో కొద్దికొద్ది తప్పులు చేశారు. అందరూ చేసేవే. ఏదో పై ఆఫీసరుతో భాగాలు పంచుకోవడంలో తగాదాలు వచ్చాయి వాళ్లకి. తెలివితక్కువవల్ల వాళ్లు బైటపడ్డారనుకో.

అయితే నాకు ప్రమోషనువచ్చిందనే సంతోషం ఎంతో కాలం నిలవలేదు. అంతకు ముందున్నదే కొంత మెరుగనిపించింది. లెఖ్ఖలు, కూడికలు, తీసివేతలు, గుణింతాలు, అన్నీ అంకెలు! బండచాకిరీతప్ప, నీమనస్సు చెయ్యాల్సినపనంటూ ఏమీలేదు. తల వంచు. అంకెల్లో కళ్లు ఉంచు. కలం కదుపు. అంతే! ఇది నాకు తగినపని కాదేమోననిపించింది. ఉద్యోగానికి రాజీనామాచేద్దాం అనుకునేవాణ్ణి. కానీ మరో ఉద్యోగం మంచిది దొరుకుతుందనే నమ్మకం ఏముంది! దొరికినా అందులోమాత్రం సుఖంగా వుంటామని ఎక్కడవుంది! అందువల్ల చివరిదాకా అదేపనిని అంటిపెట్టుకునివున్నాను.

"అయితే మీకు ఆలోచించేపని కావాలా; పెద్ద హోదా, దర్పం, అధికారం వున్న ఉద్యోగం కావాలా పెదనాన్నగారూ! ఏదో ఒక ఉద్యోగం చేయమన్నారుగా! అయితే ఇలాగే జీవితమంతా మీ కోర్కెలన్నీ తుంచివేసుకుని బ్రతికారా? మీ ఆశలు, అభిలాషలు, అన్నిటినీ అణగద్రొక్కుకుని, మీజీవితమంతా నిరర్థకం చేసుకున్నారా!"

"అయితే వెంకటేశ్వర్లూ! నువ్వేం చేస్తున్నట్టు! అసలు నువ్వేమైనా చెయ్యగలవా అని—వినా నిలువుటద్దం ముందు కూర్చున్నావు గదా! వినా నువ్వేం చెయ్యాలో నీకే తెలియదులే ఇంకా! గట్టిగా అంటే

నీ కొక్కపంచవస్తుంది. కళ్లవెంట నీరు పొర్లుతుంది. ఏవా నువ్వేం చెయ్యగలవ్ !—అలా ఇరవైమూడేళ్లు ఆ ఉద్యోగంలో ఉన్నాను. ఫసుక్, పోయింది!"

అతడి మాటలు వెంకటేశ్వర్లుకి ఏమాత్రం బోధపడ్లేదు. కాగా ఆ ముసలాడి నిండుతనానికవి తీసికట్టుగా అవుపించాయి. ఎన్నాళ్లనుంచో మన మధ్య జరుగుతూన్న ఒక సర్వసామాన్య విషయాన్ని మనం తెలుసుకోలేకపోతే, అతను మనకి తెలియ చెప్పతున్నట్టు—మన బాధలన్నీ క్షణకాలం మరచి, నివారణోపాయంతోచి, ప్రాణానికి కొంతహాయి దొరికినట్లు, వానవెలిసినతర్వాత, అవును, వానవెలిసినతర్వాత.

అతను మన దీనావస్థని చూసి, జాలిపడితే—అతన్ని చూసి మనం జాలిపడతాము అంది మనస్సు. సహజం అంది మనస్సు.

అవంతయ్య: "అప్పుడు సూర్యాస్తమయం కావస్తున్నది. ఆ ప్రొద్దుకి పుస్తకం దానంతటది మూతి పడుతుంది. ఈ బల్లకు సరిపోయేటంత పెద్దది. నాకు తెలియకుండానే చేతులు పని చేయడం మానేసేవి. ఆవేళకి పని చాలించి నేను మా అబ్బాయి కోసం ఎదురుచూస్తున్నాను. ఆ ఏడు వాడు ఫోర్తు ఫారంలో ఉన్నాడు. ప్రతి సాయంత్రం బడినుంచి టిఫిను కారియరూ, పుస్తకాల సంచీ పట్టుకుని వాడు సరిగ్గా ఆ వేళకి నా ఆఫీసుకి వస్తాడు. అలా అప్పటికి అయిదేళ్లనుంచీ ప్రతి నిత్యం జరుగుతున్నది. మేం ఇద్దరం కలిసి ఇంటికిపోయేవాళ్లం. తల ఎత్తకుండా పద్దులు రాస్తున్న వాడినల్లా, వాడు వాకిట్లో తలుపు పక్కన నాకోసం ఎదురుచూస్తుంటే అలికిడి విని తెలుసుకునేవాణ్ణి: వాడు వచ్చాడని. వాడు వస్తే ఇంక పద్దులు రాయడం నావల్ల అయ్యేది కాదు. ఇంక ఇద్దరం కలిసి ఇంటికిపోయేవాళ్లం. దోవలో వాడు ఆరోజు స్కూల్లో ఏయే పాఠాలు చెప్పిందీ, తను ఎన్ని లెఖ్ఖలు రైటు చేసిందీ చెప్పేవాడు. తెలియనివి నన్ను అడిగి తెలుసుకునేవాడు. దోవలో సింగు దుకాణందగ్గిర వాడికి కారబ్బూందీ కొనిపెట్టేవాణ్ణి. కోవాబిళ్ళలు కూడా—"

—ఆమాటలు చెబుతుంటే మమతవల్ల, పురాస్మృతులవల్ల పొంగివచ్చిన కన్నీరు ఆయన నేత్రాలను కప్పివేశాయి. సాధారణ జీవితంలో మాధుర్యం అనేది ఎలాంటిదో, ఎప్పుడు ఎక్కడ దానిని పొందడం జరుగుతుందో ఆయన బాగా తెలుసుకున్నవాడు గనక ఇంత సామాన్యవిషయానికే ఆయన కళ్లవెంట నీరు కమ్ముకుంటుంది. బహుశా వెంకటేశ్వర్లుకిది అర్థమైవుండదు.

"అయితే ఆ సాయంత్రం వాడు రాలేదు. వాడు రాకపోతే నాకు కాలూ చెయ్యీ ఆడలేదు. అయినా మళ్ళీ పుస్తకం తెరిచి, దించిన తల ఎత్తకుండా అలా పద్దుల్లోకి తొంగిచూస్తూ అలవాటువల్ల రాస్తూ వేస్తున్నాను. అయితే నిమిష నిమిషం వాడు ఈపాటికి వస్తాండాలి అనిపించేది. ఈపాటికి మెట్ల కింద సైకిలు స్టాండు వేసి, సాము మెలికల్లా తిరిగివచ్చే మెట్లమీద పరిగెత్తుకుంటూ; పుస్తకాలు, గుమాస్తాలు, టైపురైటర్ల మధ్యనుంచి, టిక్కుటిక్కుమంటూ, భీకరంగా అవుపించే మీసాల ఆఫీసర్లమధ్యనుంచి నాదగ్గరికి వస్తూంటాడు అనిపించేది. వచ్చి, తలుపు దగ్గర నేనేమంటానో చూద్దామని దాగివుంటాడనిపించేది.

అలా వాడు నన్ను ఆటలు పట్టిస్తుండేవాడు. అయితే ఆవాళ ఎంతసేపటికీ రాలేదు వాడు. విసుగు పుట్టి దభీమని పుస్తకం మూసేశాను. ప్రక్కన అప్పుడే డ్యూటీలోకి వచ్చిన కొత్త గుమస్తా ఉలిక్కిపడి నావైపుచూసి మళ్ళీ తన పనిలో నిమగ్నుడయాడు.

కిటికీలోంచి బైటికి తొంగిచూశా. జేబులోంచి గడియారం బైటికి తీసిచూశా. ఏదో జరిగినట్టు అనిపించింది. చిన్నముల్లు అవుపించలేదు. ఎక్కడ పడిపోయిందో! అంత అజాగ్రత్తగా వుంటే పడిపోక ఏమౌతుంది! అయినా ఎలా పడిపోతుంది! నిజం. చిన్నముల్లు అవుపించడం లేదని గోడగడియారంవంక చూశా. అది ఆరు కొడుతున్నది. మళ్ళా నా గడియారంవంక చూసుకున్నా. చిన్నముల్లు తల ఉండీలేనట్టు మసక మసగ్గా లీలగా అవుపించసాగింది. ఏం జరిగింది? ఒక్కసారి వొళ్లంతా ముచ్చెమటలు పోసినై.

"ఫసుక్! పోయింది!" ఆ భయంలో పెద్దగా అరిచానేమో, ప్రక్కన పనిచేస్తున్న కొత్త గుమస్తా అదిరిపడ్డాడు.

"ఏమయింది? ఏమిటి పోయింది?" నన్ను గట్టిగా పట్టుకుని అడిగాడు.

"కుడి కన్ను. కుడి కన్ను అవుపించడం లేదు. పో, పోయింది పో!" పెద్దగా అరిచానేమో, నా చుట్టూ గుమాస్తాలు చేరారు.

"ఆరోజున ఇంటికి ఎలా చేరానో నాకే తెలియదు. ఇంటికి వెళ్లాలంటే భయం వేసింది. దేవుడా, ఏమిటి, తల్లి లేని బిడ్డకి ఇన్ని తిప్పలు తెచ్చిపెట్టావు, ఇలా చేశావేమిటి అనుకున్నా. ఈ ఉద్యోగం పోతే, కళ్లు పోతే, లోకం ఏముంది, బతికేది ఎలా అని నాలో నేను గుంజాటన పడ్డాను.

తోటివాళ్లు కొందరు పొలం పుట్రా సంపాదించుకున్నారు. కొందరు ఇల్లూ వాకిలీ కట్టుకున్నారు. మొదటినుండీ బల్లకిందచేయి పెట్టడమంటే నా తత్వానికి గిట్టేదికాదు. వ్యక్తిత్వం, ఆత్మాభిమానం అడ్డువచ్చేవి. ఎన్నికష్టాలు వచ్చినా మంచివాడికే వస్తాయి నాయనా!"

నదిలో నిశ్చలమైన నీరులాగ అతడిజీవితం ఒడుదుడుకులు లేకుండా నింపాదిగా గడిచిపోయినట్టు అతనిముఖంలో అవుపిస్తుంటే, అతడు కష్టాలతాకిడి తనకీ ప్రారంభమైందని చెబుతున్నాడు - ఈ జీవితం తనకి ఏంచేసిందో ఈజీవితంలో తనకి ఏంజరిగిందో చెబుతున్నాడు.

ఇంటి ఇల్లాలు వచ్చి "కాఫీ తీసుకోండి. చల్లారిపోతుంది" అంది. ఆమె కళ్లు జాలిగా అన్నాయి: "పాపం, ఆయన మిమ్మల్ని విసిగిస్తున్నాడులా వుంది!"

జవాబుగా నేం.—తన కళ్లతో అన్నాను: "ఫర్వాలేదు. ఆయన జీవితపులోతులు చూసినవాడు" ఆమె కళ్లతో నవ్వి లోపలికి వెళ్లిపోయింది. కాఫీ తాగడం పూర్తయింది.

"సరాసరి నన్ను డాక్టరింటికి తీసుకపోయారు. ఆయన అప్పటి కప్పుడు కంటికి కట్టుకడుతూ ఢిల్లీ వెళ్లమని సలహా యిచ్చాడు. అక్కడ సిన్హా అని పెద్ద డాక్టరున్నాడు. బహుశా శస్త్రచికిత్స చేయాల్సి వుంటుంది. ఆలశ్యంచేస్తే కన్నుసాంతం పోవచ్చునని చెప్పాడు. నేను చాలా అధైర్యపడ్డాను."

"ఈ ప్రపంచంలో తనంతటి దురదృష్టవంతుడు మరొకడు వుండడు! అయినా ఢిల్లీ పోవాలి! ఇహ ఢిల్లీ పోవాలి! తన కంటిని—పోయిన దృష్టిని మరొక సారి తిరిగి తెచ్చుకునేందుకు మరొకసారి కష్టపడి... పనిచేసి...మరొకసారి పోగొట్టుకొనేందుకు!! శెలవు మంజూరు చేయించుకుని, అవును, తప్పదు, తను ఢిల్లీ వెళ్లాలి! మరి తన కన్ను పోతే ఉద్యోగం ఎలా చెయ్యగలడు? తన ఉద్యోగం పోతే తను ఎలా బ్రతగ్గలడు? తన కొడుకు పెద్దవాడై వాడి కాళ్లమీద వాడు నిలబడేదాకానైనా—వాణ్ణి పోషించే బాధ్యత తనదేగా మరి!

—పో, ఢిల్లీ పో!

అందుకే ఆమర్నాడే ఢిల్లీ వెళ్లాడు. ఢిల్లీలో పెద్ద డాక్టరు నీ ఉద్యోగంవల్లనే నీ కన్ను పోయిందన్నాడు. "మొదటినుంచీ జాగర్తక్కర్లా!" తనని మందలించాడు. తను చిన్నకుర్రాడిలా బావురుమన్నాడు. ఐతే తను వేసిన లెఖలు, తను చేసిన చాకిరీ, తననీ తన సంసారాన్నీ ఇన్నాళ్ళూ పెట్టి పోషించిన తన ఉద్యోగమే తన కంటిని పరిహారంగా అపహరించిందన్నమాట! తను డాక్టరు మాటల్ని నమ్మలేకపోయాడు. తెలిసికూడా, నమ్మడానికి భయపడ్డాడు. మనిషి తనని తను ఎంతవరకని మోసగించుకోగలడు!

డాక్టరు ఆపరేషను చేసి కట్టు విప్పే రోజున అన్నాడు: "ఈ ఉద్యోగం మానుకో! ఈ రాత కోతల ఉద్యోగం మానుకో!"

"పిల్లలుగలవాణ్ణి! ఎలా మానుకునేది."

"ఏదైనా సూపర్వైజరీ వర్కు చూసుకో."

ఏదైనా తనిఖీ పని!

"ఇంకా కొన్నాళ్లు ఇందులోనే వుంటే రెండో కన్ను కూడా పోవచ్చు!"

"ఐతే ఈ కన్ను పోయినట్టేనా?"

డాక్టర్ని అడిగితే ఆయన మండిపడ్డాడు. తెలివితక్కువ, ఎందు కడిగాను, అనుకున్నాడు. అయినా డబ్బు ఇవ్వడంలా; ధర్మానికి చేస్తున్నాడా ఏం? అనుకోలేదు తను. ఏముంది మరి, సవినయంగా - ఎవరేమాటలన్నా, విని విననట్టు పడడం సహజమై పోయిన గుమస్తా ప్రాణం కదూ తనది. నవ్వుతూ మాటలు తుడిచేసుకోడమేగా ఇన్నాళ్ళూ తను చేసింది. అందువల్ల తనకేమీ అనిపించలేదు —

"నెమ్మదిమీద నీకు తిరిగి చూపు వస్తుంది!! నమ్మకం చూపించాడు డాక్టరు. అయితే నయమవుతుందన్నమాట! తను లోలోన ఉబ్బి తబ్బిబ్బైపోయాడు. తనకి మళ్లీ పూర్తిగా దృష్టి వస్తుంది! దీపం వెలుగుతుంది!

—నమ్మకం ఒట్టి పిచ్చిది! ఆశ, ఆర్భాటం లాగ నమ్మకం ఒట్టి పిచ్చిది!

* * * *

ఇష్టాయిష్టాలగోకు: చెరువుగట్టున మండూక జనం తెప్పతిరునాళ్ల రోజున ఉత్సవం చేసుకుంటున్నాయి. వెంకటేశ్వర్లు గుండెమీద చెయ్యి వేసుకుని చెపుతున్నాడు:

నూరేళ్లు నిండిన ఆ ముసలివాడివంక చూస్తూ, ఆమాటలు వింటుంటే వాటంతటవే తనలో ఏవో అభిప్రాయాలు ఏర్పడుతున్నవి. అతడు ఈప్రపంచపు పర్ణకుటీరంలో, చలివేంద్రంలో చల్లగా సునాయాసంగా కాలం వెళ్ళబుచ్చుతున్న మనిషి.

జరిగిందేదో జరుగుతూవుంటే (పడిపోతూనే లేవడానికి నిరర్థకయత్నం చేసే కాళ్లు పడిపోయిన మనిషిలా) తన మానాన తను సజావుగా సాఫీగా జీవితాన్ని గడిపేందుకు తను చెయ్యాల్సినదేదో తను చేస్తున్నాడు. ఎన్ని దినగండాలు వచ్చినా పరుల

ప్రసక్తి లేకుండా అతను తన వృత్తాంతాన్ని చెబుతున్నాడంటే తనకి చాలా ఆశ్చర్యం వేసింది! అంత చెక్కు చెదరని ధైర్యం, జీవితంమీద అంత నిష్పక్షపాతదృష్టి, అంత సహనశక్తి ఎలా అలవర్చుకోగలిగాడా అని చాలా విస్మయం కలిగింది. సామాన్యుని జీవితం ఎంత అద్భుతం అనిపించింది!

వెంకటేశ్వర్లులో మానసిక పరివర్తనలను ఉత్పత్తి చేసే యంత్రంలాంటి మనస్సు అంది:

ఇవాళ నువ్వు ఒక కొత్తమనిషిని కలుసుకున్నావు. సామాన్యమైన తన జీవితాన్ని గురించి ఒక ఆత్మీయుడికి దృష్టాంతీకరించి చెబుతుంటే విస్తుపోయి, నా స్థిర పరిస్థితులనుంచి అందమైన ఆలోచన పుటల్లోకి గాలిలోకి ఊహాలోకి అవివేకంలోకి ఎగిరిపోతున్నావు...

వెంకటేశ్వర్లులో సహజప్రవృత్తులను నిల్వచేసే లోయలాంటి గుండె అది:

నిజం. అతను గొప్పవాడు కాడు. నలుగురిచేతా గొప్పవాడనిపించుకోదగ్గ పనులేవీ చేయలేదు. అయితే అతను చెడుపనులేవీ చేయలేదుకూడా. ఇదీ నిజమే. ఇంత సహాయం చేయడం అతని స్థితికి అలవిగాని పని. అతను నిత్యం మన నలుగురిలో తిరిగే మనిషి. మన మధ్య హఠాత్తుగా రోజులో క్షణంపాటు కనురెప్పపాటు మెరిసే మనిషి. అతను సామాన్యుడే. సర్వసామాన్యుడే. అయితే అతను తన కుటుంబం కోసం తన సర్వస్వం ధారపోశాడు. తన కొడుకు సుఖంకోసం మంచి భవిష్యత్తుకోసం తను అనేక బాధలకు లోనయ్యాడు. తనని తను ఈ లోకానికి కానివాడుగా చేసుకున్నాడు.

అయితే ఆ ఒక్క కొడుకునీ ఋజుమార్గంలో నిలిపి, కంటికి రెప్పలా కాపాడి, పెద్దవాణ్ణిచేసి ఒక ఇంటివాణ్ణిచేసి, ఒక మంచివృత్తిలో ప్రవేశపెట్టి, తనకి మల్లే తన కొడుకునికూడా ఈ జీవితపు తుఫానులో సురక్షితంగా పయనించే ఓడలాగ, హంసలాగ, ఐరావతంలాగ, పంచకల్యాణిలాగ ఈ జీవిత సుఖదుఃఖాలను సమదృష్టితో చూసే తనలాగే తన కొడుకుని గూడా సమాయత్తపరచి వుంటాడు.

అతన్ని చూస్తుంటే, అయ్యో, ఇలాంటివాడికి కళ్లు లేవే, ఏమిటీ వైపరీత్యం అనిపిస్తుంది. అవును. అతడికి కళ్లు లేవు. కళ్లు ఉన్నవాళ్ళకంటే ఉండి కూడా పోగొట్టుకున్నవాళ్ళకంటే అతను నయమే.

అయినా...

అవును...

అయినా...

వెంకటేశ్వర్లే నే మాట్లాడుతుంది!

అయినా ఎవరిని నిందిస్తావు నువ్వు? అసలు ఎవర్ని నిందించాలి నువ్వు? మాటలు ఒట్టిపోవడం తప్ప, ఊరుకో, ఎందుకు నిందిస్తావు!

వెంకటేశ్వర్లు మనో ప్రవృత్తి:

కారుణ్యం చిప్పిలే అతడి వదనం, కళ్లులేని అతడి దీనావస్థ, అతడి యథార్థజీవితాన్ని కప్పిపుచ్చుతున్నదేమో. ఏమో, అతను మంచివాడని ఎలా చెప్పగలవు! తనకి కలిగినదానితోనే సంతృప్తి పడుతున్నమాట నిజమే కావచ్చు. అతడి ఎదుట కూర్చుంటే, బౌద్ధభిక్షువులా కన్పిస్తే, అననమైన ఆనంద మేదో నీలో పెనుగులాడి పెల్లుబుకవచ్చు. నిన్ను నీవు ఏమరవచ్చు. ఇది నీవు డబ్బుతో కొనలేని ఆనందం కావచ్చు. అతడి ముఖంలోని భావశూన్యత నీకు కొత్తగా వింతగా గోచరించవచ్చు. అవును నిజమే; నీకు అతడి ముఖంలో విస్మయం వెల్లువలాగు విహాయసపు వెన్నెల వాగులాగు స్ఫురించవచ్చు. అది భావశూన్యతేమో—అదీ నీకు—నీలో లేనిపోని ఈ విపరీతపు ఊహాలు కలుగచేస్తున్నదేమో!—ఐతే అతడి ముఖాన్ని, కళ్ళని, చేతుల్ని, మెడని, నీతి చంద్రికలో ఒక పేజీవలె చదవవచ్చు అంటున్నావా. ఆ పేజీ తెల్లటి పేజీ. తేటతెల్లం కాని, గూఢార్థాలు వెల్లడికాని, కారడవిలా అది నల్లటి పేజీ.

—అయితే ఇతర్లని గురించి "సెబాస్, సెబాస్" అనుకోవడం తప్ప; తనకై తను చేసింది, చెప్పుకోదగింది ఏమైనా వుందా? వెంకటేశ్వర్లు కిదో ప్రశ్న.

ప్రశ్నలు వ్యక్తిని లెక్క చెయ్యవు. మనిషిని అర్థంచేసుకోవు! ఎప్పుడూ అంతే! ప్రశ్న లెప్పుడూ మనిషి వ్యక్తిత్వాన్ని చులకనచేస్తాయి! ప్రశ్న లెప్పుడూ అంతే—అనే పెద్దప్రశ్న!

* * *

స్వయం కృతాపరాధియైన వెంకటేశ్వర్లుని ఆలోచనలోంచి తట్టిలేపాడు అనంతరామయ్య:

"మీరు జోడు ఉపయోగిస్తారా?"

"లేదు. నా కళ్లు బాగానే వున్నాయి." లోపల అభిమానం రగులుకున్న వెంకటేశ్వర్లు; అనంతరామయ్య ముఖంలో మార్పులేదు; అతను తన కథని ముగించనారంభించాడు:

"1939 ఆగస్టు ఐదో తేదీన నేను రైల్వే ఉద్యోగం వదిలిపెట్టాను.. అంటే రిటైరైనదాకా సెలవులో ఉన్నానన్నమాట. ఈలోగా నేను చెయ్యగల ప్రయత్నాలన్నీ చేశాను. ఒక పక్కన మావాడి చదువు పూర్తి కావాల్సుంది; మరి అందాకా చేతులు

ముడుచుకు కూర్చుంటే తిండికి గడిచేది ఎలాగ. కానీ రోడ్డు మేస్త్రీ ఉద్యోగం చెయ్యడం అనేసరికి నాకు చాలా చిన్నతనం వేసింది. నూరు రూపాయల జీతం తీసినవాడిని ఒక్కసారి ముప్పై రూపాయల నౌఖరీకి కుదరాలంటే ఎవరికైనా కష్టమే వేస్తుంది. ఐనా ఏం చేస్తాం! ఏదో మావాడు పెరిగి పెద్దవాడై, రెక్కలు వచ్చి, కొంత సంపాదనలో పడ్డదాకా, ఏదో ఒక రకంగా సంసారాన్ని నెట్టుకురావాలి! తప్పుతుందా-

1941 నుంచి 46 దాకా అలాగే రోడ్డు మేస్త్రీ పనిలో అనేక అవస్థలుపడుతూ వచ్చాను. అప్పటికి మావాడు స్కూల్ ఫైనల్ ప్యాసయ్యాడు. ఒక రోజున నా అవస్థ చూల్లేక వాడు, "నేను ఇంక ఏదైనా ఉద్యోగంలో చేరతాను నాన్నా" అన్నాడు. ఆ మాటలు వింటుంటే నా కళ్ళవెంట నీళ్ళు తిరిగాయి. నీకు అంత కష్టం కలిగించే పని ఏం చేశానని అట్లా అంటావు, లోపల్లోపల తర్కించుకున్నాను. లేదు నాయనా, నువ్వు ఈ గుమస్తా వృత్తికి తట్టుకోలేవు. ఇంకా కొన్నాళ్లు ఓపికపట్టు. నీ కేకష్టం కలక్కుండా నేను చూస్తానుగా. "నువ్వు ఏదైనా టెక్నికల్ కోర్సు చదువుదువు గాని. ఈ గుమస్తా జీవితానికి నువ్వు తట్టుకోలేవు నాయనా అన్నాను—

అయినా వాడికేం తెలుసు. చిన్నతనం. నన్ను కావిలించుకుని ఆడపిల్లలా ఏడ్చాడు. నాన్నా, నా కోసం నువ్వు కష్టపడుతుంటే నేను చూల్లేను నాన్నా, "నా కేదో భయంగా వుంటున్నది." అన్నాడు. వాడి నోటివెంట ఆ మాటలు వింటుంటే నా కడుపు తరుక్కుపోయింది. అప్పుడు వాళ్లమ్మ గనక బ్రతికివుంటే ఎలా వుండేదో అనిపించేది. లోపల ఎంత కుమిలిపోతున్నా, తన కొడుకుకూడా ప్రయోజకుడయ్యాడని ఎంతగా సంతోషించేదో అనిపించేది.

అలా వాడిని గురించి రోజు రోజుకీ భీతిల్లిపోతుంటే, వాడు నా స్థితిని చూసి రోజురోజుకీ గుండె దిగులు చేసుకుని, వేళకి తిండి లేక, రోజురోజుకీ దిగజారిపోతుంటే నా గుండె లవిసిపోయేది. నా అసహాయతకీ, చేతగానితనానికి నన్ను నేను నిందించుకున్నాను."

అయితే ఆయన కొడుకన్నా మళ్ళీ బాగు కాలేదా? వెంకటేశ్వర్లు ప్రశ్న వేసుకున్నాడు. అలవాటువల్ల, అనుభవశూన్యతవల్ల జీవితంలో తనకు తానై జవాబు వెదుక్కోలేని వెంకటేశ్వర్లు తనమీద తను ఎదురు మళ్లా ప్రశ్న వేసుకున్నాడు. ఇప్పుడు అతనికి రెండుకళ్ళూ పోయాయి. ఉన్న రెండుకళ్లూ పోగొట్టుకోడానికే చేతులారా జీవితంలో అతను చేసుకున్నదంతా—సామాన్యుడి బ్రతుకు శిథిలచక్రవర్తికథలాంటిది. అందువల్లే అతడింత సుఖంగా అవుపిస్తున్నాడు కాబోలు! చేతులారా కళ్ళు లాగేసుకుని, రవంత కష్టంకూడా కలక్కుండా ఇన్నాళ్లూ తను సుఖపడినట్లు అవుపిస్తున్నాడు చూడు.

వెంకటేశ్వర్లు అతనివైపు నొసలు ముడిచి నివ్వెరపోయి వింటున్నాడు:

"నేను ఈ ఉద్యోగంలో ఉన్న నాలుగోఏట అనుకుంటాను, మావాడి చదువు పూర్తయింది. అప్పటి నుండి వాడు విసుగూ విరామం లేకుండా ఉద్యోగ ప్రయత్నం చేస్తున్నాడు.

నాన్నా, నాకు కొద్దిరోజుల్లో ఉద్యోగం రాబోతూంది. నువ్వు పనిమానెయ్! నువ్వు కష్టపడుతుంటే చూస్తూ నేను ఎలా ఊరుకునేది! అన్నట్టుగా ముఖం పెట్టేవాడు.

అలా ఆరునెల్లు గడిచింది. వాడికి ఉద్యోగమంటూ ఏదీ రాలేదు. ఇంక రాదేమో అని భయం వేసేది నాకు—నేను రాలిపోతే వాడిగతేం కాను అనిపించేది."

—నీదంతా పిచ్చి. వట్టి భ్రమ. కాకపోతే నువ్వు చేస్తున్న ఆపాటి ఉద్యోగం సంపాయించలేడా మీవాడు. నీకంటికి కుర్రాడిలా, చిరిబాకుల వాడిలా, బ్రతకడం చేతగానివాడిలా అవుపించవచ్చు. ఈ జీవితపుసాములో నీకంటే ఆరితేరినవాడే నీకొడుకు. ఈ జీవితపుస్వారీలో నీకంటే గట్టిగా రాటు తేలగలవాడే నీకొడుకు. అధైర్యపడకు. నీకొడుక్కి మంచి ఉద్యోగం దొరుకుతుంది!—

"అలా నాలో నేను భయపడిన రోజు లవి. నాలో సత్తువ ఉడిగిపోతున్నది. వాడు ఇంట్లోకి ఏదో పెద్ద తప్పిదం చేసినవాడిలా, పిల్లిలా, చప్పుడు గాకుండా, మెల్లగా వచ్చేవాడు. ముఖం చాటు చేసేవాడు. నా ఎదుటకు రావడానికి, నాకు ముఖం చూపించడానికి సిగ్గుపడేవాడు. రోగిలాగ నీరసించిపోయి, ఒత్తిలాగ మంచానికి అంటుకుపోయేవాడు.

అదేమిటి నాయనా, దిగులు పెట్టుకుంటారా. నీ వయస్సులో నేను ఎలా ఉండేవాణ్ణి. ఎంత హుషారుగా ఎంత పుష్టిగావుండేవాణ్ణి. ఉద్యోగం ఇవాళ గాకపోతే రేపొస్తుంది. అంతమాత్రాన బెంబేలు పడతారట్రా! ఈమాత్రానికేనా! అనేవాణ్ణి.

—నాకు ఆ భయం ఏమీ లేదు నాన్నా. నాకు తప్పక ఉద్యోగం దొరుకుతుంది. ఇవాళ గాకపోతే రేపైనా సంపాయిస్తానన్న ధైర్యంవుంది నాకు.

—ఐతే నేనేమైనా అనుకుంటానని. నే నేమనుకుంటానురా! ఐతే నన్ను చూసే... ఇంకా

మా నాన్న నా కోసం ఇంత పెద్దతనంలో గూడా అలివిగాని బరువు మోస్తున్నాడనేనా. నన్ను చూసి భయపడ్డం లేదుగా. నన్ను చూసి భయపడే స్థితికి తెచ్చుకున్నానా నిన్ను నేను—

—లేదు. నీ నౌకరీ ఏ క్షణాన ఊడుతుందోనని మీ వాడి భయం. ఇంత పెద్దతనంలో నీ కేదైనా పోనీ, నీ కంటికేదైనా ప్రమాదం జరిగితే...ఏమో, ఎలా చెప్పగలం. నీకు ఉద్యోగం పోనూ పోవచ్చు. మీ వాడికి రాకనూ పోవచ్చు. ఏదైనా మనకు చెప్పి వస్తుందా!—

“అలా జరుగుతూ వచ్చాయి రోజులు.

నాకు మొదటినుంచీ లైబ్రరీకి వెళ్లే అలవాటు వుంది. ఆ సంవత్సరం ఎక్కడ చూసినా గలాటాగా వుండేది. మతోన్మాదం ప్రబలిన రోజులవి. డాక్టరు చెప్పినా అతడి మాటలు ఖాతరు చేయకుండా, నిత్యం నేను పత్రిక చదవడం జరుగుతుండేది. అయితే అది నా ప్రాణం తీస్తుందని, అకస్మాత్తుగా కాకుండా క్రమేణా రోజురోజుకీ నా చూపు క్షీణించిపోతుందని ఎవరైనా ఎలా అనుకోగలరు.

* * * *

ఆ ప్రొద్దున నేను మంచంమీదనుంచి నిద్ర ముఖాన లేచి, సైకిలు తుడుద్దామని గబగబా వరండాలోకి పోతుంటే, ప్రశాంతంగా నిదిరిస్తున్న మా వాడి ముఖం అవుపించింది. నా గుండెలమీదనుంచి పెద్ద బరువు దింపేసినట్లయింది. అప్పుడు ఎందుకో నాకు తట్టాలని అనిపించింది: ఇవాళ నీకు ఉద్యోగం వస్తుందిరా నాన్నా అని—నోటిదాకా వచ్చాయి మాటలు—నీ కష్టాలు తీరిపోతాయి. ఇక హాయిగా సుఖంగా నిర్భయంగా బ్రతుకు. నూరేళ్లు వర్ధిల్లు. నువ్వు ఎదురుచూస్తున్న ఉద్యోగం ఆర్డరు వస్తుంది ఇవాళ—తప్పదు! నీకు ఇంక ఎదురుండదు! ఎక్కడికిపోయినా, ఏపని చేస్తున్నా అవే మాటలు పదేపదే అనిపించసాగాయి నాకు—

—లోపల మరొక గొంతుక అంది: ఇదంతా నీ కోరిక. నువ్వు కోరుకున్నది జరిగితే ఇంక బాధేముంది. ఇదంతా నీ నిష్ఫలమైనకోరిక. నిన్ను క్షణక్షణం హింసించే పాడు పీడకల. ఔన్సుగ్లాసు లాగ బద్దలయ్యే పెద్ద పాపిష్టికల!

అనుమానమే. అయినా నేను అలా అనుకోకుండా ఉండలేకపోయాను. నాలో ఎదో ఒకమూల దృఢంగా నమ్మకంగా చెబుతున్నది. ఎవరో దివ్యమైన అమృతమూర్తి నా కళ్లకికట్టినట్టు అవుపిస్తున్నాడు. ఈ మనిషి నా చెవిలో రహస్యం చెబుతున్నాడు: ఈపాటికి నీ కొడుక్కి ఆర్డరు వచ్చి వుంటుంది. ఈపాటికి! ఈ వార్తని నీకు ఎలాగా చేరవేయడం అని తాహతుర్పాగా జీవితమంతా మళ్ళీ ఒక్కసారి జరిగితే, తను ఋణవిముక్తి పొందిన రామదాసులా అయిపోతే, నీ కొడుకు హాయిగా మనసు తేలికపడి, డోలాయమానమై, తెల్లటిమబ్బు పీచులాగా బంగారు పిచ్చుకలాగ తేలిపోతూ ఉండి ఉంటాడు.

అవును. పోస్టువాడు రోజూ ఒంటిగంటకే వస్తాడు. నిత్యం గడపదాకా వెళ్ళి ఎదురుచూసి వాడు రావడం ఆలస్యమైతే విసుక్కుని; వాడు వస్తే, మీకు ఉత్తరం రాలేదని అంటే, నువ్వు ఎంతసేపటినుండీ ఎదురుచూసినా, వాడు సైకిలు బెల్లు మోగించుకుంటూ హుటాహుటిగ వచ్చి నీ ఇంటిముందు ఆగినవాడు ‘ప్చ్! మరిచిపోయాను, లేవు, ఇవాళ మీకేమీ రాలేదు’ అన్నట్టు, తనేమో మహా రోజు ఒక జాబు చొప్పున యిస్తున్నట్టు, పల్లెత్తు మాట్లాడకుండా, సైకిలు దిగి పక్క గుమ్మానికి వెళిపోతుంటే—తనేమీ వాడికోసం ఎదురుచూడ్డం లేనట్టు, అలా అవుపించడానికి ప్రయత్నిస్తే, వాడు చక్కా వెనక్కి తిరిగిపోతుంటే;—

ఆరోజు వాడు నవ్వుతూ ఎదురైతే నీకో సువార్త తెస్తున్నాడని నువ్వు భ్రమపడి, సంకోచిస్తూ చెయి చాచితే, వాడు కట్టలన్నీ కలయతిప్పి, లేదని ముందే చెప్పలా, ఉంటే నేను ఇవ్వనా, మీరు ఎప్పటికప్పుడు ఎదురుచూస్తున్నారని నాకు తెలియదూ అన్నట్టు అవుపిస్తే, ఒక్క క్షణం తను ద్వారపాలకుని శిలాప్రతిమలా అయిపోతే—అయినా ఏ రోజుకైనా రాకపోతుందా అని—అలవాటుగా మారిన ఆశవల్ల తను రోజూ ఎదురుచూస్తున్నా— అవును, ముసలివాడు అన్నీ చూస్తూనే వున్నాడు. అన్నీ చూస్తూనే తనేమీ చెయ్యలేని స్థితిలో; అవును, తన కొడుకు పడుతున్న దురవస్థ, మనోవేదన —అవును, తను అన్నీ చూస్తూనే వున్నాడు.

జీవితంలో తొలిసారిగా ముసలివాడు గొణుక్కోవడం మొదలుపెట్టాడు: ఇవాళ పోస్టువాడు ఆర్డరు తెచ్చేవుంటాడు. ఇవాళ ఆర్డరు వచ్చితీరాలి! ముసలివాడు తనకి తెలియకుండానే పైకి మాట్లాడుతున్నాడు. మాటలనే రెక్కలు వచ్చిన వాంఛల్ని, వాంఛలనే రెక్కలు విరిగిన మాటల్ని పైకి అనేస్తున్నాడు.

అందని ద్రాక్షపండులాంటిది వాంఛ...
తన చెవిలో ఎవరో రహస్యం ఊదుతున్నారు:
‘మీ వాడికి ఉద్యోగం అయిందటగా!’
చూడూ, నేను నమ్మలేకపోతున్నాను.

'నిజంగానా?' తనూ రహస్యంగానే, ఆత్రుతగానే.

'ఈ మధ్యాహ్నం ఆర్డరు వచ్చిందటగా. నీకు తెలియకపోవడమేమిటి!'

'నిజంగా!' ఏదీ, నేను ప్రొద్దువవగా పనిలోకి వచ్చానా. తెమిలితేనా. ఇంతవరకు ఇంటికే పోక పోతిని. 'ఎవరు చెప్పారు నీకు?'

'స్వయంగా మీవాడే చెప్పాడు, బజారులో అప్పుపిస్తే—నిజంగా నీకింకా తెలియనే లేదా?'

'భలేవాడివేలే. నాకు తెలియకుండా ఎలా వుంటుంది!' అలా మాట్లాడతావేం! ఏమిటి నీ ఉద్దేశం!

'నాకు ముందుగానే తెలుసులే!'

'అబ్బే, ఏమీ లేదు. వాడు నీదగ్గరికి రాలేదేమిటా అని.'

'అలాంటిదేమీ లేదులే! ఏదీ, వాడికి తీరిక ఉంటేగా! స్నేహితులతో జల్సాచేస్తూ వుండి వుంటాడు.' లేదు లేదు. వాడు నన్నెందుకు మరిచి పోతాడు? నేనంటే వాడు పంచప్రాణాలు విడుస్తాడు సుమా! మా ఇద్దరి సంబంధాలు మీకు అర్థం కావులే! అయినా తండ్రీ కొడుకుల్లో ప్రేమానురాగాలు ఎలా పెనవేసుకుంటాయో మీ కెలా తెలుస్తుంది!

వాడు ఈపాటికి వస్తూ వుండాలి. అబ్బ, ఇవాళ్టికి నాకు పెద్ద బెడద తొలగిపోయినట్టుగా హాయిగా వుంది.

'నేను అప్పుడే అనుకున్నానులే. వాడికి ఆర్డరు వచ్చివుండాలి. నాకు ముందే తెలుసును!'

'ఐతే టీపార్టీ ఎప్పుడు మరి?'

'ఏదీ, వాణ్ణి రానీ. నువ్వే అడుగుదువుగాని.'

—చూశావా, నేను చెప్పలా, వాడికి ఉద్యోగం అయింది.

—అలాగే కావాలు. ముందుగా మనకేం తెలుసు. ఐనా వస్తే మంచిదేగా. మన కోరికగూడా అదేగా.

—ఇంకా అలాగే మాటలు విసురుస్తావేం. వచ్చిందని ఒకపక్క నుంచి చెబుతుంటే!—

మళ్ళీ అతడి లోపలిగొంతుక నోరు విప్పలేదు. అలాగని ఒట్టు వేసుకునుంటుంది!

'అబ్బ! ఎన్నాళ్ళకెన్నాళ్ళకి వింటున్నాను!'

* * * *

'వాడు వస్తున్నాడేమోనని చూస్తున్నాను. లోపల ఆశ అలా పీడిస్తున్నది. సాయంత్రం అయ్యేకొద్దీ వాడు రావడం ఆలశ్యమయ్యేకొద్దీ లోపల కలతగా కలకగా భయం పుట్టుకొస్తున్నది. ఆదుర్దాగా ఎప్పుడు వస్తాడా వాడు, వచ్చి ఆ శుభవార్తని నా చెవినిగూడా ఎప్పుడు వేస్తాడా అని నేను ఎదురుచూస్తున్నాను. అయితే వాడు రాలేదు. నాన్న ఇంటికి వస్తాడుగా. వచ్చిన తర్వాత చెప్పొచ్చులే అనుకున్నాడేమో, ఏమో మరి.

అయితే ఇవాళ ఆర్డరు రాలేదూ!

నాకు ఒళ్లంతా ముచ్చెమటలు పోసినై. చేతులు వొణుకుతున్నై.

—వాడు నీదగ్గరికి రాడు. ఎందుకు తెలిసీ కూడా నటించడం. ఎందుకు వంచించుకోవడం. నిన్ను నీవు ఎన్నాళ్లని మభ్యపెట్టుకోగలవు.

'నిజం కొన్నాళ్లనుంచి మా ఇద్దరికీ మాటల్లేవు. అలాగని అదేమో హఠాత్తుగానూ జరగలేదు. నాకు తెలియనూ తెలియదు. అలా జరుగుతూ వచ్చింది.

నేను మామూలుగా పనిలోకి వెళ్లేసమయానికి వాడు ఇంకా నిద్ర మంచంమీదనుంచి లేచేవాడు కాదు. అదే చదువుకునే రోజుల్లో అయితే వాడు తెల్లారుగట్లే లేచేవాడు. సంవత్సరంనుంచిచూస్తున్నా. ఊహు, వాడు బొత్తిగా మారిపోయాడు. పనిపాటలు లేకపోవడంమూలాన కాబోలు వాడు మరీ బద్ధకస్తుడై పోయాడు. ఇంకా ఏమేం అలవాటు చేసుకున్నాడో మనకేం తెలుస్తుంది! ఇంకా కొన్నాళ్లు ఇలాగే జరిగితే, ఇప్పుడే ఇంత పాలుమాలితే, ఇంక ఏపని చెయ్యడానికి పనికిరాకుండాపోతాడేమోనని నాకు కోపం వచ్చేది. అంతేగాని రాత్రిళ్లు ఆలోచనలతో, జిజ్ఞాసలతో నిద్రపట్టక రోజురోజుకీ అలాగిపోతున్నాడని నా కెలా తెలుస్తుంది. నేనేం అలాంటివిచూశానా పెట్టానా!

అంతకుముం దెన్నడూ వాడు నన్ను అడక్కుండా ఇంట్లో దమ్మిడీకూడా ముట్టుకునేవాడు కాదు. వాడు స్టూడెంటుగావున్న రోజుల్లో ప్రతినెలా ఖర్చుకి వాడుకోమని పదురూపాయలు ఇచ్చేవాణ్ణి. ఇప్పుడు ఇల్లు గడవడమే కష్టంగావుంటే ఎలా ఇవ్వగలను!

అప్పుడప్పుడు నా జేబులోని బేడా, పావలా, అర్ధా కనుపించకుండా పోయేవి. మొదట్లో చూసీ చూడనట్టుగా పోయాను. అయినా ఎంతో అవసరం ఉంటేనేతప్ప తీయడు అనుకునేవాణ్ణి. అయినా ఇలాంటి బుద్ధులు అలవర్చుకుంటున్నాడేమిటా అని నాకు కోపంవచ్చేది—అయినా వాడు మనిషయ్యాడు. నలుగురిలో తిరిగాల్సినవాడు. నువ్వు ఖర్చుకి ఇవ్వకపోతే తీసుకోక వాడేం చేస్తాడు. ఖర్చులో ఖర్చు అనుకుంటే వెళ్లి పారిపోయేదిగా—

కొన్నాళ్ళయినతర్వాత ఏమనుకున్నాడో నేను చూడకుండా డబ్బుతీయడం కటిక్కన మానేశాడు. నేను కోటువిప్పి వంకీకి తగిలిస్తే, జేబులో చిల్లర ఎంతవుందో లెక్కపెట్టడం వాడు చూస్తుండేవాడనుకో. అయినా వాడు మానేస్తే నాకు భయం వేసేది! నేను ఎప్పుడూ ఒక్కమాటకూడా అనలేదు వాణ్ణి.

ఒకరోజు ప్రొద్దున నేను పనిలోకి వెళ్లబోతూ జేబులు తడిమిచూసుకున్నా. ఉన్న రెండు రూపాయలనోటు కనపడలేదు. తెచ్చిన డబ్బంతా వాడి ముఖాన పెడుతుంటే, వాడి ఖర్చులకు చాలకపోతే, అపురూపుగాని ఇంటికివచ్చే నువ్వు ఇంత పెద్ద తనంలో పస్తు ఎలా ఉంటావు! నాకు ఒళ్లు తెలియని కోపం వచ్చింది. వసారాలో వాడు మంచంమీద గోడవైపుకు తిరిగి పడుకునివున్నాడు. వాడు నిద్ర పోవడంలేదని నాకు తెలుసు. నా కంటె ముందు లేచి ఆ ఘనకార్యం కాస్తా చక్కబెట్టివుంటాడు. అంత నీచపుపనికి పాల్పడతాడనుకోలేదు నేను. ఎన్ని కష్టాలు వచ్చినా ఎంత పేదరికం అనుభవిస్తున్నా, నా కొడుకై వుండి వాడు దొంగతనం చేస్తాడనుకో లేదు నేను. నా కడుపున చెడబుట్టాడు!

—అయితే తండ్రిజేబులో డబ్బుతీస్తే కొడుకు దొంగ అవుతాడా? నేరం చేసినట్టా?: బ్రతికివుంటే బహుశా వాళ్ళమ్మ ఇలా అనేదేమో!

—అట్టే వాగకు. నోరుమూసుకుని నువ్వోక పక్కన పడివుండు! బహుశా వాళ్ళమ్మ కిక్కురు మనకుండా ఒకపక్కకి ఒత్తిగిలేదేమో!

నా కోపంలో అన్నాను: 'రెండురూపాయల నోటు తీశావా?'

"ఊఁ..." వాడిలో నిశ్శబ్దం ఎక్కువ.

"ఇచ్చెయ్ ముందు-" వాడిలో మమత, మెత్తదనం, రోషం, ఉగ్రం—వాడిలో మౌనం ఎక్కువ. "ముందు ఇచ్చెయ్యమని..." నా కోపం నన్ను వేధిస్తున్నది. వాడి మౌనం నన్ను కాలుస్తున్నది.

నేనేమన్నానో... వాడేమన్నాడో... వాడు గబగబా రెండు రూపాయల నోటు నామీద పారవేసి దూకుడుగా వెళ్ళిపోయాడు.

లేదు, మెల్లగా వెళ్లిపోయాడు!

ఆ మధ్యాహ్నం కంపెనీలో ఎవరో చెప్పారు నాకు, రైల్వేలో ఖాళీలు ఉన్నట్టు—లైబ్రరీలో ఆ ప్రకటనకోసం వెనకటి పత్రికలు తిరగవేసి అప్పుచేసి రెండు రూపాయలు తీసుకున్నాను. అప్లికేషను ఫారాలు కొని, ఆరోజు కాస్త పెందలకాడే ఇంటికి వెళ్ళాను. అప్పటికి నా కోపమంతా చల్లారిందేమో, ఈలోగా నన్ను నేను బాగా తిట్టుకున్నానేమో, ఆవాళ ఏమీ జరగనట్టుగానే అవి వాడికిచ్చి అన్నాను: "పూర్తిచేసి పంపించు." ఇవాళే గడువు తేదీ!

వాడు ప్రొద్దున జరిగినవన్నీ మరిచిపోయినట్టు కళ్లు దించేసుకుని మెల్లగా అన్నాడు: "ఇందుకే నాన్నా. ప్రొద్దున నేను తీసుకుంది." నా గుండె గుబుక్కుమంది. కాటు వేసినట్లయింది. కళ్ల వెంట గిర గిరా నీళ్లు తిరిగాయి. మనం ఇన్నాళ్ళు కలిసివుండి, నీ తండ్రినై వుండి, నీ మనస్సు తెలుసుకోలేకపోయానురా! నాన్నా, నిన్నెంత కష్టపెట్టాను. నాఅజ్ఞానం వల్ల నిన్ను ఎన్నెన్ని మాటలన్నాను. నన్ను క్షమించు నాన్నా, లోలోపల అనుకున్నాను—

అంతా తల్లివాటమే! తలుచుకుని తలుచుకుని లోలోపలే కుమిలిపోయాను. నా గుండె ఎప్పుడో చెదిరిపోయింది. నేను అదివరకులా ధైర్యంగా ఉండలేకపోతున్నాను. చిన్నదానికి పెద్దదానికి ప్రతి విషయానికి గజగజలాడిపోతున్నాను. అప్పుడు ముఖం పక్కకి తిప్పుకుని గబగబా వంటింట్లోకి వెళ్ళి నాలో మనసారా తృప్తిగా ఏడ్చానేమో! ఎంత అసహ్యంగా వుంటుంది ఏడుపు! ఈ వయస్సుకి ఏడ్పు ఎంత అసహజంగా వుంటుంది! అయినా, ఎంత ఓదార్పునిస్తుంది!

అలా మేం ఇద్దరం దగ్గరగా జరుగుతూ కూడా, ఒకరి కొకరం అన్యోన్యంగా వుండడానికి ప్రయత్నిస్తూ కూడా, ఒకరి కొకరం ఎడమైపోయాము. అలా తెలిసీ తెలియకుండానే అప్పటినుంచే అనుకుంటూ—మాఇద్దరికీ మాటల్లేకుండా పోయాయి.

వాడు రాకపోతే రాకపోయాడు. నేనే వాడి దగ్గరికి పోతాను. నిజం. నాకామాత్రం చనువులేదూ; అధికారం, ప్రేమ, వాత్సల్యం హక్కు లేదూ! నిజం. నేనే వాడిదగ్గరికి పోతాను—

—ఇంతకుముందువన్నీ తలుచుకుంటేవాడు నీదగ్గరికి రాడు.

—లేదు లేదు. ఇంతకుముందువన్నీ తలుచుకునైనా వాడు నాదగ్గరికి వస్తాడు. ఒకరికోసం ఒకరం లోపల్లోపల ఎంత క్షోభించి పోతున్నామో, ఒక్కసారి గతమంతా మరచిపోయి మళ్ళీ తండ్రీ కొడుకుల్లా, నిండుగా వికసించి ఉల్లాసంగా ఊగిపోయే పూలమొక్కల్లా బ్రతకాలని లోపల్లోపల గుండె ఎంతగా కొట్టుకులాడుతుందో మీకెలా అర్థమౌతుంది! నిజానికి నాకీ ఆలోచనలు అప్పుడు రాలేదు—

అయినా తొందర తొందరగా ఇంటికిపోదామని లోపల ఇంకా ఆశ మిణుగురుపురుగులా జీరాడుతూ వుంది. మసకమసక చీకటి పడుతూవుండగా అలా ఆలోచించుకుంటూ ఆరోజు పని ముగించుకుని టేపూ, ప్లాన్లూ, రికార్డూ, డెయిలీ రిపోర్టూ ఒప్పగించిపోదామని కంపెనీకి వెళ్తున్నాను. నాకేమో గుబులుగుబులుగా వుంది. కళ్ళముందు గుబుర్లు గుబుర్లుగా వుంది. ఒళ్లంతా కంపర మెత్తుతోంది.

మా కంపెనీ ఆవరణచుట్టూ ఎత్తుగా పెద్ద ముళ్ళ కంచెవేసి వుంటుంది. లోపలికి పోవడానికి రెండు పెద్ద ఇనుప గేట్లు వున్నాయి. రోజూ కుడివైపు గేటు లోంచి వెళ్ళడం అలవాటు నాకు. ఆరోజు బాగా అలిసిపోయాను — పని ముగించుకుని ఇంటికి పోదామనే తొందరలో ఉన్నాను. అందువల్ల నేను ఎటు పోతున్నదీ నాకే తెలియదు. అలాంటి స్థితిలో నాధ్యాసంతా వాడి మీదేవుంటంవల్ల, ఆ రెండో గేటులోంచి సైకిలు తొక్కుకుంటూ లోపలికి పోతున్నాను. ఆ గేటంటే నాకు మొదటినుంచీ భయమే. దాంట్లోనుంచి రోడ్డు బాగుచేసే ఇంజన్లు, లాగుడుబళ్లు, మిషన్లు, లారీలు పోతాయి. రోడ్డంతా గుంటలుపడి, తారుమరకలుపడి గలీజుగా వుంటుంది. ఆ గేటుముందు మురికికాల్వమీద నాలుగు పాతచెక్కలు పరిచి నేల మట్టంచేశారు. అవి రోడ్డుమట్టానికన్నా కొంచెం ఎత్తులో ఉన్నాయేమో, ఆ చెక్కలు ఇంకా సరిగ్గా పాతక, ఇంకా మేకులు దిగగొట్టకపోవడంవల్ల అవన్నీ నేనుచూసుకోలా—అవన్నీ ముందుగా నాకెలా తెలుస్తాయి! పైగా మసకమసక చీకటి—సైకిలు గేటు లోకి పోయేసరికి చేతులు వొణికాయి. సైకిలు కాలవ ఎక్కేసరికి, ఆ చెక్కలు ఎగిరి పైకిలేస్తే నేను హటాత్తుగా కాలవలో పడ్డాను. కళ్లు మైకంకమ్మి తల దిమ్మెక్కిపోతే—ఉక్కిరిబిక్కిరైపోతే — నిజానికి ఆ క్షణంలో ఏం జరిగిందో నాకే తెలియదు. స్పృహతప్పి పడిపోయానట. కాళ్లకి చేతులకి బాగా దెబ్బలుతగిలాయి. పదిరోజులేమో ఆస్పత్రిలో వున్నాను. ఐతే ఏముంది, ఏమైంది! అప్పటినుంచి ఈ లోకంలోని ముచ్చట్లని చూసి ఆనందపడే యోగ్యతని పోగొట్టుకున్నాను. నా కొడుకుని కళ్లారా చూసుకుని మురిసిపోయే భాగ్యంలేదు నాకు. వాడు ఆఫీసుకి దర్జాగా ఠీవిగా సంతోషంగా వెళుతుంటే చూడాలని నాకు మొదటినుంచీ కోరిగ్గావుండేది. అయితేనేం, నాకా అదృష్టంలేదు.

చూడు, ఈరోజులు మహా చెడ్డవి. ఇంత కష్టకాలం ఎప్పుడూ ఎరగను నేను. నానా అవస్థలు పడుతూ దేవుడా అని నెత్తీ నోరూ బాదుకుంటున్న వాళ్ళకి—ఒక్క రూపాయిబిళ్ళలు ఇవ్వగలిగే శక్తీ స్తోమతా ఈరోజున ఒక్క కుటుంబానిక్కూడా లేదు.

అయితే మాయందు దేవుడు చల్లటిచూపే చూశాడు. నేను ఈ లోకానికి కానివాణ్ణైపోయాననుకో. అయినా మా వాడు ఈమధ్యనే "ఎ. ఎమ్. ఐ. ఇ." కూడా ప్యాసయ్యాడు. ఇంకా ప్రమోషన్ రావడానికి కొద్దికాలం పడుతుందనుకో. వాడు సలక్షణంగా ఇంత సంపాయిస్తున్నాడు. ఇప్పుడు నాకు ఏ దిగులూ లేదు. హాయిగా గడుస్తున్నది. దేవుడు నాచూపు తీసుకుపోయాడనుకో. అయినా ఏం చేస్తాం? ఏదైనా మన చేతుల్లో ఏముంది! పేద వాళ్లం! ఏది వచ్చినా భరించాలి! అనుభవించాలి! దానితోనే తృప్తి పడాలి! దాంట్లోనే సుఖపడాలి! ఇప్పుడు నాపనయి పోయింది. ఏదో కాస్సేపు ఈ ఇంటికీ ఆ ఇంటికీ తిరిగి ఏదో ఇలా కాలం వెళ్లబుచ్చుతున్నాను.

గ్లాసులో చల్లని పానీయం అయిపోయి అడుగు అవుపిస్తున్నట్టు ముసలివాడి మాటలు. గౌరవర్ణపు గాలి. నీటి వాసన గాలి, బైట. ఎర్రగులాబి రేకులాగ కరిగిపోయే సూర్యుడు.

చలివేంద్రలోనుంచి బైటకు వచ్చినట్టు అయిపోతే, క్షణంపాటు మతిపోయినవాడిలా అయిపోయి, నిర్విణ్ణుడైన వెంకటేశ్వర్లు తేరుకుని, జీవితంలో వేగుచుక్క అవుపిస్తే, మనసంతా ఆలోచనలో నిండిపోతే, ఆ ముసలివాడిదగ్గర సెలవు తీసుకుని ఇంటికి వెళ్లడానికి మనస్కరించక వెంకటేశ్వర్లు పార్కులోకి మూగపోయి స్థాణువులైన ప్రాణుల మధ్యకి చరచరా నడిచిపోయి, ఒకమూల చేరగిలపడితే—

అతని కళ్లముందు అతని గతం అవుపిస్తున్నది. మనసు తేలికపడి అతను ఏంచెయ్యాలో, ఏంచేస్తే ఎలా జరుగుతుందో అతని కళ్లముందు అవుపిస్తున్నది.—

వాన వెలిసినతర్వాత—అవును—వాన వెలిసిన తర్వాత.

కలగూరగంప

గురజాడవారి రచనలు పారనంది వారి విమర్శ

శ్రీ అవసరాల సూర్యారావు

"గురజాడవారి రచనలు, వీరేశలింగంగారిపై దాడి" అనే శీర్షికతో, సెప్టెంబరు నెల, భారతి సంచికలో శ్రీ పారనంది జగన్నాథస్వామి గారు ప్రకటించిన వ్యాసాన్ని చదివాను. 'కావ్యాలలో శృంగారం' అనే తమ వ్యాసంలో శ్రీ గురజాడ అప్పారావుగారు, శ్రీ వీరేశలింగం పంతులు గారిమీద దండెత్తినారని, విమర్శకుల ఆరోపణ. ఇలాగ, శ్రీ గురజాడవారు దండెత్తడానికి "కారణమేమైయుండును, వీరేశలింగం గారిపై అసహ్యము— అగౌరవము కలగాలని కదా గురజాడవారి ప్రయోజనము. కారణము నిరూపించడానికి తగిన ఆనాటి సామగ్రి దొరకలేదు. నా ఊహ, బహుశః వీరేశలింగంగారు, గురజాడ వారి కన్యాశుల్కంపై ఏమైనా ఎక్కడైనా చణికినారేమో." అంటూ శ్రీ పారనందివారు, బట్టతలకూ మోకాలికీ ముడి వేయ ప్రయత్నించారు.

శ్రీ వీరేశలింగంగారి కొన్ని రచనలలో సంప్రదాయసిద్ధంగా వస్తున్న మన ప్రాచీనకవుల శృంగార వర్ణనలు కనిపిస్తున్నవని శ్రీ గురజాడ వారు విమర్శించిన మాట నిజమే. విమర్శించడమంటే, దాడి జరపడమే దాని అర్థం అని ఊహించుకుంటున్న శ్రీ పారనందివారు అనేక విచిత్రమైన భ్రమలతో తమ వ్యాసాన్ని వ్రాయడం సహజమే. వీరేశలింగం గారి రచనలలో శృంగార వర్ణనల వాసనపోలేదని శ్రీ అప్పారావుగారు కావించిన విమర్శనము సమంజసమో, కాదో పెద్దలైన శ్రీ పారనందివారితో వివాదమునకు దిగుటకు వ్యవధి లేకుండా వున్నా, పాఠకులకు అపార్థం కలిగిస్తూ, వారు మోపిన కొన్ని అభియోగములకు సమాధానమిస్తున్నాను. "వాటిని చూపడానికి చాలా ప్రయత్నించాను. లభించలేదు; గురజాడ వారి నాటి ముద్రణము దొరకలేదు. ఇప్పుడు దొరికే ముద్రణములోని పుటలు పంక్తులు సరిపడలేదు. సత్యము అరయసాధ్యము కాలేదు" అంటూ శ్రీ పారనంది వారు తామేదో సత్యమరసినట్లే పాఠకులను భ్రమింపచూశారు. వీరేశలింగం గారు తమ రచనలలో శృంగారవర్ణనలను చేయలేదని ఒక ప్రక్క వ్రాస్తూనే, "కాని వీరేశలింగం గారు ఈ పదాలను ఈ అసభ్యాలను విడిచివేసివుంటే బాగా ఉండియుండునని మా అభిప్రాయము. వ్యభిచార ప్రసంగం శ్రేయస్కరం కాదు; వీరేశలింగంగారి వంటి పారిశుద్ధ్యవలంబకులకు సర్వథా కానిది. ఆచారాదుల పెక్కింటిలో ఈ దోషాన్ని దాటేరు కారు. నిజమే" అని శ్రీ పారనందివారు పేర్కొన్నారు. "ఇట్టి గ్రంథరచన లోకానికి హానిచేయును. దీనిని నిలుపవలయునని మా మతము అనే వాక్యాలతో వారి వ్యాసాన్ని చాలించారు గురజాడవారు. పూర్తిగా వారితో ఏకీభవిస్తాము" అని వ్రాసిన శ్రీ పారనందివారు యింత వ్యాసాన్ని ఎందుకు వ్రాసినట్లు ?

సాంఘిక దురాచారాలను ఖండిస్తూ శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగంగారు రచించిన ప్రహసనాలను గురించి వ్రాస్తూ శ్రీ జగన్నాథస్వామిగారు "ఈ గ్రంథాలన్నీ క్షణిక గ్రంథాలు; అనగా రస్కిను అనే ఆంగ్ల విమర్శకుని మాటల ప్రకారము ఆ సమయానికి పుట్టిన గ్రంథాలు." అన్నారు; ఇంకొకచోట "ప్రహసనాలు కావ్యాలా నిజంగా ఆలోచిస్తే" అంటూ శ్రీ వీరేశలింగంగారు కావించిన సాహిత్యసేవను విమర్శకులు క్షణికంగానే పరిగణించి అటు శ్రీ వీరేశలింగంగారికీ, యిటు శ్రీ గురజాడవారికీ తమ వ్యాసరచనలో అపచారం చేసినవారే అయారు.

"పచ్చిశృంగారము రెండురీతులుగా నుండును. రత్యాదివర్ణనమును, స్త్రీల అవయవములను వర్ణించుటయు నం దొకటి. నిజమయిన పచ్చిశృంగారమన్నది పరకీయ శృంగారము. ఈ శృంగారమే 'అపూర్వ బ్రహ్మచర్య ప్రహసనము'నందు వర్ణింపబడినద'ని పేర్కొంటూ శ్రీ అప్పారావుగారు అపూర్వ బ్రహ్మచర్య ప్రహసనమునందలి కథావస్తువును, నిర్వహణపద్ధతిని ఉదహరించారు. "శ్రీ పంతులుగారు భాషాసంస్కరణ కర్తలును సంఘ

సంస్కర్తలునైనను రక్తబలము చేత మన ప్రాచీన కవుల శృంగారము వీరికి ఆమూలాగ్రముగా వచ్చినది. అందుకు నిదర్శనము ప్రథమ సంపుటములో సగ్రాసనముగా బూనిన అపూర్వ బ్రహ్మచర్యమును ప్రహసనమే" ఇవి శ్రీ అప్పారావుగారు వ్రాసిన వాక్యాలు. అయితే వీటిలోని "రక్తబలము చేత మన ప్రాచీన కవుల శృంగారము వీరికి ఆమూలాగ్రముగా వచ్చినది" అనే వాక్యార్థాన్ని అవగాహన చేసుకోక శ్రీ పారనందివారు వింత వింత సిద్ధాంతాలను కావించారు:" ఇందులో మొదటిదానిలోని 'సంఘ సంస్కర్తలైనను' అన్నది, 'రక్తబలము చేత' అన్నది విమర్శన, ఖండనలకంటె ఎక్కువగా ఆగ్రహగ్రస్తులు అని నా మనవి. 32 వ యస్సున లేని "రక్తబలము" 44 న వచ్చింది గాబోలు! ఈ రక్తబలానికి ఉపయోగము పచ్చిబూతు శృంగార వర్ణన ద్వారానా!...రక్తబలానికి ఇంత అల్ప సంతుష్టా! అంతేకాకుండా వారిని ఎరిగినవారు ఎవరూ వారికి రక్తబలబాధ ఆరోపించరు. వారు ఎప్పుడూ కూడా మంచి ఆరోగ్యస్థితిలో ఉండలేదు. వారి శరీరాన్ని పీడించిన శ్వాసకోశ రోగము లోకవిదితము."

సంప్రదాయ సిద్ధంగా వస్తున్న ప్రాచీన కవుల శృంగార వర్ణనలు శ్రీ వీరేశలింగంగారి రచనలనుండి పోలేదు అనే శ్రీ అప్పారావుగారి వాక్యాల తాత్పర్యం. అంతేనేకాని, శ్రీ వీరేశలింగంగారు రక్తబల బాధతో తమ అసంతృప్తిని తీర్చుకుంటున్నారని అప్పారావుగారు అనలేదు. శ్రీ వీరేశలింగంగారి నైతిక ప్రవృత్తిని శ్రీ అప్పారావుగారు శంకిస్తున్నట్టూ, వారి నైతిక ప్రవర్తన తా మొక్కరికే తెలిసినట్టూ ఏమేమో ఊహించి "వారు అగ్నిహోత్రమువలె తీక్ష్ణమైన శుద్ధసంస్కారాన్ని నడిపి అత్యంత సన్నిహిత స్నేహితుల విరోధము సంపాదించిన వార"ని శ్రీ పారనందివారు శ్రీ వీరేశలింగం గారిని సమర్థిస్తున్నట్లు వచించబూనుకున్నారు.

శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగంపంతులుగారంటే శ్రీ గురజాడ అప్పారావు పంతులుగారికి ఎట్టి గౌరవభావముండేదో తెలియచేయడానికి శ్రీ అప్పారావు పంతులుగారు, తమ డైరీలలో వ్రాసుకున్న యీ వాక్యాలను ఉదహరిస్తున్నాను: "శ్రీ వీరేశలింగం పంతులుగారు నిశ్చయముగా మహాపురుషులు. సాహిత్యములో వొక శాఖను ప్రారంభించి, సంఘములో పురోభివృద్ధి పంథా లేవదీసినవారు. ఇది ఎంతో కష్టతరమైన పని. తెలుగుదేశపు సేనాధిపతులైన వంశపురుషుల రక్తము తనలో ప్రవహించుచున్నది కనుకనే, వారిలో సాహసము, నిశ్చలత్వము కనబడెతవి." శ్రీ గురజాడవారి "కావ్యాలలో శృంగారం" అనే వ్యాసంలోని కొన్ని వాక్యాలను చూసి విపరీతార్థాలను భావించుతున్న శ్రీ జగన్నాథ స్వామిగారు శ్రీ అప్పారావుగారి డైరీలలోని పై వాక్యాలను చిత్తగించితే విషయం అవగతమౌతుంది. శ్రీ వీరేశలింగం పంతులుగారి యెడల శ్రీ అప్పారావుగారి కింతటి గౌరవభావమున్నది కనుకనే, వారి శిష్యులు శ్రీ బుర్రా శేషగిరిరావు పంతులుగారు "అప్పటికి ప్రసిద్ధులైయుండిన ఆంధ్ర ధీరాగ్రేసరులు రావుబహద్దరు కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారి జీవితము కొంతవరకాయన మార్గదర్శకమై యుండునని ఊహ. సాహిత్యరచనలో సాంఘిక సేవ చేయడమనేది అప్పారావుగారికి శ్రీ వీరేశలింగంగారి రచనలవల్ల స్ఫురించివుంటుంది"ని అభిప్రాయపడిరి. కాని "నేను ఇద్దరినీ ఎరుగుదు"నని చెప్పుకుంటున్న శ్రీ పారనందివారు మాత్రం, శ్రీ కందుకూరి గురజాడలకు మధ్య ఏ నాడూ లేని శత్రుత్వాన్ని వారిద్దరూ కీర్తిశేషులైన యీనాడు కల్పింప సంసిద్ధులవుతున్నారు! కవులను ఎరిగివుండడము వేరు; వారి తత్వమును అవగతము చేసుకోవడము వేరు. కవుల తత్వము ఆకళింపు చేసుకోనప్పుడు, విమర్శకుల కెట్టి చిక్కులు తటస్థించక తప్పదు.

"బహుశః వీరేశలింగంగారు గురజాడవారి కన్యాశుల్కంపై ఏమైనా ఎక్కడైనా చదివినా లేవో" అని శ్రీ పారనందివారి వాక్యం. అలాగున శ్రీ వీరేశలింగంగారు చదివివుంటే బాగుండునని విమర్శకుల కోరిక కాబోలును! కాని ఆ కోరిక ఫలించేది కాదు. యీ దిగువ ఉదహరిస్తున్న వాక్యాలను చిత్తగించండి: "నిన్న వార్తరన్ సర్కస్ ప్రొగ్రెసివ్ యూనియన్ మీటింగు జరిగినది. మీ కన్యాశుల్కంలోని గిరీశంను గూర్చిన కొంత భాగం ఆడినారు. పొట్ట చెక్కలగునట్లు నవ్వనివారు లేరు. అద్భుతముగా నున్నది......కన్యాశుల్కపు కూర్పును నిన్న మెచ్చుకోనివారు లేరు. వీరేశలింగం పంతులుగారు, న్యా. సు. జ. రా గారు మొదలగు వారు మిగుల సంతోషపడిరి" అని పూజ్య శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు, తమ మిత్రులు శ్రీ అప్పారావు పంతులుగారికి 1912, నవంబరు 24 వ తేదీన వ్రాసిన వొక ఉత్తరములో కలదు.

శ్రీ వీరేశలింగం, అప్పారావుగారలకు గల మిత్రత్వమూ, ఒండొరులపై గల గౌరవభావమూ,

ఇరువురి రచనాపద్ధతుల స్వభావమూ తెలియక చేసే విమర్శనములవలన ఇరువురికీ అపచారం చేసినట్లే అవుతుంది.

"గురజాడవారు సంప్రదాయాతీతులు. కళాప్రియులు. రసికవరులు. శ్రీ ఆనందగజపతి మహారాజులుం గారి ఆస్థాన సభ్యులలో ఒకరు. ఈ కాలములో విజయనగరం సాహిత్య సంగీత నృత్యాది లలితకళలకు ఆస్థానమైయుండేది. ఈ కళలలో ప్రప్రథమస్థానము ఆక్రమించినది శృంగారానుషంగికము. దీని అనుచరులలో ముఖ్యమైనవారు, నాచ్ గర్ల్సు, డాన్సింగు గర్ల్సు, సానులు, భోగం వారు,...సాయంకాలము కాగానే ఈ కళాప్రియులు ఆ కళావంతుల గృహాలలో చేరి మాటలు, పాటలు, పేకాటలు, నృత్యము, తాంబూలము, పానము మొదలైన వినోదాలద్వారా లాలిత్య కళలను కనుపుగుండా హృదయమునిండాను ఆరగించి ఏ పది గంటలకో స్వంతగృహాలు చేరుకునేవారు..." అని శ్రీ పారనందివారు వర్ణిస్తూ "ఈ కళావంతుల కళారాధన గురించి మాత్రము గురజాడవారు వీరేశలింగం గారు భిన్నాభిప్రాయము గలవారని ధైర్యముతో చెప్పగలన"ని ప్రకటించుకున్నారు. 'ధైర్యముతో చెప్పకపోతే మానె, పోనీ అధైర్యముతోనైనా శ్రీ వీరేశలింగం, గురజాడలకుగల భిన్నాభిప్రాయము లేమో శ్రీ పారనందివారు చెప్పినారుకారు!

కళావంతులు, సానులు, నాచ్ గర్ల్సు, గ్రాన్ గర్ల్సు మాట నాకు తెలియదుకాని, ఆనాడు గురజాడ వారి స్నేహితులు, సమకాలికులు గొప్పపండితులు. వివిధశాస్త్రములలో ఆరితేరిన శాస్త్రజ్ఞులు. శ్రీ ఆనంద గజపతి ఆస్థానములో సంస్కృతాంధ్ర ఆంగ్ల సాహిత్య విషయములపై చర్చలు జరుగుతూ ఉండెను. ఈ చర్చలలో శ్రీ అప్పారావుగారు ఎంతో ఆసక్తితో పాల్గొంటూ వుండేవారు. "వివిధ శాస్త్రములలో శ్రీ మదానంద గజపతిమహారాజా వారి ఆస్థానములో యే సాయంకాలము యేమి ప్రశ్న పడి యెట్టి సూక్ష్మమైన శాస్త్రార్థము చేయవలసి వచ్చునో అని హడలిపోతూ యెప్పటికప్పుడు తమ పాండిత్యమును పదును పెట్టిన కత్తివలె నిత్యనూతనముగా వుంచుకోవలసినవారైన అప్పారావుగారివంటి ఆనాటి కాలేజీ పండితులు ఎట్లు గ్రంథపరిశీలన చేయుచుండెడివారో, ఎన్నెన్ని గ్రంథములు చదివే వారో, పేరుపడ్డ పండితులతో యెట్లు సంప్రతించుచుండేవారో అప్పారావుగారి డైరీలవల్ల కొంత గోచరించుకుంద"ని శ్రీ బుర్రా శేషగిరిరావు పంతులు గారు వ్రాసిరి. మాటవరసకు ఒకనాటి యిష్టాగోష్ఠిని శ్రీ అప్పారావుగారి డైరీలనుండి పేర్కొంటాను: "జ్ఞానప్రదమైన సాహిత్యము, శక్తివంతమైన సాహిత్యము అనే మామూలు సాహిత్యవిభాగమును గురించి చర్చ జరిగినది." (అక్టోబరు 6, 1887)

మరొకనాటి ఉదంతం: "నిన్నటి సాయంకాలం శ్రీ మహారాజావారు ఇతరుల మనస్సుకు నొప్పి కలిగించకుండా వుండడము గురించిన్నీ, ఆగ్రహమును అదుపులో వుంచడము గురించిన్నీ చెప్పిరి. దీనికి అవసరం యిట్లు కలిగింది. ఆ తొలి రోజున పిల్లవాళ్లను శ్రీ మహారాజావారి సమక్షములో ప్రశ్నిస్తూ లింగం లక్ష్మాజీ పంతులుగారు "నో ఎస్" అనే పదబంధం వాడినారట. వెంటనే తన మామూలు ధోరణిలో "శర్మ" అయనమీద దండెత్తినట్లు" అది ఆంగ్లములో 'గుడ్ ప్రయోగ' మని ఆయనను మందలించుట—అదీ ఆ పిల్లవాళ్ల యెదుట!...గత కొన్ని దినములనుంచి రాజావారు అదేపనిగా లెక్క లేనన్ని వ్యాకరణములు తిరగవేసి 'నో ఎస్' అనే ప్రయోగం తప్పు, అయినే రెండు చేత అనే సంగతిని చూస్తు

ఓహో అదేమిటామాట!
సంతానం కుళ్లి కృషిస్తూ ఉంటే
తల్లికి క్షోభ కాదూ?
భారతీ - భారతాంబ తన
కుష్ఠు, బొల్లి సంతానం
కోసం ఎంతని విచారిస్తూఉందో?
(స్థాపకము 1920 సం॥ రం)
ఇదుగో మా 35 సంవత్సరముల
అనుభవంతో ఇస్తూఉన్న అభయం
మాకు నేడే వ్రాయండి
రెడ్డి అండ్ కో.,
గోపాలపురం. (తూ.గో.జి)

న్నారు. మేముకూడా ప్రమాణ గ్రంథములను తిరగవేస్తూ యెక్కడేనా యిట్టి ప్రయోగం దొరుకునా అని వెతికితిమి. ఈ రోజున (జూలై 5, 1895) న్యూమన్‌లో గాని ఫ్రూడ్‌లో గాని ఇట్టి ప్రయోగం దొరకవచ్చునని శ్రీ రాజావారు అప్రయత్నంగా తోచినట్టు అన్నారు. సూర్యనారాయణపంతులు "న్యూమన్ చరిత్రోపన్యాసములు" మొదటి వాల్యూము పది పేజీలు అలాగ తిరగవేస్తూ వెళ్లేసరికి వింత "హైదర్ ఆర్ నో ఎనీ" అనే ప్రయోగం కంటపడ్డది. అక్కడి కావివాదం ఫైసలయిపోయింది."

సాహిత్య చర్చలతోను, గోష్ఠులతోను, వివిధ విషయ పరిశీలనలతోను, సాంఘిక సంస్కరణోద్యమ వెల్లువలతోను, నిండిన నాటి శ్రీ అప్పారాయకవి సమకాలిక జీవితంలోవుండే వెలుతురు చూడలేక, కేవలము ఆయన "పేకాటలు, నృత్యము, తాంబూలము, పానము మొదలైన వినోదాలద్వారా లాలిత్య కళలను కనుపునిండా, హృదయమునిండాను ఆరగించి"నట్లు ధ్వనింపచేస్తూ శ్రీ పారనందివారు "అప్పారావుగారికి పచ్చిశృంగారము ఇష్టాపత్తేమో అని తోచకమానదు. అట్టిదానిని కళగా తలచి అనింద్యముగా దానిని పోషించినట్లు గ్రీకు దేశపు నగ్న విగ్రహాలను, పాశ్చాత్య సంప్రదాయమైన నృత్య వేషాలను, బొకాచియో మొదలైన నాగరిక గ్రంథాలను సంస్కృతాంధ్ర మహాకవుల వర్ణనలను ఉదహరించిన వ్యాసభాగాన్ని తిలకిస్తే ఆ అభిప్రాయము బలపడగలదు" అంటూ వ్రాయడము అక్రమము.

"బహుశః ఆ దృష్టిలో వ్రాయబడిందా కన్యాశుల్కం, లేదా విజయనగర లలితకళా వాతావరణములోనిదా?" అని సందిగ్ధ మనస్కులౌతున్న శ్రీ పారనందివారికి, గురజాడవారి వాక్యాలచే చదివి వినిపిస్తాను: "కన్యాశుల్కము నాటకం పిలవని పేరంటానికి 'మా అప్ప పట్టుచీరె కట్టుకొస్తా'నని' బయలుదేరి యేదో ఒక నైతికోద్దేశాన్ని ప్రత్యక్షంగా బలవంతంగా నెత్తిన రుద్దదు. కాని, మహత్తరమైన నైతిక ప్రయోజన మొకటి దానికివుంది. మానవ జీవితంతో సెను చెలగాటం ఆడ్డం లేకపోలేదని యీ నాటకం చదివితే నీకు తెలుస్తుంది. ఎట్టి తృణీకార భావనా లేకుండా, మానవజీవితాన్ని గంభీరమైన దానినిగా భావించి ఈ నాటకంలో దానిని యితివృత్తంగా స్వీకరించాను."

"వారి కన్యాశుల్కంలో ఒక్కమారే వీరేశలింగంగారి నామము ఉచ్ఛరింపబడినది. అది కూడా అంత ఆమోదప్రదసందర్భంలో పడలేదు. రాజమహేంద్రవరంలోని వారి వితంతు శరణాలయం పేరుకు బదులుగా ఒక నామములేని వితంతు మఠం స్మరింపబడింద" నే నిరాధారమైన వ్రాతలతో అభాండమును మోప ప్రయత్నించారు విమర్శకులు.

లేనిపోని ఊహలతో, పాఠకులకు అపోహలు కలిగింప ప్రయత్నించి, శ్రీ వీరేశలింగం, శ్రీ గురజాడలకు అపచారంచేసే యిట్టి వ్రాతలవల్ల సాహిత్యమునకు ఎట్టి ప్రయోజనమూ కలుగదు.

గ్రంథ విమర్శనము

భాషాచారిత్రక వ్యాసములు

రచయిత: శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్య. ప్రచురణ: కోరాడ పబ్లిషింగ్ హౌస్, 33, సింగరాచారి వీధి, ట్రిప్లికేన్, మద్రాసు - 5. వెల 2-8-0.

భాషాచరిత్రకు సంబంధించిన యీ వ్యాసము లన్నియు నిదివరకు "భారతి" మొదలగు పత్రికలలో ప్రకటింపబడినవే. కాని యవి యన్నియు ఇప్పుడొక్క సంపుటిగా యీ గ్రంథములో చేర్చబడినవి. దీనిలో ప్రకటింపబడిన వ్యాసములు ఆరు కలవు. (1) భాషాశాస్త్రము-దాని క్రమాభివృద్ధి (2) ఆంధ్ర భాషాభ్యుదయము (3) ఆంధ్ర దేశ్యము-అన్యదేశ్యము (4) ద్రావిడభాషల పరస్పర సంబంధము (5) అరవము, తెలుగు — వాని ప్రాచీనత (6) భాషా కుటుంబములు.

"తెలుగుభాష"యొక్క పుట్టు పూర్వోత్తరములను చర్చించుటకు శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారు రచించి ప్రకటించిన యీ గ్రంథము అట్టి జిజ్ఞాసగలవారికి అట్టి పరిశోధన చేసెడివారికి కంచుకాగడా వంటిది. ఆంధ్రభాషలోనున్న పదముల నన్నింటిని లెక్కించి జనాభా లెక్కలు తయారు చేసినవిధముగా స్థూలపరిశీలన చేసెడివారికి కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారు సూచించిన యీ క్రింది విషయము ముఖ్యముగా గమనింపదగి యున్నది.

"శబ్దరత్నాకరమందలి పదములు చూడగా, దేశ్యపదములు 13,337 అయియుండగా, సంస్కృత పదములు 14,814 ను, తద్భవములు 2,000 ను ఉన్నట్లు తెలియుచున్నది. ఇట్లు తెలుగులోని సంస్కృతపదములు, దేశ్యపదములకంటె, ఎక్కుడుగా గన్పడుటచే, తెలుగు సంస్కృతము నుండి వచ్చినదిగనే కన్పడును. కావుననే సంస్కృత భాషాపండితులై, దానియందు విశేషాభిమానముగల ప్రాచీనాంధ్ర వైయాకరణులందరు నిది సంస్కృతము నుండి పుట్టిన భాషయే యని చెప్పటకూడ తటస్థించినది. సంస్కృత పదములే గాక, యింక ననేక భాషలనుండి యనేక పదములు తెలుగులో వచ్చి చేరినవి...అయితే, యింతమాత్రమున వాఙ్మయకర్తలు చెప్పినట్లు,—"నూటికి 50 కంటె అధికముగ తత్సమపదములు, నూటికి 15 వంతున తద్భవములు, నూటికి 10 వంతున వైకృతములు, 4 వంతున తురక పదములు, 5 వంతున వాంగ్ల పదములు— యీ విధముగ దీసివేసికొనుచు వచ్చుచున్న యెడల తెలుగుభాషయే శూన్యమగును. కాని యీ భయ మెంతమాత్రమును మనము పడవలసిన యవసరము లేదు."

క్రీస్తు పుట్టక పూర్వము రమారమి 5,000 సం॥ల క్రిందట సింధు నదీప్రాంతములో కొన్ని మహానగరములు వెలసియుండెను. ఆ సింధునదీ ప్రాంతములోని భూగర్భమునుండి ఆ నగరము లిప్పుడు బయటపడినవి. మొహెంజొదారో అను పట్టణమున్నూ హరప్ప అను పట్టణమున్నూ యిప్పటికి 7 వేల సంవత్సరముల నాటివి. ఆ నగరములను పరిశీలించి చూడగా, రెండంతస్తుల మేడలు, విశాలమైన వీధులు, రస్తాలప్రక్కను మురుగుకాల్వలు, జలక్రీడలకు తగిన తటాకములు లోనైనవి మొదలైనవి కన్పించుచున్నవి. 7 వేల సంవత్సరముల క్రిందట అత్యంత నాగరికతావికాసము గల జాతివారు యీ పట్టణములను నిర్మించిరని విదితమగుచున్నది. ఆనాటి నాగరికతావికాసమునకు "సైంధవ నాగరికత" అని నామకరణము చేయబడినది. ఈ పురాతననగరములలో లభించిన నాణెములు, మొదలైన వస్తువులమీద ఒక విధమైన లిపి కన్పించుచున్నది. అది సంస్కృతము కాదు - అది అత్యంత ప్రాచీనమైన ద్రావిడభాష యని పరిశోధకులు నిర్ణయించియున్నారు.

ఇది ఇట్లుండగా, బెలూచిస్థానప్రాంతమందు "బ్రాహూయీ" అను భాషయొకటి కన్పించుచున్నది. ఈ భాష సంస్కృతము మొదలైన ఆర్య భాషలవంటిది కాదు. తెలుగు అరవము మొదలైన ద్రావిడ భాషలలోని పదములకు ప్రతిబింబములు ఈ బ్రాహూయీ భాషలో కన్పించుచున్నవి.

ఆర్యులు భారతదేశంలో ప్రవేశించినప్పుడు వారితో వచ్చినది సంస్కృతభాష. ఆర్యులకంటె పూర్వము యీ దేశమునకు సుమేరియను తెగలవారైన ద్రావిడులు ప్రవేశించినట్లుగా మొహెంజొదారో నగర శిథిలములున్నూ సైంధవ నాగరికతా విశేషములున్నూ విదితము చేయుచున్నవి. ద్రావిడులు యీ దేశములో ప్రవేశించి ప్రబలులై పట్టణములను నగరములను నిర్మించుకొని విస్తరించిన కొన్ని శతాబ్దముల

అనంతరము ఆర్యులు యీ దేశములోనికి ప్రవేశించిరని చరిత్రకారులు నిరూపించి నిర్ణయించక తప్పదు. పశ్చిమోత్తర ప్రాంతములనుండి ఆర్యులు ప్రవేశించినప్పుడు ద్రావిడులతో సంఘర్షించియుండిరి. ద్రావిడులు ఉత్తరప్రాంతములనుండి మధ్య భారత ప్రాంతమునకును, అచటనుండి దక్షిణ హిందూస్థానమునకును కాందిశీకులై వలసపోయిరి. చిట్టచివరకు ద్రావిడులకు దక్షిణ భారత దేశము స్థిరావాసమైనది.

కాని, ద్రావిడులు, యీ దేశములో ప్రవేశించక పూర్వము యీ దేశములో ఆదిమనివాసులుగా గోండులు, భొండాలు, ముండాలు మొదలైన జాతులవారు కొందరు నివసించుచుండిరని చరిత్రకారులు సిద్ధాంతీకరించియుండిరి. ఈ ఆదిమ అటవిక జాతులవారితో ద్రావిడులకు సంపర్కము, సంఘర్షణ, సహజముగా సంభవించి యుండవచ్చును.

పైన చెప్పబడిన వరుస క్రమముగా ఆదిమ అటవిక జాతులతో ద్రావిడులకు సంపర్కసమావేశములు కలిగినప్పుడు యీ ఆదిమజాతుల భాషవల్ల ద్రావిడుల భాషాపదజాలము కొంత మార్పును చేర్పును కలదై యుండును. అటువంటి ద్రావిడభాషను ఉపయోగించెడి ద్రావిడులతో ఆర్యులకు సంపర్కము కలిగినప్పుడు ఆర్యభాషయందు పైని చెప్పిన ద్రావిడభాషా ప్రభావము గాని, ప్రయోగములు గాని, పదజాలము గాని సహజ సంసర్గ కారణముచేత కన్పించ వచ్చును. కనుక, సంస్కృతభాషకంటె పూర్వము ద్రావిడభాష, దానికంటె పూర్వము ఆదిమజాతుల భాష యీ దేశములో వర్తించుచుండెననుట మున్ముందుగా అంగీకరించవలసిన సిద్ధాంతము.

ఈ సిద్ధాంతమును అంగీకరించినయెడల తెలుగు, అరవము, కన్నడము, మళయాళము మొదలైన ద్రావిడభాషల కన్నింటికి తల్లిభాష సంస్కృతమని వాదించుటకు వీలులేదు. ఈ దేశములోనికి సంస్కృతము రాకపూర్వమే ద్రావిడభాష యనునది ఒకటి ఉన్నదని అంగీకరించవలసిన అగత్యము ఏర్పడుచున్నది.

శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారు సంస్కృతమువల్ల తెనుగు బహుముఖవికాసము చెందినదనే విషయమును అంగీకరించెదరు. కాని, తెనుగు అనునది ఒక ప్రత్యేకమైన అనాదిసిద్ధమైన భాష కాదనెడివారి వాదనను అంగీకరించరు. తెనుగు అనునది అనాదిసిద్ధమైన ద్రావిడభాషాకుటుంబమునకు చెందినదని నిరూపించుటకు వీరు చేసిన పరిశోధన రాగద్వేషరహితమైనది. వారు వెల్లడించిన యీ క్రింది అభిప్రాయము గమనింపదగియున్నది.

"ద్రావిడభాషా కుటుంబములో మొదటినుండియు దక్షిణ హిందూదేశమున వ్యవహరింపబడు భాషలన్నింటితోపాటు తెలుగుభాషయు చేరియున్నది....అయితే యివన్నియు నొక కుటుంబమునకు చెందినవని చెప్పినంతమాత్రమున ఒకటి రెండవదానికంటె ప్రాచీనమని గాని ఒకదానికొకటి తల్లివంటిదని గాని చెప్పినట్లు కాదు...ఇవన్నియు ప్రాచీనంబగు మఱియొక భాషనుండి వచ్చిన సోదరీ భావమునే వహించి యుండవచ్చును. అట్లయిన నొకవేళ ప్రాచీనతరంబగు వాఙ్మయము గాని, ప్రాచీన భాషాలక్షణములు గాని తక్కినవానికంటే యెక్కుడుగానున్నను అది తక్కినవానికి తల్లిభాష కానేరదు. ఇండో-యూరోపియన్ భాషా కుటుంబము విషయమున జరిగిన యుదారంబగు భాషాపరిశ్రమ యీ దక్షిణదేశ భాషలవిషయమున జరుగలేదు. కనుక యట్లు జరిగినతో నీ (దక్షిణదేశ) భాషలన్నిటికి మాతృభాష, యేదో, దాని స్వరూపము కలదో నిరూపించి వీనిలోవీనికి గల పరస్పరసంబంధ మిదియని మనము నిరూపింపగలిగియే యుందుము. కావున మాతృభాషాభిమానులందఱు దీని విషయమున దగిన పరిశ్రమను చేయుదురు గాక!"

త్యాగమూర్తి

పద్యకావ్యం: కీ. శే. పొట్టి శ్రీరాములు గారి జీవిత సంగ్రహం: రచన: కోట సోదరకవులు ప్రాప్తిస్థానం: కవిచంద్ర గ్రంథమాల, కనిగిరి: నెల్లూరు జిల్లా; వెల 0-8 0.

సగ్రహ రాఘవేశ శతకము

రచన: శ్రీ కంభాలూరి నరసింహశర్మ: యాడికి; అనంతపురం జిల్లా; వెల 0.5-0.

పరిణామవాదం

రచన: శ్రీ చ. పాలివాసుదేవరావు; విశాలాంధ్ర ప్రచురణ: విజయవాడ 2; వెల 0-12-0.

Printed & published by S. Sambhu Prasad at the Andhra Patrika Press, No. 7. Thambu Chetty Street, Madras. Editor: S. Sambhu Prasad.